

Universiteit
Leiden
The Netherlands

The late Fifteenth-Century Utrecht Chronicle of the Teutonic Order : manuscripts, sources, and authorship

Stapel, R.J.

Citation

Stapel, R. J. (2017, January 25). *The late Fifteenth-Century Utrecht Chronicle of the Teutonic Order : manuscripts, sources, and authorship*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45782>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45782>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45782> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Stapel, Rombert

Title: The late Fifteenth-Century Utrecht Chronicle of the Teutonic Order : manuscripts, sources, and authorship

Issue Date: 2017-01-25

Croniken van der Duytscher Oirden

*Utrecht Chronicle of the Teutonic Order
(Jüngere Hochmeisterchronik)*

Diplomatic edition of the author's copy,

*manuscript **We**₁*

(Vienna, Deutschordenszentralarchiv, Hs. 392)

Version: 2.0b

Date: 1 May 2016

© R.J. Stapel (rombert.stapel@iisg.nl)

- 001 [3] **I**n desen nabescreuen boeke . dat gheheten is die **Cro-**
nyken vander duytscher oirden vander ridderscap
vanden huse ende hospitaal onser lieuer vrouwen van
Iherusalem . salmen cortlick vijnden naden ghetale dat beghinsel
ende oirspronck der weerdigher oirden voirseyt ende hoe
die van paeusen keyseren koningen ende princen seer heer-
licken begifticht is gheweest ende voirt gewassen in gro-
ten heerlicken goeden doir vromicheit die sij bewesen
heeft in wtstortinghe hoirs bloets voirden naem **ihesu** tegens
den heydenen ende vyanden goids . **E**nde vanden Hoich-
meysters die geweest sijn ouerste vorsten ende princen
der seluer oirden . mit meer ander **preuilegien** ende **gracien**
den seluen oirden verleent . **E**nde oick vander **Balie** van
vtrecht **I**n wat **I**aren die beghan . ende vanden lantcommen-
duers die inden huse van vtrecht geweest sijn . *et cetera*
- 002 ¶ **I**nden yersten dat prologus des seluen boecs **E**nde hoe die
stadt van *Iherusalem* twe namen the voren hadde tot versceyden
tijden eer datse *Iherusalem* gheheten wert _____ I
- 003 ¶ **V**an dat die stat van *Iherusalem* vanden coninc Nabugodonosor
gewonnen ende verdoruen wert _____ III
- 004 ¶ **V**an dat die loden weder *Iherusalem* tymmerden doir consent
des **C**onincs van perssen ende des conincs van meden . ende dair
nae weder ouer geloue verdoruen wert . ende hoe datse dair
nae van **I**udas machabeus weder gewonnen wert _____ III
- 005 ¶ **V**ander heiliger stadt dair onse lieue heer *Ihesus cristus*
sijn auontmael in at mit sijnen iongheren dat nae wert dat
hoofthuys vander duytscher oirden _____ IIII
- 006 ¶ **V**an godeuaert van boulyon hoe hij die stadt van *Iherusalem*
ende dat heylighe landt Inwan ende hij ende sijn nacomelingen
als conyngen van *Iherusalem* dat menich lair besaten _____ VIII
- 007 ¶ **V**anden **C**oninck **henrick** van *Iherusalem* ende hertoch **fredrick** van
zwauen . hoe dese bij rade der ander heren ende vorsten die
voir **A**kers lagen . ende bij rade des meysters vanden tempel ende
des meysters van sinte **I**ohans oirde . ene nywe oirde fundeerden
van onser lieuer vrouwen op behagen ende consent des paeus
ende des keyzers _____ X
- 008 ¶ **H**oe dit consent bij bisscopen yerst wert veruolcht aenden
keyser henrick . ende die confirmacie nae gehaelt wert vanden
paeus **C**elestinus den derden _____ XI
- 009 ¶ **H**oe dat consent ende confirmacie vanden paeus ende keyser voirseit
voir akers gebracht werdt ende daer heren gecleet worden
tot een seker ghetal mit sulke habijt ende wapen als hem die
paeus gegeuen had ende wye die yerste meyster was _____ XII
- 010 ¶ **H**oe die yerste meyster **H**enrick walpoet sijn **h** oirdens huys
bynnen *Iherusalem* besetten mitten broederen tot dat die kersten
akers wonnen daer sij doen hoir hoofthuis setten _____ XIII
- 011 ¶ **H**oe die duytsche oirde mitten anderen oirden hoir hoofthuisen
bynnen akers setteden ende die duytsche oirde seer vermeerreden
van goeden ende geboirtigen personen _____ XIII
- 012 ¶ **V**ander sarrasenen heren ende landen _____ XV
- 013 ¶ **V**ander stadt van damiaten hoe die vanden kersten gewonnen
wert ende van ander victorien die die kersten hadden _____ XVII
- 014 ¶ **H**oe **C**orodijn een heydens heer al die kersten die bynnen *Iherusalem*
doot sloech ende veriaechden ende die stat destrueerden _____ XVIII
- 015 ¶ **V**anden groten verlyes ende scade die die kersten leden tegens
den heidenen _____ XVIII

- 016 ¶ Hoe meyster **H**arman van salsa den vierden hoichmeister den groten twidracht die was tusschen **h**onorius den derden ende **f**redricus den anderden verenichden _____XX
- 017 ¶ **V**anden sconen preuilegien ende vrijheiden die honorius tercius den oirden ghegeuen heeft _____XX
- 018 ¶ **V**anden preuilegien die gregorius die negende den oirden ghegeuen heeft _____XXXIII
- 019 ¶ **V**anden preuilegien ende vryheiden die **f**fridericus secundus den meyster **h**arman van salsa ende synen oirden gegeuen heeft ____XXXVII
- 020 ¶ **V**anden hoichmeesters van pruyssen vander duytscher oirden wie sy waren ende hoe lanck elck regierden _____XLIII
- 021 ¶ **V**anden gelegentheit der landen van pruyssen ende lieflant eer sij ten kersten geloue gebrocht worden _____XLV
- 022 ¶ Hoe die oirde yerst aent lant the pruyssen quamen ende allencken vanden heiden inwonnen _____XLIX
- 023 ¶ Hoe die landen van lieflant ende coerlant yerst totten heyligen gheloue quamen ende nae aenden oirden _____LIIII
- 024 ¶ **V**an meyster **C**oenraet van doringen ende van synen leuen ende vant ghene dat bij sijnen tijden gescieden _____LXIII
- 025 ¶ **V**anden preuilegien ende vrijheiden die den oirden gegeuen worden bij meyster **C**oenraets tijden voirseit _____LXXIX
- 026 ¶ **V**an meyster poppe van oistrenghe die seste hoichmeyster ende wat bij sijnen tijden inden landen gescieden _____LXXXV
- 027 ¶ **V**anden preuilegien ende vryheiden die den oirden bij desen meyster poppen tijden gegeuen worden _____LXXXVII
- 028 ¶ **V**an meyster **A**nnas van sangerhusen den seuenden hoichmeister ende wat bij sijnen tijden inden landen gescieden _____LXXXVIII
- 029 ¶ **V**anden preuilegien ende vrijheiden die den oirden bij desen meyster **A**nnas tijden ghegeuen worden _____XCIIII
- 030 ¶ **V**an meyster **H**ertman van hilderighen den achsten hoichmeister ende wat bij synen tijden inden landen gescieden _____XCIIII
- 031 ¶ **V**an meyster **B**orchaert van zwanden den negenden hoichmeister ende wat bij sijnen tijden inden landen gescieden _____XCVII
- 032 ¶ **V**an meyster **C**oenraet van vuchtewange den tyenden hoichmeister ende vanden belech ende destruxie vander stadt van **A**kers **E**nde anders dat bij synen tijden inden landen gescieden _____XCVIII
- 033 ¶ **V**anden preuilegie ende vrijheit die der oirden bij desen meyster **C**oenraets tijden ghegeuen wert _____CVII
- 034 ¶ **V**an meyster gotfridus van hoonloch den elfften hoichmeister ende wat bij synen tijden inden landen gheschieden _____CVIII
- 035 ¶ **V**anden preuilegien ende vriheiden die den oirden by desen meyster godefridus tijden ghegeuen worden _____CX
- 036 ¶ **V**an meyster **S**yfridus van vuchtewange den twalefsten hoichmeyster ende wat bij sijnen tijden gescieden _____CX
- 037 ¶ **V**an meester **k**aerl van tryer den dertienden hoichmeister ende wat bij sijnen tijden inden landen gescieden _____CXII
- 038 ¶ **V**anden preuilegie ende vrijheit die den oirden bij desen meester **k**aerls van tryers tijden gegeuen wert _____CXIII

[fol. 4-ro]

[fol. 4-vo]

- 039 ¶ Van meyster **w**eernaer van orsele den veertyenden hoichmeister ende wat bij *sijnen* tijden inden landen gescieden ____ C^{XIII}
- 040 ¶ Van meyster **L**udert van bruynswijck den vijftienden hoichmeister ende wat by *synen* tiden inden landen gescieden _____ C^{XV}
- 041 ¶ **V**anden *preuilegien* ende vrijheiden die den oirden bij desen meyster luderts tijden gegeuen worden _____ C^{XVI}
- 042 ¶ Van meyster **D**irck van Aldenborch den sestienden hoichmeister ende wat bij *sijnen* tyden inden landen gescieden _____ C^{XVIII}
- 043 ¶ Van meyster **L**udolff coninck den seuentienden hoichmeister ende wat bij *sijnen* tyden inden landen gescieden _____ C^{XIX}
- 044 ¶ Van meyster **H**enrick vander deesmer den achtienden hoichmeister ende wat bij *sijnen* tijden inden landen gescieden _____ C^{XX}
- 045 ¶ Van meyster **w**ijnrijck van knyproede den negentienden hoichmeister ende wat bij *synen* tijden inden landen gescieden ____ C^{XXI}
- 046 ¶ **V**anden *preuilegien* ende vriheiden die den oirden bij desen meisters tijden ghegeuen worden _____ C^{XXII}
- 047 ¶ Van meyster **C**oenraet tollenaer den twijntichsten hoichmeister Ende vanden *preuilegien* ende vrijheiden die den oirden bij *sijnen* tijden ghegeuen worden _____ C^{XXVII}
- 048 ¶ Van meyster **C**oenraet van wallenrode den eenendetwijntichsten ~~hoif~~ hoichmeister _____ C^{XXXVI}
- 049 ¶ Van meyster **C**oenraet van lunghingen den tweendetwijntichsten hoichmeister Ende vanden *preuilegien* ende vrijheiden die den oirden bij desen hoichmeisters tijden gegeuen worden ____ C^{XXXVII}
- 050 ¶ Van meyster **w**lrijck van lunghingen den drieendetwijntichsten hoichmeister ende vanden groten strijt ende nederslach die hij hadde teghens den ~~heidener~~ **C**oninck van polen _____ C^{XLI}
- 051 ¶ Van meyster **H**enrick van plauwen den vierendetwijntichsten hoefmeyster ende van *sijnre* vangnisse _____ C^{XLIII}
- 052 ¶ Van meyster **M**ychiel kokenmeister van sternborch den vijffendetwijntichsten hoichmeister Ende vanden *preuilegien* ende vrijheiden die den oirden bij *synen* tijden gegeuen worden _____ C^{XLVIII}
- 053 ¶ Van meyster **p**ouwels van reesdorp den sessendetwijntichsten hoichmeyster Ende vanden *preuilegien* ende vryheiden die den oirden bij *zijnen* tijden ghegeuen worden _____ C^L.
- 054 ¶ Van meyster **C**oenraet van eerlinchusen den seuenendetwijntichsten hoichmeister ende vander heymelicker partye die inden oirden was Ende vander groter vruntscap die die **C**oninc voladislaus den meister yerst, ende die meister wederom den **C**oninck voirseit malcander deden _____ C^{LI}
- 055 ¶ Van meyster **L**odewijch van eerlinchusen den xxviii^{te} hoichmeister ende vander groter ontrouwe ende last die hem gescieden van *sijns* selues steden ende gezworen ondersaten _____ C^{LIII}
- 056 ¶ **V**ander manier ende forme hoe die steden ende ridderscap den hoichmeister hulden als hij gecoren is _____ C^{LV}
- 057 ¶ **H**oe die vier hoofsteden van pruyssen dat gemeen volck den oirden wederspannich maecten _____ C^{LV}
- 058 ¶ **H**oe die meyster aen onsen heiligen vader den paeus **N**icolaus quintus dede versoeken dat *sijn* heilicheit legaten in pruyssen senden woude om hemluden the onderwisen _____ C^{LVI}
- 059 ¶ **H**oe die keyser **f**rederick yerst screeff anden pruysschen steden

[fol. 5-ro]

[fol. 5-vo]

ende nae beyde partien verdachuaerden voir hem te recht te comen oem verenicht the mogen werden _____ CLVI

060 ¶ Hoe beyde partyen voirden keyser voirseit te recht quamen Ende hoe die steden hoir beclach deden teghens den oirden Ende hoe die oirde hoir saken verantwoirden Ende vander sentencie die vanden keyser ende sijnen hoghen raet hemluden nader aansprake ende der antwoirde gegeuen wert _____ CLVII

061 ¶ Hoe die pruyssche steden nader sentencie die gewesen was hoir verbont nyet ofgesteld en hebben _____ CLX

062 ¶ Hoe die hoichmeister screeff aenden coninck van polen om the weten sijn menynghe hieroff ende des conincks antwoirde _____ CLXI

063 ¶ Hoe die hoichmeister dat ridderscap ende die cleyne steden ontboot om hoir menynghe te weten ende die antwoirde _____ CLXI

064 ¶ Hoe die hoofsteden van pruyssen anden hoichmeister scickten ende hem verantwoirden vanden verbont . ende nochtans hoir verraet bestelden int heymelick _____ CLXII

065 ¶ Hoe die hoofsteden begeerden dachuaert te houden mitten hoichmeister ende hoe sij hem ontegbrieuen screuen Ende die sloten mit verraet in kregen ende die heren des oirdens doot sloeghen ende sommige vinghen ende sommige verdroncken _____ CLXII

066 ¶ Hoe die Coninck van polen bouen sijnen eedt ende geloue mit groter macht quam int lant van pruyssen Ende wert aldair voir een heer gehuldt Ende beleyde mitten pruyssenaers Marienborch daer sij groten scade voir leden _____ CLXIII

067 ¶ Hoe die coninc van polen der Coentse mit groter macht belecht hadde ende hoe heerlick die stat vanden oirden onset werdt daer die coninc groten scade voir leet _____ CLXV

068 ¶ Hoe die oirde doir dese victorie veel sloten ende steden weder in gekregen ende gewonnen heeft _____ CLXVI

069 ¶ Hoe Marienborch vander oirden quam Ende waer die hoichmeister nae dier tijt sijn woenstat nam Ende hoe des oirdens vijanden Indes paeus ban gedaen ende indes keyzers hacht worden geleijt _____ CLXVI

[fol. 6-ro]

070 ¶ Vander dedinghe die nae tusschen den Coninc van polen ende den oirden gemaect werde indient van paeus ende keyser belieft worde Ende van sceydinghe der steden ende landen . ende wat elck behouden soude _____ CLXVII

071 ¶ Van die ordinancie der duytscher oirden hoe die ene bouen den anderen in digniteiten is geordineert _____ CXCIII

[fol. 6-vo]

072 ¶ Vander balye van vtrecht In wat lair datse yerst began ende wie die yerste lantcommenduer was _____ CXCIII

073 ¶ Vanden Conuenten husen ende kerken onder die balye van vtrecht behorende _____ CXCIV

074 ¶ Van allen den lantcommenduers der balye van vtrecht die geweest sijn . hoe lanck dat elck gheregiert heeft ende in wat lair dat elck begonde the regieren _____ CXCIX

[fol. 7-ro]

075 [8] **D** It is dat prologus vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* dat yerste fundament ende beginne vanden croniken vander duytscher oirden vander Ridderscap vanden huse ende hospitaal onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* daer onse lieue vrouwe die moeder gods maria in wonden ende in sterff nae ons heren hemel-

[fol. 9-ro]

vaert Ende daer got sijn auontmael ende dat paeschlam in at mit sinen apostolen ende daer hij hoir voeten dwoech Ende daer hij hem sijn gebenedide lichaem gaf tot eenre spisen . ende syn duerber preciose bloet gaff tot enen dranc ende liet alle goeden menschen dat tot enen ewigen testament . ende daer die elff discipulen in saten doe christus verrees Ende daer hem christus openbaerde beslotenre doren sijnen longeren twewerff . ende daer sinte Thomas syn vingeren stac in ons heren wonden . ende daer hij hem openbaerden opten dach als hij te hemel vaeren soude Ende daer hij hem sinen heiligen geest opten pijnxterdach neder senden ende meer ander dingen die daer gesciet sijn

076 [2] ¶ Nden tiden nader diluue ouer III^c Iaer soe was een man van noes sonen comen daer Noe ouer oudeuader off was ende daer Sem oudeuader off was ende arfaxat was sijn vader dese hiet Sale ende hiet oic Canan . dese sale stichte ende fundeerde een stat ende hietse nae hem seluen . Salem ende was daer coninc ende heer off ende die stat heet nu Iherusalem . van deser stat was melchisedech na coninc ende oic ouerste priester Ende want melchisedech dicke grote sacrificie dede ende benedixie gaf Ende als hij sacrificie off offerhande dede soe had hij sonderlinge cleder die hij dan aen had . dus hiet hij die grote priester goids want in dien tyden van noes tiden tot Aron die yerste priester wert soe plach die yerste geboren soen te gebenedien ende te vermaledien ende got sacrificie te doen alsoe hietmen die . ouerste priester goids

[fol. 9-vo]

077 ¶ Ende inden tyden lange iaren daer nae dat abraham leefden ende in synre rijcheit ende machten was soe streden daer vier coningen tegens vijff coningen ende die vier wonnent den viuen off ende sloegen vengen namen ende roefden al datse krigen conden ende daer wert loth abrahams broeder soen mede geuangen Als abraham dat vernam soe reyden hij hem ter wapen mit syn III^c man ende bat die edelste ende beste van sinen gebueren ende vrunden ende toech stoltlic tot dese vier conynge om loth sinen neue ende vantse inder nacht mit hoir volc slapen sonder hoede ende sloechse mitter hulp gods ende nam loth synen neue mede Ende abraham quam mit vrolicheit weder mit syn volck ende quam in salem Ende melchisedech bij ingeuen van got quam Abraham tegens wt syn huis dat opten berch van syon stont dat nae dauids stat hiet Ende hij gebenedide abraham ende syn ridders ende vechters want sy voir die rechtueerdicheit gestreden hadden ende gaff hem broot ende wijn tot een figuer dat dat weerdige heilige lichaem ende bloet ons heren ihesu christi noch in die stat ende in dat heilige huis van got ingeset ende geconsacreert soude werden Ende die bisscoplike ende priesterlike oirde daer eerst ingeset ende gefundeert soude werden Ende die weerdige ridderlike duytsche oirden van onsser lieuer vrouwen ende van sente Iohans hoir benedixie ende yerste titell hoir eer ende weerdicheit off hebben soudent Want melchisedechs huis stont op die selue plaetse daer dat huis stont daer got sijn auontmael at daer dese weerdige oirden wt getitelleert ende gefundeert sijn

078 ¶ Moyses die heilige hertoch . koes wt elcken geslacht van israhel dusent man die striden soudent tegens die vyanden gods ende wat sy hem off wonnen . soudent sij houden ende besitten Alsoe sijn dese twe weerdige ridder oirden wt gecoren te vechten ende te strijden tegens die heydensche vianden goids ende der heyliger kercken ende wat sy den heiden off winnen sullen sij houden ende besitten .

079 ¶ Daer nae doe moyses doot was ende Iosue tlant van beloften wan ende onder die geslachten van israhel tlant deylde ende Iudas geslacht die stat van Salem dat nu Iherusalem heet toegedeilt wert . doe heet die stat Iebusalem naden Iebuseen die dair doe in woenden ende bleuen daer in wonen mitten geslachten van israhel tot dat coninc dauid coninc ouer al israhel wert nae coninc sauls doot Ende dauid quam voir die stat van Iebusalem ende wanse mit hulp van oernam . die oic nochtan Iebuseus was Ende dauid versloech ende verdreeff alle die Iebuseen wt der stat sonder oernam alleen

[fol. 10-ro]

080 ¶ Dauid die coninc als hij der stat machtich was soe dede hij die stat vertimmeren meerre ende scoenre danse voir was ende deed-

se noemen ende heiten **I**herusalem . ende inder stat lach een hoechte daert hoger was dan anderswaer . ende daer hadden die **I**ebuseen een scoen borch getymmert ende hiet die borch van sion . ende die hoicht die daer om lach hiet dairom den berch van sion naden casteel off borch . ende hier had voirmaels melchisedech huis gestaen

081 ¶ **D**auid die coninc dede maken een groot begrip opten berch van sion . ende mede alom die dootlagen off leechten die dairom lagen ende dit deel vander stat ende begrip hiet voirt dauids stat of in latijn melleon om datter een leechte tusschen twe hoichten lach **E**nde op desen berch van **s**yon daer theilige huis van melchisedech gestaen had daer maecten **d**auid sijn woenstat ende maecten daer enen tabernakel daer hij die arcke goids mitten heylichdom in setten **E**nde dat was in die berch van sion daer hij doe voir die arcke goids spelende ghinc mitter herpen daer hem **n**ycol syn wijff om berispede **E**nde daer osom doot bleeff om dat hij sijn hant mit onweerdicheiden aen die arcke sloech **E**nde coninc **d**auid deilden doe den volc broot ende bloemen mit olie gemenget in ene figuer dat noch in die plaetse ingeset ende voirt gedeilt soude werden in brode dat weerde heylige lichaem ons heren dair elck mensche dies weerdich waer . die bloemen mitten olie der onfermherticheit mede ontfangen soude

[fol. 10-vo]

082 ¶ **D**auid die coninc had wtgecoren ridderen ende ander wtgecoren mannen die des conincs hoeft bewaerden tegen allen die hem lagen off krencken mochten dier tseuentich was daer **C**hereti ende **p**eleti princen ende hoeftheren off waren **A**lsoe sijn dese twe hoge ridder oirden vanden duytscher hospitael van onser lieuer vrouwen **E**nde vanden hospitael van sente **I**ohans baptisten dair toe vercoren vander heyliger kercken datse der heyliger kercken voirvechters sellen wesen tegen die heydenische tyrannige vyande goids . want sij wt desen voirscreuen coninc **d**auids huis hoir tytel ende fundament hebben ende elck hoir meister vander oirden syn princen ende hoeftheren vanden oirden . vanden landen ende luden die sij hebben **E**nde coninc dauid had oic in deser montagij wtgecoren papen die den dienst ende sacrificie goids deden inden tabernakel **A**lsoe hebben dese twe ridder oirden oic eersame priesterbroeders daer hem die ridderbroeders aen spiegelen ende mercken sullen ende diese biechten ende leren sullen tot alre geestelicker duecht . **C**oninc dauid had oic ander vercoren mannen die mit sijn ridderen syn hoeft bewaerden als voirscreuen is . soe hebben dese twe oirden oick noch sargant broeders die onder desen ridderen ende priesteren syn . ende syn halfbroeders die oic dienen tot saken daermense toe behoeft . ende in deser montagij ende begrip vanden berch van sion bij desen heiligen huse is coninc dauid begrauen

083 ¶ **C**oninc **S**alomon woende in dit voirscreuen huis in dauids stat ter tijt toe dat hij den tempel goids gesticht ende volmaect had **E**nde sijn conincklike huis volmaect was **E**nde die stad van **I**herusalem veel scoenre ende groter mit drie omgaende mueren had doen maken

[fol. 11-ro]

084 ¶ **D**oe vergaderde coninc **s**alomon in **I**herusalem alle die meeste geslachten van **i**srahel hoir princen ende leidsmannen **E**nde die papen droegen des heren arcke ende alle die sacreerde vaet die inden tabernakel hoirden ende brochtense wt sion wt dauids stat inden tempel die **s**alomon gesticht had ende dit was opten tyenden dach in september **E**nde daer nae dede coninc salomon die leecht die anden berch van sion lach een deel vullen ende maecten daer passagi **E**nde dit stont doe aldus bij alder conyngen tijden van **I**uda ende van **I**herusalem . **M**er die stat van **I**herusalem had binnen dien tijden menigen anstoet ende verdriet ende wert gewonnen ende beroeft vanden conyngen van egipten vanden coningen van **I**srahel vanden conyngen van babilonien

085 ¶ **D**aer nae bij des conincs **S**edechias tijden van **I**uda ende van **I**herusalem soe quam die coninc van babilonien **N**abugodonosor ende wan **i**herusalem ende den sconen tempel die salomon had doen maken ende des conincs huis ende alle die husen ende getymmert van **I**herusalem dede hij verbernen ende destrueren ende die mueren vander stat dede hij

breken by verhengnisse goids **E**nde doe wert dat heylige huis ende dauid stat opten berch van sion mede gedestruert ende verbrant **E**nde die coninc van *Iherusalem* ende die Ioden worden geuangen ende alle die sacreerde vaten vanden tempel ende die Ioden worden ouer geoert in babilonien **E**nde dit stont dus bijster tseuentich Iaer

086 ¶ Daer nae Int tseuentichste Iaer quam die coninc **S**yrus van persen ende coninc darius van meden ende wonnen die stat van babilonien ende versloegen den coninc **B**althasar ende destrueerden die stat ende dat rijck van babilonien **E**nde die coninc **s**yrus gaff die Ioden quijt datse weder tot *Iherusalem* ende tot horen lande trecken soudende hoir steden ende horen tempel op mochten tymmeren **D**ie tempel ende die muren van *Iherusalem* worden weder getymmert **E**nde dauids stadt opten berch van syon wert betymmert mit groter wonyngen daer die princen der Ioden lange in woenden mer die borch en wert doe nyet weder opgetymmert ende dit stont tot dat **A**nthiochus die coninc van syrien op geloue in *Iherusalem* quam ende oueruel die stat mit machten ende beroefden den tempel ende alle die costlicheit vanden gulden vaten van gout ende suluer ende nam alle dat hij vant ende setten syn afgoden inden tempel ende dwanc den Ioden tot *Iherusalem* ende in ander steden datse sijn afgode **I**upiter anbeden soudende offerhande ende sacrificie doen **H**ij tymmerde weder die borch in dauids stat opten berch van sion ende bemuerdense om ende maectse sterck ende leyde daer **R**idders ende soldenaers in off die Ioden yet omgeslagen hadden mede the dwingen **H**ij geboot datmen nyemant besniden en most vanden Ioden op hoir lijff . hij dede veel volcs vanden Ioden dootslaen . ende destrueerde *Iherusalem* seer mit brande ende anders . hij dede som vanden mueren breken . ende senden synen paep tot **M**odijn ende dede daer den afgoden sacrificie doen

[fol. 11-vo]

087 ¶ Daer was een man in modijn van leuijs geslacht ende was daer ouerste paep ende hiet **M**athatias ende had vijf sonen als **I**udas machabeus **E**leasar **I**onathas **I**ohannes ende **S**ymeon . hem verdroot dese grote tyrannige ouerdaet ende sloegen desen heydenschen paep doot ende alle des conincs volc datse daer vonden ende brack den outaer ende vloech inder woestinen ende dat **I**oedsche volc quam bij hem mit groten hope **H**ij vacht seer tegens des conincs volc **E**nde **I**udas machabeus syn outste soen koren sij tot enen hertoch ende hij vacht voel vromer strijden ende verdreeff des conincs volc mit machten ende quam in *Iherusalem* ende suerden den tempel ende maecten weder die gulden vaet ende al datter behorde

088 ¶ **I**udas machabeus begreep weder dauids stadt ende die borch opten berch van sion ende leyde daer **R**idders ende ruters in off daer enige verraderie gescieden vanden heyden datse dair wt vechten mochten tegens die heiden goids vyanden ende die dat bewaerden **A**lsoe syn dese voirseide twe ridder oirden die wt desen huse getitelleert ende gefundeert syn . geordineert datse vechten sellen ende bewaeren die landen die anden kersten geloue behoren **I**egens die heyden ende vyanden goids **E**nde **I**udas ende syn brueders deden dese tymmeringe opten berch van sion seer verbeteren ende scoen grote wonyng aen tymmeren **D**it bleef al staen bijder machabeeuscher tijt . ende bij herodes ascolonita tyden . ende voirt vele Iaren bij **I**ulius cesars tijden ende **A**ugustus **T**yberius **G**ayus **C**laudius **N**ero **G**alba **O**tto **V**itellis **V**espasianus **T**ytus . totter destruxie toe van *Iherusalem*

[fol. 12-ro]

089 [2] ¶ **I**nden tijden dat onse lieue heer *Ihesus christus* opten witten donredach sijn auontmael ende syn paesclam mit sinen Iongeren eten woude soe vraechden syn Iongeren hem waer hij sinen paesche *m* ende paesclam bereit woude hebben **I**hesus antwoorde ende seyde **G**aet inder stat daer sal v gemueten een mensche dragende een kruyc waters . volcht hem in wat huis dat hij gaet ende segt totten huysheer vanden huse . **D**ie meester ontbiet dij in dijn herberge soe doet ~~sij~~ hij sinen paesche *m* mit sijnen Iongeren **E**nde dan sal hij v wijsen die grote pauerde camer . daer bereyt ons . **I**hesus quam daer mit sinen twaleff iongeren ende at dat paesclam dair nader wet . ende dede sijn auontmael daer ende gaf daer sijn heylige weerdige lichaem ende syn duerber preciose bloet tot een spise ende dranck . ende heuet allen goeden kersten menschen gelaten tot enen ewigen testament ende **I**nsette daer den priesterlicken staet . **E**nde dwoech sijnre Iongeren voet ende dede hem een scoen sermoen voir sijnre pas-

sien **D**it huis ende dese grote camer daer dit gescieden was tot **Iherusalem** opten berch van sion in dauids stat daer die borch van sion stont daer veel getymmers aen was . dit hiet oic mellion off senaculum ende die in dat huis woenden dat waren eersam mannen die heymelick vrienden goids waren ende die apostolen ende ander vreenden goids vergaderden hier heymelic in dit heylige huis inder passie ons heren tot dat hij verresen was

[fol. 12-vo]

090 ¶ In dit heilige huis openbaerden hem **I**hesus opten paeschdach syn tyen longeren mit beslotenre doren **E**nde opten achten dach nae paeschdach openbaerden hij hem weder mit beslotenre doren daer sente thomas mede was ende syn vinger in ons heren wonden stac **E**nde die moeder gods maria ende die apostolen ende ander heymelicke vrunden goids bleuen meest in dat heylige huis **E**nde op ascensi-oens dach openbaerden hem ihesus noch in dit heylige huis der moeder goids ende sijn elff apostolen daer sij saten ende aten ende daer nae beual hem ihesus datse vter stat gaen soudentotten berch van oliueten **E**nde daer ginc die moeder goids mitten xi apostolen ende ander discipulen ende vrouwen ende ihesus openbaerden hem daer ende voer op te hemel

091 ¶ Als onsse lieue heer te hemel geuaren was soe bleuen die moeder goids maria . die apostolen . die vrouwen . ende die ander heymelicke discipulen in dit heylige huis in bedingen tot dat pijnxteren voldaan was **E**nde opten pijnxterdach als sy noch al in dit heilige huis waren daer quam die heylige geest in hem allen ende worden vervult mitten heiligen geest ende voirtaen preechten sij openbaerlick ende spraken alle talen ende deden alte grote miraculen **I**n dit heylige huis wert sinte mathijs apostel gecoren mitten lote dat was tusschen mathias ende barnabas die oick **I**oseph hiet **I**n desen heiligen huse worden oick gecoren wt den tweendetseuentich discipulen seuen archidiaken daer sente **S**teuen die ouerste off was ende dese dyaken soude besorgen alle tijtlicke dingen wes hem van node was ende soudentouerste vanden tijtlick regiment wesen

092 ¶ **D**aer nae dat ihesus onse heer te hemel geuaren was omtrent drie maenden als opten dorden dach in **A**ugusto soe wert sinte **s**teuen gesteent . doe vlogen alle die discipulen ons heren wt **Iherusalem** in **I**udeen ende **s**amarien sonder onsse lieue vrouwe ende die twalef apostolen bleuen noch binnen **iherusalem** ende woenden in dat heilige huis **E**nde die apostolen ordinerden sinte **I**acop die mynre bisscop van **Iherusalem** the wesen

[fol. 13-ro]

093 ¶ **D**aer nae **I**nt **I**aer van xxxv **I**n **I**annuario opten vijfendetwintichsten dach wert sinte pouwels bekeert die daer nae veel groter dingen dede . sinte peter sinte **I**ohan ende die ander apostolen bleuen noch in **Iherusalem** ende togen vast off ende aen prediken **E**nde onse lieue vrouwe bleeff in dat heylige huis wonen tot datse sterff ende hoir heylige lichaem wert wt desen huse gedragen int dal van **I**osaphat ende sinte **I**ohan bleeff altijd meest bij onse vrouwe in dat huis soe lange sy leuede **E**nde maria **I**acobi ende salome hoir nichten waren oic meest bij hoir ende onsse vrouwe sterff als men xxxvi screef twe **I**aer nae ons heren opuaert als sommige seggen ende sommige seggen langher

094 ¶ **D**aer nae by des keyzers **v**espasianus tijden ende die **I**oden hem nyet beteren off bekeren en wouden soe gescieden die grote destructie ouer die stadt van **Iherusalem** ende ouer den **I**oden alsoe dat den sconen tempel ende alle stadt ende die mueren vander stat ende alle getymmert verbrant ofgebroken ende gedestruert wert als dat die een steen opten anderen nyet en bleeff ende doe wert dit heilige huis mede verbrant ende gedestruert **E**nde **iherusalem** was doe omgaens xxxiiii stadien . ende acht stadien is ene mile dit stont aldus auer tusschen vijftich ende tsestich **I**aer

095 ¶ **D**aer nae als men screef hondert ende xix soe wert **A**drianus keyser van **R**omen ende hij dede die stat van **Iherusalem** weder op tymmeren ende maken mer niet soe groot als sy toe voren was mer dat heylige graff dede hij mede om mueren dattet mede binnen der stat quam **E**nde dede den tempel weder op maken in alle maniren als hij vernam dat hij geweest had mer geen **I**oden en woude

[fol. 13-vo]

hij binnen *ihusalem* hebben nyet dan kersten off heyden want hij verderf die ioden ende haetse seer **M**er die berch van syon bleeff noch onbetymmert mer sommyge eersaem kersten betymmerden sommyge heilige steden mit cleynten tymmer daer sij dorsten **E**nde hier nae quamen vele quader keyseren daer den kersten volc vele persecucien off gescieden ende vele heylige martelaers gemaect worden ende soe bleuen alle die heylige steden binnen *ihusalem* meeste deel veel **I**aren onder die voet liggen **e**nde dat stont tot dat die keyser *constantinus magnus* bekeert wert

096 ¶ Daer nae doemen screeff driehondert ende ix soe wart **c**onstantinus *magnus* sente helenen soen keyser van romen **E**nde sinte **S**ilvester die heilige paeus bekeerden desen keyser *constantinus* ende die keyserinne helena sijn moeder ten kersten geloue ende lieten hem dopen ende deden alte veel goets der heyliger kercken **e**nde doe worden die kersten seer gesterct **E**nde dese keyser gaff den paeus ende der heyliger kercken dat rijck van romen ende setten synen keyserlicken stoel tot *constantinopolen* **E**nde dese heylige keyserinne sente **H**elena toech tot *Iherusalem* ende dede dat heylige cruys ons heren sueken ende vant **e**nde ander heylichdom als dat speer die nagelen . den doernen crone . die spongie . die cleder **e**nde anders dat die ioden begrauen hadden op versceyden plaetsen dat bij openbaringe allencken geuonden wert **E**nde dese heylige keyserinne helena dede alle die heylige steden binnen *Iherusalem* ende dair omtrent waer sij die gevijnden off vernemen conde . suueren **e**nde dede daer scoen kercken off capellen off goidshusen tijmmeren daermen die heylige steden versueken ende eren mocht

097 ¶ Ende opten berch van **s**ion daer dat *cenaculum* gestaen had dair *christus* sijn auontmael at als voirseit is . daer die camer stont dair onse lieue vrouwe in woende **e**nde sterff nae *christus* opuaert **e**nde daerse die apostolen wt droegen **I**nt dal van **I**osaphat daer dede dese heylige keyserinne helena maken een scoen kerck van onser lieuer vrouwen **E**nde dede daer aen maken een scoen hospitaal daermen in ontfangen soude van *gracien* alle die waren van duytschen tongen dies begeerden **e**nde sieck waren om logijs te hebben die dat heilige graft **e**nde die heylige steden quamen te versueken **E**nde dat hiet der duytscher hospitaal **e**nde dat duytsche huis van onser lieuer vrouwen van *Iherusalem* **E**nde daer nae corts soe dede dese heilige keyserinne helena maken aenden berch van sion ter gulder poirte daer die plach te staen ten heiligen graue waert een groot scoen hospitaal in eer van sente **I**ohan baptist **e**nde daer soudmen van *gracien* in ontfangen alle die van walschen tongen waren dies begeerden **e**nde sieck waren om logijs te hebben die dat heilige graft **e**nde die heilige steden quamen te versueken . **e**nde dit heet dat hospitaal van sente **I**ohans van *ihusalem* **E**nde dese hospitalen stonden doe al dus bij **C**onstantinus *magnus* tijden . **e**nde voert bij **C**onstancius sijns soens tijden die oick goet kersten was **M**er doe quamen die **A**rrianen secten **e**nde ongeloue op . **e**nde doe hadde die heylige kerc **e**nde dat kersten geloue weder veel wederstoets . **e**nde veel ongelouen *quam* **e**nde veel *persecucien gescieden* doe daer nae ouer den kersten **e**nde daer nae waren som keyseren die kersten waren . som weder ongelouich vander *arrianen* ongeloue **e**nde daer nae quamen weder veel goeder kersten keyseren

[fol. 14-ro]

098 ¶ Daer nae als men screeff **v**i^c. ende **x**iii wert **E**raclius keyser **e**nde in sijn derde **I**aer *quam* **C**osdras die heydensche coninc van *persen* **e**nde wan *Iherusalem* **e**nde verderfse **e**nde dede alle die heylige steden verbernen **e**nde destrueren sonder den tempel **e**nde *venc sacharias* den patriarck **e**nde veel volcs **e**nde nam dat weerde hout des heiligen cruces **e**nde voerdet in *persen* **D**aer nae in **E**raclius twalefste **I**aer soe bestreet die keyser **E**raclius den coninc **c**osdras **e**nde versloech hem **e**nde haelden dat heylige hout des heiligen cruces **e**nde brachtet mit groter weerdicheit weder in *ihusalem* **e**nde bracht den patriarck **e**nde alle die geuangen mede

[fol. 14-vo]

099 ¶ In des keyser **E**raclius tijden stont op die valsche propheet machamet **e**nde maecten leren secten ewen **e**nde *prophecien* hij verleide **e**nde bracht meeste deel vanden heydenschen volc tot synen geloue **e**nde tot synre ewen **H**ij regneerde **xx**iiii **I**aer **E**nde die

sarrasinen die the voren saten onder persen bracht **E**raclius onder den roemschen rijck **E**nde dair nae als men screeff **vi**^c. ende **xxxiii** in eraclius **xviii**^{de} laer soe setten hem die sarrasinen weder tegens den keyser eraclius ende sij wonnen **I**herusalem ende **A**nthiochien ende behieldent ende besatent tot keyser **k**aerls die groots tijden toe

100 ¶ **E**nde keyser **k**aerl die groot ende coninc van vrancrijc was die verdreeff die sarrasinen wt **I**herusalem ende wt den heylighen lande ende besettet mit kersten volc ende alle die heydensche coningen ende die soudaen ende senden hem present ende en wouden hem nyet tegens hem setten . ende **I**herusalem stont doe inder kersten handen totten keyser lotharius tijden toe . ende doe wonnen die sarrasinen weder **i**herusalem ende besatent bij **iiii**^c laer tot dat hertoch **G**odeuaert van lotrijck ende van boulgoen wan . ende alsoe lang bleuen die heylige steden sonder eer ende reformacie **E**nde dus bleuen die heilige hospitalen opten berch van sion oick staen veruallen voir niet datmen hem ghenen dege en dede

101 ¶ **D**aer sijn enige personen geweest ende hebben gescreuen van desen heiligen berch van sion ende scriuen dat daer een religie was nae ons heren opuaert ende dat sente steuen daer die yerste prelaet off was ende die religie duerden dat sommige oirden dair wt gesticht worden . mer tis al versierde dedinge . leest **a**ctus apostolorum . leest **i**osephus . ende **s**colastica ende ander ghij en sultet nergens vijnden . mer die apostolen waren die prelaten ende bisscopen ende setten seuen dyaken die die goeden die den apostolen ende discipulen gegeuen worden disponeerden **E**nde dair off was sente **s**teuen een vanden ouersten diaken omtrent drie maenden lanck tot dat hij gesteent wert ende hij wert begrauen in monte sion bij dat heylige huis **E**nde nae dat onse lieue vrouwe gestoruen was ende die **A**postolen gesceiden waren totter destruxie van **I**herusalem toe en wert nyet veel mensien van dit heilige huis gemaect **E**nde vander destruxie tot dat **c**onstinus magnus ende **h**elena syn moeder bekeert worden dat was ouer dordalfhondert laer soe lach dit heylige huis ende die heylige steden tot **I**herusalem desolaet sonder eer off weerdicheit dat hem luttel eren gedaen wert . dus en was daer geen religie **E**nde van dat sente **h**elena alle die heylige steden dede repareren ende tymmeren ende die twe hospitalen van onsse lieue vrouwe ende van sente **i**ohan had doen maken dat stont toe tot keyser **E**raclius tijden . tot dat **c**osdras die coninc van persen **i**herusalem wan ende nam dat hout des heiligen cruces . ende den patriarck van **I**herusalem **s**acharias geuangen ende voirden in persen **E**nde eraclius verwan **c**osdras weder ende bracht dat heylige cruys ende den patriarck weder in **i**herusalem

[fol. 15-ro]

102 ¶ **D**aer nae quam die valsche propheet machamet ende die sarrasinen wonnen **i**herusalem weder ende besatent tot keyser **k**arolus magnus tijden toe ende doe quamt weder inder kersten handen tot keyser **l**otharius tijden toe als men screeff **viii**^c ende **li** doe wonnen die sarrasinen **i**herusalem weder ende besatent bij **iiii**^c lair tot dat hertoch godeuaert van boulgon **i**herusalem wan . noch en was daer geen religi inden voirscreuen heiligen huse tot dat die duytsche oirde gesticht wert welck oirde doe gegeuen wert dat hospitael vanden duytschen huse van onsser lieuer vrouwen van **I**herusalem dat stont daer dat cenaculum gestaen had daer onse lieue vrouwe in wonden ende in sterff dat dat wesen solde dat hoifhuis ende tittel van hoirre oirden als men claerlic mit des paeus bullen bewijsen sal gelijc dat sente **i**ohans oirde die niet lange voir gesticht en wert . gegeuen wert dat hospitael van sente **i**ohans baptisten dat stont oic anden berch van sion en stuc van daer dat cenaculum gestaen had ten heiligen graue waert ende dat hospitael solde wesen hoirs oirdens tittel ende hoifhuis als des paeus bullen dat oick wael wt wijsen

[fol. 15-vo]

103 ¶ **D**aer nae inden tijden dat **v**rbanus die anderde paeus was ende **h**enricus die derde keyser was . soe wert een cruys gepredict opt heylige lant the varen doe was daer een **h**ertoch van lotrijck hiet hertoch godeuaert van lothrijc ende van boulgoen ende hadde alten groten sin op goids vyanden te vechten ende dat heilige lant te winnen ende maecten grote reesscap dair toe mer inden eersten

en hadde hij ghenen groten sege om dat hij mitten goeden dat hij synen armen ondersaten bouen reden ofgescat had goids vyanden wreken woude **T**en anderden en had hij noch geen grote sege want hij den tyenden penninc van allen geestlicken goeden nam **ende** om goids vyanden daer mede te beuechten **M**er ten lesten nam hij op **ende** graue bouden syn broeder **ende** veel groter heren die syn mage waren **ende** deden vercopen alle hoir heerlicheiden patri- monium **ende** goeden **ende** namen dat op datse mitter hulpe goids dat heylige lant winnen souden off daer doot om te bliuen **ende** niet weder om the comen **E**nde doe kreech hij victorye mit groter vromicheit **ende** mit groten arbeit **ende** wan dat heylige lant **ende** die heylige stat van *iherusalem* anthiochien **ende** alle die steden **ende** versloech **ende** veriaechden alle die heyden **ende** sarrasinen daer wt

104 ¶ Int Iair ons heren **M** **ende** **xcix** op diuisionis apostolorum op vijfte
[1] calende van **A**ugusto wert godeuaert coninc van *Iherusalem* gemaect
ende int Iair ons heren **M**. **ende** **.C.** op die xv. calende van agosto
sterff die goede coninc godeuaert **E**nde coninc godeuaert began
alle die heylige steden die veruallen lagen binnen *iherusalem* weder te maken

[fol. 16-ro]

105 ¶ **B**oudewijn graue van boenen godeuaerts broeder wert doe
coninc gecoren **ende** was in mesopotanien heer van **E**dissen hij dede
vele vromicheits voirden heiligen lande **ende** dede alle die heilige
steden in *iherusalem* voirt op repareren **ende** tymmeren **E**nde doe dede hij
dat hospitaal vanden duytschen huse van onsser lieuer vrouwen
ende oick dat hospitaal van sinte **I**ohans weder op tymmeren **ende** ma-
ken hij sterff Int Iair ons heren **M.C.** **ende** **xviii** opten palmsonnendach

106 ¶ **B**oudewijn graue van edissen coninc boudewijns suster soen
wert gemaect **ende** gecroent coninc van *Iherusalem* opten heiligen paesch-
dach dese coninc boudewijn stichte bij des paeus **p**elagius se-
cundus consent **ende** bij des **k**eyzers **h**enrics die vierden consent **ende**
hulp een ridder oirde binnen *iherusalem* in sinen yersten iaer **ende** heiten
die heren **ende** oirde vanden tempel **ende** droegen witte mantel mit
een root cruys **ende** dese streden mede dagelix op die vianden
goids **ende** in die oirde ginc menich groot edel man **ende** hoir
hoefthuis **ende** hoir titel hieten vanden tempel **S**ij en hadden geen
priesterbroeders mer sy hadden weerlicke priesters die hoir seuen
getijden songen **ende** hoir confessoers waren **ende** woenden mit hem **ende**
hadden hoir presencie alle weke **E**nde als men screeff **M.C.** **ende**
xviii wert dese oirde gesticht in coninc boudens eerste Iaer . dese
oirde kreech groot oflaet **ende** *preuilegien* vanden stoel van romen
ende coninc bouden sterff Int Iair ons heren **d**usent **h**ondert
ende **xxxi** opten eenendetwintichsten dach in **A**ugusto

107 ¶ **F**fulco die coninc boudewijns oudste dochter had wert coninc ge-
maect van *Iherusalem* **ende** hij was coninc **x**i Iaer dese coninc fulco stich-
te bij consent des paeus **I**nnocencius den anderden **ende** by consent **ende**
hulp des keyzers conraerts den anderden oick een ridder oirde
binnen *iherusalem* Int Iair **M.C.** **ende** **xl** **ende** hiete die oirde vanden
hospitaal van sinte **I**ohans baptisten **E**nde hoir hoefthuis **ende**
tittel soude wesen dat hospitaal van sente **I**ohan van *Iherusalem* **E**nde
sij droegen zwarte mantel mit een wit besloten cruys . sij cregen
oic vele oflaten **ende** *preuilegien* vanden stoel van romen **ende** veel
goeder **ende** edelre luden gingen in deser oirden . sy en hadden oick
geen priesterbroeders in horen oirden mer weerlicke priesters wa-
ren hoir confessoers **ende** capellanen als die tempeliers hadden ter tyt
toe datt die broeders van carmeli een oirde off gemaect wert dat
nv onsser vrouwen brueders hieten dat waren doe hoir confessoirs
ende capellanen ter tijt tot datse vanden stoel van romen vercreghen
datse selue priesterbroeders inden oirden ontfangen mochten **D**e-
se coninc fulco reet op een tijt mit syn conynginne wt der stat
van tholomayda **ende** sach enen hase lopen voir hem . **H**ij rwinden
haestelic **ende** storte **ende** die sadel van sinen peerde brack hem
thoeft te stucken **ende** bleef doot Int Iaer ons heren **d**usent **h**ondert
ende **xl**ii op die vierde ydus van nouember

[fol. 16-vo]

108 ¶ **B**oudewijn die dorde alsoe genoemt coninc **f**ulcos soen en
was niet dan **x**iii Iaer out die wert coninc van *Iherusalem* **ende** sterff

int **I**aer ons heren **M.C.** ende **LII** op die vijfte calende van october
bij desen conincs tijden begonde der kersten macht seer te dalen

- 109** ¶ **A**lmaricus graue van **A**scalaen ende van **I**oppen . coninc **b**oudewijns
broeder ende coninck fulcoes ander soen die wert coninck van
Iherusalem hij sterff int **I**aer ons heren **M.C.** ende **LXIII** op die ydus
van september
- 110** ¶ **B**oudewijn almaricus soen wert coninc van **I**herusalem mer hij was
seer ionck hij wert nae besiect van lasarien ende wert ongesont **I**nt
Iaer **XI^c** ende **LXV** soe gaff hij syn conincryck ouer bouden sijnen soen
die mer vijf iaer out en was **E**nde heeren huge die greue van Tripol
die wert machtich gemaect dat hij dat lant ende den **I**ongen coninc
regieren soude als hij dede **E**nde daer nae verriet hij den coninc
ende alle dat lant dat groot **I**amer was . **E**nde int selue laer van
LXXXVIII sterf coninc boudewijn van **i**herusalem ende henric sijn soen wert
coninck van iherusalem ghemaect
- 111** ¶ **B**oudewijn die vijfte alsoe genoemt coninc boudewijns soen wert
coninc van **i**herusalem ende was mer vijff **I**aer out als voirseit is ende die
hiet oick gwido **E**nde heer huge graue van tripol die regierden den
iongen coninc ende tlant **E**nde in desen tijden was een machtich soudaen
ende hiet saladijn die alsoe veel **p**rouincien ende lantscappen tot hem
kreech ende wert alle dage mechtiger ende wan den coninck van
iherusalem ende den kersten vele steden off **E**nde boudewijn vergader-
de al sijn macht ende **q**uam tegens saladijn **E**nde saladijn **q**uam daer
tegens mit alte grote macht ende daer wert alte seer gestre-
den mer **s**aladyn helt die ouerhant ende die coninc boudewijn die
wert geuangen mit veel groter heren van kersten **E**nde gherit
die meister vanden tempel **D**it gheuel bij enen dal bij thiberiaden
Int **I**aer ons heren **XI^c** . ende **LXXXVII** **I**n **I**ulio op sente **m**artyns dach
translacio daer groten rouwe off was al kersten geloue doer
Ende die stat van **A**kers ende die stat van ascalaene worden den
soudaen saladijn op gegeuen om dat **s**aladijn den coninck ende den
meister **G**erit vanden tempel ende ander groet ende edel volck
quijt liet vter vangenisse aldus kreech **s**aladijn alle die mach-
tichste steden in sijnen handen vanden heiligen lande **M**er iherusalem
ende ander sommige cleyn steden hengede hij dat sommige kersten
daer bleuen onder tribuyt ende sonderling die twe hospitalen
vanden tempel ende van sinte lohan dat die die kersten op hielden
ende regierden ende omder baet vanden pelgrims die dat heilige graft
versochten
- 112** ¶ **E**nde als die **p**aeus **V** rbanus die derde dese boetscap **q**uam vanden
groten verlies des heiligen lants soe sterff hij corts van groten rou-
we **E**nde om houerdie giericheit ouerspul ende ander sonden die
die korsten dreuen soe verhengde got datse aldus machtigen
wedersaken cregen die machtige saladijn soudaen die op die tijt
soe machtich was van vele riken die hem angedomen waren
- 113** ¶ **D**ie paeus **C**lemens had cruysuaert laten **p**rediken te voren ende
dede vermanen alle die vorsten van cristenheit datse den hey-
ligen lande te baten togen **E**nde keyser vrederic die yerste alsoe
genoemt . ende coninc **P**hilips van vranckrijck . coninc **R**itsaert van en-
gelant . hertoch **v**rederick van zwauen **d**es keyzers soen . **d**ie hertoch
van oistenrijck . **d**ie hertogen van beyeren . hertoch henric van bra-
bant . **g**raue philips van vlander . **g**raue florens van hollant . **g**ra-
ue willam van oistvrieslant syn soen . **g**raue otto van ghelre
graue **d**irck van cleue . ende noch veel meer hertogen . lantgrauen .
marcgrauen . ende princen die hier niet gescreuen en staen namen
dat cruys an ende togen mitten keyser vrederic voirseit ende wonnen
vele steden ende sloten int heylige lant ende kregen die stat van
iherusalem in horen handen **D**it gescieden int **I**aer **XI^c** . ende **LXXXVIII** **E**nde
corts hier nae inden seluen somer opten anderden sonnendach inder
maent van **A**ugusto **q**uam die keyser rijden ende was seer verhet
ende bestouen ende **q**uam riden bij een ryuier ende woude hem vercoelen
ende wasschen in dat water . hij dede hem wt ende baden in die ryuier
ende die coude beuenc hem om sijn hert soe dat hij daer ru^ekeloes
doot bleeff ende wert begrauen tot **A**nthiochien in sente peters kerc
dat groot iamer ende scade was voirden korsten geloue **C**orts

[fol. 17-ro]

[fol. 17-vo]

daer nae sterff graue florens van hollant die vrome prince ouer-
mits grote vromicheit ende arbeit die hij dede in striden ende in
stormen . ende hij wert oick begrauen tot anthiochien bij des key-
sers tomme **Nu** die goede keyser doot was soe waren alle die
kersten princen seer verslagen mer sy grepens hert ende moet
ende deden alle dat sij mochten **Ende** corts daer nae wert her-
toch henrick van zwauen des keysers vrederics oudste soen keyser
gecoren

114 ¶ **I**nden seluen **l**air als keyser **v**rederic mitten princen int heilige
lant quam soe lach die coninc van **I**herusalem ende die patriarch van **I**herusalem
die meister vanden tempel . die meister vanden hospitael ende gemeen-
lic die korsten vanden heiligen lande voir die stat van **A**kers ende
ander veel volcs wt den duytschen lande . soe waren dair mede
twe steden mit horen volck als lubick ende bremen . ende die maec-
ten een hospitael onder een seil van eenre groter koggen ende
wie dat int heer voir akers gequetst wert die bracht men
daer in ende men dede hem alle des hem noot was

115 ¶ **E**nde als keyser vrederic doot was soe togen veel duytsche prin-
cen voir **A**kers mede leggen den coninc van **I**herusalem te baten **Ende**
hertoch vrederic van zwauen keyser vrederics ander soen ende
hertoch henric van brabant worden hoiftheren gemaect van alle
den princen ende volc vanden duytschen lande **Ende** hertoch
vrederick van swauen ontfermde dit cleyn begrip van goetheit
ende caritaet die die borgers van lubeeck ende van bremen deden
ende seiden **W**ij grote rijcke princen ende heren waren dit sculdich
te helpen onderhouden van onssen goeden op dat op anderen tijden tvolck
te williger waer op datment tanderen tijden onderhouden mocht
off te doen waer int heylige lant

116 ¶ **C**oninc henric van **I**herusalem sprac onse ouderen ende voir conynghen
van **I**herusalem hebben twe ridder oirden gefundeert ende helpen stichten
als die oirde vanden tempel ende oic vanden hospitael van sente
Iohan ende bliuen wij in onsser machten wij hadden te sinne noch
ene ridder oirde te stichten vanden ridder sinte **I**orijs

117 ¶ **E**nde hertoch **v**rederic van zwauen kreech doe groten inualle
deuocie ende begeert tot noch een ridder oirde te stichten . hij de-
de vergaderen alle die princen die dair lagen als henrick die
coninc van **I**herusalem . aelbertus die patriarche van **I**herusalem die eertsche
bisscopen ende anderen bisscopen . **h**ertoch henric van brabant . **die** her-
toch van oistenryck . **die** hertogen van beyeren . **h**ertoch van bruyns-
wijck . **h**ertogen van sassien . **h**ertoch philips van zwauen . **g**raue
willem van hollant **g**raue florens soen . **g**raue ot van gelre . **g**raue
dirck van cleeff . **die** lantgraue harman van doringen . **die** lantgraue
van hessen . **die** mercgraue van mijssen . **die** graue van gulic . **die**
graue vanden berge . **die** graue van nassouwen . **die** graue van hennen-
berch . **die** graue van spaenhe *m* ende veel ander princen ende heren
dier hier niet genoemt en staen ende berieden hem mitten meister
van tempel ende den meister vanden hospitael ende vraechden
hem nae hoirre beyder oirden ende regel **Ende** die **p**atriarche
van **I**herusalem mitten eertsche bisscopen ende ander bisscopen die doir sa-
gen dat ende gauent den princen te kennen **Ende** daer wert
ene ordinancie ende regel wt getogen een deel vanden leuen
ende ordinancie vander ridderscap vanden tempel ende een deel van-
den leuen ende ordinancie vanden hospitael van sente **I**ohan
Ende die coninc ende **p**atriarch ende **b**isscopen voirscreuen en her-
toch **f**rederic van zwauen mitten princen voirseit fundeerden ende
stichten daer ene nywe oirde inder eren onsser lieuer vrouwen
ende souden onsser lieuer vrouwen ridders wesen ende die heilige
kerck ende theylige lant helpen bescermen **Ende** dat duytsche
huis off duytsche hospitael van onsser lieuer vrouwen dat tot
Iherusalem staet opten berch van sion daer onsse lieue heer sijn
auontmael at ende daer onse lieue vrouwe in woenden ende in
sterff dat souden sy hebben ende soude wesen hoir hoeft huys
hoir tytell ende fundament . als sinte **I**ohans oirden hadden vanden
hospitael van sente **I**ohan **Ende** dit deden dese princen op behagen
goetduncken ende consenteringe des paeus ende des keysers ¶ **E**nde
die coninc die patriarch ende hertoch vrederick mitten princen
voirscreuen gesamelic senden ter stont ambassatoirs als den eert-

schen bisscop van bremen ende den bisscop van bertelborne aenden keyser henrick hertoch vrederics broeder ende baden hem oetmoedelick dat hij dit goede begrip van deser voirscreuen oirde wolde belieuen ende helpen vestigen ende bestedigen ende mit hem helpen doen veruolgen anden paeus Celestinus den derden dat hij dat vestigen belieuen ende confirmeren woude . die keyser was hier seer lief toe dat syn broeder ende die duytsche princen sulcken dinc begonden . hij vervulde alle hoir begeerten ende senden mede anden paeus Celestinus hem biddende om vesticheit ende confirmacie

118 ¶ Als die paeus Celestinus die derde die bootscop vanden keyser ende van alle den duytschen princen die voir akers lagen verhoirt hadde soe verbliden hij hem daer in ende beriet hem ende doirsach die regel vanden tempelieren ende vanden hospitalieren ende maecten daer ene regel wt als hem beliefdē Ende institueerde setten et confirmeerde dese nywe ridder oirde ende gaf hem dat hoir ouerste habijt soudē wesen wit mit een swert cruys dair op ende hoir wapen ende hoir bannier soude wesen enen witten scilt myt een swert cruys . Hij gaff hem dat dat duytsche huis ende duytsche hospitael van onsser lieuer vrouwen van Iherusalem dat tot iherusalem stont opten berch van sion daer christus onse lieue heer mit sinen discipulen sijn auontmael in at ende daer onse lieue vrouwe die moeder goids in woenden ende in sterff nae ons heren opuaert dat dat soude wesen hoir hoifhuis hoir tytel ende fundament van horen oirden ende dat onse lieue vrouwe soude wesen hoeftvrouwe ende ouerste patronisse van horen oirden ende datse soudē wesen onsser lieuer vrouwen ridders Ende datse heten soudē vanden duytschen huse vanden hospitael van onsser lieuer vrouwen van Iherusalem Ende die paeus Celestinus gaff desen oirden doe die selue preuilegien ende vrijheiden die die tempeliers ende die hospitaliers hadden ende gaff dair toe sonderlinge gracie ende aflaet wie hem te baten quaem off goet deden

[fol. 19-vo]

119 ¶ Ende die paeus Celestinus gaf volcomen macht den patriarch van iherusalem dat hij desen nywen oirden voirseit geuen soude haer yerste habijt dat witte habijt mitten swerten cruyce ende dat hij hoir yerste professi ontfangen soude ende dat hij se insetten ende institueren soude ende hem geuen dat duytsche huis ende hospitael tot Iherusalem van onsser lieuer vrouwen Ende die keyser henrick voirscreuen gaff macht den coninc van Iherusalem ende hertoch vrederick van zwauen synen brueder datse wt macht des keyzers dese oirde soudē vestigen ende geuen dat weerlicke sweert ende dat syse yerst ridder maken soudē Ende wie dat voirt vander oirden ridder waer dat die wt mogentheit des keyzers altijt voirt ridders slaen ende maken mochten mer wie ridder inder oirden worde dat die ten mynsten van ridderscap geboren soude wesen

120 ¶ Ende als dese ambassatoers quamen vanden paeus ende keyser voirscreuen int heer voir akers ende alle dit voirseit mede brochten soe verbliden hem die princen dair in ende die patriarch van iherusalem . die coninc van iherusalem . ende hertoch vrederic van zwauen vergaderden alle die princen Ende soe waren daer veertich goeder edelre mannen die hier deuocie ende mynne toe hadden desen voirscreuen oirden aen the nemen Ende sij quamen ende vielen op hoir knyen ende begeerden dese oirde te ontfangen Ende die coninc van Iherusalem sloech doe den eersten ridder . ende hertoch vrederick den anderen ende soe voirt ander princen tot xl toe Ende doe vielen sy op hoir knyen voirden patriarch ende voir die bisscopen ende deden hoir professie oetmoedelick ende die patriarch gaf hem aen dat wit habijt mit een swert cruys ende gaf hem dat duytsche huis van onsser lieuer vrouwen van iherusalem voirscreuen ende datse voirt heten soudē ende wesen heren ende broeders vander broederscap der ridderen vanden duytschen huse van onsser lieuer vrouwen huse van iherusalem Ende die coninc van iherusalem beual hem van des keyzers wegen datse voirtaen goede ridderen goids waren ende dat sij theilige lant ende alle ander kersten landen holpen bescermen tegen die vyanden gods ende alle dage te gedencken dat liden gods ende dat te helpen wreken . die heilige kerck . alle geestelike personen . weduen .

[fol. 20-ro]

wesen . onnoselen . ende armen te helpen bescermen ende voirt te houden ridderlike oirde Ende dit gescieden int Iair ons heren **M.C.** ende **xc** opten xix dach in nouember ¶ Ende op die selue tyt koren die patriarch . die coninc . ende hertoch vrede- derick ende die ander princen enen wt den voirscreuen veertich ridder broeders ende hiet heer **Henrick** van Hier wert die walpoedt Ende yerste meyster gecoren was een vrij edel man ende dien maecten sy den yersten meister vander duytscher oirden **Hij** was des heren soen van walpoet ende was een wijs vroem heer van goeden regiment Ende die princen ende heren gauen doe deser oirden grote goeden te helpen Ende die paeus ende keyser gauen oic deser oirden gelijc die oirde vanden tempel had wat sy den heiden ende ongelouigen ofwonnen goeden of lantscappen dat mochten sij behouden ende ten ewigen dagen besitten Ende die paeus celestinus tercius voirseit gaf der duytscher oirden alle die selue aflaten vryheit ende preuilegien die die oirde vanden tempel ende die oirde van sente Iohans hadden

[fol. 20-vo]

121 ¶ Daer sijn enige personen geweest ende hebben in sommige boeken gescreuen vander duytscher oirden begin ende sommige van sente Iohans oirden begin daer sij seer in missen ende blijkt datse dair weynich off weten . want sij screuen doe hertoch vrede- ric van zwauen mitten anderen princen voir akers lach . dat hertoch vrede- ric enen cappellaen had ende die tymmerde tot akers een capelle in onsser vrouwen eer ende noemden die dat hospitael van onser vrouwen vanden duytschen huse ende doe akers gewonnen wert datse doe enen sconen tempel inder muer van akers tymmerden mer dit en is inder waerheit alsoe niet gesciet Want een Eerwerdige heer een bisscop van pelborne toech mit keyser vrede- ric ende mit allen groten vorsten int heylige lant ende nae dat keyser vrede- ric gedrenct was soe bleeff dese bisscop mit hertoch vrede- ric van swauen sinen soen ende mit meer bis- scopen princen ende vorsten voir Akers leggen tot dat akers ghe- wonnen wert ende lange daer nae Ende hij was daer bij ouer ende aen daer die voirscreuen oirde begrepen gesticht ende fundeert wert ende was daer selue om vander princen wegen anden paeus ende keyser mitten bisscop van bremen getogen Ende hoe dat die paeus Celestinus die derde ende keyser henric die vijfte . ende coninc henric van Iherusalem ende die patriarch van iherusalem dese oirde gauen stichten ende fundeerde dat dat hospitael vanden duytschen huse van onsser lieuer vrouwen van iherusalem dat opten berch van sion tot iherusalem stont dat soude wesen dat hoifhuis tytel begin ende fundament van deser oirden gelijc sente Iohans oirde hoir tytel ende fundament was vanden hospitael van sente Iohan Ende dese bisscop van pelborn heeft deser oirden prologus ende croniken van- der duytscher oirden doen beschriuen tot dat hertoch vrede- ric van zwauen tot akers sterff Ende vmmers machmen bouen all warachtelic mit des paus ende keyzers bullen bewysen des oirdens tytel ende fundament

[fol. 21-ro]

122 ¶ Oic syn som personen geweest ende hebben in sommyge boeken van sente Iohans oirde gescreuen dat die gesticht ende gefundeert wert van Iohannes elemosinarius ende datse daer den naem of hebben soudent . daer sij alte seer in missen off niet van geweten en hebben want die eersaem Raymundus die gardiaen ende regierre was vanden hospitael van sente Iohans baptisten tot iherusalem dat die yerst sente iohans oirde begreep . ende bij hulp vanden patriarch ende den coninc van iherusalem . ende bij beliefnisse des paeus ende des keyzers sente Iohans oirde fundeerde ende dat dat hospitael van sente Iohan baptist soude wesen des oirdens hoifhuis tytell ende fundament van haren oirden Ende dese Raymundus wert die yerste meister van sente Iohans oirden . ende doe had Iohannes ele- mosinarius bij sestalfhondert Iair doot geweest . Ende des paeus ende keyzers bullen bewijsen volcomelick vander oirden wt

123 [2] **D**ie Meister ordineerde ende bestelde mit syn broeders syn- re oirden dat hospitael vanden duytschen huse van onser lieuer vrouwen tot Iherusalem . ende ontfenc ende besette dat mit broe- ders van synre oirden ende sette daer weerlicke priesters die

den dienst goids deden ende capellanen ende confessoers des oirdens waren . ende hij dede dat hospitaal van onser vrouwen eerliken besorgen datmen alle die duytsche tongen spraken ende dat heilige graft versochten datmen die daer van caritaten duechlic ontfangen souden die siecten off gebreck hadden van enigen dingen gelijk men in sente Iohans hospitaal die walsche tongen dede mer nader tijt dat die korsten Akers wonnen . soe en mochten die coninc noch die patriarch van *ihusalem* noch geen vanden meisters van allen den oirden binnen *ihusalem* meer comen mer Saladijn die soudaen hengede wael dat die oirden ende ander kersten menschen in *ihusalem* woenden ende hem nyet en onderwonden ende datmen dat heilige graft versocht op tribuyt ende dit stont tot dat Corodijn *Iherusalem* destrueerde als men nae wel horen sall

[fol. 21-vo]

- 124 ¶ Dese Meister henric van walpoedt dede oic int heer voir akers dat hospitaal dat die van lubeck ende van bremen onder dat seyl vander kogge hadden gemaect dede hij meerre maken ende bet versien van alle datter noot was ende liet dat sijn broeders voirt selue bewaren ende deden alle die int heer gequetst worden off siec worden die deedmen mynlick alle dat hem noot was des sy begheerden
- 125 ¶ Ende het duerden noch een wijl eermen Akers kreech want als men screeff M.C. ende xci inder maent van Iunio den vijftienden dach . wert akers op gegeuen . want die heiden en mochtens niet langer houden want sy en kregen off en sagen geen ontset vanden soudaen Ende doe quamen binnen akers alle die kersten princen . ende coninc Philips van vrancrijc . ende coninc ritsaert waren corts gecomen ende togen mede binnen akers want sy hadden veel striden ende veel wonderlicke dingen binnen dat iaer bedreuen tegen die torcken ende sarrasinen ende quamen recht mede voir akers eert op gegeuen wert alsoe togen sy mede in akers Ende graue Philips van vlander en als hij mitten coninc van vrancrijc in akers quam soe is hij daer gestoruen Ende een wijle daer nae is die coninc van vrancrijck ende van enghelant beyde getogen tot horen lande waert
- 126 ¶ Ende akers wert wel beset mit groten volc ende mit capiteynen als die coninc ende patriarch van *ihusalem* . die meister vanden tempel . die meister van sente Iohans oirde . die meister van onser lieuer vrouwen vander duytscher oirden . die meister van sente lasarus oirde ende daer toe veel groter princen heren ende edel luden die wt den heiligen lande verdreuen waren die sloegen hem al tot akers neder ende tymmerden daer om costelic ende om sterck om akers te houden tegens den heidenen ende daer wt te vechten ende altijd te staen naden heiligen lande der heyliger kercken patrimonium . ende maecten akers alsoe vast ende alsoe sterck dattet onwinlick was
- 127 ¶ Dese voirscreuen drie meisters vander oirden vanden tempell van sente Iohan . vanden duytschen huse . vander ridder oirde die setten hoir hoifhuis binnen akers want sij van horen principalen hoift husen van *ihusalem* verdreuen waren ende deden elck tymmeren een seer sterck casteel mit stercken woningen binnen akers ende elc en kerck ende goidshuis daer binnen daer sy mit horen broederen veylich in woenden ende daermen die seuen getijden ende den dienst goids bij dage ende bij nacht in deden eerlic ende deuotelick van weerlicker priesteren die sy elck in horen cost ende cleding hadden ende alle weke hoir presencie aen gelde hadden voir hoir loen Ende die soudaen henghede omder baet vander pelgrims dat dat duytsche hospitaal ende sente Iohans hospitaal van een deel van horen broederen mit hoir huisgesin bewoent worden ende dat duerden tot dat Corodijn heer van *ihusalem* wert
- 128 ¶ Die duytsche oirde rees ende meerrede seer van groten geboirtigen personen ende kregen grote goeden gegeuen van heren vorsten ende princen ouermits hoir goede regiment ende grote vromicheit die sy deden . sy hielden oic een hospitaal aen hoir huis eerlicker binnen akers voir alle den ghenen dies van siecten off van gequetstheiden noot hadden ende die deedmen

[fol. 22-ro]

mynlic al hoir behoef wes hem noot was **O**ic hielden sy dachlicx vele ruters ende soldenaers op horen cost tegens die heydenen daer sy mede wt togen alst te doen was

- 129 ¶ Int Iair ons heren **M.C.** ende **xci** sterff hertoch **f**rederic van zwauen des keyzers frederics soen tot akers ende wert inder duytscher oirden nye kerck begrauen
- 130 ¶ Int Iair ons heren **M.c.** ende **xciiii** sterff coninc **h**enric van *ihusalem* ende **I**ohan syn soen wert coninc van *Iherusalem* gemaect
- 131 ¶ Int Iair ons heren **M.c.** ende **xcv** was oic ene cruys vaert want keyser henric die vijfte senden groot volc tot **A**kers ende daer toech **C**oenraert die bisscop van mense ende hertoch **I**upolt van oistenrijck . ende **h**enric die palsgraue . ende hertoch **h**enrick van brabant ende **h**arman die lantgraue van doringen **E**nde veel ander bisscopen princen ende heren mit veel volcs ende quamen ende versamenden tot akers ende togen voirt ende streden veel ende stormden som castelen, mer int lest en hadden sy niet veel victorien, ende die princen togen veel weder thuis waert
- 132 ¶ Int Iair ons heren **M.cc.** ende **xii** doe was noch een cruys vaert ende was bij des paeus **I**nnocencius tijden, ende keyser frederick die anderde doe die gecoren was . doe togen vele vorsten ende princen ten heyligen lande, mit groten volc **A**ls die coninc van ongarien . ende die coninc van naueern **E**nde quamen van ene ander syde aent heylige lant **E**nde coninc **I**ohan van *ihusalem*, ende die die patriarch ende die vier meesters vander oirden mitten kristen volck quamen bij een tot **A**kers ende togen op die heyden ende kregen victorie ende versloegen wel **Lx^M**. heidenen ende wonnen veel steden ende sloten . **D**aer heer harman van salsa die meyster vanden duytschen huse alte veel vromicheiden dede, ende grote eer behaelden mit synen broederen . **E**nde dit geschieden **I**nder maent van **I**unio . **I**nt selue iaer daer nae, togen die coninc van ongarien ende van naueern wederom tot horen lande .
- 133 [2] ¶ **I**nt Iair **M.cc.** ende **xiii** inder maent van **N**ouember soe hielt die paeus **I**nnocencius consilium tot **R**omen tot sinte **I**ohans te latranen ende daer waren **iiii^c**. ende **xiii** bisscopen ende veel ander prelaten . **D**aer wert geordineert een grote reyse ten heyligen lande waert, **E**nde die paeus senden anden **P**atriarch van *Iherusalem* die doe tot akers lach dat hij int heymelic soude doen ondersueken ende bescriuen der sarrasinen heren princen ende al hoir landen hoe die gelegen waren, **D**ie patriarch dede dit ondersueken ende bescriuen als hier nae staet
- 134 ¶ **I**nden Iair ons heren **xi^c**. ende **Lxxiii** waren twe gebroeders in egipten ende woenden onder den **C**aleph van egipten ende die caleph had enen soudaen onder hem die tlant regierden van des calephs wegen **D**ese twe gebroeders waren twe heerlicke mannen ende waren **N**egomedijns sonen ende dese **N**egomedijn was een bastaert van enen heer in egipten . **D**ese twe gebroeders hieten die ene **S**aladinus ende die ander **s**ephadinus **D**ese saladinus verwerff anden caleph van egipten . dat hij **S**oudaen wert gemaect . hij was een vroem ridder wijs ende hoesch ende goedertieren . vernaemt ende wel gemynt, **E**nde doe hij aldus inder machten was gecomen, ende dat volc wael te wille had, doe dacht hij hij en wolde nyemant bouen hem hebben, en woude dat die soldaen die ouerste coninck ende heer wesen soude, **E**nde dede den **C**aleph onuersien doden ende alle des calephs magen tlijff nemen, op dat hij nyemant en dorst ontsien . ende nam al hoir goet horen scat ende hoir cleynoden die hy vant ende deylde die onder syn riddersen mildelic ende maectse al rijc, **A**ldus wert hij soe machtich ende wert coninc van **S**yrrien **E**gipten **B**abilonien ende van **A**lexandrien ende kreech alle landen onder hem, ende helt die macht **xxiiii** laer lanck ende sterff

- 135 ¶ Dese coninc ende soudaen liet XI sonen die meest deel nyet out van Iaren en waren ende Scephadijn des soudaens broeder soude dese XI kijnder sijn neuen regieren ende deedse al doden sonder enen die hiet Melsithides daer en conde hij niet aen comen want dien had die stadt van Alapie ende alle die steden ende dorpen die dair om laghen Dese sephadijn nam voirt alle die conincryken ende landen die syn broeder saladijn had ende wert soe mechtigen soudaen ende regneerde XVII Iair
- 136 ¶ Dese soudaen Scephadyn had XV sonen die viue outste sonen ordineerden hij by sinen leuen wat lantschap dat elc hebben soude Die yerste ende outste hiet Melicerominus . dese soude wesen soudaen ende coninc van Egipten van babilonien ende van alexandrien ende hij soude heer wesen ouer alle sine broeders
- 137 ¶ Die ander soen hiet Corodijn . die soude wesen coninc van syrien van damassche van Iherusalem ende van alle den heiligen lande . dese had wel ouer driehondert borgen ende castelen ende steden behaluen die dorpen
- 138 ¶ Die derde soen hiet Melchipays dese soude hebben tlant van gemelle mit veel prouincien, ende had oic wel ouer III^c. borge castelen ende sloten behaluen die dorpen
- 139 ¶ Die vierde soen hiet Meskenodam ende souden hebben dat rijck van Asien ende daer waren wel in ouer VI^c. borge castelen ende ~~de~~ steden sonder die dorpen
- 140 ¶ Die vijfte soen hiet Melchisalaphat dese hadde dat rijck van sartha daer Caym abel sinen broeder om dootsloech hier hoirden wael in ouer IX^c. borge, castelen ende steden
- 141 ¶ Dese seste soen hiet machamet ende had dat rijck van baldach ende daer woent der sarrasinen paeus ende heet altoes Calistus
- 142 ¶ Die ander ses sonen die goeden hij elck mit prouincien ende lantscappen Ende hadden oic seker sommen van renten vanden yersten broeders
- 143 ¶ Die ander drie Ioncste sonen setten hij in Machamets tempel datse suuerheit holden soudent . dese hadden dat offer datter quam dat meer dan dertichdusent gouden bijsanten alle iaer droech, Ende als sephadijn die soudaen sterff soe had elck syn lantscappen ende goeden gelijc alst die vader gemaect had
- 144 ¶ Dese voirscreuen ses outste broeders die dese grote landen hadden naden vader die sagen ende vernamen wel dat die kersten veel hulpen alle dage cregen ende dachten sy wouden enen vrede versueken ende maken Ende baden den Coninc van Iherusalem den patriarch ende den legat die op die tijt tot Akers lagen als datse in des paeus hant tot der kersten behoef opdragen ende ouergeuen wouden alle dat heylige lant mitter stat van iherusalem ende dat daer toe behoirden Ende dair toe den patriarch tot des paeus ende der kercken behoeff van romen alle iaer een seker somme van pennyngen Ende wouden dit wel versekeren ende nummermeer hoir hant daer aen te slaen op datmen hem weder vast versekeren woude hoir landen vrij ende veylich ende ongemoeyt ten ewigen dagen te laten
- 145 ¶ Dit was en scoen dinc the gescien voir den kristen geloue mer die coninc ende patriarch van iherusalem noch die legat en dorsten dit niet angaen buten oirloff ende consent des paeus ende des keyzers ende namen hoir beraet ende senden anden paeus Innocencius . mer eer die bootscap

[fol. 24-ro]

[fol. 24-vo]

daer quam soe sterf die paeus . ende ten wert nyet te recht veruolcht . noch ten hoeft nyet willen wesen got betert want die kersten quam veel hulpen tot akers ende sy togen weder op die sarrasinen ende het wert doe quader dant te voren was

- 146 ¶ Int Iair ons heren xii^c. ende xvi was noch ene vait ten heyligen lande daer togen die Coninc van ongarien die Coninc van sipers Die hertoch van oistenryck die bisscop van vtrecht die bisscop van munster ende seuen ander bisscopen ende veel groter heren wt duytschen lande ende quamen tot akers, Ende die patriarch van *iherusalem* nam dat heylige hout vanden cruys ons heren in die hant ende dat was die banner ende die toich voir Die coninc van *iherusalem* ende alle die princen mit horen volc togen wt akers int heylige lant . mer die sarrasinen weken ende die kersten wonnen een sterck casteel ende versloegen veel sarrasinen, mer daer nae en hadden sy niet veel victorien, Ende dair nae toich die Coninc van ongarien mit sinen volc weder thuis
- 147 ¶ Daer nae int selue iaer togen coninc Iohan van *iherusalem* ende coninc van Cypres . die hertoch van oistenrijck . die bisscopen wt duytschen lande, ende die drie meisters vanden drien oirden . wt akers ende bemuerden ende maecten vast die borch pelgerijn die int bisdom van Cesarien leit ende heet oic die borch van cesarien, ende hier deedmen die heydenen alten groten scade wt
- 148 ¶ Dair nae Int Iaer xii^c ende xvii quamen die bisscop van cölen die bisscop van trier ende van bremen . Graue willem van hollant ende menich ander grote princen ende heren wt duytschen lande . ende graue willem van hollant had veel hollanders selanders ende vriesen mede als sy tot akers quamen Ende coninc Iohan van *iherusalem* . die patriarch ende die drie meisters vanden drien oirden mit horen volck togen gesamelic mit desen anderen heren voir damiaten ende daer stont alten stercken borch op die ryuier bijder stat, ende die stormden sy mit groter macht daer veel arbeids om gedaen wert . Ende graue willem van hollant had grote vriesen mit hem ende hadden yseren vlegelen aen ketten hangen ofmen daer koern mede dorschen soude, ende versloegen daer mede alte veel heydenen, ende sloegen soe vreeselic dat hem nyemant en dorst genaken, ende dat casteel ende die stat van damyaten worden ten lesten gewonnen mit groten cost ende arbeit, ende daer bleeff mennych groot man doot . die tempeliers ende die duytsche heren deden daer alte veel vromicheden nae horen staet, datmen dair off te segghen wist
- 149 ¶ Daer nae wonnen die kersten die stercke borch van Thaus ende daernaer togen die wtheemsche vorsten ende princen weder thuis tot horen lande, Ende die hertoch van oistenryc hadde anderhalf iaer daer inden lande geweest die toech oick thuis ende gaff den meister ende der duytscher oirden tot horen oirden behoeff te hulpen sesdusent marc siluers
- 150 ¶ Daer nae quam die graue van Catsenelleboge myt veel geleyden mit volc tot akers ende dede oic vele reysen op die heidenen ende street daer tegen mit den korsten soe datter veel vanden heiden verslagen wert mer hij en duerde inden lande niet ende toech weder tot synen lande
- 151 ¶ Daer nae Int Iair xii^c. ende xviii . was een heydens heer ende heet Corodijn ende was des soudaens sephadijns soen ende des soudaens die nv was syn broeder, dese was coninc van syrien ende heer van damassche ende had dat heylighe lant heel in sinen handen ende dese wert soe fel, want hij mit synen broederen den kersten soe veel geboden had ende sy dat nyet aen en gingen ende hem nv soe voel lasten ende hijnders deden Soe toech hij mit machten in *iherusalem* Ende versloech binnen *iherusalem* ad al dat hij vant vanden kerstenen Ierst alle die broeders vanden drien oirden voirscreuen alle geestelicke

[fol. 25-ro]

[fol. 25-vo]

personen alle hoir huisgesin ende dienes ende alle die kersten die hij vijnden conde Ende dede vander stadt van *Iherusalem* alle die mueren toernen poirten husen ende alle kercken capellen ende goidshusen verbernen ende nederbreken Ende doe worden die tempeliers . sinte Iohans hospitaal . ende dat duytsche huis van onsser lieuer vrouwen hoir hospitalen ende goidshusen ende alle die goidshusen in *iherusalem* waren gebroken verbernt ende destrueert sonder den Tempel die bleef heel ende den rechten dauids toirn die opten berch van sion stont bij dat duytsche huis, Ende dat heylige graft woude Corodijn mede gedestruert hebben mer nijemant en dorst dat van vresen doen alsoe wert hem ontraden ende dat heylige graft bleef staen bijder bescermenisse gods Ende van nu voirt bleeff die stadt van *Iherusalem* inder sarrasinen handen hoe veel arbeids ende vromicheiden die kersten princen dair om deden . vmmmer behieldent die heiden ende kregen noch alle dat heylige lant in Ende bij dese twe soudaens tijden als saladinus ende sephadinus soe lieten sy die geestelicke personen ende veel ander kersten tot *Iherusalem* wonen onder tribuit ende om die baet vanden heiligen graue ende lieten hoir goidshusen mit vreden besitten tot dattet corodijn dus verderff

[fol. 26-ro]

152 ¶ Daer nae quam die graue van Catsenellenboge mit veel geleiden mit volc tot Akers ende togen op die heiden mer sy en hadden doe nyet veel victorien ende en duerden niet lange inden lande ende togen weder tot horen lande

153 ¶ In den Iair ons heren M.ii^c. ende xviii senden keyser frederic die anderde int heylige lant hertoch lodewych van beyeren die margraue van brandenborch ende die marcgraue van baden mit veel groter heren ridderscap ende ander volck ende quamen tot akers Ende Iohan coninc van *Iherusalem* ende die meester vanden tempel . die meyster vanden duytschen huse . ende die meester van sente Iohan . ende ander heren die in akers lagen togen mit desen heren in egipten daer sy veel wederstoets leden ende quamen tot Damyaten ende streden vele striden Die soudaen ende coninc van egipten ende Corodijn die heer van damassche die kregen soe grote hulp van volck vanden sarrasinen dat die kersten alte quaet hadden te wederstaen ende hem worden veel groter heren off geuangen ende veel volcs off geslagen Die patriarch wert oick geuangen Ende sy en sagen damyaten nyet te houden ende stonden in vresen alte samen daer te bliuen alsoe veel volcs was daer vanden heydenen alsoe wert hier tusschen gesproken om pays te maken

[fol. 26-vo]

154 ¶ Daer weert enen pays ende vrede gemaect tusschen den soudaen ende den anderen heren Ende den kersten heren ende princen ende den kersten uolck want die kersten en hadden damiaten nyet mogen houden . Ende die gheuangen en sachmen nyet weder te krigen ende dat kersten volck en sach nyet wel te ontcomen soe groten volck had die soudaen ende die coninc van egipten . Alsoe wert ene dedinge gemaect dat die kersten damyaten weder ouer geuen souden ende die patriarch van *iherusalem* ende alle die geuangen vanden kersten soude die soudaen ende die ander heydensche heren vrij weder ouer geuen ende quijt scelden ende het soude ene vaste soen wesen ende vast gemaect Des soe gaf die soudaen te ghisel synen outsten soen ende daer toe tot xxiiii vanden meesten heren van synen lande Ende die kersten gauen the gisel . den legaet . den coninc van *Iherusalem* . den hertoch van beyeren . den marcgraue van brandenborch . ende marcgraue van baden . die drie hoichmeesters voirscreuen vanden drien oirden . ende daer toe tot xxiiii vanden meesten heren tot dat die pays ende soen aen beyden sijden volden ende vast gemaect was ende het wert aen beyden syden volden ende volbracht Ende die kersten quamen quijt ende togen weder tot akers Ende die wthemsche heren ende princen togen mitten legaet tot horen lande Dit stont doe wel ouer xxv Iaer lanc dat nyemant den heyligen lande te baten quam dan die patriarch die coninc van *iherusalem* ende die drie hoichmeesters vanden

[fol. 27-ro]

drien oirden voirscreuen Ende voirt die ander kersten princen die wt den heyligen lande verdreuen waren die onthieldent tot akers ende bewaerden akers ende all dat omtrent tot akers behoirden ende besettent mit horen volck

155 ¶ In desen tyden als desen pays ende vrede dus gemaect was soe had die duytsche oirde enen hoichmeister vanden oirden ende was die vierde hoichmeister ende hiet heer Harman van Salza ende was des heren soen van salsa en vrij edel man ende dede vele vromicheiden inden heyligen lande tegen die sarrasinen Ende als hij sach dat desen pays ende vrede aldus mitten soudaen gemaect was soe bestelde hij syn oirdens huis tot akers ende oic syn hospitaal Ende maecten daer een groot commenduer ende een maerscalc vander oirden diet tot Akers van synre wegen regieren souden Ende bestelden hem dair wes hem van node was ende oic ruter ofs the doen waer Ende hij woude selue trecken in duytschen lande om dat hy ende sijn oirde nyet ledich wesen en souden . ende woude oick trecken aen keyser frederick den anderden in duytslant

156 ¶ Ende die coninc Iohan van Iherusalem gaff doe dese hoichmeister vander duytscher oirden heer Harman van salza tot syns oirdens eer wt synre wapen van iherusalem een gulden olycruis the voeren int swerte cruys van sabel dat die paeus Celestinus die derde der oirden gegeuen had Ende dit dede die coninc van iherusalem om dat die oirde hoir oirspronck hoir hoefthuis ende hoir tytel van Iherusalem was ende syn voirvader die oirde hadden helpen stichten ende funderen . ende dit gescieden Int laer .M.ii^c. ende xix dat coninc Iohan van Iherusalem der oirde syn wapen gaff

[fol. 27-vo]

157 ¶ Dese hoichmeister heer harman van salsa die doe hoechmeister was als hij aldinc wijselic ende wel tot Akers bestelt had soe toech hij ouer inden duytschen landen ende reysden byden keyser frederick ende bij anderen princen ende en woude nyet ledich wesen ende visiteerden syn husen vander oirden die in duytslant lagen Hij toech oick bijden paeus Honorius den derden . hy toech oic ende visiteerde syn huse vander oirden die in walslant lagen als in Romenyen . Apulien Cecilien Calabren in Spaengen ende in anderen landen

158 [2] ¶ In desen tyden was een twidracht tusschen den paeus Honorius den derden . ende keyser frederic den anderden ende die keyser rebelleerden tegens den paeus dair den heyligen lande van ouer meer ende alle kerstenheit veel quaets off quam Ende hier wert veel tusschen gesproken ende gededingt van bisscopen prelaten ende princen om dat te verenigen ende te verliken dat yerst seer quaet the doen was . watmen daer tusschen sprac ten woude nyet ten besten comen . Ten lesten verleende got die gracie ende het wert soe verre versproken dat hem die paeus ende die keyser beide lieten onderwijsen ende die keyser soude den paeus obederen in maniren als men dat wtspreken soude Ende die paeus honorius ende keyser frederick namen elck bijsonder desen hoichmeister heer harman van salsa om te wesen die dit solde helpen wt spreken

159 ¶ Doe dit desen hoichmeister geboetscapt wert soe verscrieten hij seer ende sprack hoe soude dat mogen wesen dat ic arm man ende onwys man mij soude dorren onderwijnden te helpen versoenen die gansse werlt Ick bin een man die des niet weerdich noch wys genoeg daer toe en bin . ende ick bid doir got almachtich datmen mij des verdragen wil Hem wert beuolen van des paeus ende keyzers wegen dat hij hem die saken onderwonde als hem dat beuolen was . Ende het wert doe voirt myt wijsheiden toegebracht dat die keyser den paeus obederen soude . ende die paeus ende keyser worden verenicht mer die selue keyser brack den vrede ene wijle daer nae Ende om dat dese hoichmeister heer harman van salsa

[fol. 28-ro]

in desen saken soe veel goets ghedaen had . ende om dat hij ouer meer mit synen broederen **l**egen die sarrasinen ende vyanden goids soe vele vromicheiden gedaen had . ende om synre eersamer wyser duechtelicheit soe was hij seer gepresen ende gemynt vanden paeus vanden keyser ende van allen princen

160 ¶ Hier nae comen alte veel scoenre preuilegien die die heylige vader die paeus **H**onorius die derde den meister heer **H**arman van salsa ende synen oirden vanden hospitael vanden duytschen huse van onsser lieuer vrouwen van **I**herusalem gegeuen heeft als men wel horen sel

161 [2] ¶ Nden eersten confirmeerden hij ende gaf van nywes alle die vriheiden indulgencien oflaten ende preuilegien die **C**elestinus ende **I**nnocencius sijn voirvaders den duytschen oirden gegeuen hadden **E**nde alle dat keyseren conynghen hertogen grauen ende alle ander menschen den duytschen oirden gegeuen hadden . ende possessie ende besittinge die die duytsche oirde hadden . hij gaf oick der duytscher oirden alle die selue aflaten indulgencien vryheiden ende preuilegien die die oirde vanden tempel ende van sente **I**ohans hadden soe vredelick te gebruiken . **E**nde dit gaff hy in syn yerste **I**aer **A**nno domini M.cc. ende xvi op die xiiii^{de} calende van **I**anuario

[fol. 28-vo]

162 Honorius tercius vander oirden aflaten

[2] ¶ **D**ie paeus **I**ucius die vierde gaf die oirde vanden tempel driewerf syaers wie dat hoir goidshusen op enich vanden drien dagen visiteerde mit berouwe van synen sonden ende syn behulplicke hant daer reycten die belouede hy te hebben aflaet ende vergifnisse van al sinen sonden **A**ls opten goeden vrydach . op des heylighs cruys dach exaltacio . ende opten kermisdach . **E**nde dit heeft **H**onorius der duytscher oirden voirt oic gegeuen ende geconfirmeert

163 Honorius die derde van datmen der oirden te hulpen coemt

[2] ¶ **H**onorius tercius heeft der duytscher oirde gegeuen alle die ghene die der oirde te hulpen comen off mit rade off dade off dienst . dat seuende deel quijt van gesette penitencie diemen van rechts wegen sculdich waer te doen voir elcke dootsonde **O**ic heeft hij gegeuen alle die inden staet van graciën staen ende der duytscher oirden kercken off capellen deuotelic visiteren die mogen verdienen alle dage hondert ende vijf dage aflaets **E**nde dat seuende deel van gesette penitencie diemen van rechts wegen sculdich waer te doen voir elcke dootsonde gegeuen in synen yersten **I**aer **E**nde alle sonnendage int iaer driehondert dage aflaets ende ses karenen **E**nde dat seuende deel quijt van gesette penitencie **E**nde alle vrydage int iaer vii^c dage oflaets ende seuen karenen ende dat seuende deel quijt van gesette penitencie . In syn yerste **I**aer

164 Honorius iii dat geen broeders sonder oirloff tot enigen anderen oirden gaen mogen

[fol. 29-ro]

¶ **H**onorius die derde heeft der duytscher oirde gegeuen dat geen broeders vander oirden nae hoir professie sonder oirloff off wil tot ghenen anderen oirden gaen en sullen **E**nde off enige ander oirden daer bouen die hielden datmen die dwingen sal mit geestelicker strengheit des rechts ende alle appellacien nyet tegenstaende gegeuen in syn yerste iaer xiiii^{de} kalend **I**anuarij

165 Honorius dat die oirde ten ewigen dagen vrij ende exempt is

¶ **H**onorius die derde geeft der duytscher oirden dat alle hoir versamynghe husen hospitalen ende alle eruen ende goeden die der voirscreuen oirde toebehoren diese nu hebben of naemaels vercrigen sullen by verlenynghe van bisscopen off van miltheit van keyseren coningen ende princen off bij gaue van anderen gelouigen menschen . oick bij andere witteliker maniren alst got vuecht vercrigen sullen die ontsaet hij onder syn protectie ende bescermenisse . ende vestict die mit synre scriften **E**nde settet die ten ewigen dagen ende in toecomenden tijden the wesen vrij exempt onder behuet ende bescudsel des stoels van **R**omen gegeuen in syn vierde **I**aer op die **xviii**^{de} calend van **I**anuario

166 ¶ **H**onorius die derde set datmen vanden siecken . armen . clercken ridderen ende ander sariant broeders nae insettinghe der duytscher oirden ten ewigen dagen alsoe gehouden worden sall gegeuen in syn vierde iaer

167 Honorius III dat die oirde vrij tot horen orber mogen keren der heiden genomen goeden

¶ **H**onorius die derde geeft dat die duytsche oirde vrij in horen orbaer mogen keren alle die goeden die sy vanden heiden rouen off nemen **E**nde gebiet daer toe datse nyet gedwongen en sellen wesen tegens haren wil yemant dair deylinge off the doen gegeuen in sijn vierde **I**aer

[fol. 29-vo]

168 Honorius die III vanden drie principael vota

¶ **H**onorius die derde stichte ende sette dat die vander duytscher oirden inden huse got dienende kuyschelic ende sonder eygenschap leuen sellen **E**nde hoir professie doen sellen mit woerden ende betoen nae des oirdens manier **E**nde den meister ende den ghenen die hijt beueelt gehoorsam ende onderdanich wesen sellen tot inden doot datum anno quarto

169 Honorius die III van des meisters kuer ende confirmacie

¶ **H**onorius die derde . die set alsoe dat heilige hoifthuis des duytschen oirdens van onsser lieuer vrouwen van *ihusalem* verdient heeft the ~~be~~ wesen een begin ende oirspronck des heiligen oirdens soe salt een hoeft ende meesterse ewelic gehouden werden van allen den steden plaetsen ende husen onder der oirden behorende **E**nde hier toe doende gebiet dese paeus **H**onorius wanneer dat die hoichmeister heer harman van salsa sterft off enich van synen nacomelingen ten ewigen dagen als dat nyemant den broederen des seluen huis ende oirden geset en sal werden tot enen meister dan een geestelic ridder ende ridderboertich persoon die vander duytscher oirden is ende professyt . ende des oirden habijt heeft angenomen **E**nde die sal oick gecoren werden nader regel ende ordinancie des oirdens voirseit ¶ **E**nde die selue paeus honorius die gaf meister **H**arman van salsa een vingerlijn van goude ander hant ende gaff hem *preuilegien* dair op . **W**ie dat voirtaen tot enen hoichmeister gecoren worde nader regel ende ordinancie der oirden . ende dat een ridder vander oirden is . datmen dan den gecoren meister een gulden vingerlijn ander hant steken sal **E**nde setten hem inden stoel synre heerlicheit **E**nde dair mede sal hij geconfirmeert wesen van paeus ende keyser inder tijt ende anders geen versueck te doen off vorder confirmacie te hebben gegeuen in sijn vierde **I**aer **xviii**^{de} calende **I**anuarij

[fol. 30-ro]

170 ¶ **O**ic set die selue honorius dat geen persoon geestlic off weerlic betamen en sal te breken off te mynderen die goede gewoenten die totter obseruancie des oirdens voirseit of des ampts des meisters ende den broederen salichlic geset sijn

171 ¶ Oic en salt nyet betamelic syn te verwandelen die selue goede gewoenten die inder oirden voirscreuen enige tijt gehouden syn ende in scrift geuesticht sijn dan vanden meester mit dat meer deel vanden capittel datum anno quarto

172 Datmen gheen trwscap off manscap doen en sall

¶ Honorius voirseit gebiet mit allen maniren dat geen persoon geestlic off weerlick en sal dorren eysschen vanden meester ende broedren des oirdens voirseit trwscap manscap ede off enige ander sekerheiden diemen onder die weerlike luden pleecht te doen datum anno quarto

173 Dat een broeder nae dat hij professyt is niet weder ter werlt keren sal noch syn habijt neder leggen

¶ Oick verbiet dese selue honorius alle den broedren des oirdens voirscreuen nae datse professie hebben gedaen in des oirdens huis . ende des oirdens habijt anghenomen hebben nyet weder te keren totter werlt Ende oick dat geen broeder des oirdens voirscreuen en is geirloft nae hoir professie ende ontfangenisse des cruys . des oirdens habyt off te leggen off tot anderen steden te trecken ouermits hoger off leger oirden ondanc der bruederen off sonder horen raet . off oirlof ende consent hoirs ouersten Ende ghenen geestelicken off weerlicken personen en salt betamen die te ontfangen off te houden datum Anno quarto

[fol. 30-vo]

174 Datmen der oirden geen tyend van horen gebouwen vruchten of koern off van horen gevueden beesten nemen sal

¶ Voirt soe geeft die selue honorius van die vruchten die die oirde mit horen cost ende arbeit wint off van veruodinge van beesten en sal nyemant tyende eysschen off nemen Ende daer toe die tyenden die die oirde mit rade of consent der bisscopen vanden handen der klercken off leyen vercregen mogen hebben off vercrigen sullen die confirmeert hij wt cracht des stoels van romen datum anno quarto

175 Dat die meester priesterbroeders ten oirden onfangen mach

¶ Dese selue honorius gaff den meester ende synen oirden tot besorginghe hoire sielen ende volcomelicker salicheit op dat hem niet en onbreect ende die sacramenten der heiliger kercken ende goids dienst inder oirden heilige versamynghe te lichteliker mogen bedient werden Soe heeft hij gheset ende gegeuen dat die meester ende synen oirden betamen sal ende moghen ontfangen eersaem clercken tot priesterbroeders hoirs oirdens die gotliken nae des oirdens manier ontfangen sellen werden wanneer datse totter oirden comen sellen Ende in des oirdens husen wesen sullen in gehoorsamheiden op datse nyet in anderen oirden verbonden syn Ende waert saec datse die bisscopen niet gehengen en wilden soe geeft dese selue paeus der oirden oerlof ende macht van wegen des stoels van romen die te nemen ende te houden Ende waert oick ~~van~~ datt enich vanden clercken bij auontueren beuonden worden nae hoire professie verstoerres der oirden off der husen soe machmense mitten meerre deel des capittels vermanen ende oirloff geuen tot enen anderen oirden te gaen daer sy mit gode leuen willen off moghen Ende in hair stede ander nutte weder nemen diemen een lair in des oirdens geselschap prueuen sal mit sulcker maniren waert dat hoir seden vermochten ende sij totter oirden nutte ende orbaerlick geuonden worden . datse dan yerst professi doen ende gelouen nader oirden regel te leuen ende den

[fol. 31-ro]

meister ende horen ouersten gehoorsam ende onderdaen te sijn
Ende alsoe datse wederom mitten anderen broederen gelijc
cost cleder ende bedghewant sullen hebben . sonder dat sy be-
sloten cleder sullen dragen **O**ic en salt hem nyet betamen van
des oirdens capittel off Sorge der huysen yet te onderwijn-
den . dan soe verre als hem vander oirden yet beuolen wert
¶ Voirt soe en sullen sy ghenen persoene buten den capittel ge-
hoirsam sijn mer dien meister ende synen nacomelingen ende
horen ouersten sullen sy eren als hoiren meister ende prelaet
ende oic hoir ouerste nae wtwijsinge des oirdens inge-
setten Ende dit al gaff honorius in sijn vierde **I**aer **A**n-
no domini **M**.ii^c. ende **xx** op die **xviii**^{de}. calende van **I**anuario
tot sinte **I**ohans te latranen in bijwesen van veel cardinalen ende bisscopen

176 **¶** Dese voirscreuen **h**onorius vermaecten oick eens deels
van des oirdens regel als hoe dat die priesterbroeders leuen sou-
den . ende een licht ende exempel wesen soudent inder oirden daer
die ridderbroeders exempel aen nemen ende mercken soudent . ende by-
gesterct soudent bliuen tot enen goeden gotlicken leuen Ende wat ge-
setten off goede gewoenten tot dier tijt toe inder oirden geset
off gehouden waren . worden doe mede indes oirdens regel
geset ende van honorius mede geconfirmeert

[fol. 31-vo]

177 Van wydinge der kercken altaren clercken
ende sacramenten der oirden angaende

¶ Honorius voirseit geeft der oirden voirseit dat die wij-
dinge der kercken altaren ende ander klercken die
totten heyligen oirden gewijt sullen werden Ende alle ander
sacramenten sal die oirde nemen van des stichs bisscopen
daer sy onder wonen soe veere als sy van rechter gelouen
syn ende gracie ende gemeenscap hebben des stoels van ro-
men, ende sy dat doen willen sonder enich loen dair of te
nemen . anders soe mogen sy gaen waert hem belieft aen
enigen bisscop die van rechter gelouen is ende doir des
paeus macht doen mach dat sij begheren

178 Van seker aflaten die op drie son-
derlinge tyden inden Iaer te verdienen syn

¶ Honorius voirseit geeft oic der voirseit oirden driewerf
inden iaer als opten kermisdach . ende die octaue . **O**pten goeden
vridach . ende op des heylighs cruys dach exaltacio . **xlii** iaer af-
laets ende **xlii** karenen alle die der oirden kercken of capellen
dan mit berou visiteren ende hoir behulplicke hant reycken

179 Van betymmeringe eniger woester steden die den
oirden woest ende onbetymmert gegeuen worden

[fol. 32-ro]

¶ Honorius voirseit geeft der oirden wanneer enige woeste
steden den oirden van yemant wt deuocien gegeuen worden soe
mogen sy daer tymmeren dorpen, kercken, kerchouen, tot behoef
der menschen die daer wonende sijn alsoe verre als daer nae
bij geen abdien off versamyng van geestelicke mannen en sijn
die dair off gestoert mochten werden, mer als der oirden enige
bouwerie rechtueerdelic ancoemt soe hebben sij macht ende oirlof
totter oirden behoef ende tot behoeff alle die vander oirden tafe-
len sijn te tymmeren beyde husen ende kercken ende kerckhouen the
maken want tis onbetamelick ende sorchlic der sielen omden kerc-
ganc geestelicke broederen hem te mengen onder der versamyng
der mannen ende vrouwen . datum anno quinto

180 Van sekeren aflaten ende gracen die verleent
sijn op dese nabescreuen tijden ende dagen

¶ Honorius voirseit heeft der duytscher oirden gegeuen alle die der oirden voirscreuen hoir behulplicke hant reyken off mit rade off dade off mit dienst te staden coemt . ende inden staet van graciën staet ende mit berouwe van synen sonden der duytscher oirden goidshusen kercken off capellen oetmoedelic versueken ende visiteren op dese nabescreuen dagen Als op den heyligen kersdach . ende alle die octaue doir . opten dertiendach . ende alle die octaue doir . op onsser vrouwen dach te lichtmisse . op onsser vrouwen dach annunciacio . opten witten donredach . opten goeden vridach . opten heyligen paeschdach . ende die octaue lanc . op ascensionis domini . ende die octaue lanc . op sente elisabeths dach translacio . opten heyligen pijnxterdach . ende die octaue lanck . op des heilichs cruys dach inuencio . op sente Iohans dach natiuitas . ende die octaue . op onsser vrouwen dach assumpcio . ende natiuitas elc die octaue lanc . op des heylichs cruys dach exaltacio . opten kermisdach . ende die octaue . op alre heyligen dach . ende op sente elisabeths dach . ende die octaue . op onsser vrouwen dach concepcio . op elc van desen dagen vyfhondert Iaer ende LVIII Iaer aflaets ende XLII carenen . anno. quinto

[fol. 32-vo]

181 Noch van aflaten die te verdienen
syn op dese nabescreuen tijden ende dagen

¶ Honorius voirseit geeft der duytscher oirden op alle die hoichtiden hier nabescreuen wie dat des oirdens kercken off capellen mit berou van horen sonden visiteren ende hoir behulplike hant reyken der oirden XLIX Iaer aflaets ende XLIX carenen Ende dat dorde deel ende dat seuende deel quijt van gesetter penitencie Als opten heyligen kersdach ende die octaue . op den dertiendach ende die octaue . op sente pouwels dach conuersio . op onsser vrouwe lichmisse . op sente peters dach ad cathedram . op sente mathys dach . op onsser vrouwen dach annunciacio . opten witten donredach . opten goeden vridach . opten paeschdach . ende die octaue . op sente philips ende sente Iacops dach . op sente elisabeths dach translacio . op des heiligen cruys dach Inuencio . op sente Iohans dach ante portam latinam . op ons heren hemeluaerts dach . ende die octaue . opten pijnxterdach . ende die octaue . op sente Iohans dach baptist . ende die octaue . op sente peter ende sente pouwels dach . ende die octaue . op diuisionis apostolorum . op sente marien magdalenen dach . op sint Iacops dach . op sente peters dach ad vincula . op sente steuens dach Inuencio . op sente lourens dach . ende die octaue . op onsser vrouwen dach assumpcio . ende die octaue . op sente bartelmeeus dach . op sente Iohans dach decollacio . op onsser vrouwen dach natiuitas . ende die octaue . op des heilichs cruys dach exaltacio . op sente matheeus dach . op sente michiels dach . op symon ende Iuden dach . op alre heyligen dach . op sente martijns dach . op sente elisabeths dach . ende die octaue . op sente katherinen dach . op sente andries dach . op senthe nycholaes dach . op sente thomas dach . opten kermis dach . ende die octaue . datum anno quinto

[fol. 33-ro]

182 Van aflaet die den oirden
the hulpen comen mit goet et cetera

¶ Honorius voirseit heeft noch der voirseit oirde gegeuen wie dat der oirden mildelic syn hulpicke hant reycket of mit rade off mit dade goet doet dat seuende deel verlatenisse van allen horen ~~hore~~ sonden

183 Vanden geliken aflaet

¶ Honorius voirseit heeft daer nae der seluer oirden gegeuen wie dat der oirden mildelick syn hulpicke hant reict off mit raet mit daet off mit truwen dienst te hulpen

coemt dat dorde deel verlatenisse van allen sonden

184 Aflaet van allen sonden

¶ **H**onorius voirseit heeft noch der seluer oirde gegeuen allen den ghenen die der oirden te hulpen comen mit horen milden aelmissen mit harnasch mit peerde mit erue mit goede mit testament . off hoir hulplicke ^{hant} in wat maniren dattet sy off mit rade mit dade off mit truwen dienst die beloeft hij te hebben oflaet ende vergifnisse van allen sonden

185 Van ontfanginge der medebroederscap ende susterscap . waer die personen gehilict of ongehilict sijn

¶ **H**onorius voirseit heeft der oirden gegeuen ende gegunt datse medebroeders ende medesusteren inder oirden bruederscap mogen ontfangen ende bruederscap ende susterscap mogen gheuen in twyerhanden maniren **A**ls die een manier heiten die grote broederscap off susterscap dat syn luden die al hoir goet off half hoir goet den duytschen oirden van deuocien opdragen ende syn gehilict off ongehilict . ende behouden hoir lyftocht daer aen hoir leuen lanc **E**nde die sullen comen voir den meister ende ander ouerste des oirdens elc in sijn bedryf ende begeren die broederscap off susterscap **E**nde die meister off ander ouerste sullen hem beraden mit horen broederen die sy tegenwoirdich hebben off dat meerre deel **E**nde soe moghen sij hem die medebroederscap off medesusterscap geuen **E**nde wat sy dan der oirden van horen goeden geuen of opdragen nae hoirre doot te heffen dat sullen sy doen voir notarius **E**nde die ouerste voirscreuen sal hem dan voir notarius weder verlyen haer lijftocht daer aen hoir leuen lanc ende dat sellen sy doen als sy ontfangen syn

[fol. 33-vo]

186 Vanden seluen

¶ **D**ie ander manier van medebroederen off medesusteren dat syn goede eersaem lude die den oirden laerlix geuen alsoe veel als hem got int herte seint als sy inder broederscap of susterscap ontfangen syn . te betalen op onser vrouwen dach **A**ssumpcio off binnen der octaue alle iaer . dat hoir yerst is te weten een keersse van enen ponde was . inder kercken ende daer toe alsoe veel als hem got int herte sendt datse den oirden laerlicx gunnen willen ende dit sullen sij seggen als sij ontfangen syn ende dat salmen dan scriuen **E**nde als men dese medebroeders off susteren van beyden maniren enich ontfangen sal soe sullen sy yerst dairom bidden ende die ouerste als voirscreuen is sal hem beraden ende dan mach hijse hem geuen soe verre alst eersaem personen syn van goeder famen ¶ **E**nde soe sellen die personen neder knyelen ende sellen gelouen den duytschen oirde van onsser lieuer vrouwen van **I**herusalem hout ende getrw te wesen **E**nde des oirdens scade ende archste te waernen ende hoir best te doen nae horen vermogen **E**nde soe sal een priesterbroeder vander oirden ouer hem lesen als hier nae bescreuen staet ¶ **A**diutorium nostrum in nomine domini **Q**ui fecit celum et terram **p**raesentibus **L**euaui oculos meos **v**nde in montes **v**nde veniat auxilium michi **e**t cetera mitten anderen veersen dair toe behorende . ende gloria patri **e**t cetera **k**yrieleyson **c**hristeleyson **k**yrieleyson **P**ater noster . **E**t ne nos inducas in temptationem **S**ed libera nos a malo ¶ **S**aluum fac seruum tuum . uel . ancillam tuam deus meus sperantem in te **N**ichil proficiat inimicus in eo . uel . ea **E**t filius iniquitatis non nocebit ei **D**omine exaudi orationem meam **e**t cetera **D**ominus vobiscum **E**t cum spiritu tuo **C**ollecta **P**retende domine fidelibus tuis dexteram celestis auxiliij ut te toto corde perquirant et que digne postulant consequi mereantur **P**er christum dominum nostrum amen ✠ **B**enedictio dei patris omnipotentis ✠ **E**t filij ✠ **E**t spiritus sancti maneat semper tecum et custodiat te semper . **E**nde dan salse die priester mit wijwater besprengen ende hetense opstaen

[fol. 34-ro]

187 ¶ Soe sal die ouerste seggen **W**t macht ons oirdens soe ontfaen wij v in onsse broederscap off susterscap op dat gij delachtich wesen moecht alle des goets dat onsse lieue heer an onssen oirden heeft laten gescien **E**nde alles goets dat in onssen oirden gesciet is off noch gescien sel mit vasten, mit waken, mit beden, mit missen, vigilien, getijden, mit disciplijn, mit aelmissen ende alle ander wercken der bermherticheit **E**nde allen arbeit last ende pijn ende bloetstorting die onsse oirde voirder heyligher kercken ende voirden heiligen cristen geloue gehadt heeft ende noch hebben mach **E**nde alle dat grote oflaet dat die heylige vaderen die paeusen onssen oirden gegunt ende gegeuen hebben dat v dit al tsamen te stade comen mach aen uwer sielen als ghijt alre meest behoeft, **E**nde dan salmen hem seggen datse alle dage mit deuocien op hoir knien sellen lesen een pater noster ende een aue maria gode ten eren ende sinen heyligen lijden ende ter eren der heyliger maget maria patronisse vander oirden ende alle goids heyligen ende voir allen broederen ende susteren der oirden leuende ende doot ende voir alle gelouige sielen

[fol. 34-vo]

188 Vander medebroederscap

¶ **H**onorius die derde geeft den oirden voirseit die in hoir medebroederscap ontfangen syn, off die al hoir goet bij horen leuen den oirden gegeuen hebben ende beholden hoir gebrukenisse daer aen soe lange sy leuen, waert sake dat die kercken daer sy toe behoren van goids dienst waren interdicit ende hem gebuerden te steruen soe en salmen hem nyet weygeren die begrauynge bider oirden off bij anderen kercken die nyet Interdicit en sijn bijden welcken sy dat begeren op datse seluer inden ban niet en sijn off bij namen interdicit **E**nde waert dan dat die prelaten der kercken sulcke mede broeders bij horen kercken weygerden te grauen soe mogen die duytsche heren die nemen ende dragen om te grauen bij horen kercken

189 Van eens inden laer die kercken der oirden the openen

¶ **H**onorius geeft voort soe wie van des oirdens broeders tot enigenr stat slot off dorp geseint wert om broederscap off aelmissen te ontfangen inden seluen steden sloten off dorpen dien broederen des oirdens voirseit salmen tot hoire blider toecoemst eens des laers een kercke opdoen ende daer goids dienst solempniter celebreren wtgesceiden die inden ban sijn off bijnamen interdicit ¶ **O**ick soe set honorius dat gheen bisscop inden kercken die der oirden toebehoren in beyden rechten . nyet en sal mogen leggen enigen ban off interdicit . doch als ghemeyn interdicit geleit is in den steden soe mogen die oirde den dienst gods volcomelic doen sonder die clocken te luden ende wtgesceiden die inden ban syn off bijnamen interdicit

[fol. 35-ro]

190 Tot wat steden die broeders des oirdens comen daer sullen sij penitencie olij ende sacramenten mogen ontfangen . ut inf ra

¶ **V**oirtaen op dat der oirde nyet en gebreke tot ontfangenisse alle der geestlicker goeden soe set **H**onorius voirseit wt macht des stoels van romen . tot wat steden des oirdens broederen geboren sal te comen datse daer penitencie ende olij ende alle ander sacramenten sullen mogen ontfaen van eerbaren gotlicken priesteren

191 Dat nyemant der oirden mit onrecht storen off moeyen en sall

¶ Want wij dan alle een syn in *christo* ende geen ondersceit en is der personen bij got Soe wil honorius dat des oirdens dienre ende huisgesin delachtich sullen wesen alse des aflaets der sonden als ander weldaet ende des paeus benedixie die der oirden verleent is Hierom beueelt dese selue honorius dat nyemant en sal betemen te storen den voirscreuen oirden mit onrecht . off hoir erue ofhendich te maken . of te behouden the vermynderen off mit eniger vexacien te quellen mer men salt hem al gansselic behueden datter der oirden ende alle gelouige menschen te profijt comen mach Ende soe wie hier wetende tegen dede mit quaetheit ende nader derder manynge sijn misdaet nyet en beterde die sal sijnre macht ende eren beroeft werden ende sal hem kennen sculdich int gericht goids van synre volbrachter quaetheit ende sal vreemde werden des heiligen lichaems ende bloets ons liefs heren ihesu *christi* ende sal inden vtersten gericht der strenger wraken liggen Ende soe wie dit helt sal des almachtigen goids ende sente peters ende pouwels gracie ende benedixie vercrigen . gegeuen in syn ⁱⁱⁱⁱde. Iaer op die ^{xviii}de. calende van Ianuario daer veel cardinalen ende bisscopen bij waren

[fol. 35-vo]

192 Dat die broederscap der oirden sal gaen voir enige broederscap die in enigen kercken syn gemaect, als sy daer comen des Iaers eens

¶ Honorius voirseit laet weten allen eertschen bisscopen ende allen anderen prelaten Alsoe hij den broederen vanden hospitaal van onsser lieuer vrouwen van *ihusalem* verleent heeft datmense eens des iaers ontfaen sal inden kercken om aelmissen te vergaderen . daer som personen syn daerse comen die doir giericheit setten hoir broederscap voirden broederscap vander oirden wanneer sij tot hem comen . soe dat die oirdens broeders als confuys nyet off weynich daer vercrigen . dat ombetamelic is ende in versmadenisse goids ende der kercken van **Romen** Soe gebiet dese paeus honorius enen ygelic van hem allen wanneer die broeders vander oirden voirseit tot horen steden off dorpen comen om aelmissen te krigen dat syse dan guetlic ontfaen ende eerlic tracteren ende datse dat volc in hoir kercken vermanen ende vrij soeken Ende die broederscap die sy dachlix maken mogen en salmen geenssins laten gaen voir die broderscap vander oirden voirseit dat des iaers niet dan eens en geboirt

[fol. 36-ro]

193 Dat niemant der duytschen oirden kercken off broederen mach bannen sonder oirloff des paeus

¶ Oic set die selue honorius ende beueelt dat nyemant den broederen vander duytscher oirden of hoir kercken sal mogen bannen off interdiceren sonder sonderlingen oirloff ende beueel des stoels van **romen** Ende beueelt oick allen horen parrochianen die der broeder husen mit geweld aen vaen off breken off den brueders mit onsculdiger belastinge verdrucken ende hoir goeden ende al dat bij hem is in haire hoeden . hem dat ofhendich maecten Ende wanneer sy v dat clagen suldi hem alsoe strengen iusticie doen ende hair rechten bescermen ende helpen houden dat si om gebrecs wil van recht nyet en worden gedwongen tot den paeus te comen mer datse die paeus hoir sorchuoldicheit ende gehoorsamheit daer in louen moet Ende datse alder goeder wercken die inden heyligen oirden gescien deelachtich mogen werden . gegeuen sinte Iohans te latranen in sijn vijfte Iaer die ^{xvii}de. calende In Ianuario

194 Dat die broeders vrij ongebonden personen ten oirde mogen ontfangen sonder yemants letten

¶ Honorius voirseit beueelt dat nyemant enichsins hijnderen en sall den broederen te ontfangen vrij ende ongebonden personen die hem in gesontheit off in siecten geuen tot horen oirden ¶ Oic gebiet honorius inder seluer bullen byder duecht der gehoirsamheit datmen vanden broederen voirscreuen om hoir lichamen te begrauen nyet en eyscht of en neemt dan dat hoir willige miltheit v geuen wil nae hoir deuocie mer datmen hoir dode lichaem begrauen laet sonder enich loen ¶ Soe wie hier tegen dede die salmen corrigeren alsoe dat hij desgelijcx nyet meer en bestae . oick en sal nyemant vander brueder beesten off vuedinge tyende nemen gelijc die stoel van romen hem verleent heeft ¶

¶ Ende wanneer datse kercken capellen off kerckhouen maken willen nae dat hem verleent is vanden stoel van romen soe sullen die eertschebisscopen . off bisscopen voir hem ende hoir huisgesin die wijen ende seghenen dat nyemant van hem allen hynderen off storen sal tegens inholt des paeus verlenynge

195 Vanden broederen die hoir cruys ende habyt lieten leggen et cetera

¶ Voirtaen die broeders des seluen hospitaels ende oirdens die in enigen bisdom sijn gheseten ende hoir cruys ende habyt lieten leggen ende soe in sonden ende scanden dwalen doir die werlt ¶ Ende oic die horen ouersten ongehoirsam ende rebelle sijn . off die balien off husen houden tegens horen wil die beueelt die paeus den bisscopen datmen die strengelic dwingen sal mitten geestlicken recht datse hoir habyt weder aen nemen ende in gehoirsamheit hoire prelaten bliuen mit oetmoedicheit Ende die ampten balien off husen mit geweld geenssins langer en behouden Ende wie dat des geboden dair of versmaet die beueelt hij soe langhe te ban te doen ende the bliuen hent die dat wel gebetert heeft

196 Die ghene die medebroederscap hebben en salmen dat kerchof niet weigeren ten waer datse selue inden ban off openbaer woekenaers waren . ut infra

¶ Voirtaen soe wie van synen goeden dat hem got verleent heeft den oirden voirseit te hulpen coemt ende in haer heylige broederscap gesel maect ende hem laerlicx voldeden van horen weldaden . wt betruwen der heyliger apostolen sinte peter ende sinte pouwels verlaet hy hem dat seuende deel van gesetter penitencie die hij van rechts sculdich waer te doen voir sinen sonden ¶ Oick set honorius om eerweerdicheit der oirden soe wie die voirseit medebroederscap aen neemt . waert geboirde dat die kercken daer sij toebehoren interdict waren ende hem gebuerde te steruen dat dat kerchof hem nyet geweygert en sal werden sy en waren openbaer woekenaers off bij namen inden ban of interdict ¶ Oic soe wil honorius wanneer die prelaten der kercken nyet en hengen bij horen kercken te grauen datse dan die voirseide broeders mogen dragen bij horen kercken ende daer begrauen . op datse nyet inden ban off openbaer woekenaers en sijn als voirseit is Ende die offerhande die voirden seluen off voir anderen die in haren kerchof rusten gegeuen werden te behouden . wtgesceiden die declaracie des generale consilium ¶ Oic gebiet honorius off enige clercken van horen kercken mit oerlof van horen prelaten den voirseiden broederen dienen willen willichlic ende om genade een laer off twe datse niet gehijndert en sullen werden ende binnen dien tijden hair beneficium nyet verliesen en sellen gegeuen in syn vijfte laer die xvi^{de} calende Ianuarij

197 Dat die broeders vrij mogen hebben tgeen hem gegeuen
wert vanden ghenen die begeren by hem begrauen te wesen

¶ Honorius voirseit beueelt ende gebiet in synen bullen den bis-
scopen prelaten ende prochipapen . waert dat den broederen
voirseit van enigen personen in gesontheit of siecten yet gegeuen
wart . waer ^{zij} daer off genesen, off bij anderen kercken
dan begrauen werden . van dien en sellen die prelaten off cu-
reyten geen deel hebben . des sy voir hoir doot begerden
bijden voirscreuen broederen begrauen the wesen . daer sullen
die cureyten hem off laten genuegen mit dat vierendel
dat hem dairom beset wert . ende nyet meer van hem the
eysschen . Soe en sal oic dan nyemant die begrauynge die den
broederen verleent is om desen saken hijnderen Ende dair
toe vanden vierendeel voirseit te geuen den prochikercken .
daer wt gesceiden sal sijn . enige deylinge te doen van wa-
penen ende peerde . diemen den husen der broederen voirscreuen
tot orbaer des heiligen lants beset, van wat luden dat oic sij

[fol. 37-vo]

198 Die broeders mogen der geenre biecht horen, ab-
solueren, sacrament gheuen, ende begrauen die
begeren by hem begrauen te wesen

¶ Oick mogen die voirscreuen broeders den personen die bij
hem begheren begrauen te wesen hoir biecht horen . ende absol-
ueren van heymelicke sonden . ende dat sacrament ons heren
lichaem ministreren Ende die voirscreuen broeders moghen
der voirseit personen hoir lichamen mit een cruys ende mit processie
op hoir kerckhof dragen ende begrauen sonder yemants letsel

199 Van dat die bisscopen der oirden broeders off hoir
clercken off kercken nyet mogen interdiceren soe
sy ghenen bisscop en hebben dan den stoel van romen

¶ Honorius voirseit beueelt den bisscopen . want die brueders
[1] **H**vanden hospitaal vanden duytschen huse van *ihusalem* voirscreuen
ghenen bisscop off prelaet en hebben dan den paeus van romen
ende van sonderlinge vordel der vrijheiden hem verbliden Soe
en betamet den bisscopen of anderen prelaten niet den broeders
off hoir clercken off kercken te bannen off te interdiceren want
sy daer gheen macht der geestlicheit in hebben sonder sonder-
linge beueel des stoels van romen . mer wanneer die broeders
v off uwen ondersaten mit onrecht verswaerden dat suldij
den paeus van romen te kennen geuen ende bij hem vanden
voirscreuen broederen recht ontfaen Dairom hebt v also datse ouer
v nyet doruen clagen

[fol. 38-ro]

200 Dat die prelaten alsulcke nutte personen sullen toe-
laten als hem gepresenteert sullen werden om
hoir ^{oirdens} kercken te bedienen et cetera

¶ Honorius voirseit ontbiet den ~~bisscopen~~ eertschenbisscopen bisscopen
ende prelaten want hij den broeders des hospitaels van onsser
lieuer vrouwen van *ihusalem* verleent heeft te keren die vruchten
der kercken die tot horen giften behoren in orbaer der oirden
ende des heyligen lants van *ihusalem* op datse die cappellanen
der kercken soe veel bewijsen daer sy betamelic op mogen leuen
ende den prelaten heren ende officialen in horen rechten voldoen
Nochtan sommige bisscopen archidiaken ende ander prelaten den
welken die institucie der kercken toebehoren versmaden dic-
wijn nae horen wil te ontfaen die nutte clercken die vanden
broeders voirscreuen gepresenteert werden . ten sy datse die
kercken gheuen den ghenen die van haren tafelen syn off an-
der hoe wel die daer myn nut toe syn Ende als die brueders
dat nyet doen en willen soe laten sy die voirscreuen kercken lan-
ge sonder goids dienst wesen op datse alsoe die vruchten

dairof vrij alsoe mogen nemen ende alsoe die broeders dvinghen horen wil nyet te volbrengen . Wij dairom seit honorius sulcke scade der broederen begeren the voirsien beuelen ende gebieden v allen dat gij sulcke clercken als v die brueders voirscreuen presenteren tot horen kercken toelaet . anders weet dat wij hem oirloff ende macht hebben gegeuen van wegen des stoels van romen die vruchten der kercken die om sulcke saken vaceren te behouden ende te boren in des oirdens orbaer ende des heiligen lants van *ihusalem* voirscreuen datum tot sinte Iohans the latranen in syn vijfte Iair

201 Dat die cappellanen die der oirden kerck sculdich syn te bedienen . sellen die selue bedienen ende gheen ander capellanen setten et cetera

¶ Honorius voirscreuen laten weten den bisscopen *et cetera* die broeders vander duyscher oirden van onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* hebben ons geclaecht . dat sommyge van horen cappellanen die in horen kercken sculdich sijn personaliter te dienen . tegens horen wil ende gebot des stoels van romen . daer ander cappellanen in setten . ende die goeden die sy van horen capellanen nemen . in wtwendich behoef verteren . dairom gebieden wij v dat gij die cappellanen dwinget opten peen van horen beneficien te verliesen . dat sy sonder cappellanen te setten ende in die voirscreuen kercken in horen personen als sy sculdich syn bedienen . datum

202 Datmen den broederen luden voir horen sonden gheen gelt boet . mer ander penitencie setten sall

¶ Honorius voirseit geeft oic der duyscher oirden alsoe die broeders hem te kennen gegeuen hebben dat sommyghe archidiaken ende officialen in horen landen der voirseit broeder luden om hoir misdaet wil trecken totten geestelicken gericht meer om gelts wil van hem te nemen dan hem rechte penitencie te setten voir hoir sonden alsoe dat die voirscreuen broeders die tot bescermenisse des lants voirseit van hem dicwijl aelmissen eysschen ende hijnder ende last lijden inden dingen die hem toebehoren . Wairom honorius beueelt ende gebiet den bisscoppen als datse den archidiaken ende officialen dvingen sullen bijden ban datse der broeder luden om hoir sonden geen gelt boetinge en setten mer ander penitencie op dat alsoe die goeden der broederen voirscreuen tot horen behoef in vreden ende in rusten bliuen mogen

203 Dat gheen broeder syn habijt sal laten . ende tot anderen cloesteren gaen buten des meisters off der broederen consent ende oirloff

¶ Honorius voirseit geeft noch den broederen vander duyscher oirden van onsser vrouwen . alsoe in horen preuilegien ende **[1]** H scriften begrepen staet . als dat die brueders nae dat sij professie gedaen hebben . dat ontfangen cruys ende habijt nyet ofwerpen en sullen off gaen tot enigen anderen steden off cloesteren van hoger off van leger oirden tegen danck off sonder raet der broederen voirscreuen off des ghenen die meester is Ende datse dairtoe geen weerlic of geestlick persoon en sal mogen ontfaen off hebben Ende want sy gegeuen syn totten dienst ons heren om te bescudden der cristenheit ende te dvingen die wreetheit der heidenen waert datmen hem oirloff geeft tot anderen steden te gaen ende hoir habijt off leggen daer mach groet hijnder off comen der kercken goids Soe beueelt die paeus honorius den bisscopen ende ander prelaten ende gebiet hem off yemant bestonde dat the doen inden landen die hem beuolen syn datse die . ende oick diese alsoe aen nemen sonder enich wederseggen te ban doen gegeuen tot **Romen** sente Iohans te latranen

in sinen vijfte laer

204 Datmen geen personen noch horen goeden die tot der oirden vlien off gevlucht werden gewelt doen en sal opten ban

¶ Honorius voirseit geeft alsoe hem voirgecomen is wt claginge der geestlicker bruederen des hospitaels van onser lieuer vrouwen van *iherusalem* als wanneer enige om hoir salicheit vlien tot horen husen off hoir goet daer in hoeden setten dat dier personen vyanden binnen den husen der bruederen die ende hoir goet . goids reuerencie ende ontsich aftergeset vaen ende slaen in kerckeren Ende die alsoe tot hoir verlossinge dwingen . want dat seer vreemde is ende onweerdich ende der gelouiger salicheit contrarie Ende gebiet ende beueelt dairum allen bisscopen ende prelaten als datse alle int gemeyn verbieden opten peen vanden ban als dat nyemant geen gewelt en doe inden personen die vlien totten husen der broederen voirscreuen off inden goeden die binnen horen omganc sijn Ende wie daer teghens doet salmen soe lange the ban houden sonder wederseggen off appellacie hent syt betamelic gebetert hebben . doch sullen die brueders voirscreuen hem wachten datse dootslagers off ander hijnderlicke menschen in hijnder des vreden ende der rechtueerdicheit ouermits deser indulgencien geen hulp en doen ten waer mit beden om sonderlinge saken

205 Datmen nyemant die vander oirden nyet en sij gehengen sall zwerte cruycen te dragen et cetera

¶ Honorius voirseit geeft noch aen allen bisscopen ende prelaten ende seit in synre bullen het beteemt onsser sorchuoldicheit die quade ende onredelicke *scemden* ende laster der sielen in brengen . of te doen mit horen oirspronck Soe hebben wij vernomen dat seer swaerlicke misdaden in veel delen der werlt opstaen als dat sommige verblijnt meer van giericheit dan van mynnen der geestlicheit onsteken . hem nyet en ontsien aen te nemen ende the dragen die zwerte cruce der broeder onser vrouwen van *iherusalem* Wairom wy bij desen gebode beuelen dat ghy die gheen die swerte cruce aen nemen ende dragen of desgelijc dat teyken der bruederen of dat horen oirden syn gegeuen draghen want sy vander versaminge der bruederen niet en sijn . mit alre strengheit pijnt te dwingen bijden geestlicken zweerde dat sy van alsulcken dwaesheit ende dwalinge keren of dat cruys off teyken geenssins en bestaen voort te dragen Ende datmense corrigere sonder enige accusacie of appellacie te hijnderen

[fol. 40-ro]

206 Dat die broeders hoirs oirdens vaceerde kercken xx dage daer nae aen hem mogen houden sonder wederseggen der prelaten

¶ Honorius geeft noch den duytschen oirden want voir hem gecomen is wanneer die rectoren van des oirdens kercken steruen dat sommige bisscopen ende prelaten hijnderen die kercken te ordineren ende nae horen wil keren die vruchten in hoir profyt Alsoe verleent honorius den oirden voirseit wanneer die kercken vaceren dat syse dan bouen den tijt vanden ghemeynen recht houden mogen xx dage lanc sonder wederseggen . in horen handen soe vere binnen den seluen tijt vander oirden wegen gepresenteert wert een rectoir die daer nut ende bequaem toe is gegeuen tot romen anno quinto

207 Datmen geen gelt nemen off houden sal vanden broederen sonder oirlof ende consent hoirs ouersten

[fol. 40-vo]

¶ **H**onorius geeft noch der duytscher oirden van onser lie-
uer vrouwen van *iherusalem* alsoe hij vernomen heeft dat sommy-
ghe van haren broederen van horen eygen husen dicwyl gaen
ende hem mit quader wederspannicheit setten tegens horen
meister off ouerste daer sy oic dicwyl van geestelicken
ende weerlicken personen in gesterct werden . sommige nemen
oic gelt vanden seluen broederen sonder weten hoirs ouer-
sten off der ander broederen ende beholden dat in scade der
broederen ende der oirden dat sy weigeren weder te geuen
Want dan die paeus honorius alsoe swaer onrecht der
bruederen nyet gehengen en wil . soe beueelt hij
ende gebiet dat nyemant wie hij oic sij alsulcke broeders be-
scudde off in hoir ongehoirsamheit gunst bewijse of oic
gelt van enigen broederen en neme off houde ten sy by horen
ouersten ende gemeynen raet der broederen beuolen **S**oe wie
tegens dit roemsche gebot dede dat die paeus nyet en
gheloeft te gescien waer dat hy nae manynghe binnen xx
dagen syn erroer betamelick der oirden nyet en beterden
soe setse die paeus inden ban te syn soe lange hij dat genoech
voldaen heeft

208 Dat die broeders testament mogen nemen ende ontfan-
gen dat hem voir twe of drie tugen besproken wert

¶ **H**onorius voirseit geeft noch der duytscher oirden nae dat
die waerheit tuget inden ewangelie . soe staet in tween off
drie monden alle woirden dairom set hij ende geeft den oir-
den voirseit datse vrij nemen mogen alsulcke goeden als den
oirden in testament voir twe off drie getugen gelaten off
besproken wert daer nyemant tegens doen en sal op die on-
weerdicheit goids ende sinte peters ende pouwels

[fol. 41-ro]

209 **N**och heeft dese selue honorius tercius voirscreuen den duytschen
oirden vanden hospitaal van onsser lieuer vrouwen van *iherusalem*
veel scoenre bullen ende preuilegien gegeuen die hier voir nyet ge-
noemt en staen wantmen die bullen off transsumpten autentijc
dair off niet doirsien en hadde

210 Noch bij Meister Harmans tijden van salza van con-
firmacien ende preuilegien des paeus gregorius die ix^{de}

[2] **D**ie paeus **G**regorius die negende die confirmeert
geeft ende vesticht alle alle die aflaten vrijheiden ende
preuilegien die syn voirvaders die paeusen vten stoel van
romen der duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van
iherusalem gegunt ende gegeuen hebben **E**nde voirt confirmeert
hy den seluen oirden alle die vryheiden preuilegien ghiften
besittinge ende gebrukinge die alle keyseren conyngen hertogen
grauen princen edel ende onedel ende alle ander goede menschen
der duytscher oirden gegeuen hebben off hoe datse die verworuen
hebben gegeuen sinte **I**ohans te latranen in syn yerste laer
op die derde nonas van **I**anuario

211 Datmen vanden broederen geen wechgelt
pontgelt et cetera nemen en sall

¶ **G**regorius die negende beueelt ende gebiet allen eert-
schen bisscopen . bisscopen ende alle ander prelaten om dat hij
mit neersticheit bescermen wil die geestlicke mannen van-
den duytschen huse van *iherusalem* om hoir eerbaerheit want sy
innige deuocie tot hem ende der roemscher kercken dragen dairom
beueelt hij ende gebiet in synen bullen allen prelaten datse alle
horen ondersaten opten peen vanden ban verbieden datse vanden
broederen ende haren luden als van clederen costen beesten of an-
der dingen die hem tot horen profijt behoren gheen wechgelt

[fol. 41-vo]

pontgelt veergelt geleygelt dats tolgelt of enigerhande
ander gewoenten nemen off eysschen Soe wie daer tegens dede
en sellen sy niet laten nae voirgaende manynghe inden ban te doen
ende hoir landen waer sy die hebben interdict te doen Ende die clercken
die dat interdict breken salmen des gelycs te banne doen ende
suspenderen van haren dienst et cetera gegeuen sinte Iohans the latranen
in syn yerste Iair op die derde nonas van Ianuario

212 Dat gheen broeder wiue mach nemen off
in anderen cloesteren mach gaen sonder oirloff

¶ Gregorius die negende die gebiet dat die broeders
vander oirden voirscreuen nae hoir professie gheen wiuen
nemen en moghen off tot anderen oirden gaen sonder consent
ende oirloff van horen ouersten gegeuen anno primo op die
derde nonas van Ianuario

213 Dat nyemant den broeders off hoir kercken sal
mogen bannen sonder sonderlinge beueel des
stoels van romen . ende meer ander preuilegien

¶ Gregorius die negende geeft dat nyemant den broede-
ren off hoir kercken sal mogen bannen off interdiceren son-
der sonderling beueel des stoels van romen ¶ Ende beueelt
oick den bisscopen ende anderen prelaten als van horen prochia-
nen off wie dat hij waer die der brueder huse mit ge-
welt anvaen off breken off die brueders mit onsculdiger belastin-
ghe verdructen ende hoir goeden ende alle dat in hoirre be-
waernisse is ofhendich maecten wanneer sy v dat claghen
suldij hem soe lange iusticie doen ende hoir rechten bescher-
men ende helpen houden datse om gebreck van recht niet ge-
dwongen en werden totten stoel van romen te comen ¶ Voirtaen
beueelt dese paeus dat nyemant geenssins hijnderen en sall
den bruederen the ontfaen vrij ende ongebonden personen die
hem in gesontheit off in siecten geuen tot horen huse ¶ Oic ge-
biet die selue paeus byder duecht der gehoorsaemheit
datmen vanden seluen bruederen off van enich hairre luden
om hoir lichamen te grauen nyet nemen off eysschen en sal dan
datse van hoirre williger mildicheit off van hoire deuocie
geuen willen ¶ Ende oick geeft hij den bruederen dat nyemant
van horen beesten off vuedinge nemen sall enige tyende ¶ Ende
waer dat die bruederen kercken off kerchouen maken willen
die sellen die bisscopen wijen ende segenen gelijc hem dat
gegunt is gegeuen in syn yerste Iaer die ⁱⁱⁱⁱde kalende in septembri

[fol. 42-ro]

214 Dat gheen broeder sijn habijt sal laten
leggen off syn ouerste

~~onderdaen~~ wesen

rebel sal

¶ Voirtaen die brueders des oirdens voirscreuen die in eny-
gen bisdomen geseten sijn ende hoir cruys ende habijt achter
laten ende soe in sonden ende in scanden doer die werlt dwalen
Ende oic die horen ouersten ongehoirsam ende rebel sijn off
die balien off husen houden tegens der oirden wil die salmen
dwingen mit verswaringe van recht datse tot gehoir-
samheit comen ende dat genoeg gebetert hebben datum
anno primo die anderde calende in septembri

215 Vanden ghenen die hem gesel maken inder medebroeder-
scap der oirden ende hem mit horen goeden te hulpen coemt

[fol. 42-vo]

¶ Voirtaen wie van sinen goede dat hem got verleent he-
uet den bruederen te hulpen coemt ende in hoire heyligher
broederscap hem gesel maect ende iaerlicx hoir waeldaden
betaelt ende die alsoe inder broederscap ontfangen wert

waer dat geboirden dat die kercken daer sy toebehoren interdict waren ende hem gebuerden te steruen dat hem dat kerchoff dan nyet geweygert en sal werden sy en waren openbaer woekenaers off bij namen inden ban ende interdict gegeuen Anno primo || kalende septembris

216 ¶ Oic wil dese selue paeus Gregorius wanneer die prelaten der kercken nyet hengen en willen die medebrueders bij horen kercken te grauen datse dan die voirscreuen brueders bij horen kercken draghen mogen ende daer begrauen op datse nyet en syn inden ban off openbaer woekenaers als voirseit is gegeuen in syn yerste laer die || nonas in februario

217 Van dat die broeders mogen der geenre biecht horen, absoluieren, sacramenten geuen, ende begrauen diet begheren bij hem begrauen the wesen et cetera

¶ Oick dat die voirseit broeders den personen die begeren bij hem begrauen the wesen hoir priesterbroeders hoir biecht horen mogen . ende absoluieren van heymelicke sonden ende dat sacrament ons heren lichaem ende den heiligen olye ministreren . ende die voirschreuen lichamen mit enen cruce ende mit processie op hoir kerchoff dragen ende begrauen mogen sonder enich letsel van yemant gegeuen tot sente Iohans te latranen in syn yerste laer op die || nonas van februario

[fol. 43-ro]

218 Dat die broeders hoir ontfangen cruys niet en sullen mogen laten ende tot anderen steden of oirden gaen

¶ Gregorius die negende gheeft den duytschen oirden van onsser vrouwen van iherusalem alsoe in haren scriften ende preuilegien begrepen staet als dat die brueders nae dat sij professie gedaen hebben dat ontfangen cruys ende habijt nyet off werpen en sellen off gaen tot enigen steden off cloesteren van hoger off van leger oirden tegens danc off sonder raet der broederen ende horen ouersten Ende datse dairtoe gheen geestelick off weerlick persoen en sall mogen ontfangen off hebben Ende want sy gegeuen syn ten dienst ons heren om te bescudden die cristenheit ende te dwingen die wreetheit der heydenen Alsoe beueelt dese paeus gregorius allen bisscopen ende prelaten ende gebiet hem allen off yemant onder hair bedrijff waer die broeders alsoe an naem off onthielde datse die sonder wederseggen inden banne doen gegeuen in sijn yerste laer op die || kalende van septembri

219 Datmen geen personen gewelt doen en sal noch aen hoir lijff noch aen horen goeden die vlien totter voirscreuen oirden ende horen bedrijff

¶ Gregorius die negende geeft oick den duytschen oirden als wanneer enich om hoir salicheit vlien tot des oirdens husen off hair goet daer in hueden ende setten . dat dier personen vyande binnen den huse der broederen in haet goids reuerencie ende ontsich aftergeset vaen ende, slaen in kerckeren off in vangenissen ende die alsoe tot hoire verlossinge dwingen . want dat dan seer vreemde is ende onweerdich . onder der gelouiger salicheit seer contrary Soe gebiet ende beueelt dese paeus allen bisscopen ende prelaten datse alle int gemeyn verbieden opten peen vanden ban dat nyemant gheen gewelt en doen inden personen die vlien totten husen der broederen voirscreuen off inden goeden die binnen horen omganc syn . wie daer tegens doet die salmen soe lange inden ban houden sonder wederseggen off appelleren . hent syt betemelick gebetert hebben . doch en sullen die broeders hem wach-

[fol. 43-vo]

ten datse dootslagers off ander ontemelicke hinderlicke menschen in brekinge des vreden ende der rechtueerdicheit ouermits deser indulgencien gheen hulpe en doen ten waer mit bede van groten luden daermen hem mede behelpen mocht gegeuen in syn yerste Iaer op die derde nonas van februario

220 Datmen den broederen mit geen gewelder hant anvaen . noch oneerlicker tracteren en sal

¶ Gregorius die negende gebiet allen eertschenbisscopen bisscopen ende ander prelaten soe wanneer enige clercken off leyen horen ondersaten aen enighen vanden broederen van onsser vrouwen van *iherusalem* slaen mit geweldiger hant off te vaen off van haren peerden te werpen off anders oneerbaerlic tracteren dat sy die sonder vertreck off merren off enighe appellacie mit bernender keerssen doet kundigen inden ban te sijn ende als bannige luden soe lange doet scuwen hent sy den ghenen diet onrecht geleden heeft betemelick gebetert hebben Ende om absolucie the weruen hem seluen voirden paeus te presenteren Mer die sonder hoir handen aen the slaen die broeders versceemden mit woirden off hoir goeden mit geweld namen . ende dat nae vermanyng nyet en beterden ende weder keerden die salmen soe lange te banne doen hent syt wel gebetert ende weder gekeert hebben gegeuen in sijn yerste Iaer die derde nonas van februario

[fol. 44-ro]

221 Dat geen bullen die vten houe van romen gegeuen werden spreken tegens des oirdens indulgencien . der oirdens preuilegien hijnderen en sal ten sy datse daer namic in genoemt staen

¶ Gregorius die negende geeft ende verleent den meister ende den oirden van onsser vrouwen van *iherusalem* als wanneer enige brieue off bullen vanden stoel van **Romen** gegeuen worden die tegens des oirdens preuilegien ende indulgencien spreken Ende des oirdens preuilegien daer nyet bij namen in genoemt en staen . daer en derff die oirde nyet op antwoirden . want die oirde daer nyet in gehouden en is ende der oirden nyet hinderen en sall . datum viterbij **iiii kalende decembris Anno nono**

222 Van presentacie der priesterbroederen

¶ Gregorius die negende geeft ende verleent den meister ende den broederen der duytscher oirden van onser vrouwen van *iherusalem* als dat die oirde presenteren mach die priesterbroeders hoirre oirden totten kercken daer die oirde gifters off syn den bisscopen . ende hem vanden geestlicken ende die oirde vanden tytlicken goeden te antwoirden datum viterbij **Anno v i xi kalende Ianuarij**

[fol. 44-vo]

223 Van behulp der oirden te doen et cetera

¶ Gregorius voirseit heeft gegeuen wie der duytscher oirden syn behulplicke hant reyct mit berou van sijnen sonden inden staet der gracien dat seuende deel Ende oic dat derdendeel quijt van gesetter penitencie diemen van rechts wegen sculdich waer the doen voir die sonden datum anno primo sente lohans te latranen **iiii nonas februarij**

224 ¶ Noch heeft dese selue paeus gregorius die negende voirscreuen den duytschen oirden van onser lieuer vrou-

wen van *ihusalem* meer ander bullen ende preuilegien ghe-
geuen die hier voir nyet genoemt en staen want men
die bullen off autentijck transumpten daer niet off doir
sien en hadde

225 [2] **C** Elestinus die vierde die **C**onfirmeert geeft
ende vesticht alle die aflaten vrijheiden ende
preuilegien die syn voirvaders die paeusen vten stoel
van **R**omen der duytscher oirden van onsser lieuer
vrouwen van *Iherusalem* gegunt ende gegeuen hebben **E**nde
des dat alle keyseren conyngen hertogen grauen grauen
vrijen ende alle **E**del ende onedel ende alle goede men-
schen der oirden voirscreuen gegunt ende gegeuen heb-
ben **E**nde alle hoir possessie ende besittinghe die sy
hebben . gegeuen in syn yerste **I**aer op die vierde ca-
lende van meye

226 [2] **N** Och bij **M**eister **H**armans tyden van zalsa soe
heeft keyser **f**rederic die anderde den duytschen
oirden van onser lieuer vrouwen van *Iherusalem* alte vele
scoenre vrijheiden ende preuilegien gegeuen mit sinen gul-
den bullen als hier nae bescreuen staet

[fol. 45-ro]

[3] **F** Redericus byder genaden goids roemsche coninc altyt vermeerre des rijcs **E**nde coninc van

227 **S**icilien . want die conincklike goetwillicheit
gewoenlic is geestlicke husen mit goedertieren ogen aen
the sien ende horen orbaer ernstlic te voirsien mit myl-
den handen . daerom ist dat wij andencken die eerlic-
heit der geestlicker vergaderingen die daer bloeyende
is **I**nden huse des hospitaels onser lieuer vrouwen geheten
dat duytsche huis binnen *Iherusalem* **E**nde oic anmercken-
de die eerlicheit der personen den heer daer ridder-
licke dienende . ende op dat die broeders des voirscreuen
huis tot ewigen dagen sonderlinge stat van dienstafteit
inden houe des rijcs behouden **E**nde op datse beter
stonden, byden heren des rijcs mogen hebben hoir boetscap
te vorderen ende den orbaer des duytschen huis mogen
veruolgen **S**oe verlenen wij van conincklike macht ende
goedertieren mildicheit der voirseiden huse tot ewigen
dagen voir een goet getruwet leen vander genaden des
rijcs te holden ende sonder enige verwandelinghe der personen
in ewicheit te gebruiken . dat soe wie inder tijt meister
is off sonderling *procurator* der goeden diet voirseit hos-
pitael in duytschen landen nu heeft of namaels hebben
sal **E**nde dat die meister soe dick ende menichwerf hij
comende is int keyserlicke hof soe sal hij wesen een huis-
gesin des keyserlicken hoefs **E**nde men sal den meister mit
enen gesel ende broeder des oirdens van sinen huse . ende mit
ses peerden als anderen huisgesinnen in allen notorsticheiden
oueruloedich wt richten ende voirsien ¶ **I**tem voit verlenen
wij den voirseiden huse tot ewigen dagen datter twee
broeders des voirseit huis stedelicken syn sullen int keyserlic-
ke hof om die keyserlicke aelmissen te *procureren* ende wt
te deilen ende die sullen bij geboirten off ende an rijden ende
altijt sal een van beyden int hof bliuen ende die twe sullen
onthouden wesen mit drie peerden **E**nde wij willen datse
in allen notorsticheiden vanden keyserlicken houe oueruloe-
dich werden versien **E**nde wij setten dat dese scriften sullen
onser verlenyngen den voirseit hospitael ende den broederen ten
ewigen dagen ongeschadicht werde gehouden **E**nde die tugen
hier ouer sijn **C**onrardus spirensis ende metensis bisscop cancelier
des keyserlicken saels **S**ifridus bisscop van augustensis **I**o-
hannes bisscop van cameracensis **H**enricus bisscop van straesberch
Otto hertoch van merauuen **T**heobaldus hertoch van lotrin-
ghen **H**armannus marcgraue van baden **G**raue **S**igibertus
van werda . **G**raue hartmannus van wirtenberc **H**enricus van
nyfen **A**nshalmus van Iustingen mairscalc des rijcs . **w**erne-
rus van bonlanden spisedrager des rijcs **V**lricus van
nyutenberc camerlinc des rijcs ende vele andere **G**ege-

[fol. 45-vo]

uen by **H**agenouwe **I**nt **I**air ons heren duserent twehondert ende veertien op die tyende calende van februario ende op die vierde **I**ndictie

¶ **I**nden name der heiliger ende ongedeilder drieuoldicheit

[1] **ff**redericus die anderde vander goedertierenheit goids dat gunnende **R**oemsche coninc altyt vermeerre des rijcs ende coninc van **S**icilien . die coninclicke hoicheit eysschet gelijc als wij anderen in hoicheit der macht voirscriuen dat wij soe anderen voirgaen mit vlite der goedertierenheit dat wij alle man geuen *exempel* der duechden ende sonderling te oeffenen dat werc der vrijheit off liberaelheit **E**nde om vermeerringhe geestelics leuens ende die eer des name goids te verbreiden **D**airom doen wij cont allen getruwen des rijcs tegenwoirdich off toecomende dat wij den *profijt ende vermeringe* des hospitaels onser lieuer vrouwen des duytschen huis in **I**herusalem . soe veel meer syn anmerkende als doir die broeders onder oeffenyngen geestlickes leuens ende habys tot die bescermynghe des heyligen lants sterclic wert gernerct **I**n welken lande onse gesontmaker lijflicken die verholentheit onser verlossinge heeft bewesen **E**nde behaluen dat den armen ende siecken menichfoudelic die menschelicke wercken der barmherticheit bewesen werden ¶ **D**airom verlenen wij in ene hulpe ende vermeringe des seluen huis dat soe wie besittet goet vanden rijc als leengoet die mach mit oirlof ende vrij soe veel hem belieuet gelijc sijn eigen goet den *voirseit* hospitaal geuen **E**nde dit willen wij voir ons ende onse nacomelingen dat tot ewigen dagen vast sij ende sterck ende onwederroepelic bliue **E**nde wij setten dairom ende gebieden sterclic ~~ende gebieden~~ dat nyemant en dorre voirnemen ouer onse verleen dat *voirseit* hospitaal te moeyen off in enygerley manier te verstoren **E**nde ist dattet yemant doet die sal doer wrake syns wreuels gelden hondert pont golts dat halue deel tot onser cameran ende dat ander half deel tot behoef des ghenen die dat onrecht geleden heeft **E**nde deser saken te oirconde ende tot ewiger vesticheit hebben wij laten maken desen tegenwoirdigen brieff off *preuilegium* dat beuestiget is mit onsen maiestaet segel **E**nde hier ouer sijn geweest als tugen **S**ifridus eertschebisscop tot mens ende legaet vanden stoel van romen **T**heodricus eertschebisscop van tryer **H**oardus bisscop van ludick **O**tto bisscop van herbipolensis **S**ifridus bisscop van augustensis **V** Iricus abt van sinte **G**alli **C**onrardus abt van laurissensis **L**upoldus van oistenryc ende stierien hertoch **H**enricus hertoch van brabant ende van lothringen **T**heobaldus hertoch van nederlothringen **B**ernardus hertoch van carinten **O**tto hertoch van merauien **H**armannus marcgraue van baden ende **ff**redericus syn broeder **L**udowicus graue van los **R**udolphus graue van habetsburc **H**ugo palensgraue van tungen . **W**ilhelmus syn broeder graue van giezen **H**enricus graue van **N**assouwen **ff**redericus graue van clebert **G**erhardus graue van reuecte **L**udowicus graue van cygenhagen **H**enricus graue van hostaden **A**lbertus graue van euersteyn **S**ibertus graue van werda **H**enricus graue van gemineponte **ff**redericus graue van luyningen **V** Iricus graue van eppan **H**ertmannus graue van dilingen **D**iethe-
rus graue van catzenellenbogen **H**enricus graue van dietze **G**otfridus graue van spanhem **H**enricus graue van sarwarden **H**enricus graue van vyennen **H**enricus graue van salmen **G**odefridus van eppensteyn **H**enricus van ysembert **G**erlacus van butingen **H**ertratus van merenbert **V** ernerus van boulande spisedrager des keyserlicken saels **H**ilbrandus van rethpert maerscalck **V** alterus van stiphe scencker **V** Iricus van myntenberc ende meer ander **G**egeuen **I**nden **I**air ons heren duserent twehondert ende veertien op die anderde **I**ndictie in sinen anderen **I**aer des roemschen rijcs **E**nde inden sestiende **I**aer syns rijcs van **S**icilien . gegeuen in castele bij gulick op die nonas der maent van september

[fol. 46-ro]

[fol. 46-vo]

¶ **N**den name der heyliger ende ongedeilder drieuoldicheit

[1] **F**fredericus die anderde alsoe genoemt vander goedertierenheit
 goids dat gunnende **R**oemsche keyser altijt vermeerre des rycs
 ende coninc van **S**icilien onder ander goedertieren werken dair die
 keyserlicke weerdicheit ouervloedelic mede geciert wert soe
 beholt vriheit off liberaelheit die vorstlicke stat ende sonder-
 linge die liberaelheit off vriheit die tot nutticheit of orber
 eerlicker steden wert gebruyct . want ist dat van enen eertschen
 prince een deel gegeuen wert doir die bede des gheens
 die aldinc geuet oueruloedich . dat hij geuet coemt weder
 tot hem mit vele woekers . soe veel te meer want dair gesien
 wert dat om eertsche goet ewich goet mit voirsichtiger
 bedachnisse wert gewonnen ¶ **H**ierom doen wy cont allen ge-
 truwen des rijcs die nv tegenwoirdich syn of hier namaels
 toecomende . dat wy mit ouermilden bedachtenisse hebben ange-
 sien . hoe dat heylige huis des hospitaels van sinte marien der duytscher
 heren van **I**herusalem gesticht van onsen voirvaderen ende
 doir mildicheit geestlickes ansiens gecomen is ende is voirt ge-
 gaen in vele lofweerdigen vruchten ende bewaert mit genaden
 ende vrijheiden vanden gotlicken hier voirmaels keyser henrics
 goeder gedachten ons vaders **E**nde heuet toegenomen an wasdom
 geestlicken ende weerlicken den heer dienende **E**nde die deuoc-
 cie der broeders des seluen huis is altijt gewassen tot goids
 dienst ende mit geloue onser mogentheit **E**nde om dat
 eersame leuen ende die oeffenynghe eerweerdiger geestlicheit
Mit welcken onse gemynde **I**n gode broeder **H**arman meister
 des seluen hospitaels ende huis ende sijn broeders daer claer-
 licken schinen **E**nde den stadelicken arbeit ende anxt die sy
 sonder ophouden liden voir dat geloue ende glorie der cristen
 menschen **E**nde wt angesicht ewichs loens . ende om salicheit
 al onser saligen olderen sielen ende om wassen ons selues eer ende
 heils . hebben wy angesien horen orber ende gonste ¶ **H**ierom ontfaen
 wij onder onse speciael protectie ende bescermynghe dat selue heilige
 huis ende een ygelic huis van hem comende ende broederen ende
 medebroederen der seluer husen mit allen horen goeden leg-
 gende ende varende die sy redelicken besitten doir onse rijk
 nv tegenwoirdich ende oic die ghene diese van goids we-
 gen hier namaels vercrigen mogen ende oic hoir onderdanyn-
 ghen die daer weruen der husen boetscap ende gescefte **E**nde
 bestedigen ende confirmeren den seluen huse ewelicken alle preui-
 legien ende scriften die hem van williger mildicheit beyde
 van onsen olderen ende oic van ons seluen syn verleent **E**nde oick
 alle sloten off borgen vesten off ontholdingen lijf ende
 goet lude besittingen diese nv hebben off hier namaels ver-
 crigen sullen . beyde van ghiften wegen der conyngen . verleent
 van princen . off van offer gelouiger luden . of anders myt
 rechter saken **E**nde wij nemense wt ende vrijense van allen gauen
 settinge . scatinge . van allen vrygelt ongelt ende bede . ende
 van allen borden eniges dienstes ¶ **O**ick verlenen wij van willi-
 ger mildicheit den seluen heyligen huse vrijheiden der wateren
 des gekrudes . ende holts alre wegen in ons rijckes eyghenen
 landen . tot nutticheit ende orbair hoire husen te gebruiken .
 ende datse dair van nyet sculdich en sijn doir dat gansse
 rijk the gelden . enigerhande tolle het sy poirten gelt . wech
 gelt . dragetolle . watertolle . off enigerhande tollen of scat-
 tingen . van recht off gewoenheit . off van gesette opter
 eerden off inder zee off in ryuiren of in enighen anderen
 wateren **E**nde setten vastlick dat nyemant den voirseit broe-
 ders in enigerleye maniren an horen ontholdingen ende besittingen
 des seluen hospitaels sonder gericht of tegens gericht dorre
 hinderen ¶ **O**ic van onsser ouervloediger genaden verlenen wij
 ende bestedigen ewelicken den seluen huse ende sinen broederen dat
 een ygelic die leengoet vanden rijke heuet ende besittet
 die mach temelic ende vrijlic den oirden alsulc goet geuen
 oft syn eigen wair ¶ **H**ierom setten wij in gewolt des tegen-
 woirdigen preuilegijs ende gebieden vastlicken allen ende enen
 ygelicken dat nyemant dit voirnoemde huis ende die broeders .

[fol. 47-ro]

[fol. 47-vo]

[fol. 48-ro]

in desen voirseiden punten enygerley manier voir en neme hinderlic te wesen . ende die daer bouen voirnaem hier teghens te doen die sal in een wraeck syns wreuels gelden hondert pont lodiges golts den haluen deel onser cameran ende tander half deel den die den scade hebben geleden Ende deser sake te oirconde ende ewiger vesticheit hebben wij laten maken dit tegenwoirdige preuilegium dat beuestiget is mit onser gulden bullen dair an figuren onse keyserlicke maiestaet in gedrucket is Deser saken sijn getugen V Iricus bisscop tot passawe Aelbrecht elect tot triente Ludowicus hertoch van beyeren ende palsgraue opten rijen Harmannus marcgraue van baden Diopoldus marcgraue van hohemberc Reynaldus hertoch van spoleten ffredericus graue van breuen Graue euerardus van elphensteyn Bertoldus graue vanden heyligen berge Graue ernestus van velsecke Graue coenraert van werdecke Ancelmus van Iustingen maerscalc des keyserlicken saels Bartoldus van alenuelt Conrardus van wolre Bartoldus van wangen Sibertus van vlmene Hertwicus kokenmeister Coenstinc marscalc ende meer ander Ende dits gedaen Inden Iaren ons heren dusent twehondert eenendetwintich opten eenendetwintichsten dach van aprille op die negende Indictie des Roemschen rijcs inden yersten Iair . ende des rijcs van Sicilien inden xxiii^{en} Iaer gegeuen tot tarent Inden Iaer maende Indictie voirseit

230 ffredericus die anderde

[1] **ff**redericus die anderde byder goids genaden Roemsche keyser *et cetera* Wij setten dat nyemant nadien datse die geestlicke duytsche oirde ontfangen hebben ende habijt dragen van enigen sculden die sij gemaect hebben voirden ontfangen des habijts gehalten werden off gedwongen die te betalen mer die ghene sullen werden gehouden voir die sculden tot wis wies heerlicheit die erfnisse synre goeden volgende is Ende al wairt oic sake dat die broeders als sy den oirden ontfangen den voirseit huse een deel van horen goeden gauen In oirconde deser *et cetera* Deser saken syn getugen Albertus bisscop van tridentinensis Bernardus bisscop van brixensis Graue henric van dietz Graue .S. van vyanden Graue henric van euersteyn Bernardus van hurstmare Arnoldus van gemeneck Conrardus van dortmonde Hademarus van knarnighe Cuno van tuffen Conrardus van werda ende meer ander Gegeuen tot Pretinam Inden Iare ons heren dusent twehondert tweendetwintich in december . op die elfte Indictie

[fol. 48-vo]

231 Confirmacie eens preuilegiums dat keyser frederic der oirden gaf doe hij noch roemsce coninc was Als dat wie besittet goet vanden rijc als leengoet die mach mit oirlof ende vrij soe veel hem belieuet gelijc syn eygen goet den duytschen oirden geuen . dat confirmeert hy nv als Roemsche keyser ende spreket aldus

¶ Ende nv onse gemynde Inden heer broeder Harman meester des hospitaels voirseit in onser tegenwoirdicheit wesende heeft onse mogentheit mit andacht gebeden als dat wij doe als voirseit is den hospitale voirseit gauen . dat wy dat nu in onser hoicheit ons rycs geweerdigen van onser gracien den seluen hospitaal te verlenen ende te confirmeren Soe verlenen wij ende confirmeren tot ewigen dagen dat soe wie besittet goet vanden rijck als leengoet die mach mit oirlof ende vrij soe veel hem belieft gelijc syn eygen goet den seluen voirseit hospitaal geuen Ende dit willen wy voir ons ende onse nacomelinge tot ewigen dagen vast ende sterc hebben gehouden bij tverboren van hondert pont gouts . deser saken syn ghetugen Beardus eertschebisscop van pauormitano Nicolaus eertschebisscop van tarenti Aelbertus bisscop van tridentinensis Bertoldus bisscop

[fol. 49-ro]

van brixensis Engelhardus bisscop van cycenser Conrardus bisscop
van hildensemensis Otto proist van aken Henricus des keyserliken
saels prothonotarius Dyopoldus marcgraue van voburch Reynaldus
hertoch van spoleten Sifridus graue van vyannen Henricus graue
van dietze Henricus graue van waldenberc Henricus graue van
euersteyn Bernhardus van horstmaer Cuno van tuffen W ernerus
van boulandia Euerhardus van wittensteyn scencker Arnoldus
van gemenet Conrardus van dortmonde Wilhelmus van aken aduocaet
Conrardus ende Henricus ulricus broeders van werda camerlingen .
ende meer ander gegeuen tot Capue Int Iair ons heren
Dusent ii^c xxiii In Ianuario op die elfte Indictie

232 ffredericus die anderde

¶ inden name der heyliger ongedeilder drieuoldicheit ffre-
[1] dericus die anderde vander gunst der gotlicker goedertierenheit
Roemsche keyser altyt vermeerre des rijcs ende coninc van
Sicilien et cetera Wij setten verlenen ende vestigen wt craft des tegen-
woirdigen preuilegijs dat nu voirtmeer tot ewigen dagen dat
huis des hospitaels onsser lieuer vrouwen in allen kercken ons
rijcs ende ons patermonijs in welken wij nv ter tijt hebben recht
van patroenscap off presenteringe . off hier namaels hebben sellen
ende oick van leenrecht off mit anderen reden tot ons ende onsen
rijc die presentacie ende gifte veruallen is Ende in allen anderen
kercken die ons ende onssen eruen ende nacomelingen in enigerhan-
de manier sal geboren te hebben . sal onbrekelicken houden .
hebben ende gebruiken die macht . Iurisdictie . ende gracie als
dat hoemenichweruen dattet valt inder tijt dat enich
deser kercken ledich wert dat deel der roerender goeden
diemen tot onsen behoeff off des rijcs ouermits der voirseit
ledicheit pleecht te hebben ende boren . sal dat voirseit hos-
pitale tot sinen gebruiken ende nutticheit hebben ende ontfangen
Ende wt toedoen meerre gracien soe verlenen wij dat vanden
dach der vaceringe deser kercken of kercke . die broeders
des voirseit huis sullen boren sonder enich wedersegeen dat
heel iair doir alle veruallen ende vruchten deser lediger
kercken . welcke vruchten van onser mogentheit hem toegescict
sijn als tot horen orbaer off profijt ter tijt toe dat dat iaer
veruolt is Behoudelicken datmen voirsie in notortf ende
eerlicker cost als dat wel tamelic is clercken ende anderen
die dair got sullen dienen . ende datse hier en binnen der kerc-
ken dingen ende goeden wijslicken ende truwelicken bescaffen
Ende ist sake dat inden kercken off kercke binnen Iaers een
prelaet wert geset dat en sal den broederen gheen hinder we-
sen sy en sellen boren alle voirseide dingen gelyc voirseit
is Ende als dat iaer om is sullen sij ouerleueren ende
resigneren die bescaffinge ende gebrukinge der veruallen
ende vruchten der seluer kercken als van toecomenden
tijden in handen ende bewaringe des gheens of der gheen-
re die dair rechtueerdelic sijn ingeset Ende die broeders
en sellen hem dair van voirtmeer nyet meer onderwijnden
ten sy dat die kerc weder vaceert off ledich wert datse
dan hoir gesette Iurisdictie gebruiken . dat is alsoe menich-
werf een kercke off kercken vaceren of ledich werden dat
sy sullen opboren die vruchten ende veruallen der lediger kerken
ende dat een Iaer duerende gelyc voir gescreuen staet Ende wy
verbieden sterckelic ende beuelen dat gheen persoen geestlic of
weerlick . hoge off lege . scout off aduocaet . dienre of officiaal
voir en neme tegens dese scriften onser gesettingen ende ver-
lenyngen den seluen huse onrustelic off moeyelic te wesen
Ende ist datter yemant tegens doet die sal in onse ongonst
geuallen syn ende tot eenre penen syns wreuels sal hij gelden
hondert pont golts die helfte tot onser cameran die ander
helft den voirseiden huse dat den scade heeft geleden Deser
saken syn getuge Aelbertus eertsche bisscop van meyborch
Gernandus bisscap van brandenborch Engelhardus bisscop van
cycensis Conrardus bisscop van hildensemensis Aelbertus bisscop van
tridentimensis Bertoldus bisscop van brixensis Iacobus bisscop van
taurinensis Henricus bisscop van warmaciensis . van vardunensis van

[fol. 49-vo]

[fol. 50-ro]

valentinensis Hugo abt van morbaciensis Henricus proest van constanciensis Otto proest van aken Petrus prouoest vander heiliger stat Wilhelmus marcgraue van montisferrati Diopoldus marcgraue van hohenburg Reynaldus hertoch van spoleten Graue henric van dietze Graue sifridus van vyanden Graue henric van woldenberc Graue henric van euersteyn Bernhardus van hurstmaer Henricus van nyffen Eberhardus van winterstetin Arnoldus van gemenet Wilhelmus van aken Conrardus van weerda Ende dits gesciet Int lair ons heren dusedent tweehondert driendertwintich Inden meerte op die elfte Indictie In sinen derden lair vanden roemschen rijcke Ende in sinen viueendertwintichsten lair vanden rike van Sicilien gegeuen bij Ferentinum Inden lair maende ende Indictie voirseit

233 ffredericus die anderde

[fol. 50-vo]

¶ redericus die anderde alsoe genoemt byder goids ghenaden Roemsche keyser et cetera maket condich allen synen lieuen princen prelaten der heyliger kercken marcgrauen, grauen, scouten, aduocaten, officialen, dienres ende enen yghelicken ondersaten des rijcks den welken desen brief sal werden getoent et cetera Ende gebiet ende beueelt vastelicken enen yghelicken dat nyemant den broeders des hospitaels van *Iherusalem* hinderlic en sy Inden vrijheden ende verlenyngen des voirseit preuilegijs Als vanden opboren der vruchten ende veruallen der roender goeden alle der kercken des rijcks wanneer sij ledich werden ende dat een laer lanc duerende et cetera gelijc als dat preuilegium hier voirscreuen van woirde tot woirde inhoudende is Ende die hier tegens doet die sal vallen in sulcken peen als dat autentijc voirseit preuilegium inhoudende is et cetera Gegeuen tot ferentinum Int lair ons heren M.ii^c. xxiii Inder maent des aprils der elfter Indictie

234 [1] **N**U salmen voirt scriuen vanden Hogemeisters vander duytscher oirden wie sy waren hoe langhe dat sij regneerden Ende sommige punten opt cortste wat elck bij horen tijden der oirden gescieden

[fol. 51-ro]

[3] **D**ie yerste hoichmeister vander duytscher oirden .M.c.xc hiet heer Henric van walpoedt ende was een vrij edel man ende was des heren soen van walpoedt Hij was een vanden yersten broederen die die oirde aen namen hij wert meester gecoren voir akers vanden patriarch ende vanden coninc henric van *Iherusalem* ende van veel groter vorten ende bisscopen ende heren die die oirde holpen stichten Hij was alten vromen eersamen man Hij was seer ynnich deuoet ende van goeden leuen . hij setten broeders van synre oirden binnen *Iherusalem* int hospitaal vanden duytschen huse van onser lieuer vrouwen dat opten berch van sion tot *Iherusalem* stont dat sente Helena had doen maken ende stichten daermen alle die pelgrum die duytsche tongen spraken die dat heylige graft versochten in plach te ontfangen ende hiet dat duytsche huis van onser lieuer vrouwen van *Iherusalem* . als gij voir gehoirt hebt . gelyck als sente helena oic had doen stichten dat hospitaal van sente Iohans baptisten daermen alle die pelgrum die walsche tongen spraken die dat heylige graft versochten in plach te ontfangen

235 ¶ Sommige onwetende luden seggen ende versieren dat Iohannes elemosinarius sente Iohans oirde gesticht heeft ende dat sy dairrom heiten sente Iohans oirde ende dat is al versierde logen want Iohannes elemosinarius was ouer vijfhondert lair doot geweest eer sente Iohans oirde gesticht werdt Hij was oick bisscop van alexandrien . mer in dat hospitaal van sente Iohan dat sente helena had doen stichten . daer was inden tijden dat ffulco coninc van *Iherusalem* was een deuoet eersam man ende hiet Raymundus ende was gardiaen ende bewaerre van

sinte Iohans hospitael ende dese raymundus werf anden coninck van *iherusalem* ende anden patriarch van *iherusalem* dat si stichten een ridder oirde ende solden heiten hospitaliers van sente Iohan ende dat hospitael van sente Iohan wert hem gegeuen ende dat sold wesen hoir titel ende hoifthuis Ende dese Raymundus was hair yerste meister vander oirden ende dit beliefdn paeus ende keyser

[fol. 51-vo]

236 ¶ Dese voirseit yerste hoichmeister vander duytscher oirden heer henric van walpoet settede een oirdens huis binnen akers dat seer scoen ende sterc was mit een goidshuis dair aen ende maecten een conuent van veel heren ende broeders syns oirdens ende weerlicke priesters die die seuen getijden bij dage ende by nacht deuotelic hielden ende die cost ende cleder mitten conuent hadden ende alle weke hoir seker stipendien aen gelde Oic hielt hij vele ruters tegens die heiden Hij setten oick een scoen hospitael binnen akers aen syns oirdens huis daermen die goede lude die pelgrimaedse quamen om dat heylige lant te helpen sterken ende die dan sieck off gequetst waren ende des noot hadden . seer mynlic onfinc als men tot *iherusalem* in dat duytsche huis plach te doen die van duytscher tonghen waren ¶ Dese meister henrick dede oic vele vromicheit op die sarrasinen mitten vorsten ende heren Die keyser henrick tot akers gesent had den heyligen lande te hulpen Ende als dese meyster henrick tyen Iaer mit groter sorgen ende aerbeit geregiert had soe sterf hij tot akers ende wert daer eerlicken begrauen van synen broederen in syns oirdens kercke Int Iaer ons heren dusent ende ii^c.

237 ¶ Die paeus Innocencius die derde die confirmeerden oick der duytscher oirden alle hoir aflaten vrijheiden ende preuilegien die syn voirvaders ende keyseren conyngen ende alle ander gegeuen hadden

238 Vanden anderden meister

[3] Die Anderde hoichmeister vander duytscher .M.ii^c oirden die hiet heer Otto van carpen ende was een vrij edel man ende was des heren soen van carpen Hij was een seer geestlic man van goeden leuen hij hadde grote myn tot syns oirdens broederen hij dede seer neerstlic die pelgrum ende sieken in sinen hospitael besorgen ende bewaren ende plachse dick selue te visiteren

[fol. 52-ro]

239 ¶ Dese meister bij synre tijt nae dat sinte dominicus gesticht had der prediker oirde soe nam dese meister van dien deuoten broederen vander prediker oirden in allen synen husen voir cappellanen ende confessoers van sinen oirden te wesen ¶ Hij was oic een vroem man ter hant hij regneerde sess iaer lanc ende sterff tot akers ende wert daer eerlicken begrauen van synen broederen in syns oirdens kerck

240 Vanden derden hoichmeister

[3] Die derde hoichmeister vander duytscher oirden .M.ii^c.vi van onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* hiet heer harman van baert ende was des hertogen broeder soen van baert Hij was oick een ynnich man tot got hij had oic grote deuocie totten hospitalen ende sieken syns oirdens Hij was oic seer vroem ter hant ende wijs ende verstandel hij regneerde iiiⁱⁱ Iaer lanc ende doe sterf hij tot akers ende wert eerlicken begrauen in syns oirdens kerc Int Iaer ons heren .M.ii^c. ende x

241 Vanden vierden hoichmeister

[3] Die vierde hoichmeister vander duytscher oirden .M.ii^c.x.

[fol. 52-vo]

D van onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* hiet heer
Harman van salsa **E**nde was oic een vry edel
man ende was den heren soen van salsa hij regneerden xxx
Iaer **D**it was alten vromen wijsen heer . seer welsprekende,
gotvruchtich ende eersaem **H**ij was seer wael ghesien
byden paeus **H**onorius den dorden ende bij keyser **f**rederic
den anderden als ghij voir wel gehoirt hebt . ende nae noch
wel horen sult wat hij duechden ende goets gedaen heeft
voir synen oirden . want bij desen meyster harman van zalsas
tyden soe began dat lant van pruyssen tlant van lieflant
ende van coerlant yerst ander oirden te comen ende meer an-
der landen die die duytsche oirde vanden snoden heydenen ten
heyligen cristen geloue allencken gebrocht heeft mit hoir
bloet te storten ende mit groter vromicheit ende arbeit ¶ **A**ls
dese vrome **E**rweerdige heer meester harman soe wael ghe-
sien was by paeus ende keyser ende bij alle princen soe nam
hij raet anden keyser ende anderen heren om altijt meer goets te
toen mit synen broederen voir die heylige kercke ende voir den
kersten geloue ende visiteerde ende bestelde alle syne husen
om daer toe te bereyden . soe wert hem angebracht vanden
quaden heydenschen prusenaers hoe sy die kersten wt coer-
lant verslagen verdreuen ende verwoest hadden **E**nde hoe
sy den hertoch van **M**assouwe ende van polen verdriuen wolden
als gij hier nae wel horen sult . **E**nde hoe dese hertoch screef
anden meester **H**arman van zalsa ende aen synen broederen dede
versoeken om inden lande van pruyssen the comen ende om syne
bescermenisse mer yerst salmen scriuen wat dat lant van pruy-
ssen was ende die gelegenheit

242 In den yersten salmen scriuen die gelegenheit vanden

landen van pruyssen ende lieflant hoe dat gele-
gen is ende wat dat geweest heeft eer dattet
die weerdige duytsche oirde totten heiligen
kristen geloue gebracht heeft daer sy hoir
bloet soe vromelic voir gestort hebben

[fol. 53-ro]

[3] **P**ruyssen is een lantschap gelegen opt meer of op
een salte zee geheten *baltheum* ende strect tot
zweden ende noirwen **E**nde an dander syde
lecht een water ende heit die **M**emmel **E**nde an die dorde sij-
de lecht polen ende lieflant ende ruyschlant **E**nde aen die vierde
syde lecht dat hertochdom van **M**assouwe dat hertochdom
van **d**abrijn ende voirt tlant van **s**assen **E**nde int middel van
desen lande loept een vloet een water of ryuier geheten die
wyesschel ende heeft sinen oirspronc wt den berghe **s**ermacie
ende loept doir polen ende doir pruyssen int meer **B**alteum
voirscreuen ende ondersceit germanien ende sichiam **E**nde hoe wel
dat meer vanden brytaenschen meer syn oirspronc neemt
nochtan ist aen beyden syden mit landen of eertriken besloten
Ten mach oic nyet als *er* veel lude seggen willen geheten werden
Amphitrites dats dat meer dat eertrijc om loopt

243 ¶ **E**nde als die **G**othen mit horen hoiftman off hertoch
Berigo . *saudaiuen* gelaten hadden doe besaten dit lantschap
te pruyssen op die tijt een volc geheten die vlmerigi die
welcke die goten mit striden verwonnen ende verdreuisse wt
den lantschap ende wt hoir eygen besit **E**nde maecten dairna
mitten wandelen die hoir nagebuer waren een hantge-
uynghe off verenynghe **E**nde als sy beuonden dat hoirre
beyder macht gelijc was doe namen sy die tot horen ge-
selschap ende die goten bleuen dair wonen tot **f**fulmerus tijden
toe die die vijfte was die ouer die goten regneerden
nae hertoch berigo

[fol. 53-vo]

244 ¶ **E**nde als nu dese hertoich **F**ulmerus die der eren gierich
was ende hoemoedich ende ny steden ende lantscapen socht the
hebben doe toech hij mit syn volc ende quam totten gebroecten

lande meothides ende leit tusschen tgesceit van **A**zien ende **E**uropen ende maecten dair ene brugge dair hij groot deel syns volcs off syns heers ouer scieten ende quamen ouer dat meer xcinum geheiten ende is alsoe dair ouer ende doir gecomen ende daer verwonnen sy dat volc ende maecten dair ewige woensteden . doch en was fulmerus heer nyet all ouer die brug gecomen want die brug brack ten lesten int middel ende die nyet ouer en waren en konden nyet ouer comen aldus bleef noch een groet deel vanden gothen aen dese syde vanden gebroecten meothides die doe weder sochten ende namen hoir yerste woensteden op die ryuier der wisschel ende opten ouer des meers baltheum **E**nde als dat volck doe mitten heydenschen stinkenden seden off maniren hoir leuen leyden doe wert dat lant geheiten **B**rutenica dat is beestelic lant **E**nde dair nae een deel iaren is die yerste letter . b . verwardelt in ene . p . ende heit prutenica dat is pruysscherlant

- 245 ¶ Dit voirseit lant is daer nae gedeilt in elff landen ende een ygelic deel vanden lande heeft sinen sonderlingen naem dair oic dat pruyssche volc nae genoemt is die daer in wonen ¶ Dat yerste deel off lant heet labauwe ende hiet nv **C**olmerlant ende dit colmerlant was eens bekeert mit predicacien totten kersten geloue gelijc dat polen dat een hertochdom gemaect was ende massauwe ende dabrijn dat oic hertochdommen gemaect worden, mer tander quade heydensche pruyssche volc dat alte quaden heydenschen volc was die verdreuen dat cristen volck wt der colmerlant ende versloegense al man wijff ende kijnt diese krigen konde aldus soe lach dit colmersche lant all woest eer die duytsche oirde dat kregen
- 246 ¶ Dat ander deel of lant heet **P**omesanien . dat dorde lant hiet pogesenien lant . dat vierde hiet armenlant . dat vijfde hiet natangen lant . dat seste hiet samelant . dat seuende hiet nadrauwen lant . dat achte hiet scalauwen lant . dat negende hiet sudauwen lant . dat tyende hiet tlant van calindijn . dat elfte hiet groet berthen lant ende cleyn berthen lant
- 247 ¶ Dese voirseit tyen landen behaluen colmerlant dat woest lach waren bewoent mit quaden heydenschen volck . ende ghein van desen tyen landen en was soe arm off soe cranc als sij opt kersten volc togen ten bracht wel wt driedusent man te peerd ende te voet **E**nde oick had elc van desen tyen landen synen sonderlingen hoeftman diese gehoorsam waren ende dese landen hieten te samen prusenaers
- 248 ¶ Oick hadden sy in desen landen heydensche papen ende hadden oic in desen lande enen sonderlingen paeus nae hoir heydensche manier . ende die paeus hielden sy voir heylich **E**nde die paeus woenden altijt in samelant in een dorp dat romawe hiet ende dat noemden sy alsoe nae romen **E**nde dese paeus was altijt genoemt crywe **E**nde al dat dese heydensche prusenaers den kersten off wonnen dat gauen sy altijt dat dorde deel desen paeus crywe ende die ander tweedeel deylde sy onderlingen ende vander ewe goids of van enige scrift en wisten sij niet . dairom docht hem seer wonderlic wesen datmen in vreemden landen versceiden elck den anderen van verre mocht laten weten elc syns sins mit scriften **E**nde elck van desen voirscreuen tyen landen in pruyssen hadden elc horen sonderlinghen afgot diese anbeden voir horen got sommyge anbeden die sonne sommige die maen sommige die sterren sommyge eenrehande vogel sommyge eenrehande dieren . sommyge slangen sommyge vorsschen sommyge die donre sommyge hielden som bosschen voir heylich ende en dorsten daer geen boem in houwen off enich quaet doen sommyghe hielden eenrehande water voir heylich ende en dorsten daer nyet In visschen
- 249 ¶ Ende groue corte slechte lelicke cleder droegen sij dun ende eevoldich ende hoir cleder waren meest van ruwen leder ende van bast gemaect . ende huden togen sy hoir cleder wt ende morgen off ouermorgen togen sij die weder aen seer groff was

[fol. 54-ro]

[fol. 54-vo]

hoir gheneerde ende voirnemen sy en pasten op hoir cleder niet
Ende hair gescoyt maecten sy selue van ruwen leder of bast

250 ¶ Ende groue spise aten sy van vleisch ende van visch sy en wisten nyet van koken off van goede spijsse off van enigerhande crude the eten Ende het gescieden op enen tijt daer nae dat die duytsche heren dat lant ingewonnen hadden als dat die prusenaers senden boden anden duytschen heren totter balgij opt slot . doe die boden die duytschen heren wermoes sagen eten ende koel petercelie ende oic knofloeck . het verwonderden hem seer ende doe dese boden weder thuis quamen tot horen lantluden doe seiden sy Waerlicken wy sagen dat die duytsche broederen gras aten als die peerde dairum en mogen wij in die lencte nyet tegens hem oirlogen want sy hem inder wildernisse generen vanden grase ende ander cruyt

251 ¶ Ende horen dranck was dryerley als water . mede . ende kemelmelc . ende wanneer hem gast ouer quamen sy en wisten hem nyet lieuer the doen dan datse vol droncken ende sopen datse spogen alsoe dranc die een den anderen toe half ende vol Ende enen groten nap ginc om ghenswert ende herwert ende en lieten den nap niet rusten hent die weert ende gast wijff kijnder ende ghesin all droncken waren dit docht hemluden grote eer wesen

[fol. 55-ro]

252 ¶ Ende gheen harnasch en hadden sy dan heydens manier van wapen kromeynen sweerden speet ende desgelijcs . oic soe en wisten sy van ghenen gescut off bogen want op ene tijt doe die duytsche dat lant vaste anwonnen doe quamen sy op ene tijt mit groter macht voir conincsberch ende wouden dat huis den duytschen oirden off winnen . doe scoten die duytsche heren ende weerden hem seer ridderlic voir dat slot mer die pruyssenaers was soe veel ende drongen soe seer aen als dat die duytsche broederen mitten horen weder opt slot mosten wiken . ende inden opganc liet een vanden broeders volc syn armborst gespannen leggen opter eerden ende te hant nam dat een pruysscher ende hinct mit vroecheden aen synen hals . die ander pruyssenaers verwonderden seer watmen mit sulcken dingen dede sy besagent seer ende doe dructen een den slotel vanden armborst los ende scoet een pruysser syn nase aff ende hy vel neder in onmachten ende sint ontsagen sy die armborsten ende gescut seer

253 ¶ Ende als van hemluden een sterf diese voir edel helden die bernden sy mit sijn beste clederen mit wapen mit scilde mit speer ende mit syn peert ende van sinen liefsten gesin liepen al willens int vuer ende verbranden hem seluen ende storuen soe mit hem Ende hadden geloue dat hij in ene ander werlt comen souden ende datse alsoe groet ende lief by hem wesen souden als sy hier waren ende dat hair heerscap veel meerre in dander werlt wesen soude dan hij hier was Ende sy setten oic mede bij hem ene grote can mitten besten dranc ende spise die sy ter stont in die ander werlt vijnden souden ende menige wonderlicke ander gelouen die sy hadden eer die duytsche oirde dat lant te pruyssen becrachten ende wonnen ende ten heylighen kersten geloue brochten

[fol. 55-vo]

254 ¶ Dese voirseit pruyssen hadden ene gewoent off maniere wie gebrec had en most int lant niet gaen bidden mer hij at huden mitten enen ende morgen mitten anderen ende gauen hem wes hij behoefden ende dit was dat beste dat sij ouer hem hadden

255 ¶ Ende voir keyser frederics tijden den anderen alsoe genoemt ende eer die duytsche oirde van onser lieuer vrouwen van Iherusalem die vrome edel goids ridders tlant te pruysschen yerst becrachten ende ten heylighen kersten geloue brochten soe en was die naem cristi in dat lant onbecant ende die roemsche trompe der predicacien ongehoirt ende dat teyken des aerns ongesien . mer sint bij keyser frederics tijden voirseit soe dede die hertoch van massouwe van dabrijn

ende van polen den hogen meister vander duytscher oirden ansueken om op die heydensche pruyssenaers the vechten Ende den seluen hertoch syn lant te bet bescermt te wesen als men noch horen sall Die meister vander oirden beriet hem mit den keyser frederic ende die keyser rietet hem ende gaf den meister ende der oirden vrij vten gronde dat lant the pruyssen ende voirt wat sij den heydenen of wonnen datse dat ten ewigen dagen vrij behouden ende besitten soudende gaf hem daer goede bullen off besegelt mit synen gulden segel Ende die hertoch van massauwe ende van polen gauen oic ouer den duytschen oirden voir hem ende synen eruen alle dat recht ende toeseppen datse tot enich vanden lande van pruyssen hadden of hebben mochten als sy hem vermateren van dat Cormerschelant ende gauen daer goede besegelde brieuen off ende alle dit heeft die paeus sijn heylicheit belieft ende confirmeert mit sine bullen

[fol. 56-ro]

256 ¶ Aldus heeft die hoichmeister off grotmeister vander duytscher oirden mit sinen broederen der ridderscap angeroepen heren vorsten ende edel lude om hulp ende bijstant Ende en hebben hem niet ontsien hoir bloet te storten off enich arbeit off verdriet te scuwen daer menich edel broeder vander duytscher oirden martelaer om gestoruen is ende oic menich sware pijn den broederen der oirdens angedaen is eer sij ter doot quamen wanneer datse die heydens krigen conden ende menich ander edel ende onedel dairom doot gebleuen syn

257 ¶ Aldus heeft die duytsche oirde mit meniger groter glorioser victorien dat lant te pruyssen te lieflant ende the coerlandt ten lesten verwonnen ende die heyden ten heiligen geloue gebracht Ende sy hebben mit wonderlicker salicheit ende hulpen goids hoir heerlicheiden ende lantscappen gemeerret ende seer gebreit ende syn geworden ouermits macht geluc ende eer gelyc conyngen Ende die grote hoichmeister vander oirden is gerekent gelyc een groet machtich coninc van staet van eer ende van landen Ende hij heeft noch twe meisters onder hem als die meister van duytsche lant ende den meister van lieflant ende die syn gerekent als vorsten Ende in pruyssen sijn gefundeert vier bisdommen als dat bisdom van rosenborch dat bisdom van colmesee dat bisdom van samelant ende dat bisdom van heisberch Ende in lieflant ende coerlant syn noch wel ses bisdom Oic heeft die duytsche oirde in pruyssen in lieflant ende in coerlant veel groter ende goeder steden ende veel heerlicker sloet gefundeert ende gesticht Ende die duytsche oirde heeft dit lant te pruyssen ende lieflant beset ende ingebracht ende allencken in comen ~~ve~~ mit veel wtheemscher inwoenres die wt vele duytsche landen daer in gecomen sijn ende bewonent Ende die religie vander duytscher oirden hebben dese prouincien onsen cristen geopent

[fol. 56-vo]

258 [1] **M** En sal nu voirt scriuen hoe die oirde aen dat lant van pruyss yerst quamen ende allencken in wonnen vanden heydenen ende ongelouen

[3] **I** Nden tyden dat heer harman van salsa die vierde hoichmeister vander duytscher oirden was soe had hy veel ridderbroeders inden oirden ontfangen meer dan twedusent ridderbroeders groter heren kijnder ende edel mannen van geboirten ende van ridderscap Ende in desen tijden als dese meister harman van salsa bijden paeus honorius ende bij keyser vrederic geweest had ende noch in duytsche lant was als gij voir gehoirt hebt soe suldij voirt horen van pruysschen

[fol. 57-ro]

259 ¶ In desen tyden was een hertoch geheten Coenraert ende was hertoch van Massouwe van Coyauwe ende van sommygen anderen landen van polen daer hij recht toe had want hij die outste ende naeste was totten hertochdom van polen Ende inden

seluen tyden was een bisscop in sinen landen dese was een grawe monic ende ende hiet broeder **Cristiaen** die nam op dat hij sprac mitten heidenen pruyssenaers ende preectese dat hijse geerne bekeert hadde totten kersten gheloue mer dat hielden die heyden voir spot ende scempe

260 ¶ Ende die heiden reden alle dage in des hertogen lant soe dicke als sy wolden ende verwoesten syn lant daer die kersten in saten ende hadden alsoe veel landen van des hertogen lant verwoest verslagen ende verdoruen daer wel $11\frac{1}{2}$ ^c. prochien ende kercken ende capellen in stonden **E**nde hadden des seluen hertogen lant alsoe seer doir reden soe datse in synen lande senden **L**ettouwen . preroch . ende corant ende ontboden hem datmen hem sende alsoe veel cleder van sulcker verwen ende alsoe veel henxt ende peerde als sij eysschede ende die mostmen hem senden ende als die hertoch die cleder nyet al krigen conde soe maecten hij ene feeste ende bat alle dat ridderscap ende vrouwen van polen datse daer quamen ende alst inder feest was soe nam die hertoch beide ritter ende vrouwen hair cleder ende sandse den heydenen op dat hij mit vreden mocht wesen **E**nde als sy dese gaue ontfaen hadden soe en scaemden sy hem niet sy en deden noch scade als sy voir deden ende dreuen lude ende goet vten lande waer sy mochten ende wat niet volgen mocht dat sloegen sy doot **E**nde die geuangen vrouwen die hoir cleyn kinder mit hem droegen die namen sy wt horen armen ende stakense op scerpe staken ende lietense soe steruen **E**nde des scaden ende iamers deden sy soe veel dattet veel waer te scriuen ende kercken ende goidshusen die sy verbranden ende priesters die sy doot sloegen . hadden sij ons heren lichaem mogen verbranden sy haddent gedaen **E**nde sij verwoesten des hertogen lant soe seer datter nyet en bleef dan ene borch die hiet **P**lers ende lach opter wisschel

[fol. 57-vo]

261 ¶ **D**oe dese hertoch sach dat hij syn lant nyet beholden en mocht soe wert hij te rade mitten bisscop **Cristiaen** hoe hij syn lant beholden mocht **E**nde hoirden seggen van eersame luden in lieflant die op die letouwen ende ander heiden vochten ende veel lants der heydenscap off gewonnen hadden ende dochten off sy oic in dier maniren een oirde maken mochten datse den heyden mochten wederstaen **E**nde sy vonden enen eersamen man geheten **B**runo ende dien leyden sy dese dingen voir off hij hem des onderwijnden woude eens oirdens als in lieflant was ende dragen soude witte mantel mit een rode sterre . die hertoch woude hem ene borch bouwen ende goets soe veel gheuen dat hem wel genuegen solde . doe droegen sy ouer een als dat hem die bisscop **Cristiaen** broeders machten bruno mit ander goede mannen tot vijftien toe

262 ¶ **D**ese voirseit hertoch bouwede doe ene borch op die wisscel ende hiet die borch **niet dabrijn** ende gaff hem die ende sijns goets soe veel datse hem dair wel op bedragen mochten ende gaff opter key ene voirwaerdte ende hiet sedelets ende vander borch te dabrijn worden sy geheten die broeders van dabrijn **E**nde hoir ouerdracht was mitten hertoch als wat sy den heydenen lants off wonnen dat solde die hertoch half hebben

[fol. 58-ro]

263 ¶ **D**oe die heiden dat vernamen sy en lietens dairom niet sy en deden dat boeste ende quaetste datse mochten inden lande **E**nde sij runden dic voir die borch dabrijn ende en lieten hem ghene vrucht gewinnen ende reden dagelicx mit vier off viue off sessen ende somtijt sterker ende bedreuen datse wolden datmen hem nyet benemen en konde off gekeren

264 ¶ **D**oe dese voirseit hertoch van polen sach datse hem niet helpen en mochten doe en wist hij niet hoe hijt anstellen mocht **S**oe hoirden hij seggen vanden broederen vanden duytschenhuse van onsser lieuer vrouwen van **Iherusalem** hoe eersaam ende vroem datse waren **E**nde senden ende ontboet alle syne grauen heren ende ridderscap die onder hem behoirden ende alle syn wijsheit

van sinen lande Ende seide hem ende gaff hem te kennen hoe zwaerlic dat syne landen belast waren vanden snoden heyden pruyssenaers die hem soe groten ouerlast deden dat hij syn landen niet en sach te behouden Ende seyde hem hij had die brueders van dabrijn daer gebracht mer hij en sach daer gheen hulpe aen

- 265 ¶ Doe seyde hij hem hij had veel gehoirt vander vromicheit ende eersamheit der heren ende bruederen vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* . ende dat hij die inden lande brengen mocht datse den heydenen mit goids hulpe verweren mochten want sy edel geboirtige lude ende geoirde lude waren Ende inden houe van Romē ende oic byden keyser wel gesien ende gehoirt ende hadden grote preuilegien van paeus ende keyser . ende datse anden paeus wel weruen mochten datment cruys predicten op dese quade heydenen ende begeerden raet vanden bisscopen ende heren mitten anderen die onder hem hoirden wat sy hem rieden dair in the doen
- 266 ¶ Si berieden hem gesamelic ende spraken wt enen gemeynen rade dat die biss hertoch den besten raet selue had gevonden ende bij dien raet bleuen sy gesamelic ende datmen besien solde ofmen die heren ende broederen vander duytscher oirden van *Iherusalem* inden lande brenghen mocht
- 267 ¶ Die hertoch van polen ende massouwe ende die bisscopen vanden lande senden ambassatoirs anden hogenmeister ende aen synen raetsgebiedegeren heren ende broederen van synen oirden van onser lieuer vrouwen van *Iherusalem* ende deden hem the kennen geuen vandes hertogen wegen van polen voirseit ende van synen bisscopen ende heren ende leiden hem voir wat landen die hertoch hem geuen woude ende syne bisscopen
- 268 ¶ In desen tijden was hoichmeister vander oirden voirseit een vroem eersaem wijs heer geheiten heer **H**arman van zalsa als hij dit hoirden mit synen heren ende broederen soe nam hij syn beraet dair op ende seide hij sold hem een goede antwoirde laten weten Hij senden anden paeus **h**onorius tercius ende aen keyser frederick den anderden dair hij wael mede stont ende nam horen raet dair of . sy riedent liefdent ende consenteerdent ende beualent hem te doen nae wtwijsinghe der preuilegien die sy hem ende synen oirden gegeuen hadden
- 269 ¶ Dese hoichmeister **h**arman van zalsa toech mit sommyge syns oirdens broederen byden hertoch ende bij synen rade ende dair wert alle dingen versproken ende gesloten Ende die hertoch coenraet gaff den meester ende synen broederen totter duytscher oirden behoef tlant te **C**olmen ende van labauwe ende voirt wat hem vorder inden pruysschen landen toe behoirden . ende dit gaff mede ouer vrouwe **A**gafien syn wijf ende syn drie sonen als **b**odeslaus **C**asimirus ende **S**ymowit die dit mede consentierden ende belieften ende besegelt hebben . ende die bisscopen hebbent mede belieft geconsenteert ende besegelt **O**ic gauen sy inden seluen briuen wat landen die oirde voirseit den heiden pruyssenaers off wonnen dat soude die oirde vrij ten ewigen dagen behouden ende besitten als vrij grontheren . gelyc hem paeus ende keyser gegunt ende gegeuen hadden Ende dit heeft die paeus **H**onorius tertius geconfirmeert ende die selue paeus sterff int anderde **I**air dair nae op die vijftiende calende van aprilie Ende daert dese hertoch coenraet voirseit mit sine vrouwe ende drie sonen gaff ende belieften ende besegelden daer waren bij **B**isscop gnotter van massouwe **B**isscop michiel vander cogouwe ende **B**isscop cristiaen van pruyssen . **H**eer **B**ertolt die proest heer willem die deken . **p**reslaus die olde ende **p**reslaus die lōnge grauen van dersouwen . heer **N**yclaes der cancelier ende **G**regorius der ondercancelier ende veel meer ander goeder luden geestlic ende weerlic Ende die gescieden **I**nt lair ons heren durent 11^c. ende xxvi op die vierde calende van **I**unio Ende die paeus gregorius nonus

[fol. 58-vo]

[fol. 59-ro]

heeft dit geconfirmeert

270 ¶ **D**ese hertoch **C**oenraert dede tymmeren der oirden een huis opter wisschel daer die heren ende broeders vander oirden voirscreuen off mocht oirlogen *en* tegens die quade prusenaers ende dat huis wert genoemd **N**essouwe

[fol. 59-vo]

271 ¶ **D**ie hoichmeister heer **H**arman van zalsa toych in duytschelant anden vorsten ende heren om hulp ende bijstant tegens die vyande goids ende kreech grote hulp van heren **E**nde heer **C**oenraert lantgraue tot doringen lantgraue lodewijchs ioncste broeder van doringen ende van hessen sente **E**lizabetten mans broeder die was een broeder der oirden ende dede synen oirden alle die hulpe die hij mocht

272 ¶ **D**ie hoichmeister voirseit mit synen broederen ende ruter die hy geworuen had togen in goids namen int lant te pruysen ende die hertoch **C**oenraert dede hem hulp ende bijstant . ende sy togen ouer die wissel ~~ouer~~ in dat lant the **C**olmen dat die hertoch den oirden gegeuen had ende deden horen ganssen vlijt daer toe datse dat kersten geloue mochten vermeerren **E**nde doe sy ouer die wissel waren soe vant die meister mit synen broederen daer enen berch ander wissel dair op stont enen alten groten eykenboem wel op gewassen mit groten wyden tacken . **D**oe ghinc die meister mit synen broederen ende begroeu en ende bebolwercten den eycken boem al om soe vast mit arckieringhe ende al om dairmen anden berch comen mocht soe datter nyet en bleeff dan ene enge stege dairmen totten berch comen mocht ende dit wert genoemd **T**oren om den prusenaers dair toirnich off the maken . ende die stat van toren wert hier nae noch vander oirden op die stat getymmert

273 ¶ **A**ls die hoichmeister dit aldus vast gemaect had soe liet hij op dien berch vii heren vander oirden mit goeden ruteren ende knechten ende prouande wes hem noot was ende toech weder tot **N**essouwe ende beuesten dat so sterck off sy dat een verloren dat sy tander behielden . Doe begonden sij op die pruyssenaers the vechten ende te strijden allencken ten landewaert in **D**ie pruyssenaers setten hem seer sterck ten weer want sy veel volcs hadden ende daer wert veel volcs aen beyden syden verslagen mer die oirde behelt noch die ouerhant ende wat sij in wonnen dat helden sy mitter hulpe goids mer wat broeders vander oirden die pruyssenaers kregen die deden sy die zwaerste pijn ende den swaersten doot aen dattet iamer te seggen was ende syn voir got martelaers gecroent ende die oirde en ontsach des niet sy en gingen altijt vorder aen

[fol. 60-ro]

274 ¶ **D**es anderen laers hier nae soe quam der oirden grote hulp van **R**idderscap ende ruters die die hoichmeister dede weruen wt duytschen lande ende alle laer quam der oirden meer hulpen wt allen landen van allen heren ende vorsten **E**nde die paeus dede in allen landen prediken aflaet van allen sonden wie der duytscher oirden te dienst of te hulpen quame **E**nde altijt togen sy vorder ten pruysschen landwaert ende daer menigen strijt geuochten wert daer menige broeders vander oirden doot bleuen ende menich ander edel ende onedel doot bleuen . ende der pruyssenaers werter seer veel verslagen . **M**er wat landen die oirde becrachten . ende die hem wolden laten dopen ende kersten geloue aen nemen die lietmen te liue ende worden gedoopt . mer wat die pruyssenaers vanden kersten becrachten die sloegen sy doot . sonder wat sy vanden broederen vander oirden krigen konden die deden sy die meeste ende zwaerste martelie aen die sy versieren mochten **S**onderlinge namen sy eens twe broeders vander oir-

[fol. 60-vo]

den diese geuangen hadden ende ontclede naect
ende slipten hem elck den buyck op ende namen die
dermen ende spikerdense anden boem ende sloegense
om den boem datse soe doot liepen ende worden alsoe
martelaer goids voirden kersten geloue . sommyge hen-
gense mitten voeten opwaerts ende smetense mit clup-
pelen doot . sommyge worpense in een groot vuer ende
verbrandese alsoe

275 ¶ Die hoichmeister tymmerden doe een slot ende hiet
dat aldehuys ¶ Dair nae Int Iair dusent twehondert
ende xxxii dede die hogemeister by dat slot ende yerste
begrip dat omder eycke gemaect was . tymmeren ene
stat ende wert naden slote ende begrip geheiten Toren
Ende int selue Iaer van M ⁱⁱⁱⁱ ^e ⁱⁱ ^c ende xxxii dede die
hoichmeister tymmeren die stat the Colmen bij dat slot
ten aldenhuse Ende Int Iair daer nae dede die hoich-
meister begripen ende tymmeren slot ende stat geheiten
sinte Marien weerde Anno dusent twehondert xxxiii

276 ¶ Int Iair M ⁱⁱ ^c . ende xxxii setten die hoichmeister heer
harman van zalsa enen meister onder hem ende hiet heer
Harman valck . ende dese hiet die lantmeister ende die solde
dat lant onder den hogen meister regieren want die hoich-
meister most veel reysen byden vorsten princen ende he-
ren om hulp ende bijstant want die grote vorsten
heren ende edel volc deden der duytscher oirden grote
hulpe om hoirre groter vromicheit wil die sy deden voir
den kersten geloue ende gauen hem veel scoenre goeden
in allen duytschen landen Ende Int Iair ons heren dusent
ⁱⁱ ^c ende xxxiiii dede die hoichmeister tymmeren dat slot
tot reddijn ¶ Ende Int Iair M . ⁱⁱ ^c . ende xxxiiii dede die
meyster tymmeren ende funderen inden lande the pruyssen
dat slot ende stat van Eluynghen

[fol. 61-ro]

278 ¶ Int Iair M ⁱⁱ ^c ende xxxix soe quamen die sweert broeders **B**
inder duytscher oirden bij oirloff ende consent vanden paeus
gregorius den negenden . ende keyser frederic den anderden .
die een deel van lieflant ingewonnen hadden ende dat quam al
ander duytscher oirden als gij nae van lieflant wel horen
sult ende die hoichmeister setten meister Harman valc die
lantmeister van pruyssen was maecten hij meister van lieflant
In dat selue Iair M ⁱⁱ ^c ende xxxix Ende hij maecten in pruy-
ssen enen anderen lantmeister ende hiet heer poppe van oistren-
ghe . dese was die anderde lantmeister in pruyssen ende was
een vroem wys heer ende was xiiii Iaer lantmeister

277 ¶ Int Iair M . ⁱⁱ ^c . ende xxxvii began die hoichmeister mitten **A**
lantmeister dat slot ter valge te tymmeren ende vanden
berchwaert bedwongen sy alle dat lant van Natange
cleyn bertenlant ende groet bartenlant Ende dat lant te
posesichen . ende dat lant te getouwen . ende tlant te weweden
ende dat lant te scimen . dese lieten hem alle dopen ende
worden der oirden onderdaen

279 Hier salmen van pruyssen wat zwigen
ende scriuen van lieflant ende coerlant et cetera

280 [1] **H**ier beghinnen die Croniken van lieflant ende coer-
lant ende hoe die totter geloue quamen yerst
byden heren vanden zweerde . ende nae ander
duytscher oirden quamen . die voirt dat geheel
lant ten kersten geloue brochten

[fol. 61-vo]

[3] **I**nden Iaer ons heren dusent hondert ende lviii
waren coopluden die rijck waren ende grote co-
manscap deden . dese coopluden quam inden sinne

datse noch vorder vreemde landen besoecken wouden in heydenscap om comanscap the doen Ende sij vonden enen man die verre lantscappen doir varen konde Ende dese man brachtse op ene tijt op die oister zee opter dunawe geheten ende quam aen ruyschlant Ende daer woenden quade heidens volc diemen . Lieuen . hiet ende lagen bij ruyschlant ende aen dit lant quamen dese coopluden tegens horen danc ouermits storm van wijnt Als die heyden dat vernamen soe quamen sij mit scepen ende oick te lande ende wolden dese kersten coopluden die daer veel was verslaen ende al hoir goet nemen Die kersten setten hem ter weer mit scieten mit werpen ende mit slaen ende sij quetsten veel heiden soe datter enen vrede gesproken wert die sy elck syde geloifden te houden bij hoirre ewe

281 ¶ Die kersten worden doe vrolick ende kregen moet ende gingen vrijlic opt lant want hem docht got hadse daer gesant sy hadden groot goet in horen scepen dat vercoften sy dair veel bet dan anderswaer want sy mangelden om ander goet daer sy veel aen winnen mochten Ende die kersten coopluden waren seer vroe dat hem got dese grote auontuer verleenden Sij maecten doe voirt enen vasten vrede mitten heidenschen lieflanders als datse dicke weder comen souden Ende woude oic yemant mit hem comen om comanscap die soude oic mede inden vrede wesen ende willecoem syn Ende dit gescieden bij dunemuden in lieflant ende die kersten coopluden voeren weder tot horen lande ende quamen dick weder om comanscap ende vele ander coopluden die dit gewaer worden die dair oic mit groten hopen togen om comanscap ende worden al wel ontfangen Ende dit duerden lange datse dus hoir comanscap deden opten cant vanden lande ende het ginc hem wel te hande Ende sy togen ten lesten mit hore comanscap vorder inden lande wel ses mijlen ende leyden dair hoir comanscap mit oirlof vanden heiden ende bleuen daer veel leggen

[fol. 62-ro]

282 ¶ Daer nae gauen hem die heiden oirlof datse een gemac mochten tymmeren Ende doe tymmerden sy bider dunauwe op enen berch een eerlick gemac ende maecten ene borch alsoe vast datse daer mit vreden wel op mochten leggen Ende die borch wert genoemt ykesculle ende leit noch in lieflant . mer die heydens en dochten niet dat hem enich quaet dair off comen soude

283 ¶ Ende op ene tijt soe was mit desen kersten coopluden mede int lant gecomen een wijs priester ende hiet priester Meinert dese was seer wijs cloeck ende stout van moede Ende hij conde hem alsoe hebben dat hem alle man lief hadde Hij begonde den heidenen te predicken ende te leren mit goeden onderwijs soe dat hijder veel bekeerden ende den kersten coopluden quamen altijt meer int lant

[fol. 62-vo]

284 ¶ Omtrent deser nywer borch die getymmert was soe was een alten machtigen heydenschen man geseten die seer rijk ende machtich van magen was inden lande ende was geheten Cobbe . ende got senden sine gracie in desen man als dat hij kersten wert ende veel van sine magen ende vrunden mit hem ende lieten hem dopen van desen priester Meynert daer die kersten seer in verblijt waren Ende als dit geruft int lant quam ouer al dat Cobbe mit synen vrunden ende magen kersten geworden was Soe begonden hem te verheffen die letauwen die ruyschen die eysten die ozeleren ende coeren om datse hoirden dat die kersten geloue in lieflant gecomen was

285 ¶ Dese priester Meynert toech ouer see anden paeus dat hij enen bisscop int lant senden wolde Ende cobbe toech mit hem ende meer ander kersten . Als sy tot Romen quamen soe vraechden die paeus seer naden gestant vanden lande ende wat volc ende landen dair omtrent lagen Priester meynert haddet al in scrifte hoet hem geuallen was Hij seide die landen soe die lagen ende wat heidens volc datse hadden Dese priester

seide den heiligen vader den paeus ¶ **H**et syn veel groter hey-
denscer landen daer veel quaets volcs in is ¶ **E**en lant is daer
dat letauwen heet ende is groet ende machtich ¶ **D**aer by lecht
noch een groot land ende heten zemegallen ende is oick alten
quaden heydenschen volc ¶ **N**och leit daer een lant bij ende
heten die letten ¶ **E**nde dair bij anden cant vander zee leit
een lant geheten koerlant ende is lanc wel vijftich mijlen
ende is alten quaden bosen volck ¶ **D**aer bij leit noch een lant
ende heet ozeler ende is een eylant inder zee ende plagen veel
der kersten coopluden hoir goet the nemen ¶ **N**och leit dair een
lant bij ende heten eysten ende is seer groot breet ende lanc
ende hebben veel herts volcks in ¶ **D**aer leit noch een groot
lant ende heten lieuen

[fol. 63-ro]

- 286 ¶ **A**ls die heylige vader die paeus **I**nnocencius die anderde
dit verhoirden soe was hij blide . ende maecten desen goeden
priester meynert bisscop ende beual hem voirt te predicken
ende dat beste the doen dit gescieden **I**nt **I**aer **M.c.** ende **LXX**
- 287 ¶ **A**ls bisscop meynert ende cobbe weder in lieflant quamen soe
worden die kersten seer verblijt die dair waren datse enen
bisscop hadden tot **R**iege ende synen stoel wert dair geset . der
kersten macht wies altijt meerre inden lande ende dese
bisscop predicte seer ende dede grote caritaet ende bekeerden
veel vanden heydenschen volc ende hij was bisscop **XXIII** **I**aer
ende sterff in vreden ende wert seer beclaecht vanden
kersten **I**nden **I**air dusent hondert ende **XCIII**
- 288 ¶ **D**ie kersten senden boden anden bisscop van bremen dat hij hem
holpe datse weder enen bisscop hadden . doe wert dair een
bisscop gesent die **B**artalt hiet ende was die anderde bis-
sop van **R**iege . bij synre tijt quamen die letauwen ende ruys-
schen mitten lieuen ende wolden die kersten wt den lande
driuen mer sy weerdent stoutelic ende daer wert cobbe seer
gewont **E**nde daer bleuen doot wel **III^c** kersten inden velde
bij kokenhusen mer die kersten bleuen int lant ende kregen
vast allencken meer hulpen **C**orts daer nae sterf cobbe
vander quetsinghe die hij daer ontfangen hadde
- 289 ¶ **D**ese bisscop begreep ende began die stat van **R**iege eerst
te vesten **D**ie eesten wouden dit geerne benemen ende quamen
mit heercraft tot **R**iege ende daer waren vele pelgrums
den kersten te hulpe gecomen **E**nde die goede bisscop predicte
ende troesten dat kersten volc seer ende togen op die heiden
eysten daer seer geuochten wert daer bleeff dese goede
bisscop **B**artalt doot die elf **I**aer bisscop was ende wel **XI^c**.
kersten ende ouer **VI^c**. heiden mer die kersten behielden noch
hoir lant **E**nde dit gescieden **I**nt **I**air ons heren **M.cc.** ende **IIII**
- 290 ¶ **A**ls die goede bisscop bartalt doot was soe waren die kers-
ten seer rouwich ende senden boden anden bisscop van bremen
datmen hem een hoeft senden **E**nde op die tijt was tot bremen
een eersaem man ende hiet aelbrecht . dese wert gesendt
anden paeus alexander den derden **E**nde die paeus maecten de-
sen aelbrecht bisscop van **R**iege ende die paeus stichten een rid-
der oirde bijden bisscop in manier als die oirde vanden tempel
was **E**nde die souden in lieflant wonen ende tlant bescermen
ende voirt aen winnen **E**nde die bisscop ghinc selue vlusch mede
inder oirden ende veel goeder ridder mannen ende vele luden gin-
ghen in deser oirden **E**nde die paeus gaff ende bestedichde deser
oirden al dat lant ende lude dat in lieflant was angewonnen off
dat sy off hoir nacomelingen noch aen winnen souden datse dat
ten ewigen dagen als vrij gront erfheren souden besitten ende
wesen der heyliger kercken bescermers . **D**ese voirscreuen heren droe-
gen witte mantels mit een root zweert ende dairop ene rode sterre
ende hieten zweertbroeders dit gescieden **I**nt **I**air **M.II^c**. ende **IIII**
- 291 ¶ **I**n deser oirden wert doe vlusch gecoren een alten vromen stolten
man tot enen meister vander oirden ende hiet heer vinne ende die
bisscop aelbrecht ende die meister vinne kregen veel goeder luden

[fol. 63-vo]

inder oirden ende kregen vele luden die om goidswille mede togen in lieflant om goids viande te wreken ende omt groot aflaet dat die paeus dair toe gaff Ende sij quamen in lieflant dair alle den kersten lief toe was Dese meister vinne tymmerden dat slot the Wenden tegens die letauwen . dese meister was seer wijs van opset van rade ende stout van moede Ende in desen tijden stont der oselenlant lieflant ende der lettenlant al onder den ruyschen sonder dat die kersten in gewonnen hadden Dese meister vinne . street vele strijden ende versloech der ruyschen coninc ende sloech hem menigen man off op ene tijt ouer vi^c. man vanden ruyschen ende wan ene borch geheten Gerske ende verdreef dairomtrent wijf ende kijnt . hij wan oic kokenhusen den heiden off

292 ¶ Dese goede meister Vinne dede veel goets . daer was een die dese goede meister leet had ende wert heymelic onderwesen vanden heyden dat hij den meister doot soude slaen als hij sijnen tijt sage Op ene tijt stont die meister ende sprack myt synen cappellaen alleen Ende hij sloech den meister ende den cappellaen beyde doot . mer hij wert gekregen ende op een rat geset ende vele pijnen angedaen dat hij wel verdient had Dese meister wert seer beclaecht ende hij was xviii Iair hoir hoift vanden lande ende dit was Inden Iair ons heren duser twehondert ende xxiii

293 ¶ Doe wert gecoren tot enen meister een broeder ende hiet heer Volquijn ende was een eersaem gemynt man rechtueerdich ende getru synen oirden Hij begreep dat slot tot Velijn dat den eysten leet was ende die meister senden daer broeders mit volck Ende die eysten quamen heymelic ende versloegen ende vermoerden alle die broeders ende den kerstenen sonder twe broeders vander oirden hielden sy geuangen datse van hunger souden steruen ende men gaff hem niet teten Soe was daer een heydens wijff ende hiet Emme ende had enen man geheten villiamas dien verdroot dat die broeders van hunger steruen souden ende quam ende seide Laet gij dese quade duytsche leuen ic salse mit steen doot werpen mer sij werp hem heymelic broot teten in die vangenisse ende als die heiden vernamen datse van hunger niet steruen en konden soe doden sy die broeders mit groter pinen Ende die man ende dat wijff worden kersten ende waren alle hoir dage tinse vrij

294 ¶ Dese meister Volquijn mitten goeden bisscop Aelbrecht worden te rade . alsoe sijt qualic holden mochten tegens die quade heiden . Die meister bewaerde die landen . ende bisscop aelbrecht toich op goits auontuer ouer zee ende quam in sassen lant ende clagede den luden hoe lastelic dattet den kersten volck in lieflant stont ende predicte den volc seer Die hertoch van sassen dede syn ridderscap ende sijn ander volc bij een comen ende daer was veel volcks die die reyse aen namen ende vergaderden een groot heer ende voeren ouer in lieflant mitten bisscop Aelbrecht ende quamen bijden meister Volquijn . Als die eisten vernamen datter vele kersten quamen soe versamen sijn ende spraken Wee ons der pijnen sullen ons die kristen pelgrum van onsen erue driuen ende die letten ende lieuen hem helpen . wij willen vergaderen alle dat wij mogen ende willense te tijde wederstaen ende driuense ouer zee op datse ons niet meer en quellen ende wij willen die letten ende lieuen mede verdriuen willense hem helpen

295 ¶ Die hertoch Aelbrecht van sassen quam mit veel volcs diet cruys mitten hertoch angenomen hadden ende quamen te riego ende die meister ontfencse mit groter weerdicheit ende seide totten hertoch Lieue heer got almechtich heeft v hier gesent om dit arm lant te helpen bescermen dat wij in gewonnen hebben . want wyt sonder grote hulpe niet houden en mogen . Lieuer meister sprac die hertoch wij syn hier als pelgrums gecomen om goids vyande te krencken ende waer gij voir reyst daer willen wij mit onsen pelgrum volgen ende mit v goet ende quaet wagen Doe togen die Hertoch

ende die meester op die eysten daer seer ghestreden wert daer bleuen doot ouer xv^c. heyden ende die ander vlogen in bosschen ende wildernissen ende anderswaer daer sy mochten die kersten behelden tvelt ende en verloren niet dan .LX. doden die int ewige leuen voeren ende twe broeders vander oirden bleuen doot

- 296 ¶ Die hertoch ende die meester togen weder mitten volc tot Riege ende waren vroe . ende die eysten geerden enen vrede ende men maecten enen vrede mitten eysten . dit verdroot ander heiden ende hieten die van yrwen ende togen ende roefden op die kersten Die hertoch ende die meester togen in yrwen lant daer sy die oselaers oic in vonden dat ander heiden waren . daer wert doe seer gestreden tot kandel opt velt daer veel heiden doot bleuen ende oick een deel kersten . ende die kersten namen horen roef weder . doe stontet ene wijle in vreden . ende hertoch aelbrecht van sassen toech wederom thuis tot synen lande die daer veel eren ende vromicheit gedaen had
- 297 ¶ Daer nae die eysten en hielden ghenen vrede langer sy deden alle dat quaet datse mochten Ende in dien tijden quam een duytsche kersten man in een dorp dat podeuaelge hiet ende ghinc in syne herberge . als hij te bedde was soe nam die weert twe bijlen ende gaf syn wijf die ene ende sloegen den man doot ende twijf sloech mede ouer den man ende sy sleepden den man int bosch ende lieten hem daer leggen . dit wijf droech kijnt ende wert corts daer nae verledicht vanden kijnde ende wes wonden die man had sulcke wonden had tkijnt ende het leuede anderhalf Iaer mitten wonden
- 298 ¶ Daer nae quam graue Aelbrecht van oerlamunde mit vele pelgrums in lieflant ende toech mitten meester volquijn op die eysten ende vergaderden op een velt daer nv thuis tot Velijn staet daer wert gestreden seer ende daer bleuen doot xiiii^c heiden . ende gheen hondert kersten Ende daer nae quam heer Barwijn van wentlant mit vele ridderscap ende pelgrum doe wert menige vromicheit gedaen op die eysten Ende die ruyschen ende letouwen begonden dit the benijden dat die kersten victorie hadden ende begonden veel leets den kersten te doen Die letouwen quamen mit veel volcs om die kersten te berouen ende die meester mit synen volc vachter tegens ende versloecher xix^c. doot ende dit gescieden tot ymmekulle Die ander vlogen ende die meester mitten wtheemschen heren ende pelgrums volchden hem nae ende versloegen noch v^c ruyschen ende dit gescieden bij kokenhusen
- 299 ¶ Daer nae quam die graue van Amsteyn wt doringhen mit veel pelgrums in lieflant die meester mitten pelgrummen die togen int lant van osel inden wijnter ende sloegen wel doot soe man wijff ende kijnder xxv^c.
- 300 ¶ Daerna toech die meester volquijn mitten pelgrums in samegallen lant dair sy oic streden ende der heydenen bleeff doot xvi^c. ende der kersten bleuen doot iii^c ende die kersten togen veylich weder wech te scepe ¶ Daer nae quamen die samegallen te velde tegens den meester ende sijnen volc daer wert gestreden ende der samegallen bleuen doot v^c. ende der kersten ii^c. ¶ Daer nae quamen die letouwen mit groot heer opten meester ende opten kersten Ende die meester myt synen volck ende mitten pelgrummen quamen hem tegens daer wert seer gestreden daer bleuen wel twedusent letauwen doot ende namen wel xxv^c. peerde daer bleuen wel vi^c kersten doot Dair nae togen die greue ende ander pelgrum weder thuis tot horen lande
- 301 ¶ Daer nae quam een valsche legat mit valschen bullen ende seyde den volc datmen den heydenen nyet most nemen off rouen off slaen sij en quamen inder kersten landen om quaet te doen Hier wert dat volc seer mede verslagen want die duuel zeden dat saet want die paeus had desen yerst geordineert ende geconsenteert ende hadde den oirden gegeuen gegunt ende

[fol. 65-vo]

[fol. 66-ro]

geconfirmeert wat sy den heyden off wonnen datse dat vrijlic
gebruken besitten ende behalden mochten ten ewighen dagen
als vrij heren

302 ¶ Die meester volquijn wert seer verstoert om des legaten
predikinge want hij syn alre best gedaen had voirden kersten
geloue in allen saken Die zwenen ende die denen hadden die
borch tot Reuele mitten landen ende luden daer onder behorende
in horen handen gekregen mit groten onrecht ende dair off was
die legaet heymelic vanden zwenen ende denen wt gemaect
ende dat wert vernomen . ende die legaet wert alsoe wt ge-
richt dat hij niet meer en geerden dair the comen Ende
die meester senden anden paeus ende dede hem aldinc te kennen
gheuen Ende die paeus gaff den meester ende der oirden Reuel
ende alle dat dair onder hoirden ende voirt alle die landen ende
goeden die sy den heydenen off gewonnen hadden off noch off
winnen soudent ten ewighen dagen te besitten als erf grontheren

[fol. 66-vo]

303 ¶ Die meester wan die borch doe sy die nyet rumen en wouden
ende nam dat lant in hande ende tymmerden doe die borch van stenen
seer vast myt mueren ende toirnen seer hoich ¶ Daer nae soe quam
int lant die graue van danenberch ende heer Iohan van hasel-
dorpe myt vele pelgrums . die meester toich mit desen greue
ende ander pelgrums ende mit veel volcs in letauwen . ende die letauwen
streden tegens hem ende meester volquijn bleeff mit XLVIII broeders
vander oirden doot ende die greue ende veel goeder man mit hem
ende meester Volquijn had meester gheweest xv Iaer lanc ende
had veel goets gedaen ende veel tribulacien gehad

304 [2] Dese meester Volquijn ende syn medebrueders van-
der oirden hoirden veel spreken bij synen leuen vanden
ridderen vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen
van Iherusalem hoe eersaem ende vroem ende van soe goeden leuen
ende regiment dat sy waren ende hoe veel groter geboirtiger
mannen datse in horen oirden hadden ende wat sy bedreuen in
pruyssen ende anderswaer ende wat hulpe ende bijstant dat hem
die vorsten ende heren deden Alsoe dat dese meester volquijn
mit synen broederen eendrachtelic ouerdroech datse gesamelic
inder duytscher oirden gaen wouden ende hoir oirde ver-
wandelen ende brengen wouden inder duytscher oirden alsoe
verre als sysee ontfangen wilden ende paeus ende keyser
dat belieuen wouden ¶ Ende senden boden anden hogenmeister
vanden duytschen huse die doe heer harman van zalsae
geheten was ende sy leyden hem aen om off hij die oirde
vanden zweertbroeders gesamelic mit alle dat sy hadden
ontfangen wouden in synre oirden

[fol. 67-ro]

305 ¶ Die meester Harman van zalsa was een wys verstandel
heer Hij sprack Tis goet beraets weert wij willen ons
duechtlic ende wel beraden mit onsen capittel ende raetsgebie-
degeren . Het verliep langen tijt ten lesten senden die hoichmeis-
ter twe commenduers ouer in lieflant om te vernemen hoe
hoir dingen hoir wesen ende regiment stonde ende hoe sy hem
hielden Ende die een van desen twe comptuers hiet heer
Erentfrijt van menborch ende was des hoichmeisters maech
ende was een seer wijs man vernaemt ende hij was comptur
ten aldenburch Die ander hiet heer Aernolt van doeff
dese was ene sasse ende comptur tot regelstede . Hem wert
beuolen datse voirden wijnter wederom quamen off sy mochten
mer sy en mochtens niet doen ende bleuen ouer wijnter
daer om datse te bet alle dinc vernemen mochten ende oic
der broeder leuen wael doirsien ende doirmercken mochten
Ende in dier tijt en mochtmen in lieflant niet comen dan
ouer die meer off zee ende des wijnters tijts en voer
nyemant gerne ouer zee mer sint heeft die duytsche
oirde alsoe veel lants gewonnen ende bedwongen datmen
wael ouer lant ende oic te scepe in lieflant reyst

306 ¶ Daer nae tot paesschen als dat ijs vter see was soe voeren
dese twe compturs off wt lieflant doese wel besien had-
den dat lant ende gehoirt hadden des meisters ende der broe-

deren woirt van lieflant . ende die meister van lieflant senden mit dese tweekompturs drie broeders van synre oirden die ene hiet heer **R**aymont ende was comptur tot wenden die ander hiet heer **I**ohan ende wert sint maerscalc ouer meer ende sterf daer Die derde hiet oic heer **I**ohan van mechtenborch ende dese drie waren die geweldichste inden lande ende dese hadden macht mede the doen ende the laten

[fol. 67-vo]

307 ¶ **D**oe dese voirseit twe compturs voirden wijnter niet weder en quamen soe toech die hoichmeister ouer berch totten keyser frederic ende totten paeus **H**onorius ende liet in sijnre stat enen broeder des oirdens ende hiet heer **L**odewijch van ottingen . ende dien beual die meister off die broeders van lieflant weder quamen ende een eynde brochten datse mit hem deden nader broeders rade als hem got in seyn den **D**aer nae quamen die boden tot meerborch in hessen ende die voirscreuen broeders van lieflant mit hem **E**nde broeder lodewijch van ottinghen die vergaderden wael **LXX** broeders des oirdens the capittel **E**nde die commenduer van **N**agelsteden ende die commenduer van aldenborch deden hoir boetscap op . alsoe als hem die hoichmeister gesendt had in lieflant ende hoe sy dat lant gheuonden hadden ende den oirden der broederen in lieflant ende wairom sy ouer wynter daer gebleuen waren

308 ¶ **E**nde doe sy van lieflant quamen ende den hoichmeister nyet en vonden doe was hem lede te moede doe wert hem gheantwoirdt dat die hoichmeister beuolen had heren **L**odewijch van ottingen als syn stadtholder die boetscap te ontfangen off hij selue daer tegenwoirdich waer doe deden sy hoir boetscap als sy van horen meister ende horen broederen gesceyden waren

309 ¶ **A**ls broeder lodewych gehoirt hadde die boetscap van lieflant ende oic der twe comptuers die dair gesent waren soe versamenden hy alle die broeders die hy krigen konde ende gaff hem allen dat the kennen **E**nde hy vraechden die twe commenduers die in lieflant geweest hadden yerst wat sy goets hier in rieden **D**ie commenduer van aldenburch broeder ~~were~~ **E**rentfryt wederriet dit ende sprack dat hem haer leuen nyet wael en beuel dairom want hem docht dat hoir luden van hoirs selues moetwille ende oick horen oirden nyet wael en hielden want sommyge wouden brieue hebben datmense nyet vten lande senden en soude ende ander dingen die sy voir namen

[fol. 68-ro]

310 ¶ **D**oe sprac die **C**ommenduer van **N**agelsteden dat is al waer als die commenduer van aldenborch spreect dair om wolden sy onssen oirden ontfaen op datse hoir leuen mochten beteren **E**nde ick hope datse alsulcke dinghen oflaten sullen die tegens got ende hoire sielen syn **E**nde wanneer sy gewaer werden onsser broeder eersaem leuen ende goet exempel datse hem dair nae richten sullen **E**nde doe dese twe gesproken hadden haren sin doe vraghede die stadtholder alle den broederen om nae gewoentheit des oirdens van groten dinghen

311 ¶ **V**ele broeders wederriedent gelijc die commenduer heer **E**rentfrijt gedaen had **D**oe sprac een ende hiet broeder **A**ernout . weerdige lieue heren ende broeders laet doch dese goede dinghen nyet verslaen **E**nde laetse brengen aen onssen genedigen heer den hoichmeister want hij is the mael een wijs voirsichtich heer **D**oe sprac broeder aernolt tot broeder lodewych **H**oret wat dese **I**onghe man spreket **D**oe seide hij wat spreect hij **D**oe seidet hem broeder aernolt hem **D**oe sprac broeder **I**odewych . **b**roeder beidet tis al wederraden . Doe en dorst broeder aernolt voir got nochtan nyet laten hy en woude sulcke grote dinghen anden hoichmeister brengen ende aen syne wijse broeders want hij is een wys heer ende mach oic wyse heren bij hem hebben . doe volghe de hem des alle die broeders

[fol. 68-vo]

312 ¶ Ende doe besandmen die boden van lieflant ende broeder lodewijch die statholder sprac tot die van lieflant ende badt dat syt niet voir ouel en nemen dat onse genedighe heer die hoichmeister v nyet verbeit en heeft want hy most reysen totten keyser om nootlicke saken totter oirden behoeff **D**oe wtrichten sy dese dinghen anden hoighenmeister om dat hij bet inden saken gheraden ende helpen mocht daer toe . ende doe vraechdemen den boden van lieflant off sy den hoichmeister aldaer verbeiden wolden off tot hem reysen dat stonde aen horen wille

313 ¶ **D**oe sy dat hoirden doe was hem lede ende spraken datse dat qualic doen mochten . ende baden den stadtholder ende allen den broederen datse sich bet beraden wouden **T**en lesten worden sy des te rade dat die twe weder voeren **E**nde broeder **I**ohan van mechtenborch aldaer verwachten solde des hoichmeisters antwoorde

314 ¶ **D**oe wast in dien tijden dat keyser **f**rederic die anderde voir op den hertoch **f**rederic van oistenrijck ende quam the ween ende heeft den hertoch syn lant meest deel off gewonnen **E**nde daer waren vele vorsten ende negen bisscopen . ende dair quam die hoichmeister mitten keyser **E**nde broeder **C**oenraert die lantgraue van doringhen quam dair mede **E**nde doe quam dair broeder **I**odewych van nottinghen die stadtholder . ende broeder **I**ohan van mechtenborch die bode van lieflant **E**nde broeder **V**lrych van dorre ende broeder **w**ijchman van weertsenorch

[fol. 69-ro]

[1] **b** quamen daer wt pruyssen ende hadden daer ghevisiteert

315 ¶ **D**aer wert die hoichmeister te rade mitten broederen dat hij die broeders van lieflant wolde ontfaen inden duytschen oirden off hij des anden paeus weruen konde **D**ie meister nam oirloff anden keyser ende anden vorsten ende toich selue op inden houe te romen **E**nde dair voer mit hem broeder **I**ohan die bode van lieflant ende ander broeders vandes meisters oirden ende sy vonden den paeus the **L**ucerne **E**nde die paeus ontfcnc den meister seer eerlicken ende vruntlicken . doe was dair een broeder van lieflant int hof ende hiet broeder **G**eerlich der rade ende was des pastoirs broeder van holt-husen ende was inder broeder boetscap van lieflant ende seide dat meister **V**olquijn die meister van lieflant verslagen was ende wael tsestich broeders mit hem **E**nde dese werf anden paeus dat die broeders van lieflant vrijlic ende samic mochten comen inder duytscher oirden

316 ¶ **D**aer nae vertoech die paeus dese dinghen eermen die bullen kreech een wyle ende dat quam bij rade des conincs van deenmerken die hijnderden dit ende waren int hoff ende dat was om die borch te **R**euel die die broeders van lieflant in hadden daer vermat hem die coninc rechts aen **D**oe sprac die paeus mitten meister ende die meister antwoirden den paeus duechtlick op alle dinghen **D**aer nae ghinc die meister op ene tijt te houe ende vant den paeus alleen ende daer en was nyemant bij dan die patriarch van anthiochien . die eertschebisscop van bare **E**nde een broeder vander duytscher oirden hiet heer **C**oenraert van straesberch ende was des paeus maerscalck **E**nde een broeder vanden hospitael van sinte **I**ohans ende was des paeus kemerlinc ende nyemant en was dair meer **D**ie meister sprack mitten paeus langhe tyt in vruntscappen **E**nde die paeus gregorius die negende die doe paeus was beual datmen die broeders van lieflant voir hem liet comen ende sy quamen **D**oe sprac die hoichmeister tot enen van synen broederen . broeder harman syn die mantel hier . **D**ie broeder sprack heer sy syn hier . **D**oe sprac die meister **B**roeders onse heylige vader die paeus heeft uwe bede ende begheert verhoirt ende wil v des gunnen ende doen

[fol. 69-vo]

317 ¶ **D**oe quamen die broeders van lieflant voirden paeus ende knyelden voir hem neder beyde broeder **g**eerlich de rade ende broeder **I**ohan van mechtenborch . doe setten die paeus gaff

hem tveen die van alder broeder wegen van lieflant
daer waren ende alle den broederen van lieflant afaet
ende volcomen vergiffenisse van allen haren sonden die sy
gedaen hadden voir der oirden ende in hoirre oirden ende
absolueerde van dier oirden ende oirlofdese ende settese
wt dier oirden inder duytscher oirden ende beual hem
die mit vlijt getruwelick te holden . ende gaff hem den
witten mantell mitten swerten cruys Ende dit gescieden
Int Iair ons heren M.ii^c. ende xxxviii inder maent van Iunio

318 ¶ Doe die hoichmeister oirlof anden paeus genomen had
ende in syn herberge gecomen was doe sprac die meister
lieue brueders eer ghij in onsser oirden waert soe en
woude ick v nyet vragen wes lant ofte lude dat ghij in
lieflant hadt . mer nu segt my wat lande luden borge
off sloet hebben wij in lieflant . doe noemden hij dat den
meister ende noemden mede die borch tot Reuele . Doe seide
die meister Neen noemt die nyet . die coninc van deenmerken
vermet hem datse syn is ende is den paeus alsoe anghe-
brocht . die broeders geerlich ende Iohan die hoirden dit
node want sy seiden datmen inder waerheit vijnden
soude dat die borch tot Reuele den oirden toebehoirden

[fol. 70-ro]

319 ¶ Die hoichmeister toech weder byden keyser frederick
ende gaft hem te kennen ende die keyser was dair lief toe
ende gaff xv^c. marc tot lieflant te hulpen Ende die meister
nam oirlof anden keyser ende toech the Meerborch in hessen
ende hielt dair capittel ende bereiden lx. broederen der oirden
ende senden die mit vele ruters ende pelgrums in lieflant Ende
ordineerden tot enen meister van lieflant enen broeder geheten
heer Dirck van gruwegen . mer die hoichmeister bedacht
hem vlusch daer nae want dese broeder dirck was lonc
van oirden ende die hoichmeister senden daer enen anderen wy-
sen beleefden broeder die langhe inder oirden geweest had
ende hiet heer Harman valck ende die maecten hij meister van
lieflant als dat hij daer onder den hogenmeister ende van
des hoichmeisters wegen regieren solde Ende dese meister
Harman valck had vii Iair lantmeister in pruyssen ghe-
weest onder den hogenmeister

320 ¶ Doe meister harman valck mit synen broederen ende ruterem
in lieflant quam doe wert hij eerlic ontfangen van alle den
kersten volc Ende die brueders van lieflant leyden hair
habijt neder als die paeus gregorius beuolen had ende
sy selue begheert hadden ende gingen all tsamen inder
duytscher oirden ende namen an den witten mantel mit dat
swerte cruys

321 ¶ Meister Harman valck wert seer vruntlic ontfangen vandes
hoichmeisters wegen ende alle die kersten waren seer verblijt
datse onder der duytscher oirden quamen . meister harman
doirsach aldinck ende liet hem cont maken wat lant ende lude
vesten off sloet die oirde doe in lieflant had . doe hoerden hij
van Reuele ende wierlant daer die Coninc wademaer van
deenmerken toeseggen op had ende dat hadden die zweert
broeders langen tijt in gehadt mer die meister meynden
hem en geboirden nyet te hebben daer sy gheen reden toe
en hadden . ende die ander broeders en wolden daer nyet
gheerne off sceyden . Die heylige vader die paeus senden
enen wijsen legaet int lant ende die legaet ondersprac dat
mit gonsten dat Coninc wademaer van deenmerken soude
hebben Reuele ende des soe gaff die coninc voirseit weder der
oirden een groot lantschap ende hiet tlant van Verwen ende
gaff der oirden dat ten ewigen dagen te besitten ende te holden
ende besegelden dat voir hem ende voir synen nacomelinghen
Ende die coninc wademaer senden enen hoeftman mit volck
den meister the dienst

[fol. 70-vo]

322 ¶ Dese meister Harman valck bestelden hem tegen die ruysschen
die der oirden veel leets deden sonderlinge den bisscop Harman

van derbete mit des conincs volck **E**nde meister harman toech mit macht inder ruysschen lant voir enen borch hiet **Y**sborch **E**nde die ruysschen quamen hier tegen *ende* daer wert gestreden *ende* seer geuochten die kersten behelden die ouerhant *ende* daer bleuen doot **viii**^c† ruysschen *ende* die ander ontvloghen *ende* dier werter veel geuanghen

323 ¶ **D**ese meister mit synen broederen *ende* volck sloegen hoir getelt voir pleskouwe ene stat alsoe geheten op dat velt in ruysschlant **D**ie meister dede gebieden dat hem elc rede maecten om the stormen beide borch *ende* stat . **D**ie ruysschen begeerden enen vrede **E**nde die van pleskouwe boden hem ten oirden te gheuen . *ende* daer wert enen vrede ghemaect mitten ruysschen als dat **G**eerpolt hoir coninc die beliefdien dat die borch *ende* stat *ende* datter bij lach die ghingen inder oirden handen *ende* worden kersten **D**ie meister besetten borch *ende* stadt mit twee van synen broederen *ende* mit kersten volck *ende* louede got *ende* syn gebenedide moeder vander groter victorie *ende* toech wederom

[fol. 71-ro]

324 ¶ **E**nde doe dese edel vroem heer **H**arman van zalsa xxx laer lanck mit soe groter vromicheit *ende* wysheit synen oirden soe grotelic mitter hulpe goids *ende* mit groter victorien *ende* hulp van vorsten *ende* princen soe heerlicken verbreit vermeerret *ende* gheeert had . soe toech hij int leste tot **A**kers om aldair the visiteren *ende* van dair wederom tot **f**fene-gien . *ende* van daer in apullien *ende* daer wert hij sieck *ende* sterf dair *ende* wert eerlicken begrauen in des oirdens kerck in ene stat geheten **B**aletto dair groten rouwe om was alle syn oirden doir **A**nno **M** ii^c xl

325 [5] **C**oenraert **L**antgraue tot doringhen *ende* tot hessen lantgraue **I**odewijch sinte **E**lisabetten mans broeder, . *ende* was oem van coninc henrick roemsconinc, sinte elysabetten soen, die voir coninc willem van **H**ollant roemsconinc was, **D**ese was die vijfte hoichmeister vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van **I**herusalem **xii** laer lanck . hy bracht groot goet inder oirden van syn patrimonium . bij synre tyt wert sinte **E**lisabeth vanden paeus **g**regorius die negende solempniter gecanoniseert ouermits die grote miraculen die sy in horen leuen gedaen had *ende* nae hoirre doot noch dede *ende* ouermits hoir heylich leuen dat sy leyde **E**nde ter liefden van desen meister **C**oenraet van doringen *ende* om dat dese meister sinte **E**lisabetten mans broeder was, *ende* sinte elisabeth in hessen inder stat tot **M**erborch in des oirdens huis begrauen lach . soe gaff die paeus **g**regorius voirscreuen dat weerde heylige lichaem vander heyliger vrouwen *ende* den mantel die hoir bij mirakel onuersiens quam die noch tot **M**erborch is *ende* meer ander dinges dat hoir toebehoren plach dat gaff die paeus al desen meister **C**oenraet *ende* der duytscher oirden te hebben *ende* the behouden **E**nde die paeus **g**regorius voirseit beual den meister *ende* der duytscher oirden datse voirtaen sinte **E**lisabeth eren *ende* houden sellen alsoe hoich *ende* alsoe feestelicke alle der oirden doir ghelyck off sy ene patronisse vander duytscher oirden wair *ende* dat wert voirt inder oirden gheset ten ewighen dagen alsoe the houden *ende* the bliuen

M.ii^c.xl

[fol. 71-vo]

326 ¶ **D**ese meister **C**oenraet was een man van heyligen leuen hy stont op ene tijt voir een van synen sloten **E**nde dair quam een vrouwen by hem gaen *ende* neech hem toe, **H**ij sprac hoir vruntlick toe *ende* seyde **W**aen coemstu vrouwen **S**ij sprac **E**del heer ick heb alden dach aen ghenen bossche geseten om die goede gesellen the wachten *ende* hoepten wat the weruen, mer ick en heb nyet geschaft, **D**oe sprac die heer tot hoir, **D**u arme mensche du lijdste meer om

der hellen pijn the krighen, dan menyghe mensche doet
om dat ewige ryck **D**oe sprac dat vrouken **O** edel
heer edel bloet **I**ck en kan mij anders niet ghenen,
sal ick etende bliuen . **D**ie heer sprac **V**rouken off du
alsoe veel haddes alstu redelick behoefden, woudstu dan oic
wel eerbaerlic ende kuysschelic leuen . **S**ij wert bitterlicke
seer screyende ende sprack, **I**ae ick lieue ghenedige heer,
Doe gaff hij hoir soe veel goets om goidswillen, daer sij
alle hoir leuen lanc eerlic op leuen mocht, **E**nde sy leuede
voirtaen een eersaem kuysch geestlic leuen

327 ¶ **D**ese selue heer **M**eister **C**oenraert was van soe
heyligen leuen dat hij enen sondighen mensche kenden voir
enen anderen als een geestelic abt van hem scrijft **E**nde
wat lude dat ander lude gheerne tot sonden brochten
die en woude hij in synen huse tot ghenen huisgesin houden

328 ¶ **D**aer was eens een **A**bt ende quam tot desen hoichmeister
om saken the verspreken, ende hij had mit hem twe goeder lude
kijnder suerlicke **I**onghe mannen . die abt **d**es dede sine boet-
scap, **D**aer nae nam die **M**eister die twe **I**ongelinghen elck
bijsonder heymelic alleen, **E**nde sprack **M**ijn lieue soen ghij
syt in een quaet sondich regiment, ick bidde v betert v . got
sal uwer ontfermen, **E**lck vanden ionghelingen sprack . **G**he-
nedige heer ick sal my off got wil beteren . sy ghingen van-
den seluen daghe te biechten mit groten berouwe, **D**es
anderen dages quam dese *voirseit* abt mitten seluen twe ion-
ghelingen totten hoichmeister ende woude oirlof aen hem
nemen, **A**ls die abt oirloff genomen had, doe nam die meister
die ionghelingen byder hant, ende sprac, **L**ieue sonen, **O** heer got
ihesu *christe* hoe bermhertich is dijn gotlicke moghentheit,
dese twe waren in corten tyden des duuels kynder, nu sijn sy
lieue heer got v lieue ghemynde kijnder, **E**nde sprac voirt
Lieue sonen ick bid v holt v in desen schijn **S**y seiden lieue
genedighe heer wij willen oetmoedelic ons best doen . dair
nae worden sy geestlic ende leefden seer wel

329 ¶ **D**ese hoichmeister meister **C**oenraet had onder hem enen
lantmeister in pruyssen die van synre wegghen in pruyssen
regierde ende hiet heer **P**oppe van oestrenge . ende onder
hem wert voirt enen maerscalc geset . die pruyssenaers
hadden enen berch liggen ende dair op stont een begrip daer
nu olde crisborch leit

330 ¶ **M**eister **p**oppe die lantmeister van pruyssen versamende
heymelic een heer van volc opten krisnacht ende toech voir
dien berch off vest ende die **h**eyden pruyssenaers sliepen
vast die daer op waren . ende sy wonnen dat huis ende maectent
vast ende sterker ende noemdent **C**risborch **h** om dattet opten
kersnacht gewonnen wert inden lande the natangen **E**nde
bartenstein inden lande the natangen **E**nde weertsenborch
inden landen the barten **E**nde hier wt wert bedwongen dat
lant the samelant dat hiet doe wijdelant **E**nde in desen sel-
uen lande hiet een lant godouwe **E**nde oic dat lant the derue
Ende eerme dese *voirseit* landen bedwanc daer wert me-
nich broeder des oirdens ende menich edel ende ander om ver-
slaghen sonderlinghe waer sy die broeders des oirdens
kregen **d**aer die deden sy alte grote martelie aen eer si storuen
ende oick worden wederom alte veel vanden heydenschen
pruyssenaers verslagen eer sy allencken bedwongen worden
Ende wat landen die oirden in wonnen mit hulpe van vorsten
ende heren daer, maecten sy vlusch sloet steden ende vesten in
daer syse yerst al mede onder dwanc hielden ende besettese
allencken mede mit duytschen volck wt allen landen

331 ¶ **I**n desen meister **C**oenraets tyden van doringen **I**nt **I**air
ons heren **M**.ii^c ende **x**lvii soe was een hertoch in pomer-
lant ende hiet heer **S**wantepolt dese was doe heiden ende
was van bosen quaden synne hij was seer vermetel ende
was vol valscher ende behendiger drogerijen **D**ese heer
swantepolt maecten heymelic vruntscap mitten pruysseners

die die duytsche oirde corts vast totten geloue hadden
gebrocht ende socht heymelicken raet ofmen die duytsce
oirde yet weder vten lande had moghen krygen dringen
off driuen ende alle die kersten mede . want hij hatede
die heren vander duytscher oirden ende ander kersten also
seer dattet wonder te seggen was mer die oirde weder-
stont hem ende got vacht mit hem soe datse dat lant be-
hielden ¶ **D**ese hertoch heer **sw**wantepolt had enen ridder in
syn hoff die vruchte die duytsche heren vander oirden
alsoe seer wanneer dat hijse hoirden noemen soe verscrieten
al syn lijff want hij soe veel voirtgaender vromicheit van
hem sach

332 ¶ **D**ese hertoch was eens in synre dorpen een ende soude
mit syn **syn** ridderscap gaen sitten eten ende maecten enen bo-
de wt heymelic om desen ridder the verueren **E**nde die
bode quam mit haesten ende seyde **H**eer vliet die broeders co-
men hier ryden als die ridder dat hoirden soe spranc hij
haestelic vander tafel ende vloech wech dat hij ontquam die
hertoch ende die ander lachede seer **D**ie bode seide en lachet
niet sy syn hier bij doe spranc die hertoch op ende ontquam
mit enen knecht alle die ander worden verslagen ende geuangen

333 ¶ **D**ese hertoch **sw**wantepolt sloech ende venc die kersten luden
op die wissel ende dede den kersten veel leets waer hij
mochte . doe was een legaet van des paeus wegen inden
lande ende was een bisscop van modon **H**ij senden aen desen
heer **sw**wantepolt mer ten help all nyet want heer zwan-
tepolt en liet niet off hij en vinck ende sloech des oirdens
volck ende die kersten soe onbermhertelick dattet den le-
gaet soe seer **l**amerden

[fol. 73-vo]

334 ¶ **D**aer nae bracht hijt mit cloecker subtylheit daer toe
dat tlant van natangen . groot barten ende cleyn bartenlant
in pruysen geleghen die al ghedoept . ende totten kersten
gheloue gebrocht waren dat die op enen dach mit enen
groten hoop bij hertoch swantepolt quamen . ende dair onder-
wees hij dat volck alsoe datse weder vander gelouen cristi
treden solden ende hij solde hoir capitein hoir hoeft ende hoir
heer wesen . ende sy souden die duytsche oirde ende die
kersten verdriuen ende soude selue die landen regieren
als sy voir plaghen the doen . ende sy namen dit aen ende
hij wert op dien dach hoir hoiftman ende capiteyn

335 ¶ **H**eer **sw**wantepolt vergaderde groot volc ende toich
daer mede int lant van **N**atangen ende ander landen voirseit
ende alle die bijden kersten geloue bleuen die worden all
verslagen ende geuangen wijff ende kijnt **E**nde brueder
Coenraet van dortmunde mit vele ander broeders des
oirdens ende alle hoir ghesin worden iamerlick ghedoot
verslagen ende gemartelijt **E**nde alle die vesten worden
verloren sonder der valghe ende eluynghen

336 ¶ **D**aer nae kortlick voer heer **sw**wantepolt mitten heiden
in dat lant the **C**olmen mit een groot heer van volc ende
dreeff groten roef vten lande ende sloech ende venck groot volc
ende vele broeders der oirden worden inder weer doot ge-
slagen alsoe datmen wel vierdusent kersten missede die al
geuangen ende verslagen waren **E**nde verbranden dat lant the
colmen dat daer nyet veylich en bleeff dan drie vesten
als **col**men **t**horen ende **R**edijn

[fol. 74-ro]

337 ¶ **D**aer nae wert broeder dirck van beuersteyn die alde
maerscalc the rade mit weynich broederen ende sprac
Dit lant wert ons veel ofgewonnen van heer **z**wan-
tepolt hy heeft hier bij ene borch leggen ende heit **S**er-
dewits die den kersten alte scadelic lecht . wij willen
besien off wij die mochten beclymmen **E**nde dit hielden
sy seer heymelic dattet niet dan vier broeders des oir-
dens en wisten . sy stercten hem dair op ende mit bedachten

moede toghen sy dair voir ende beclommen die borch **E**nde dit was op eenre heiliger **I**uffrouwen nacht geheiten sinte **B**arbara die tot **N**ycomedien ghemarteliseert wert **E**nde om dat die kristenheit tot anderen tijden op horen dach grote victorie ende eer gesciet was van strijden alsoe hoepten sy datse op dien nacht gheluc **e**nde victorie hebben souden als gesciede **E**nde quamen by nacht heymelic **e**nde beclommen die borch mit xxiiii mannen voir dage ende quamen dair op **e**nde ghingen houwen **e**nde keruen op die borch ende die dair op waren die weerden hem seer soe dattet geuecht duerden hent dat die sonne boems hoicht op was **E**nde mitter goids hulpe **e**nde der heyliger **I**oncfrouwen sinte **m**arien **e**nde sente **b**arbara soe wert verslagen ende geuangen alle dat opt huis was sonder drie off vier die ontliepen

338 ¶ **D**oe die borch aldus gewonnen was daer nae doirsachmen in allen hoeken wat opter borch was doe quamen die brueder in enen kelre **e**nde vonden dair ene kist mit tve sloten gesloten **e**nde toebesegelt mit heren swantepolts ingesegel **E**nde doemen die kist opbrack doe vantmen dair in ene busse mit suluer beslagen doemen die busse op dede doe vantmen een hoift daer in **e**nde vlechten daer aen opgeulochten **e**nde enen brieff dair bij **e**nde doemen den brieff las doe vantmen dair in gescreuen dattet was thoeft vander heiliger **I**oncfrouwen sente **b**arbara . **D**oe vielen die broeders op hore knyen **e**nde dancten got synre ghenaden die hem dair was gesciet

[fol. 74-vo]

339 ¶ **D**oe die geuangen saghen dat die brueders mit haren volc soe vrolick waren **e**nde datse sente barbaren hoeft hadden geuonden . doe was dair ene oude vrouwe mede opt huis die sy hadden laten leuen **e**nde die sprack doe openbaer **G**hij heren ghij moecht v veel vervroechden . want alle die eer **e**nde victorie die ghij nv gekregen hebt die hebdi vander **I**oncfrouwe sinte **b**arbara . **D**oe wert hoir gevraecht waer bij datse dat wiste **D**oe spracse **I**ck plachse te eren mit mijnen gebede heimelick . alsoe lach ick in deser nacht **e**nde sliep **e**nde sy quam drie malen indeser nacht tot mij, **e**nde openbaerden mij in gelikenisse als ene scone **I**offrouwe die wanderen wilde **e**nde sy nam oirloff aen mij, **I**ck sprack tot hoir **L**ieue **I**uffrouwe waer wiltu henen, **D**oe sprac sy **I**ck wil varen tot **C**olmen **e**nde wil misse horen . ten dorden male vel ick vten bedde **e**nde volchde hoir nae tot aen die duere **E**nde doe ick voir die dore quam doe en sach icse nyet meer **E**nde doe wert ick alre yerst gewaer dat die duytsche broederen inder borch waren **E**nde ic sprack totten wachters **A** du hebste qualicken gewaect die duytsche heren syn inden huse, **H**ier van weet icket wel dat v die heylige **I**uffrouwe geholpen heeft, **E**nde doe besetten sy dat huis **e**nde voirden sinte **b**arbaren hoift mit groter reuerencien inder stadt tot **C**olmen, **e**nde wert daer mit processien mit sanghe **e**nde mit groter reuerencien van alle den volck dat dair was inder kerc ghebrocht **e**nde dair verheuen

[fol. 75-ro]

340 ¶ **N**ae dier tijt doe beleide hertoch **S**wantepolt inden sesten dage die borch mitten ofgetreden pruyssenaers **e**nde mitten heidenen **e**nde mit synen luden mit een groot heer van volck **e**nde lach dair voir vijff weken **e**nde had arbeids genoech mit menygen harden stormen **E**nde op eens nachtes voer heer **s**wantepolt op dat ijs ouer die wissel mitten besten deel des heers int lant the **C**olmen **e**nde liet dat ander deel des heers voir die borch leggen **e**nde heerden **e**nde brande wel tot anden auont toe

341 ¶ **D**oe vernam dat die maerscalc brueder dirc van beuersteyn voirseit **e**nde maecten hem wt vanden **c**olmen mitten bruederen **e**nde mitten seluen die hij krigen mocht **e**nde quam aen heer **s**wantepolt **e**nde began mit goids hulpe mit hem te vechten **e**nde te bestrijden **e**nde sloegen heren **s**wantepolt off wael negenhondert mannen

ende namen hem ouer vierhondert henxte ende heer swan-
tepolt ontquam selue nauwe van daen ende quam weder voir
die borch . dat nyemant vander borch gemerken en konde
dat hij scade gehadt hadde ende dat wonderden den broederen
op die borch datse dat niet aen syn heer ghemerken konden
soe behende helt hij dat

342 ¶ Dair nae anden anderen dage quam die selue voirseit maerscalc
mitten seluen luden die hij hadde ende senden drie man voir op
der wissell ende liet dat ijs besuecken off hij mit synen luden
mocht ouer comen . ende sy wagedent inden name goids ende
toghen ouer . Doe dit heer swantepolt vernam soe keerden hij
hem mit synen luden tegen den maerscalc ende die maerscalc
riep enen broeder aen die geloue was gegeuen vander borch
ende sprac . waer is heer swantepolt Die broeder sprac Hij
bereit sich tegens v heer maerscalc Die maerscalc sprack
Tredet weder opt huis ende doet op die duere ende helpt
ons wie dat velt beholt die behoudt oic wel dat huis
Ende mittien dat die brueder weder op dat huis trat soe
vloech heer swantepolt mit synen luden Doe riep die brue-
der Heer maerscalc heer swantepolt vliet mitten synen
Doe brac op die maerscalc mit synen luden ende branden
heer swantepolts logijs ende nam alle dat hij daer hadde
gelaten ende ontsettede die borch ende hielt syn heer bij
een tot anden auont ende reet weder mit synen luden tot colmen

[fol. 75-vo]

343 ¶ Na dier tijt datse weder tot Colmen quamen soe worden
die lantmeister ende die brueder the rade mitten legaet die
van den paeus wegen inden lande was als datmen bescreef
ende senden anden heren van polen als anden hertoch kasmirus
van polen ende aenden hertoch van calijs Ende worden gesa-
melic mitten legaet te rade dat die legaet dat cruys gaf
op heren swantepolt ende syn hulper Ende men toech yerst
voir ene borch ende hiet Nakle ende die beleidmen . ende die
op die borch lagen worden soe seer benauwet datse dat
huis op gauen behoudelic hoirs lijfs ende anders niet dair
nae maecten sy ene heeruaert in heren swantepolts lant
ende deden alten groten scade

344 ¶ Doe heer swantepolt sach dat hijs niet weren en mocht
doe bat hij datmen spraec houden woude doe wert geleide
gegeuen aen beiden syden . ende men sande heren ende broeders
des oirdens tegens hem Ende hy bekenden tegen den bruederen
dat hij ouel ende qualic gedaen had tegen der oirden ende teghen
der kristenheit ende badt datmen hem in ghenaden name
Ende alle dat hij mit synen liue mit goede ende mit synen bor-
ghen doen mocht dat soude ter oirden ende cristenheit
behoeff wesen Doe wert die legaet te rade mitten lant-
meister ende bruederen datmen synen soen the gijssel soude
nemen ende tseuentich synre heren wt synen landen diemen
nemen woude Ende dair toe dat slot Sardewits soude
bliuen inder brueder handen

[fol. 76-ro]

345 ¶ Doe leurdmen heren Mestevijn synen soen den bruederen
the gisel ende Ghumaer die borchgraue ende heer wijnant
synen heergraue ende meer ander totten ghetale toe Ende dese
leurdmen tot Colmen inder brueder gewalt Doe dit ghe-
sciet was doe gafmen hem alle syne geuangen weder diemen
vijnden konde man ende wijff Ende daer wert enen vasten
soen ghemaect gestediget gezworen bescreuen ende besegelt
ende vanden legaet geconfermeert ende bestedicht Ende hij gelouede
dat hij altijt als die bruederen synre behoefden dat hij dan
den bruederen helpen soude mit alle synre macht tegen die
heiden Doe toich meister poppe die lantmeister in duytschen
lande totten hogenmeister ende die maerscalc bewaerden tlant

346 ¶ Inden anderen laer dair nae wert een groot heer versament
bij heren swantepolts heymelicken rade vanden lettauwen van-
den yetwesen ende vanden onghedoepten pruyssenaers ende voe-
ren Int lant the colmen ende roefden ende venghen sloegen ende

branden ende deden alle dat quaet datse doen mochten inden lande
soe dat dair weynich onbescadicht bleeff sonder drie vesten ende
deden groten scade aen luden ende aen goet ende hielden aen die stat
tot Colmen tot anden auont toe mit ene grote scaer van volck ende
toghen toe tot Rensen ende logeerden dair

347 ¶ Doe wert die maerscalc vander oirden mitten bruederen
the rade datse den heer volgen wouden mit die van colmen
ende toghen wt mit ⁱⁱⁱⁱ^c. man ende sanden enen brueder aen die
van thoren datse hem te hulpen quamen sij wouden strijden
mitten heiden Des anderen dages doe die maerscalc mitten
broederen ende mitten anderen luden by die heiden quamen des
naches doe worden sy the rade hoe datse doen wouden Ende
die heiden braken op ende voeren hoire straten . Doe spraken sy
Nu waert inden beghin alre best the doen . Doe riet brueder
dirc die olde maerscalc datmen dat heer liet sien opten wech
ende sprac wat der vyanden comen ouer den berch die en konnen
nyet weder comen den anderen te hulpen . ende beter waert mit
den mynsten the striden want hoir macht dan soe groot nyet
en is wij en sullense mitter hulpe goids wael verwinnen
Oick hebben wij gesant nae die van Thoren soe mogen wij
wael mit eren the langer beyden Desen raet wedersprac brue-
der Berlewijn die maerscalc doe was ende sprack Beyden
wij langhe soe voeren sy onse volc gheuangen wech beyde
man ende wijff ende kijnder ende slaense doot . wij willen haes-
telic tot hem rijden ende onder ogen sien . Doe sprac die olde
maerscalc Tis waer best waren wij onder ogen soe dwon-
ghen wij hem datse hem weren mosten waer sy wouden off
en wouden . ende wy dan comen moghen opter achter hoede
wy moghen auontuer hebben dat wij rosse ende man krighen
Sij reden doir een bossche aen een water geheten die Otse
ende randen den heyden onder ogen aen Die heiden vlogen op
die hoicht ende watter die brueder daer tusschen beranden
die sloeghen sy doot

348 ¶ Doe die brueders sagen dat die heiden vlogen doe en beyde
nyemant den anderen ende iaechden den heyden nae al slaende
anden berch ende die maerscalc en behielt niet bijder bannier
xx man ende daer lach ene scaer van heiden van vierdusent
ende doe die heiden sagen dat hem die kersten sceyfelden ende niet
bij een en waren ende sy soe luttel volcs hadden soe vermanden sy
hem ende bestreden die bruederen ende kersten van beyden eynden
Ende daer wert die maerscalc verslagen ende ⁱⁱⁱⁱ^c die mit hem
waren wt colmen sonder LXX man die van daen quamen

349 ¶ Doe die van Thoren quamen ander stat die hem besceiden was
ende sy die broeders van Colmen nyet en vonden doe hoirden sy
groot slach ende geruft vanden heyden Doe sprac hoir hoiftman
dat syn onse heren die dair strijden mitten heiden . laet wij ons
rede maken opt corte ende trecken totten strijde Ende doe sy daer
quamen doe vonden sij datse verslagen waren . Als die heiden
die lude saghen soe randen sy hem aen ende vochten mit hem ende
die van thoren verloren veel van horen luden ende een deel ont-
quamen Ende doe toghen die heiden mit groot gescal weder in
hoir lant . ende alle die waren inden lande the colmen waren
seer droeulich want dat lant doe cranck was van luden

350 ¶ Doe heer swantepolt dit vernam dat den cristenheit grote
scade was gesciet doe senden hij boden inder stat tot Colmen mit
synen briuen anden vierden dage naden strijt tot enen geheten heer
Reynecke ende was scolte vander oirde wegen vander stat . ende oic
aen alle den borgeren . Doe ontfingen sy den bode sonder oirloff
hoirre heren der bruederen ende hoirden die boetscap ende die
was alsoe dat heer swantepolt synen soen eysschede ende dat
sij hem een kort antwoirde gheuen soudent wat sy doen wouden
ende hem dat lieten weten Doe was daer een alt man geheten
Iohan ischerneus dese was opten velde bliuen leggen voir doot
gewont ende had wel xx wonden . dese wert weder thuis
geuoert ende was des huis dienre lange geweest . die senden
naden heer vander oirden die hoiftman was van colmen ende
sprack Heer Ick waern v dat mijn vrunde ende maghe willen v

ende v borch ende uwe stat verraden ende willen hem heer swante-
polt op gheuen ghij hebt mij van kijnde op gheuoet ~~van kijnde~~
ende op ghetogen nv legge ick hier ende bin inden doot gewont
Ick bid v doir got dat ghij mij op die borch laet dragen ende
laet mij setten op die weer ende laet mij in uwes oirdens dien-
ste steruen Ende ick rade v dat ghij gheen van mijnen vrunden
off magen op die borch en laet ghij en syt sterker dan sij sijn
Die bruederen dancten hem seer syns goeden raets ende
spraken Iohan mochtij ~~v~~ ons nu raden hoe wijt doen soudē
wij en hebben ghene spijsse opter borch genoegch voir belegge

351 ¶ Doe sprac dese goede man Iohan . Heer ic heb ene nichte
die is horen man verslagen inden strijde sent daer toe die wijle
dat ick hier bin sy heuet goets genoegch ende sy mach v wel
bijstaen Die vrouwe wert ontboden ende men sprac soe vrunt-
lic mit hoir datse sprac Heer nemet mijn koern ende mijn
molt ende latet dragen opter borch . ende ist dat got geeft dat
ghij ende wij dat lant behouden soe gheltet mij weder als gij
moget . ende salt verloren werden soe ist my lieuer dat mijn
heren gehadt hebben dant die vyanden hebben soudē Doe en
toefden die brueders niet sy en lieten ⁱⁱⁱ scepel koerns ende
molts opdragen datsij hem gaff

352 ¶ Daer nae quam die scolt heer Reynecke mit die vander stat
ende begeerden opter borch the wesen . die broeder die hoeft-
man opter borch was ghinc hem tegen in die poirte ende
sprac heer scolte wildij hier selue mit drie off vier op
comen ghij syt ons willecoem mer nyet meer en laten wij v
op dit pas hier op . Die scolte sprac Lieue heer des sijn wij
onghewoen datmen ons die doere voir sluten soude van
alsucke lude van vruntscappen als wij sijn mer doch gelieft
v alsoe soe willent wijt alsoe doen ende trat tot hem in die borch
ende sprack Heren gheeft ons enen raet ghij siet hoe dattet is
gestalt wij hebben verloren vrunde ende maghe ende alles
dat ons mede wesen soude . ende die viande sijn soe sterck ende
wij syn kranck ende konnen ons daer niet tegens verweren
sonder grote hulpe des huis dairom comen wij hier om troist
want dat lant v is Ende tis ons ene ontoirst dat v doren
tegen ons gesloten syn als wij sien

[fol. 78-ro]

353 ¶ Die broeder die hoiftheer sprack . mochten wy die doden
weder krigen mit claghen . soe waert billic dat wij soe seer
clageden mer goids wil is ouer hem geganghen des seluen moeten
wij wachtende sijn ouer ons the gescien . ende sy sijn voirden
heiligen kersten geloue martelaer doot gebleuen Ende dat selue
syn wij oick sculdich voir den heyligen kersten geloue weren-
der hant the wagen ende the steruen sullen wij tlant behalden
Oick soe weet dat wij onsse boden haestlic gesant hebben ten
duytschen landen aen onssen genedigen heer den hoichmeister
ende aenden legaet die wij betruwen des wael aen got dat
wij ons wael verweren sullen dat wij mit goids hulpe dat
lant wael behouden ~~souden~~ sellen

354 ¶ Ende dat ghij spreect dat onsse doren voir v ghesloten sijn
dat doet ons een deel wael die noot wij syn Ionc ende dwaes
mer ghij soudt v selues eer aensien ende die eer die v ghe-
scien mach vanden ghenen die nae ons comen . ghij hebt in-
ghenomen heer swantepolts boden als wy hebben vernomen
dat ghij ons verhudet hebt ende en hebbes ons nicht ghe-
sacht . doch tis ons wael the weten ghedaen wat ghy
weruen wilt ende wat uwe meyninghe is

[fol. 78-vo]

355 ¶ Doe sprac die scolte Lieue heren en nemes nyet in ouel
dat volck is bedroeft ende willen gheern nemen uwen raet
ende v antwoirde Die hoiftman vander oirden sprack Wij willen
ons gheerne beraden ende willen v morghen ene antwoirde
gheuen daer mede sceyden sij Ende doe ghingen die broe-
deren tot heren swantepolts soen ende spraken hem toe ende gingen
weder henen

356 ¶ **D**oe ghingen die brueders tsamen te rade die der niet meer en was dan sesse ende meer ander goeder mannen ende sy spraken **H**oirt enen corten raet wat wy doen sellen mit heer swantepolts soen . wij sien wel dese lude souden wel willen datse heren swantepolts soen mochten krigen mit cloecheit of behendicheit om datse hulde mochten weruen mit heren swantepolt ende mitten soen hoe dat die oirde voer ende dit had heer swantepolt dus heymelic besteken . nu ryeden sy soe mit malcander datse den soen niet en kreghe ende vonden enen raet datse hem nergent bet en wisten the laten dan op die borch the **S**carwijch ende dat volgede sy allen haestelic ende senden enen bode heymelic voir anden commenduer van scarwyche heren henric **E**nde die commenduer ontboet hem weder datse heymelic bij nacht ouer die wissel voeren mitten soen ende brochten hem daer ende dat sy dat vmmer swegen ende het gescieden alsoe

[fol. 79-ro]

357 ¶ **T**egens den nacht maecten sy hem rede ende seiden heren swantepolts soen wy sellen v van hier voeren mer wij hadden v lieuer hier te holden mer om saken will salmen v van hier voeren ende wij seggen v soe lieff als ghij v lijf hebt spreecti een woirt onder wegen wat ons aen coemt . ende namen een messe mede ende seiden **H**oren wy een woirt van v off teyken soe salmen v ter stont mit desen messe doot steken daer moechdy v toe verlaten **H**y sprac mijn heren ghenade **I**ck bin uwe geuangen doet mit my dat gij wilt **E**nde alsoe voirden sy hem des nachts wech ende leuerden hem den bruederen opter borch tot **s**carwyche . ende wert aldair behalden by nae een halff iaer dat nyemant en wist waer hij was dan die bruederen die hem dair brochten ende dien opter borch bewairden ende doese hem dair gebrocht hadden doe draefden sy weder inder nacht op die borch tot **C**olmen

358 ¶ **D**es morgens quam heer Reynecke die scolte weder totter borch ende men liet hem op comen ende doe bad hij den heren datse hem ene antwoirde gheuen wouden **D**oe sprac die **er** broeder hoeftman **D**it is onsen raet heer scolte dat ghij doet als getruwe eerbair lude ende stelt v ther weer tegens die heiden als v voiruaderen gedaen hebben **E**nde waert oick dat got niet en wille ende ghij anders dedet ende vruntscap maecten ende holdet mit heren **s**wantepolt . soe dencken wy dat vuer inder stat the scieten mitten yersten . ende soe syn wy . heren swantepolt ende v allen getroist wes ons dair off coemt **E**nde wy raden v dat ghij die stadt wael bewaert wy sellen dat slot wael bewaren ende holden mitter hulpe goids **D**oe sprac die scolte **H**eer dat is ons ene ongenedich antwoird the horen **D**oe sprack die broeder die hoiftman **I**ck hoep dat ons corts wijseren raet comen sall wij en weten op dese tijt ghenen beteren raet the vijnden . doch ghij hebt ene vaste stat wij raden v dat ghij die wel besettet ende wael wachtet ende weret v mit liue ende goede soe lange hent ons corts hulpe coemt . want onse genedige hoichmeister is siec ende is in duytschen lande ende onse heer die lantmeister is oick in duytschen landen bij hem getogen ende hopen dat hij cortlic bij ons inden lande wesen sall **E**nde die hoiftman sprac mede dat heer swantepolts soen van daen was

[fol. 79-vo]

359 ¶ **D**oe sprac die scolte **H**eer dat hoir ick gheerne ende ick hadde gheerne dat ghij synen vader enen brief senden woudt ende dat ghij hem ontbode dat hij geen dinc en dede wantmen sijnen soen doden mocht . mer het waer beter een geheel soen gemaect tusschen den oirden ende heren swantepolt ¶ **D**oe sprac die broeder ghij noch wij en sullen heren swantepolts soen nyet hebben . als tijt is soe machmen dair off spreken doe ghingen sy weder wt ende besatten hoir stat als sy best mochten the weren

360 ¶ **I**n deser tijt solden die **l**ongen vander borch onder misse ses peerden the water rijden ende sommygh vander colmen wt der stat reden oick wt ende reden voirt tot heren **s**wantepolt

ende namen van hem peerd ende harnasch ende ander wapen
ende doe sij weder quamen seiden sij dat syt den vyanden
ofgenomen hadden Ende sy namen die gaue ende ander giften
datse hoir eyghen stat verraden souden

361 ¶ Daer nae senden die broederen nae enen broeder geheiten
heer Ramen tot reddijn als dat hij by hem quaem tot colmen
want hij een wys man was dat hy tbeste raden woude . ende
sy senden wel drie reysen om hem eer hij quam ende ten
lesten quam hij Doe worden die broeders mit hem the rade dat
sij boden senden totten hoichmeister in duytshelande dair
hij doe was ende was sieck . ende die lantmeister heer Poppe
was byden hoichmeister op die tijt ende lieten hem weten
hoe dattet vergangen was ende hoe dattet inden lande stont
ende datmen hem hulpe scicten off sy mochten in vresen
staen dat ~~lant~~ lant the verliesen

[fol. 80-ro]

362 ¶ Die hoichmeister senden anden Coninc van bemen ende anden
hertoch van oistenrijc ende aen vele vorsten ende tot krackouwe
ende vergaderden veel ruter wt doringen hessen mijssen sassen
beem oistenrijck . ende meister poppe die lantmeister toich
mitten volck in pruyssen ende besetten alle steden ende sloet
seer wel Ende hertoch swantepolt begonde doe weder
the dingen mitten broederen ende liet heymelicken scade doen
inden lande ende en wouds gheen woirt hebben ende wat
dat volck clagede ten halp al niet

363 ¶ Cortlic dair nae versamenden heer swantepolt mit een
groot heer ende toich in dat lant ther kuyauwe op die polen
Ende sloech ende venck alle dat hij daer vant ende nam enen
groten roeff Doe clagede heer kasimier die hertoch van po-
len den bruederen ende der oirden dat hij aldus berouet was
ende syn luden doot geslaghen ende inder heydenscap een deel
gedreuen waren Die lantmeister liet dit heer swante-
polt weten, dat dit gescieden bouen soen ende vrede die
mit hem byden legaet ^{gemaect} was Hertoch swantepolt sprack
weder dat hijs niet laten en woude doir den paeus off
doir nyemant hij en wolde op syne vyanden oirlogen ende
seyde datmen hem synen soen weder gaue woldmen vrede mit
hem halden Ende dede doe voirt rouen opter wissell Ende
dede weder inder brueder lant tymmeren een slot ende hiet
sautier ende liet nergent een scip op noch neder gaen

[fol. 80-vo]

364 ¶ Doe die lantmeister ende bruederen saghen dat dat oir-
loch weder aen hieff doe sanden sy nae hertoch swantepolts
soen ende voerden hem weder tot Colmen ende worden te rade
datse hem voeren wouden tot oistenrijck Ende sij ontboden
den legaet hoe heer swantepolt dat oirloch weder an hief
bouen soen ende alle geloifte Doe die legaet dit vernam
doe predicte hij selue dat cruys op hertoch swantepolt
ende hiet dat ouer al predicken Ende heer swantepolt
dede doe ene borch tymmeren die hiet swits . dit lieten die
brueders den lantmeister weten dat hij ene borch dede tym-
meren tho swits

365 ¶ Meister poppe die lantmeister dede een groot scip tymmeren
ende toemaken dairmen dat tymmeren vander borch mede be-
nemen soude ende daer hadden die broederen voirt menige scer-
pe manghelinge mitten hertoch swantepolt daer somtijt aen
die ene sijde veel doden bleuen ende somtijt aen dander syde
dat al the lanck waer the scriuen

366 ¶ Doe die legaet dat cruys had doen predicken op hertoch swan-
tepolt soe quam der oirden veel hulpen van groten heren van
Ritter ende knechten ende ander volck Ende hertoch kasymirus
van polen quam bijden meister mit synen volcke ende sy toghen op
hertoch swantepolt ende deden hem alten groten scade ende
quamen op ene tijt in een van sijnen heer . ende als sy des volcs
vernamen soe vlogen sy ende daer wertter verslagen ouer
v^c. ende gedrenct ende wonnen een huis dair sy groten
scat ende roeff kregghen ende veel gheuangen

[fol. 81-ro]

367 ¶ Hertoch swantepolt troisten syn volc ende seyde **A**l hebben wy scade wij sullen ons wel verhalen wy sellen die duytsche heren noch vten lande driuen ende brenghen pruyssen ende pomerer aen een dat elck syn lant selue regieren mach alst voir was **D**aer nae quamen des meisters volc ende heer swantepolts volck bij een . ende heer swantepolts volc kreech die vlucht ende daer bleuen doot ende geuanghen ouer xv^c. van synen besten luden ende ouer xvi^c. henxten **E**nde vanden kristen ende des meisters volc en bleeff niet een doot off die doot wonden had mer tyen henxt worden hem ofgescoten

368 ¶ Dair nae doe Hertoch swantepolt sach dat hij gheen victorie teghen der duytscher oirden en had ende dattet hem groot goet kosten ende veel groter heren tegens kreech doe dede hij aenden oirden vrede sueken ende dair wert toegescickt ende dage gemaect **E**nde alsoe die hoichmeister wat bet te passe geworden was soe quam hij selue wt duytschen landen in pruyssen ende bracht den hertoch van oistenrijc mit hem **E**nde doe wert dair aen beyden syden toegescickt **D**ie hertoch kasemyrus van polen die scicten dair oic toe **E**nde alle die saken worden ~~geworde~~ gebleuen aen beyden sijden als die hoichmeister mitter oirden ende hertoch kasimyer van polen aen die ene syde **E**nde hertoch swantepolt van pomerer aen dander syde namen elck den hertoch van oistenrijck tot enen ouerman . hoe dat hijt wtsprake mitten anderen off mit dat meerre deel dat verbonden sy hem te houden ende dair mede wert die soen ghemaect

369 Van lieflant

[fol. 81-vo]

[2] **B**l dese meister **C**oenraerts tyden soe was ene grote stadt In ruysschlant geheten **N**augaerden ende daer was een **C**oninc ende hiet **A**lexander dese vernam dat die van **p**lescouwe ander duytscher oirden gegaen waren als voirseit staet bij meister harmans tijden van salsa **D**ese coninc **a**lexander maecten hem rede mit groten heer van volck ende toech voir pleskouwe mit groter macht ende want . mer die kersten weerden hem alte vromelick ende die duytsche worden verslaghen ende ses oirdens broeders worden geuanghen ende swaerlick ghemartelijt ende daer worden verslaghen lxx. oirdens broeders . **D**ie coninc alexander was ~~vor~~ vroet sijnre victorie **E**nde die bruedere ende **v**hoir volck die daer doot bleuen worden martelair goids voirden kersten geloue **E**nde meister harman valck had menyghe groot oirloch ende krijch tegens die ruysschen heiden ende vyanden goids ende regierde ses **l**air doe wert hij sieck ende sterff **I**nt lair M ii^c. ende xlv

370 ¶ Die hoichmeister meister **C**oenraet van doringen senden enen anderen meister in lieflant ende hiet heer henric van heymborch een vroom heelt ende regierde twe **l**aer mit veel oirlochs ende krijchs ende doe bad hij vanden meisterscap the wesen om crancheit **I**nt lair M ii^c ende xlvii

371 ¶ Die hoichmeister meyster coenraet senden weder enen anderen meister in lieflant een wijs man ende hiet heer **D**irck van gronynghen dese meister heer **D**irck als hij tlant wel doirsien had ende hy vernam datter een groot lant van heydenscap by lach dat wael vijftich mijlen off meer lanck was die den oirden veel leets deden ende dit is geheten koerlant

372 ¶ Dese meister vergaderden veel volcs ende toech mit groter macht in goids namen in dit koerlant ende het ghinc hem

[fol. 82-ro]

wel te hande sy sloegen veel doot ende namen groten roeff ende bleuen int lant **D**ie koeren vanden edelsten ende wijsten senden int heer anden meister om bestant om the spreken van dedinghe ende dat wert hem gegunt om te horen **M**er die meister dede vlusch op enen berch een scoen sloet bouwen ende wert geheten goldinghen ende besetten dat wel mit broederen ende goeden ruterer **E**nde die hem vanden koeren woude laten dopen ende den oirden onderdaen wouden wesen ende tins gheuen die mochten te liue bliuen mer sij wouden alte node ander dope **E**nde dair is menich groot strijt om gheweest ende menich broeder der oirdens om doot gebleuen eermense allencken heeft moghen bedwingen ende ten kersten geloue brenghe

373 ¶ **S**ij namen aen ende gauen hem onder den coninc **M**ondouwe van **l**ettouwen die den kersten alte seer hatede . hij vergaderden een machtich heer ende toich in koerlant ende daer lach een borch ende hiet amboten daer quam hij voir mit alre macht **D**ie meister mitten maerscalck heer bernaert die scicten hem hier tegen en waren hier wel op ghemoet ende leyden ene laghe in enen bossche bij die borch amboten **C**oninc mondouwe geboot die borch te stormen ende hij had wel dertichdusent man **A**ls hij hem niet en hoeden soe besprongen hem gelijc die meister mitten maerscalc ende mit horen volck in hoir laghen ende sloegen opt heer **E**nde coninc mondouwe wert vluchtich mit synen volck alst got hebben woude . ende daer wert der alte veel verslagen ende geuangen . dair bleuen vier oirdens broeders doot ende wel x. ander man ende vanden lettouwen bleuen ouer xv^c. doot ende veel gheuangen ende lieten daer alle hoir reesscap die sy mede hadden dair die kersten got ende maria synre moeder off loefden **D**ie meister toich vorder in coerlant ende wat vesten inden lande laghen pynden sy hem in the winnen daer sy veel arbeids om deden ende somtijt veel broeder bleuen doot **A**ls meister **D**irck by drie **l**aren geregneert had soe beual hij enen wijsen broeder tlant ende hij toich totten hoghenmeister ende die hoichmeister ontfinc hem vruntlicke ende hij verliet hem lieflant **E**nde senden hem tot **R**omen anden paeus vandes oirdens saken want hij en wys geleert man was

[fol. 82-vo]

374 ¶ **D**ie hoichmeister meister **C**oenraet bij synre broeder rade senden hij enen anderen meister in lieflant ende hiet heer **A**ndries van stuerlant anno **M**.ii^c. ende .l. ende was **V**l air lantmeister van lieflant **D**ese meister andries was een duechtsam goet man hij konde seer wel mitten luden omgaen . **D**oe beghonden die lettouwen die sameyten ende die semegallen hem the vergaderen tegens den meister ende der oirden . **M**eister andries screeff alle commenduers voechden ende amptluden bij een ende sloten datse heeruaert geboden op die heiden ende toich op die lettouwen ende sloech ende venck alte veel volcs ende verwoesten ende branden veel vanden landen ende toghen ende branden omtrent des conincs mondouwen borch daer hij selue op lach ende sloegen ende venghen wat sij kregghen **E**nde toghen voirt inder sameyten lant ende versloegen alten groten volck vanden heidenschen sameyten . ende deden alte veel meer noch dan sij in lettouwen ghedaen hadden want sy en konden tot gheenre weer comen wat nyet wech en vloech off in bosschen ende heggghen hem berch die worden al verslagghen off geuangen ende die meister toich mit synen volc ende mit alten groten roeff weder tot synen lande ende quam tot **R**iege mit groter victorie ende loefden ende dancten got ende synre lieuer moeder maria **E**nde gaff veel vanden roeff ter eren goids den armen ende tander deilden hij onder syn volck

[fol. 83-ro]

375 ¶ **D**aer nae wert **M**eister andries mit synen broederen the rade ende geboet heeruaert mit groter macht ende toich op die semegallen dat alte quade heiden waren ende roefden ende branden hoir lant ende sloegghen ende vengghen daer veel ende

namen groten roeff ende toghen weder thuis tot horen lande

- 376 ¶ Die semegallen senden anden meister om enen vrede ende boden trybuit ende tyns der oirden the gheuen Ende het wert gededingt ende sy souden stille sitten onder tyns ende trybuit
- 377 ¶ Daer nae die coninc Mondouwe van lettouwen senden aen meister Andries van lieflant om dage mit hem the houden ende om den meister selue the sien ende dair mede te spreken . daer wert sulcke vesticheit gedaen dat die meis- ter hem beriet mit synen broederscap ende ridderscap ende toech den Coninc the gemoete als datse bij een quamen Ende die coninc ontfinc den meister als men enen vorst ontfangen pleecht ende dede daer soe costlic op bereyden ter maeltijt ende als daer gegeten was die coninc dancten den meister seer vruntlic dat hij bij hem gecomen was
- 378 ¶ Die meister had wel vruntlicker woirden mitten coninc soe lange ende soe veel dat hij den coninc dair toe brocht dat hij kersten werden soude Ende die meister soude hem weruen anden heylighen vader den paeus datmen hem ende syne vrouwe cronen soude soe vroech als sy gedoopt waren als een kersten coninc Die coninc was vro ende seyde den meister hij soude der oirden oick meer landen gheuen Die coninc ende die meister sceiden seer vruntlic Ende als die meister thuis quam soe senden hij ambassatoers anden paeus ende dede den paeus aldinck onderwijsen . die paeus hoirden dit gheerne ende gaff den meister volle macht dair in the doen ende the laten Ende den koninc ende synre conynginne the kronen als een kersten coninc
- 379 ¶ Die meister dede maken twe kostelicke cronen ende nam bisscop henric van rieghe ende ander bisscopen ende prelaten ende van synen commendueren ende ridderscap ende toech mit groter staet in lettauwen bijden coninc dieseer heerlic ontfinc ende daer wert groten staet gehou- wen Ende die coninc mondouwe ende vrouwe maertha syn conynginne worden gedoopt . ende die meister croendese beyde Ende die meister gaff hem dat lant ende dat van des paeus wegghen . ende dair wert veel volcs ghe- doopt ende als dit aldus ghedaen was soe toghen die meister ende die bisscop weder tot horen lande Ende dit gescieden Int laer dusent twehondert ende LV
- 380 ¶ Als die meister Andries van lieflant den Coninck mondouwe ende syn coninghinne ghecront hadde als voirscreuen is daer nae began hij traech te wer- den ende woude die meisterscap ouer gheuen ende seynden anden hogenmeister biddende dat hij hem die meisterscap van lieflant verdragen woude Ende dat rees noch by een lair eer dat ghescieden Ende doe was meister poppe van oistrenge hoghemeyster Ende die hoechmeister senden enen anderen meis- ter in lieflant ende was geheten heer Euerhaert des grauen brueder van seyn Ende meister An- dries van stuerlant toech in lettouwen byden Co- ninck Mondouwe ende bijder conynginne ende nam oirloff aen hem Ende die Coninck mondouwe reet een groot stuck weges mit hem ende dair sceyden die Coninck ende die meister Hier laten wij lieflant nv wat staen ende volgen weder van pruyssen
- 381 ¶ Is meister Andries van stuerlant of ghebeden hadde

[fol. 83-vo]

[fol. 84-ro]

- [1] **A**vander meisterscap van lieflant soe gaf die hoechmeister
meister Poppe van oistrenge, meister Andries van
stuerlant een eersaem ghemack in duytschen lande
Ende meister Euerhaert des grauen broeder van seyn
voirscreuen wart meister van lieflant gemaect ende dair
ghesendt daer meister euerhart eerlick ontfangen

382 ¶ Meister Euerhart van seyn was des grauen broeder van seyn hij was een vroom wijs heer hij regierde lieflant twe lair lanck hij wert eerlick in lieflant ontfanghen hij gheboot heeruaert ende toech op die sameyten ende roofden ende branden hij sloech ende vinck der veel ende toech mit groter victorie weder tot Ryeghe, Daer nae toech hij op die sommighe van koerlant ende hij dede veel groter reysen op des oirdens vyanden Als hij nv twe lair gheregiert hadde soe wert hij sieck ende liet hem vueren in duytschen lande daer hi corts nae sterff

[fol. 84-vo]

383 [1] Die hoichmeister meister Poppe senden enen anderen meister in lieflant ende was geheten heer Annas van sangerhusen een vroem wys heer ende dat was Int lair dusedent twehondert achtendevijftich Ende hij regierden vijff lair Meister Annas tooch mit vele goeder man in lieflant ende wert tot Riege eerlick ontfangen ¶ In dien tyden had die oirde een slot doen maken aen samelant bijder memmel ende dat wolden die van samelant wyngen ende togen mit groter macht dair voir, Daer laghen vele broeders vander oirden op mit veel ander goeder man Meister Annas vernam dit ende maecten veel scepene toe mit prouande ende wes hem noot was ende ontsettede dat slot ende toech mit een machtich heer van volck ende streden tegens die van samelant ende versloecher veel ende venck ende nam veel roofs ende toech in koerlant ende voirt quam hij mit syn volck the Rieghe ende daer bleuen doot drie heren des oirdens ende wael veertich ander man

384 ¶ Dit nabescreuen gescieden Inden tijden dat Meyster Coenraet van doringen hogemeister was van pruyssen

¶ Ist ghestaen had ouer vijfendewijntich lair dat [1] Anyemant van alle den heren den heyligen lande the abaten quam dan die Coninck ende patriarche van Iherusalem mitten oirden vanden tempel, ende vander duytscher oirden, van sinte Iohans oirde, van sinte Lasarus oirde, ende van sinte Thomas van Cantelenberchs oirden ende die vorsten princen ende heren vanden heylighen lande ende borgheren die hielden Akers tegens den heydenen dan nv inden lair dusedent twehondert vijfendeveertich dede die paeus Innocencius die vierde dat cruys prediken tot des heyligen lands behoef in vranckryc ende in anderen landen

[fol. 85-ro]

385 ¶ Die goede coninck Lodewich van vrancrijck die na syn doot ghecanoniseert wert die maecten hem oick rede ende tooch wt inden naem goids Int lair M II^c ende XLVIII opten woensdach nae sinte Bartolomeus dach Hij nam mit hem tve sijnre broederen als kaerl greue van angiers ende Robbrecht greue van artoys Ende veel bisscopen heretoghen greuen Ridderen edelen ende onedelen luden Coninc Lodewijch tooch ende quam in Cypers daer hem die Coninck van Cypers eerlick ontfinc ende dair bleeff hij dien wijnter leggen Doe senden die coninck van Tartarijen brieuen aenden Coninck van vrancrijck sijn vruntlike gruet ende ontboot hem dat hij in sijn hert drie lair lanck kersten dacht te wesen ende woude ghelouen in Ihesum christum den goids zoen Ende vele ander princen ende heren screuen oick anden Coninck van vrancrijck vruntsca p

386 ¶ Is die Coninck Lodewich van vranckrijck in Cypers was

[1] ▲

soe quam daer een sterft alsoe dat die coninc voirscreuen verloes onder Ridderen ende edel luden wt synen heer ende wt sijn ghesin twehondert ende veertich personen, Die Coninck versoenden vele scelinghen ende twijdracht die langhe gestaen hadden Daer nae des saterdaghes nae ascensionis dach ghinck die Coninck the scepe mit heren hertoghen grauen ende bisscopen ende wouden tot Egipten waert, doe quam alsulken storm ende wijnde dat sijn scepē driewerff weder tot Cypers aen lant mosten Daer nae kreech hij goeden wijnt alsoe dat sij corts quamen voir damyaten in die hauen Die coninck trat opt lant ende die ammyralen ende die vander stadt bestreden den Coninck mer die coninck weerden hem alsoe mit sijnen heren ende volck dat hij twe machtighe ammiralen ende Capiteynen vander stadt versloech mit vele sarrasenen ende ongelovigen Ende die van bynnen der stadt ontstaken die stat mit den viere ende vloghen vter stadt Die soldaen en was dair nyet want hij lach sieck ende sterff corts dair nae Die coninck mitten kersten steghen inder stadt mit machten sonder stormen ende lesten den brant soe dat alle dat meest vander stadt behouden wert dat groot geluck was, want damyaten was soe sterck van water van mueren ende van toirnen soe dattet onwinlick was Die legaet reconcilieerden machamets tempel in die ere van Marien der moeder gods ende sanck daer misse

[fol. 85-vo]

387 ¶ Is die soldaen corts dair nae sterff soe wert om sijnen
[1] **A**soen ghesant die in orienten was Ende dair nae opten vastelauont tooch die Coninck ouer een ryuier om vorder te trecken Ende als die sarrasinen vernamen dat die Coninc ouer die ryuier was soe hebben sij hem bestreden dair seer gheuochten wert daer groot volck vanden sarrasinen doot bleeff ende oick vanden kersten, Mer die coninck hielt die ouerhant, ende dit gescieden in een dorp geheten Messora Die sarrasinen vlogen ende die kersten volchden hem nae ende die sarrasinen vlogen hier ende dair Mer als die sarrasinen vernamen dat die kersten hem nyet tsamen en hielden Soe toghen sy hem the samen ende bestreden die kersten soe sy dwaeslick van een gesceyffelt waren daer seer geuochten wert daer kaerl greue van angiers des conincx broeder veel vromicheden dede Ende die Coninck behielt dat velt noch die reyse

[fol. 86-ro]

388 ¶ Die Coninck dede ene brugghe maken ouer die ryuier ende the messora bleef hij legghen op dat velt Die nywe soudaen des soudaens soen is ghecomen mit groter macht ende heeft den Coninck bestreden daer vtermaten seer gheuochten wert, daer hem die Coninck soe vromelicken tyerden, ende sloech doot den ghenen die sijn orsse doirstack oick sloech hij doot mitter hant seuen sarrasinen gewapent Ende sijn twe broeders die hem soe vromelick hadden Mer int lest wert die Coninck ende sijn twe brueders ende veel groter heren gheuanghen ende waren een tijt gheuanghen

389 ¶ Daer nae soe wert een peys ghemaect soe dat die Coninck den soudaen soude gheuen Tyendusent gulden besanten ende most damyaten ouer gheuen ende most alle dien scade sint dat hij damyaten kreech betalen ende alle die gheuanghen die hij hadde quijt laten, Des soude die soudaen weder den coninck ende alle die princen ende heren ende alle die kersten quijt laten die gheuanghen waren sint dat die Coninck damiaten wan Ende die coninck soude al sijn goet syn volck ende sijn scepē vrij weder wech mogen voeren

390 ¶ Die coninck verborchden syn belouften ende tooch van dair ende en had nyet den twijntichsten man behouden van den ghenen die hy wt voerden Die Coninck toech tot Akers aen daer hij heerlick ontfanghen wert

[fol. 86-vo]

ende toefden dair een wijl ende doirsach alle dat regiment ende maniren van **A**kers hij sach der duytscher heren habitacie ende woninghe ende oick hoir wapen die die paeus **C**elestinus der oirden ghegeuen had den witten schilt **w**it mit dat swerte cruys ende dat gulden cruys dat die **C**oninck van *Iherusalem* dairtoe ghegeuen had ende den gulden schilt mit den swarten aern die keyser vrederick dairtoe ghegeuen hadde, ende sprack **w**ij willen die wapen mede vercyeren mit vier lelyen van onser wapen daer sij onser bij ghedencken sellen, **E**nde gaf daer brieuwen off **E**nde gaf der duytscher oirden twedusent gulden bysanten tot horen costen ende veel meer ander goets dat hij tot akers dede **E**nde dit gescieden **I**nt lair dusent tweehondert ende vijftich den twijntichsten dach in **A**ugusto **E**nde die **C**oninck toech weder tot sijnen landen **M**er sint en quam nye heer off prince tot dat **A**kers belegghen ende ghewonnen wert die den heyligenlande the baten quam

391 ¶ **T**em die hoechmeister meister **C**oenraet maecten enen [1] **M**eister van duytschenlande die den duytschenlanden regieren soude onder den hoichmeister inder tyt, ende dese hiet yerst groot gebedigher van duytschenlande off groot **C**ommenduer van duytschen lande, mer gemeenlick heetmen hem meister van duytschen lande **E**nde die yerste dus ghemaect wert was geheten heer **B**odo greue van hoenloch

392 ¶ **D**ie hoechmeister **C**oenraet van doringhen wert seer weeckelick ende sterff tot **M**eyborch in hessen ende wert mit groter heerlicheit begrauen daer sinte **E**lisabeth rustet, ende hij was hoirs mans broeder **E**nde dese meister **C**oenraet dede maken een seer heerlic hospitael then ewigen dagen voirden sieken mit al dat dairtoe behoren soude, mit den dienste goids, mit meisters van medicinen ende surginen, ende voir elken sieken menschen bedde een sijden gardijne, ende die ouerste deken sijden, ende dit moetmen aldus then ewigen daghen bewaren ende in raeck houden ende vernywen alst noot is

[fol. 87-ro]

393 [1] **B**ij **M**eister **C**oenraets van doringhens tijden voirscreuen hebben die paeusen **I**nnocencius quartus ende **A**lexander quartus **E**nde die keyser **H**enricus septimus ende **C**oenrardus **R**oenschconinck den duytschen oirden voirscreuen vele scone vrijheiden ende preuilegien ghegunt ende gegeuen als hier nae volget ende deen naden anderen bescreuen staen

394 ¶ **I**nnocencius quartus

[1] **I**nnocencius et cetera **D**en bisscopen et cetera **N**ae dat ons the kennen gegeuen hebben die meister ende brueders et cetera hebben wij verstaen dat ghij vanden eruen die hem van leuenden off doden wittelick gegeuen syn om v woekerie ende ander gescefte the volbrengen bestaet the eysschen dat twijntichste deel vanden costen ende ander onschuldighe scatinghe wair om wy v beuelen ende strengelick gebieden dat ghij van alsulke scatinghe oflaet ende die rechten der bruederen gheensins en bestaet te breken **M**er also in haren vrijheiden laet bliuen dat sy van v nyet en hebben the clagen op dat wy daer toe nyet gedwongen en werden strengher the versueken

[fol. 87-vo]

395 ¶ **I**nnocencius quartus

[2] **I**nnocencius *et cetera* Den bruederen *et cetera* Wij verlenen v dat
ghij vrij eysschen ende nemen moghet erue goede
bernerlick ende onbernerlick wtgesceyden leengoeden
die den vrijen personen uwer broeder, wair sij inde
werlt ghebleuen weren, angecomen soudē hebben van
versterff off anderen witteliken tytulen op dat sij
die voirscreuen gueden anderen personen gheuen mochten
nae horen wil

396 ¶ Innocencius quartus

[2] **I**nnocencius *et cetera* Den meister *et cetera* Want wy hier voirmaels
geseet hebben dat die exempte personen van wat vri-
heiden sij sijn Nochtan om hairre misdaet . of voirwaerden
ende guede daermen hem off anspreect inden rechte bete-
melick mogen voir die lants rechteren gheladen werden
End die in hem vanden voirscreuen punten hoir Iurisdictione
volbrenghen nae dat recht eyscht Wairom ghij twiuelt
off uwe vrijheiden ende exempcie .U. ende uwen oirden
bij preuilegien ende verlenynghe des stoels van Romen
ghegeuen enighen hijnder daerom mocht gescien So hebdi
ons ghebeden dat wij uwen scade dair tegens doir onse
vaderlike sorghe versien wilden Want dan die gheestlicheit
uwes oirdens v gunstich gemaect heeft voir ons . verlenen wij
v mit desen scriften als oick onse begheerte is mit gueden
wil v te behueden vrij van al dair v hindernis off comen
mocht als dat vander voirscreuen Constitucie uwen vriheiden
ende gauen in toecomenden tijden gheen hijnder en sal comen *et cetera*

[fol. 88-ro]

397 ¶ Innocencius quartus

[2] **I**nnocencius quartus die gheeft der duytscher oirden
soe wie den seluen oirden sijn behulpelicke hant ~~the~~
reyckt ende the baten coemt off testament beset, dat
derdendeel quijt van ghesetter penitencie diemen doen
soude voir elke dootsonde diemen doen soude ten lonc-
sten daghe toe vander pinen

398 ¶ Innocencius quartus

[2] **I**nnocencius quartus die geeft den meister ende alle den
bruederen vander duytscher oirden ende alle hoir familie
ende huisgesin een soon absolucie inder vre hoirre doot
Ende indien sij van dier suycten op stonden nochtans soe
mogen sij die absolucie altijt in die vre hoirs doots ge-
bruken ende ontfangen

399 ¶ fforma ~~h~~ absolucionis

[2] **M**isereatur *et cetera* Indulgenciam *et cetera* Dominus noster ihesus christus per
suam ineffabilem misericordiam te absoluat . et ego te absoluo
auctoritate eiusdem domini nostri ihesu christi . auctoritate preuilegiorum
ordinis nostri . beatorum petri et pauli apostolorum . auctoritate
apostolica michi commissa et tibi concessa . qua fungor in hac
parte . ab omni vinculo excommunicationis . suspensionis et in-
terdicti . maioris uel minoris . generalis vel specialis . Iuris
vel hominis . et a macula participationis . et ab omnibus excessibus .
transgressionibus . et delictis preceptorum dei . constitutionum
paplum . prouincialium . et synodalium . necnon transgressione
voti regule statutorum et consuetudinum ordinis nostri . et ab
omni irregularitate contracta scienter vel ignoranter intra
vel extra ordinem . et ab omni symoniaca prauitate in bene-
ficio uel beneficijs . ordine uel ordinibus . et ab omni in abili-
tate contracta ex quibusdam statutis ordinis nostri . et abilito

[fol. 88-vo]

te ab illis irregularitatibus . et inabilitatibus . et tecum misericorditer dispenso . teque ad ordines beneficia officia rehabilito . et in pristinum ac legitimum statum restituo . et absoluo te ab omnibus peccatis tuis . deo et michi confessis contritis et oblitis . que libenter confiteri velles si eorum memoriam haberes . et restituo te vnitate fidelium . et sancte martyris ecclesie . et septem sacramentis eius . dando tibi plenam omnium peccatorum tuorum remissionem . et absolucionem . et restituo te illi innocencie et puritati . in qua eras quando fuisti baptisatus **In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen** Et hoc si de presenti infirmitate decedas . et in articulo mortis existas . **Alioquin** ex misericordia dei salua sit tibi gratia donec fueris in articulo mortis constitutis **In nomine patris et filii et spiritus sancti vade in pace et amplius noli peccare**

400 ¶ **Innocencius quartus**

[1] **I**nnocencius die vierde ghebiet allen prelaten *et cetera* dat sij die sentencie des bans off interdicts inden voirscreuen broederen of hoir kerken noch in hoir clercken nyet en kundigen **N**och den voirscreuen bruederen in gheenrehande manieren en vexeert mer v alsoe thegens hem scickt dat sy gheen saeck en hebben voir ons ouer v the clagen

[fol. 89-ro]

401 ¶ **Innocencius quartus**

[2] **I**nnocencius die vierde ghebiet allen prelaten cureiten *et cetera* dat sij den voirscreuen bruederen niet ~~et~~ en excommuniceren noch hoir kerken interdiceren sonder sonderlinge oirlof des stoels van romen **E**nde voirt wair yemant vanden uwen ondersaten die hoir geweldige handen in hoir husen sloegen off den voirscreuen bruederen myt onbetamelicke moyenisse verdruckten **E**nde sij v dair ouer clageden soe suldi hem alsulck recht doen ende hoir rechten alsoe helpen bescermen dat hem gheen noot en is tot ons the comen ouermits ghebreck des rechtueerdicheits

402 ¶ **Innocencius quartus**

[2] **I**nnocencius die vierde gheeft den voirscreuen broederen waert dat enighe brieuen wt den stoel van romen tegens den voirscreuen bruederen ghegeuen worden van dien daer sy preuilegien vten stoel van romen of hebben ende van hoir oirde daer gheen sonderlinghe mencie ghemaect en wair, op den brieuen . en syn sij nyet sculdich te andtworden

403 ¶ **Innocencius quartus**

[1] **I**nnocencius die vierde gheeft den brueders voirseyt soe wat goeden dat hem aen besteruet, dat sy souden geboert hebben hadden sy in die werlt ghebleuen dat sy dat vrij moghen eysschen ende ontfangen wtgenomen leengoede

[fol. 89-vo]

404 ¶ **Alexander quartus**

[2] **A**lexander die vierde ~~gaff~~ gheeft den brueders voirseit alsulke vrijheiden ende indulgencien als die heren van sinte Iohan hebben ende die tempeliers plagen the hebben

[2] **A**lexander die vierde geeft den bruederen voirseyt dat nyemant beirloft en sij die sentencie des bans off interdicit the kundigen inden brueders priesters of leken sonder sonderlinghe oirloff des stoels van romen Ende wair dat sake dat van yemant sulke sentencie ghekundicht werdet inden broederen of den horen so en souden die brueders des nyet laten sij en souden hoir kerken frequenter ende den dienst doen want sulke sentencie ydel is ende van gheenre weerden

[2] **A**lexander die vierde heeft gegeuen den gebiedegers ende den brueders voirscreuen dat sij clercken off leken die vrij ende ongebonden sijn ende oetmoedelick ouermids deuocien den oirden ende hoir geselschap begheren sonder verreck ontfangen moghen ende dat habijt hoirre oirden gheuen ¶ **O**ick soe heeft **A**lexander geset **S**oe wie professie ghedaen heeft inden oirden voirscreuen of noch doen sal dat dien nyet beirloft en sy weder the gaen totter werlt ende dat cruce ende habijt hoirre oirden van hem te werpen off tot enen anderen oirden hij sij meerre of mynre the gaen sonder oirloff des meysters ende der bruederen Ende dat nyemant hij sij geestelick off weerlick sulcke brueders ontfangen of houden sall ¶ **V**oirt waert sake dat god nyet en wil dat yemant vanden brueders sijn habyt alsoe after liet tegens onse ghesette **S**oe willen wij datmen inden brueder die sentencie des bans leyt vanden brueders priesters hoirre oirden ende die nyet en verlichten hij en come oetmoedeliken weder totter oirden ende verdient die ghesette hoirs habijts behoudelick die discipline hoirre oirden

[fol. 90-ro]

[2] **A**lexander die vierde heeft gegeuen den brueders ouermits sonderlinghe gracie . dat sij nyet sculdich en syn yemant vanden gebiedigers off brueders hoire oirden enigerhande sonderlinghe prouisie the doen onwillike van prelatuerscappen off van digniteiten off officien off vanden husen off van enigerhande goede hoire oirden die sij verworuen hebben ouermits briuen des stoels van **R**omen off noch weruen sullen, mer dat sij the vreden sijn mit dat ghene dat in hoir regel staet, Ende off daer yet verworuen wordt tegens die tenoir deser indulgencie dat soude ydel ende van gheenre weerden wesen

[1] **A**lexander die vierde gheeft den brueders voirseyt dat sy alsulcke goeden die mit woekeren syn ghewonnen off mit rouen off anders qualick gewonnen, vrij mogen ontfangen alsoe verre alsmen den ghenen diement van rechts wegen sculdich is weder the geuen nyet en kendt noch vijnden en can ¶ **O**ick soe mogen sij ontfangen van beuerden die verwandelt werden bij den bisscopen van horen landen tot eenre somme van dusent marcken tot behoef des meisters ende der bruederen wtghenomen die beuert van *Iherusalem* alsoe veer als sy die selue gracie nyet verworuen en hebben vanden stoel van **R**omen dat sy die selff mogen ontfangen Ende oick alsoe wair dat sake dat die brueders voirseit vanden dusent marcken yet off lieten off weder gauen off den ghenen gauen vanden

[fol. 90-vo]

welken sy die ontfangen hadden, alsulke afterlaet off
wederghift en soude hoir nyet baten tot hoirre verlossinghe

409 ¶ Alexander quartus

[2] **A**lexander die vierde gebiedet allen prelaten *et cetera* wair dat sake dat yemant vanden bruederen in uwen parrochien off in die steden die v beuolen sijn dat cruce ende habijt van hem worpe nae dat hij professie gedaen had off tot enen anderen oirde ghinck het sij meerre off mynre sonder oirloff des meisters ende der bruederen datmen den brueder ende den ghenen die hem ontfengen ende onthielden the ban souden doen alle occasie off ghedaen

410 ¶ Alexander quartus

[2] **A**lexander die vierde gebiet allen prelaten dat nyemant en sal den bruederen *excommuniceren* off hoir kerken interdiceren sonder sonderlinge oirloff des stoels van **Romen**

¶ Voirt soe gebiet hij van uwen parrochianen die hoir husen oneerliken aentasten ouermits ghewelt of mit ontameliker moyenisse den voirseiden brueders verdrucken nae dat sy v dair ouer claghen dat ghij hoir alsulck recht doet ende hoir rechten alsoe helpt beschermen dat hoir gheen noot en doet den stoel van **Rome** ¶ dairom the versueken van gebreck des rechtueerdicheits **Mer** v sorchfoudicheit ende v gehoorsamheit sullen wij dair van prijzen ende dancken ende ghij sult deelachtich sijn der beneficien die in dat heylighe huis ende vergaderinghe ghescien ¶ Voirt soe gebiet hij dat nyemant en sal tyende nemen vanden voetsele der beesten off van beesten ¶ Oick oft gheboerden dat die voirseide brueders enige oratoria off kerchouen wouden tymmeren soe souden **Archibisscopen** ende bisscopen die wyden ende souden dair nyet hinderlic in wesen ¶ Voirt soe gebiet hij allen prelaten waert sake dat yemant vanden brueders sijn habijt liet legghen in v bisdom ende liep dwalen doir die werlt off ongehoirsaemheit ende rebel wair sijnen ouersten . dat sy den brueder sullen manen dat hij sijn habijt ende cruce weder an neme ende gheue hem seluen deutelick ende oetmoedelick in gehoirsaemheit sijns ouersten **Ende** off hij enighe officie mit geweld hielde dat hij die in gheenrehande maniren hem vermaet the houden **Ende** wair dair yemant die v gebot vermaden dien soudt ghij alsoe langhe the banne doen hent sij voldan hadden

[fol. 91-ro]

411 ¶ Alexander quartus

[2] **A**lexander die vierde heeft gegeuen den brueders ouermits sonderlinge gracie waert sake dat enige brieuen verworuen waren vanden stoel van **Romen** off noch verworuen souden werden soe en waren sij nyemant sculdich te hulpen the comen ouermits die brieuen noch in personen noch in goede then wair sake dat die brieuen volcomen wtspraken ende mencie dair off deden **Ende** off enich process off sentencie tegens hoir off hoir kerken off hoir husen ghescieden die souden van gheenre vasticheit offte weerden wesen

[fol. 91-vo]

412 ¶ Alexander quartus

[2] **A**lexander die vierde heeft gegeuen den brueders dat gheen legaet off ander boden des stoels van **Romen** wtgeseit den **Cardinalen** enich ghifte off gelt onwillich van horen husen kerken wtporssen sullen ouermids betalinge

hoirre procuracien dan alleen cost ende notorffte ende of sij yet daer en bouen beswaert worden mit bannen off mit ander moyenisse dat soude van gheenre weerden wesen

413 ¶ Alexander quartus

[2] **A**lexander die vierde ghebiet allen prelaten dat sy voirsichtich syn dat sy noch gheen van horen ondersaten vanden voirseiden broederen enich onghelt van wechgelt bruggelt off van enich anderhande toll van horen goeden ruerlick off onruerlick off van horen luden nemen off laten nemen

414 ¶ Henricus die seuende

[2] **H**enricus die seuende alsoe ghenoeemt vander gunst der gotliker goedertierenheit **Roemsche Coninck** altijd vermeerre des rijcx die gheeft mit bedachten moede ende rade der princen, den huse des hospitaels ende den broederen der duytscher oirden van iherusalem **Alsulke** gracie ende vrijheit, dat soe wat preuilegien confirmacien of ander brieuen die sy van verlenen des **Conincrikes** of keyserrykes mogen vercryghen, dat sy die sullen hebben sonder enich loon off enigerhande scatinghe the geuen den cancellieren **prothonotarien** off notarien inder tijt wesende **Ende** hiertoe confirmeert hij dat syn vader **fredericus** die anderde alsoe genoemt **roemsch Coninck** in sinen yersten preuilegio ghegeuen heeft **Als** wie dat meister is off ouerste **procurator** in duytschen lande dat die sal onthouden wesen in dat hof mit seuen personen ende alsoe vele peerden **Ende** twe brueders des oirdens mit drie peerden die altijd des keyzers aelmissiers syn ende wesen sellen **Ende** hij settet dat nyemant den broederen dit voirscreuen preuilegium in breke **et cetera** **Ende** die ghetugen dair ouer syn dese **Syfiridus Archebisscop** van **mens Theodricus** archebisscop van **tryer Henricus** archebisscop van **Colen Eberhardus** archebisscop van **Saltzburch Harmannus** bisscop van **herbipolensis Henricus** bisscop van **eystenensis Henricus** bisscop van **basiliensis** . bisscop van **leodiensis Iacobus** bisscop van **Akonensis Milo** bisscop van **Beluacensis Ludouicus** hertoch van **beyeren** palsgraue vanden ryn **Lupoldus** hertoch van **Oistenrijck** ende **stirien Ludouicus** lantgraue van **doringhen** palsgreue van **sassen Henrick** hertoch van **brabant Ferrandus** greue van **vlanderen Ludouicus** greue van **karinthien Theodricus** greue van **Cliuacensis Henricus** greue van **Seynensis Conrardus** borchgraue van **Nurenberck Gerlacus** van **butingen** . **wernherus** van **bonlandia** spisendrager . **wlricus** van **mynzenberc Eberhardus** van **walpurg Cunardus** ende **Euerhardus** van **wintersteten** scenken **Ende** meer anderen **Ende** dis is ghesciet te **Aken** in dat hoge hoff **Int** laer ons heren dusent twehondert seuen ende twintich op die seste kalende des **Aprils** ende die vijftiende **Indictie**

[fol. 92-ro]

[fol. 92-vo]

415 ¶ Conrardus Roemschconinck

[2] **C**onrardus des gotliken keyzers **fredericus** soen vander goids genaden ghecoren **Roemschconinck** altijd vermeerre des rijcs **Ende** erfgenaem des rijcs van **Iherusalem** **Allen** den ghenen dien dese brief sal tot ewigen dagen ghetoeent werden maken wij openbair **Dat** wij ons alre doirluchtichsten vaders ende heren **ffrederich** roemschs keyzers scriften nyet ghecancelleert nyet ghescendet nyet vergaen noch in ghenen deel gequetz hebben gesien ende gehoirt in desen worden gescreuen ¶ **Als** dat die leen goet besittet vanden rijcke, die mach mit oirlof ende vrij alsoe vele als hem belieuet, ghelyck syn eygen goet den duytschen oirden gheuen ¶ **Ende** in tuychnisse ende meerre be-

wijs des alre onuerwinlicsten heren ons vaders frederics Roemischen keyzers voetstappen nae the volgen Soe confirmeren wij die voirscreuen scriften ende gracien Ende besegelen ende vestighen dit preuilegium mit onser maiestaet seghel Ende gebieden dat vaste the houden Gegeuen Hagenouwe Int lair ons heren dusent twehondert twee ende veertich In Iunio op die vijftiende Indictie

416 ¶ Van meyster Poppe van oistrenghen die seste Hoghemeyster van pruyssen

[6] **P**oppe van ostrenghen was die seste M.CC.LII. hoichmeister van Pruyssen vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van Iherusalem elff lair lanck . Hy hadde dertyen lair lantmeister geweest van pruyssen eer hij hoichmeister gecoren wert Hij was een wijs man ende vroom ter hant Hij hadde menighen strijt ende manghelinghe teghens die quade pruyssenaers ^{eer} datmense onderdwanck ende tot den kersten geloue bracht ende houden mocht Ende oick tegens hertoch Swantepolt van pomeran dair veel off the scriuen wair mer dat waer the lanck Dese meyster poppe setten Int lair dusent twehondert ende dryeendevijftich onder hem enen lantmeyster in pruyssen ende was geheten heer Henrick van wayda ende was die derde lantmeyster in pruyssen Tyen lair lanck Hij senden heren Dirck van gronynghen den meyster van lieflant tot Romen anden paeus om des oirdens saken want hij een wijs ende geleert man was Ende senden weder in lieflant enen anderen meyster Int lair ons heren dusent twehondert ende vijftich ende was geheten heer Andries van stuerlant een heerlick vroom wael ghemynt man vanden volck

[fol. 93-ro]

417 ¶ In desen hoichmeysters tijden ende byden Lantmeesters tijden heren Henrick van wayda soe toghen die quade prusenaers voir krisborch mit een grote scaer van volck ende belaghen die borch ende wonnense Ende sloegen die brueders vander oirden die daer op waren ende al hoir volck datter op was doot, Die lantmeyster verdroot dit ende vergaderden een groot scaer van volck ende tooch dair voir ende want hem weder of ende vinck ende sloechse al die hy daer vant, ende dede dat huis off breken ende dedet tymmeren op een ander plaetse dairt hem bet the passe lach ander stadt

[fol. 93-vo]

418 ¶ In desen tijden was een heer des oirdens gheheten heer walraet ende was voicht ouer Ermelant ende op een tijt quamen een deel vanden pruyssenaers op geloue bij hem om mit hem sprake the houden ende hadden laghen geleyt om den voicht the verslaen ende hem syn huis off the wynnen Die voicht wert des ghewair, ende die pruyssenaers vlogen in een ander huis van hem Die voicht quam ende ontsetten dat huis . sij en wouden hem nyet op gheuen . die voicht dede dat huis al om ontsteken ende dede alle die heyden die dair in waren verbranden

419 ¶ Bij desen hoichmeyster meyster Poppen tijden ende bij den lantmeesters tijden meyster Henric van wayda soe quam Octaker die Coninck van bemen mit veel ander princen wt duytschen lande in pruyssen der oirden the dienst mit groter hulpe . alsoe dat die Hoichmeister ende die lantmeyster mit hoirre macht Ende die Coninck van bemen ende die ander prin-

cen mit horen volck toghen ouer die melem tegens alle die pruyssenaers ende die wt samelant ende dwongense dat sy hem mosten laten dopen die nyet ghedoopt en was, off si mosten steruen Oick soe mosten sy ghisel ende borghen setten dat sij vanden gheloue ende vanden oirden nyet treden en souden noch afterlaten

420 ¶ In desen seluen tijden Int lair ons heren dusent tweehondert vijffendevijftich halp die selue Coninck van bemen mit rade ende mit gauen ende mit hulpe als die hoechmeyster die stadt van Conyncksberch ende dat slot tymmerden . ende noemdet in des Conincks ere Conincksborch

[fol. 94-ro]

421 ¶ Dairnae Int lair ons heren dusent tweehondert ende tweendetsich hadde die hoichmeister meister Poppe enen anderen lantmeyster in pruyssen ende was geheten heer gheraert van hertsberch ende was die vierde lantmeyster in pruyssen tve lair lanck Ende die meyster ende oirde en betruweden die van samelant noch nyet alte wel Ende deden tymmeren ende maken inder samelant twee sloot . dairmen hoir valsheyte mede bedwinghen mocht Dat een op die pregor ende wert ghenoecht Terbeauwe, Dat ander by die salte see ende wert ghenoecht Lochsteden Dese worden volmaect Int lair ons heren dusent tweehondert ende vijffendetsich Mer die lantmeyster wert ofliuich eer dat dese sloot volmaect worden Int lair ons heren dusent tweehondert vierendetsich

422 ¶ Int selue lair van vierendetsich voirscreuen settede die hoichmeister meyster Poppe enen anderen lantmeyster in pruyssen ende was geheten Heer Harman van grimbach ende was die vijfte lantmeyster in pruyssen drie lair lanck Hij was een hart man ende seer scerp op eertschen goede the krigen ende seer vrack Hy was die yerste die den broederen des oirdens gaf the dragen groff laken als men in pruyssen maect Oick was hij die yerste die op bracht datmen den broederen des vischdages stockuysch the eten gaff Dit dede hy van groter karicheit Dese lantmeyster dede tot Eluingen openbaerlick twe heren ende broeders syns oirdens bernen om dat sij totten heydenschen pruyssenaers ghereden waren ende hadden hem tegens horen oirden gheset ende en woudse nyet In penitencie nemen Wairom dat die paeus gheboot den hoechmeyster dat hij dien lantmeyster off setten soude ende setten in die penitencie in die iaer boete mit allen den ghenen die hem raet ende consent dair toe gegeuen hadden ende dat gheschieden alsoe als die paeus geboden hadde

[fol. 94-vo]

423 ¶ Als nv die hoichmeister meyster poppe out wert ende totten stride nyet meer en dochte soe gaff hij die meysterscap oetmoedelick ouer ende nam een eerlick ghemack mit alle des hij begheerden Mar corts dair nae sterff hy ende wert tot berslouwe totten predicaren eerlick begrauen Int lair ons heren dusent tweehondert ende LXIII

424 [1] **D**ese nabescreuen vriheiden ende preuilegien ~~sijn den duytschen oirden~~ ~~sijn den duytschen heren~~ vanden paeusen keyser ende Roemschen Coninck gegunt ende ghegeuen inden tijden dat meyster Poppe voirscreuen Hoichmeister vander voirscreuen oirden was

[fol. 95-ro]

[2] **U**Rbanus *et cetera* Den meyster ende bruederen *et cetera* Als v begheerte inhielt dat Honorius onse voirvader v verleent heeft dat nyemant ouer v off v kerken scatten setten mach om mueren bruggen poirten off enigen anderen openbaren diensten Oick dat nyemant die vrijheiden die v honorius die selue onse voirvader v ende uwen huse verleent heeft mit enighen briueen ofhendich off the nyet maken mach Wij dan tot uwen beden gheneycht verlenen v oick by crachte deser tegenwoirdigher scriften die voirscreuen punten alsoe v onse voirvader voirscreuen verleent heeft *et cetera*

[2] **U**Rbanus die vierde ghebiet allen prelaten *et cetera* Dat sij hoir ondersaten dairtoe vermanen dat sy den brueders nae dat sy professie gedaen hebben hoir cruce ende habijt legghen laten off tot enen anderen oirden gaen willen hij sy hoger off leger sonder consent hoirre ouersten ende der bruederen nyet ontfanghen en sellen of ontheuen in maniren als Honorius voir ghegeuen heeft Ende waert sake dat yemant den brueders voirscreuen onthielt als voirseyt is soe soudmen den bruederen ende den ghenen diese onthielt the banne doen ende hem en soude geenrehande onscult baten moghen

[2] **N**icolaus die vierde gheeft den bruederen *et cetera* Als vrbanus sijn voirvader ghegeuen heeft als dat sy hoir bruederen clercken hoirre oirden mogen presenteren den bisscop dyocesano tot hoirre kerken daer sij lus patronatus hebben him vanden geesteliken ende hoir vanden tijtliken guede the andtwoirden

[fol. 95-vo]

[2] **N**icolaus die vierde ghebiet allen prelaten als Honorius oick geboden heeft dat sy die brueders clercken die hoir ghepresenteert werden van horen ouersten tot hoire kerken goedertierlick admitteren sullen

[2] **R**icardus byder goids ghenaden Roemsche coninck al-tijt vermeerre des rijcks die confirmeert alle preuilegien vasticheiden vrijheiden rechten ende wtnemynghe die den brueders vanden duytschen oirden van synen voirvaderen keyseren off conynghen gegeuen sijn Ende neemt onder sijn sonderlinghe bescermenisse alle die brueder des duytschen oirdens mit allen horen goeden, dat sy nv hebben off noch krigen sullen rechtueerdeliken van Coningen princen off in ander maniren Ende ghebiedet dit vast the houden Ende dat nyemant den bruederen hier en bouen hijn-derlick en sy *et cetera* Gegeuen the Nuys Int lair ons heren dusent tweehondert seuen ende vijftich opten achtendetwyntichsten dach in Nouember op die yerste Indictie In sijnen yersten lair

meister vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van *Iherusalem* twalef lair lanck ende regierden in groter eren tot geesteliker tocht ende tot des lands behoef **Hij** hielt die pruyssenaers seer onder dwanck mit synen broederen **Ende** dat lant van pruyssen ende dat lant van lieflant nam seer toe bij synre tyt hij was een seer wijs man van sinnen ende heerlick van liue

431 ¶ In desen meister **Annas** tijden starff hertoch **Swantepolt** van pomeran **Int** lair ons heren dusent twehondert ende negenendestich **Ende** int eynde van sijnen leuen soe riep hij syn vier sonen bij hem ende seyde hem **Lieue** sonen ick hebbe elff laer lanck krijch ende oirloch geuert teghens desen duytschen oirden mit macht ende mit boser list **Soe** segghe ick dij voirwair . sint dat ic mij teghens den duytschen oirden settede . soe nam ick altijd off aen eer aen goet ende aen macht . ende sy namen altijd toe ende worden altijd machtigher . dairom weet ick voirwaer dat godt mit hem strijt **Ende** die broederen sijn alle grote gheboirtighe mannen off van goeden edelen geslachten **Ende** alle vorsten princen ende heren sijn hem gunstich . ende doen hem grote hulpe ende bijstant **Dairom** mijn lieue kijnder hoirt mijnen raet ende mijn leer . **Ick** bid v dat ghy v nyet teghens hem en settet mer houdtse the vriende Dit laet ick v tot eenre leer ende tot enen testamente

432 ¶ Als doe hertoch **Swantepolt** doot was . soe vergat die oudtste soon sijns vaders leer . ende begonde weder te oirloghen ende the kryghen tegens den duytschen oirden seer stenghelic **Ende** die hoichmeyster ende die lantmeyster stercten hem hier op ende hem quam grote hulp wt duytschen lande **Ende** die meyster tooch mit groter macht in des hertoghen lant van pomeran ende verheerden ende verbranden al sijn lant ende nam alten groten rooff **Hij** versloegher ende vencker alte seer veel . soe dat hy weynich veylich behielt ende tooch wederom the heym mit synen volck **Daerna**e soenden die hertoch van pomeran mit den meyster ende mitter oirden ende hielt voirt vrede mit den oirde sijn leuen lanck

433 ¶ Die hoichmeister meyster **Annas** settede **Int** lair ons heren dusent twehondert seuenendestich enen anderen lantmeyster in pruyssen . ende was geheten heer **Helmerich** van rijcsberch ende was die seste lantmeyster in pruyssen hij was een vroom man ende regierden drie lair lanck ¶ In desen tyden quam **Henrick** monte der natangen hoeftman mit groter macht in dat **Colmesche** lant hij branden hij roofden ende hij sloech al dat hij becrachtighen mochte **Dit** dede hij mitten onghedoepten heydenen **Dat** kristen volc weeck totten sloten **Die** lantmeyster versamenden op een cort sijn volck ende volchden hem nae **Hij** quam aen die vyanden ende sloech manlick dair op . ende ther stont gauen die vyanden die vlucht . sijn randen hem nae ende versloegender seer veel . **Inden** nae lagen worden die kersten soe verstroyt om ghericheit der vyanden . alsoe dat die **bannier** allene bleeff **Als** die heiden dit vernamen ende sagen . sy sloegen weder opten kristen ende versloegen den lantmeyster ende den maerscalck ende veel edelre luden ende onedelen ende veertich broeder des oirdens

434 ¶ Dair nae settede die hoichmeister meyster **Annas** enen anderen lantmeyster in pruyssen **Int** lair ons heren dusent twehondert ende tseuentich ende was geheten heer lodewijch van baldinchem ende was die seuende lantmeister in pruyssen sess lair lanck

- 435 ¶ In desen tijden quam in pruyssen der oirden the dienst ende the hulpe **O**tto marcgraue van brandenborch ende syn soon ende syn brueder mit veel ridderscaps ende ruten **D**oe was die wynter soe weeck dat sy ^{nyet} en konden ghereysen op die vyande . mer doch om dat die marcgraue nyet the vergeefs in pruyssen gheweest soude hebben soe dede hij bij des meysters rade der oirden ther eren ende the hulpe tymmeren een slot ende noemdent nae hem brandenborch **I**nt lair ons heren dusent twehondert ende vijfendetseuentich ende reysden doe weder thuis mit synen volck
- 436 ¶ In desen tijden was the **C**onincsberch een broeder vander oirden ende heet heer **w**lrich van meyborch . die was soe sterck dat hij twe ghewapende man op hieff elck mit twe vingheren **D**esen was beuolen dat hij bewaren soude die scepen die in dat lant quamen ouer zee die die prusenairs plaghen the verderuen dair sij konden **E**nde op een tijt quamen die quade onghedoopte pruyssenaers sterck op driuen mit sess scepen . doe sy nae bij hem quamen so greep dese heer wlrich den mastboem van sijnen schepen ende sloech soe onbehende slaghen op die pruyssche scepen datter som ryemen ende stuerroeder lieten vallen ende soncken mitten scepen the gronde daer ouer vijftich pruyssenaers in verdroncken **E**nde doe dat die ander saghen soe vloghen sij al van daen alsoe seer als sy mochten
- 437 ¶ **D**ie hoichmeister meyster **A**nnas als hij hoichmeister ghecoren was soe setten hij enen anderen meister in **L**ieflant ende was **C**omptur tot **C**onynsborch . **D**ese was geheten heer **B**orchaert van hoernhusen, ende gescieden **I**nt lair ons heren dusent twehondert ende drieendtsestich **D**ese meyster borchaert regierden drie iair hij was een vroem eeraftich man vruntlick mitten volck ende hardt teghens sijn vyanden **H**ij wert in lieflant vruntlick ontfanghen . **H**ij screeff anden **C**oninck **M**ondouwe van lettauwen vruntlicke briuen ende seynden hem cleynoden tot eenre gruete dat die coninck seer vruntlick nam **E**nde die coninck senden hem weder scriften ende cleynoden ende gauen al was hij den heydenen gunstich
- 438 ¶ **D**ie meyster borchaert wert the rade dat hij te **C**oerlant woude opten zeekant ende besien die slote toe der memel, als hy dair bij quam soe vernam hy dat die heydenen daer by lagen in een bossche **E**nde die meyster had bij hem veertich broederen des oirdens ende ouer vijfhondert ander lude **E**nde der heyden was veel . dair ghinckt op een vechten ende dair worden veel heyden verslaghen die meyster wert ghewont ende dair bleuen doot twalef brueders des oirdens **D**ie meyster reet mit sijnen volck op dat slot ther memel ende als hij vander quetsinghe ghebetert was reet hij weder tot Riege mit sijn volck
- 439 ¶ **M**eyster borchaert maeckten hem rede om the trecken op die sameyten die hem die verrassinghe gedaen hadden dat hy hem weder gelden mochte **E**nde als die sameyten dit vernamen . senden sy bode anden meyster om een vrede ende bestant . die meyster quam dair node aen den vrede the maken **M**er die bisscop van **R**yeghe ende des meysters rade rieden datmen **t**we lair den vrede gaff om **o**ffmense yet bynnen dien tijden onderwysen mocht then kersten geloue the comen **E**nde die vrede wart vast ghemaect mit hande the gheuen als dair gewoenlic was . want als die heydens hantgheuinghe deden dat en braken sij in gheenrewijs **E**nde desen vrede wert wael gehouden aen beyden syden **E**nde die meyster hadde bynnen dien tijden veel the doen mit anderen heydenen
- 440 ¶ **D**oe dese twe iaren om ghecomen waren die **C**oninck vanden sameyten bereyden hem weder op die kersten the

[fol. 97-vo]

[fol. 98-ro]

oirlogen ende maecten grote reesscap ende loefden horen goden the geuen dat dordendeel dat sij den kersten off wonnen om dat hoir goden hoir victorie gheuen soude Ende sij togen mit groter macht in Coerlant in des oirdens lant

- 441 ¶ Als die meyster dit vernam stercten hij hem opt cortste mit sijnen volck ende die koeren wachten dairop Ende die meyster senden syn volck in Coerlant totter memmel waert . die brueder die tot goldinghen laghen ende ther memmel worden vroe ende wael ghemoet . ende die Coeren mit hem . ende brueder Beernaerdt van haren was hooftman van goldinghen ende vander memmel ende hij sprack den volck troestelick toe Het most op een striden gaen om goids laster the wreken ende dat ewighe rijck goids the wynnen Hij nam den bannier inder hant ende sij randen anden heydenen . dair wert enen groten strijt ende seer gheuochten Daer wert van beyden sijden veel volcs verslaghen . dair bleuen doot drieendedertich broeder des oirdens Ende die heyden hadden int eynde die ouerhant ende toghen wederom the heym Ende die kristen toghen the goldinghen ende ther memmel mit horen hoop
- 442 ¶ Als die meyster van lieflant dit vernam soe gheboot hij grote heeruaert ende hem quam veel volcs ende veel quamen der den duytschen oirden the dienst ende hij tooch in Coerlant om dat the besetten ende den scade vanden Coninck van sameyten the verhalen Die meyster sloech hem neder inden velde ende hij hadde gheern gestreden Mer die lettouwen laghen after een bossche ende die ruymden heymelick Ende die sameyten laghen vorder ende sij en quamen nyet aen Die meister toech inder semegallen lant voir een borch ende bestormden die ende wansee Ende toich voort ouer int lant ende tymmerden dair een slot ende wert geheten dobbelen ende besetten dat wael Dese meyster Borchaert hadde alte veel lasten teghens den Coninck vanden sameyten tegens den Coninck van lettouwen ende enen Coninck in Ruyschlandt Dese drie waren gesamentlick ghesloten dat sij lieflant ende Coerlant weder vanden kerstene aenden heydenscap brenghen wouden ende die duytsche oirde ende alle die kristen dair wt verdriuen Mar god almachtich ende sijn lieue moeder Maria sullen dat bescermen dat hoir Ridderen goids ende hoir kersten volck daer nyet wt ghedreuen en sullen werden want syt bijder hulpe goids ende mit groter vromicheit ende arbeyt dairtoe gebrocht hebben
- 443 ¶ Dairnae Int lair ons heren dusent twehondert ende seuenendetstich street die meyster Borchaert tegens den Coninc vanden sameyten ende lettouwen . ende hij wert verslaghen inden stride dat groot scade was Ende dit geschieden tot durben op dat velt verradelick daer die meyster ghelaecht was Daer bleuen doot anderholfhondert broederen des oirdens ende veel edelre mannen wt duytschen lande Die maerscalck van pruyssen bleeff dair mede inden stride doot Dair worden gheuangen Acht brueders des oirdens ende die sameyten lieten maken een groot vier ende dair worpen sij die selue brueders in ende verbrandense alsoe Oick waren dair noch ses brueders des oirdens die worden iamerlick gepijnt ende grote martelie aen ghedaen . ten lesten worden hem arm ende been off gehouwen ende hoir liuen gheuerendeelt Ende hebben alsoe die croon der martelien ontfangen Die heiden kregen die sloten the korsouwe ende dobbelen beyde in
- 444 ¶ Dese meister Borchaert eer hij bleeff had enen anderen broeder in sijn stadt gheset geheten heer Ioriaen van eyckstadt een vroom heerlick man hij dede den koeren ende den sameyten veel leets bynnen tijden . Ende hij en was nyet veel meerre dan een meyster ende meysters stat hij kreech gebreck van eenre quetsinghe die hy voir gehadt hadde

[fol. 98-vo]

[fol. 99-ro]

- 445 ¶ Int lair ons heren dusedent tweehondert ende achtentetstich senden die hoichmeister meyster **A**nnas enen anderen meyster in lieflant geheiten heer **w**eernaer van brithusen ende was twe lair meester van lieflant
- 446 ¶ In desen tijden was **C**oninck **M**ondouwe noch kersten hoe wel dat hij den heydenen in allen stercten **D**ie sameyten senden enen hooftman anden **C**oninck **M**ondouwe van lettouwen ende hiet **T**ramiate mit meer anderen ende spraken mitten **C**oninck ende vrouwe **M**arthen synre conynginnen ende leyden hem te voren datse die kristenheit solden laten varen ende werden weder heyden ende seyden hem toe **G**hij sijt mitten kersten bedroghen want wat die broederen vanden oirden v gesecht ende geleert hebben dat is weerlick al ghelogen ende bedroch **S**y hebben v van dynen goden ghetogen dijn vader was een groot machtich **C**oninck wilt ghij nv v kijnder die grote scande laten ende dat ghy ende v kynder noch eygen werden mocht hoe moechdi aldus blynt gheworden syn ghij syt een wys **C**oninck vernoemt . staet den sameyten ende den semigallen bij die v truwelick meynen ende holdt dij aen dijn goden die dijn olderen hadden **E**nde wij hebben warachtich vernomen werdt ghij weder heiden lettenlant ende lieflant sullen om gaen ende werden heyden ende sellen hem gheuen onder v ende ghij wert heer van beyde den landen
- 447 ¶ **D**oe die coninck dit verhoirt hadde doe wert hij toirnich op die kristen ende volchden **T**ramiaten raet **D**ie **C**oninghinnie was hier seer leet toe ende vermaende den **C**oninck wat eer ende grote vruntscap dat die meyster van lieflant hem ende hoir ghedaen hadde . ende dat hij hem aldus liet verleiden van **T**ramiate ende van alsulcken heydenschen volck des sij got gheclaecht **D**ie **C**oninck sprack vrouwe het is the laet swijcht ick en wil dair nyet meer off horen
- 448 ¶ **D**ie **C**oninck **M**ondouwe liet in allen sijnen landen die kersten vanghen ende oick een verslaen **H**ij senden aen den **C**oninck van **R**uyschlant ende liet hem weten dat hij vanden kristenheit wair getreden **E**nde die **C**oninck van ruyschlant was hier seer lieff toe ende ontboot hem grote bijstant ende hulp tegens den duytschen oirden ende tegens die kristenheit
- 449 ¶ **C**oninck mondouwe maecten een grote reyse op die goidsridderen van lieflant **E**nde die **C**oninck van ruyschlant solde hem mit synen volck tegens comen **E**nde die **C**oninck vanden sameyten quam mitten sameyten **E**nde wouden der goidsridderen lant van lieflant ende lettenlant verstruieren ende verderuen **M**ondouwe quam voir wenden ende hij vernam dat die ruysschen niet en quamen **D**ie **C**oninck was toirnich op **T**ramiaten dat hy hem bedrogen hadde . ende dat hem die ruysschen gelogen hadden, ende hij voir weder tot sijnen lande
- 450 ¶ **M**eyster **w**eernair van lieflant was een wijs man hij besetten syn lant seer wael ende hem quam grote hulpe wt pruyssen ende wt duytschenlande **D**ie coninck van **R**uyschlant quam mitter macht voir derpte ende roefde ende brande . hij brande derpte **M**er dat slot dat dair bij lach dair weeck die bisscop mitten broederen op mitten anderen volck ende scoten seer ende deden grote weer dair off soe dat hij dat slot nyet en kreech
- 451 ¶ **A**ls die meyster dit vernam toech hij the derpte waert ende wolde die ruysschen bestriden **M**er als die meyster quam soe waren die ruysschen weder ewech in hoir lant **D**ie meyster ende die bisscop besetten derpte weder the mael wael **E**nde die **M**eyster tooch in ruysschlant ende heerde ende brande ende versloech der veel . ende quam weder tot **R**yeghe mit sijnen volck **E**nde senden syn volck in Coerlant daer sy alte groten scade deden sij versloegen veel koeren ende wonnen een borch ende verbrandense **D**ese meyster weernaer dede vele vromicheden bij sijnre tijt datmen al ouerslaet om der lancheit wil **H**y wert kranck van syn ende tooch in duytschlant

[fol. 99-vo]

[fol. 100-ro]

452 ¶ Int lair ons heren duser tweehondert negenendestich seynden die hoichmeister meyster Annas enen anderen meyster in lieflant ende was geheten heer Coenraet van manderen ende was meyster drie lair dese hadde veel the doen teghens den ruyschen teghens den koeren ende teghens den sameyten Hij street enen strijt teghens den semigallen ende dair bleuen vele doden aen beyden sijden ende vandes oirdens broeders bleuender tyen doot Dese meyster Coenraet dede een stercke borch tymmeren ende wert geheten Wittensteyn ende lecht in lieflant tegens dat lant van derwen . Dese meyster badt vanden ampt

[fol. 100-vo]

453 ¶ Die hoefmeister meyster Annas senden Inden lair ons heren duser tweehondert ende tweendestueentich enen anderen meyster in lieflant ende was geheten heer Otto van rodensteyn ende was vier lair meyster Dese meyster Otto street enen groten strijt teghens den ruyschen . ende aen der kristen sijde bleeff doot bisscop Alexander van derpt . mer die ruyschen namen die vlucht ende dair worden verslaghen ende geuangen vijffduser ruyschen ende dair ouer Nochtans was der ruyschen heer veel meerre dan des meysters heer die hij op die tijt bij hem hadde want hij hem dair nyet op ghesaet en hadde

454 ¶ Daer nae soe maecten meyster Otto een grote heervaert ende vergaderden wel achienduser man the peerde ende the voet ende dairtoe negenduser man the scepe Ende die meyster tooch in Ruyschenlant ende bernde ende roefde ende wan een slot dat hij branden ende was geheten ysenborch Sij branden twe steden the gronde wt ende sy laghen voir plescouwe dat alte sterck was Die Coninck van Nauwaerden senden den ruyschen hulpe mer ten mocht nyet helpen Doe quam een vorst wt ruyschlant geheten heer Ioriaen ende was des Conincs stathalder ende sprack mitten meyster alsoe vruntlicken als datter enen vrede ghemaect wert the houden van beyden syden . ende doe tooch die meyster mit synen volck weder in synen lande

[fol. 101-ro]

455 ¶ Inden anderen lair daer nae soe street meyster Otto tegen den lettauwen ende teghens den semegallen ende in desen strijt bleeff meyster Otto doot ende twijntich broeders des oirdens mit hem Ende aender heydenscher sijden bleeff der veel doot . ende alsoe scieden sij van een . Ende die broederen maecten ter stont enen stadthaler geheten heer Andries ende dese wert in een manghelinghe vanden lettauwen verslagen oick mit twijntich broeders des oirdens

456 ¶ Hier blijft staen lieflant ende men spreket weder van pruyssen

¶ Die goede hoichmeister meyster Annas als hij twaleff lair geregiert soe sterff in duytschen lande ende wert tot meerborch in hessen eerlick begrauen Int lair ons heren duser tweehondert vijffendestueentich

457 [1] Bij desen voirscreuen hoichmeister meyster Annas van sangherhusen tijden sijn den duytschen oirden van onsser lieuer vrouwen van iherusalem ghegunt ende ghegeuen alsulke preuilegien ende vrijheiden als hier nae volgen ende bescreuen werden

458 [2] Rudolphus byder ghenaden goids roemsche Coninck altijt vermeerre des rijcs Allen synen aduocaten officialen procuratoren ende enen ygheliken kersten mensche sijn gracie ende alle goet Wij doen v kondich mit desen tegenwoirdighen scriften . dat bij gheualle der generael commissien die v ghedaen is the wederroepen tot onser macht-

[fol. 101-vo]

liker heerlicheit . alle die keyserlike goeden van wien dat sy tot nv toe gehalten sijn **S**oe willen wy dat die lieue broeders in *christo* des hospitaels onsser lieuer vrouwen van *Iherusalem* wt dier commissien in enigerhande maniren enighe moyenisse off turbacie geschie . mer die goeden die sij besitten al ist dat sij keyserlick sijn off gheacht werden het is nochtans onse menynghe die goeden the setten in hoir behaghen ende macht . alsoe langhe dat wij seluen mit een sonderling mandaet dat anders schicken **E**nde wij hebben in onsen syn ouerleyt ende ouerleggende hebben wij bekendt . dat ouermids die keyserlike goeden die selue broeders mochten groten hijnder krygen in horen eygenen goeden . ende dairom die wederroepinghe der gheenre die keyserlike goeden besitten . hebben wy sonderlinge mit voirsicht aen ons gehalten **G**egeuen hagensis op die ~~elfte~~ neghende kalende van **M**eerte inden yersten lair ons rijcs

459 ¶ Rudolphus roemsch coninck

[2] **R**udolphus bijder goids ghenaden roemsche **C**oninck *et cetera* **C**onfirmeert alle preuilegien die **f**redericus die anderde alsoe ghenoeemt . ende **H**enricus syn soen van **A**lmanien ende ander syn voiruaders . verleent hebben den hospitaell onsser vrouwen van *Iherusalem* ende der duytscher oirden **E**nde neemt dat voirscreuen hospitael ende oirden onder sijn beschermenisse mit allen horen goeden . ende maketse vrij van allen scatinghen tollen *et cetera* gelijk syn voirvaders ghedaen hebben **E**nde stercket dat myt synen maiestaet seghel . ende gebiedet dat dair nyemant teghens en doe bij dat verboren van twintich pont golds **G**egeuen tot **C**olen **I**nt lair ons heren dusent ~~vier~~ **t**wehondert drieendetseuentich op die achtynde kalende van december op die anderde **I**ndictie **I**nden yersten lair sijns rijcs

[fol. 102-ro]

460 ¶ Van meyster Hertman graue van hilderingen die Achte hoghemeyster van pruyssen

[4] **H**ertman greue van hilderingen was die **M**.CC.LXXV. **A**chste hoichmeyster van pruyssen vanden duytschen oirden van onser lieuer vrouwen van *Iherusalem* **A**cht lair lanck **E**nde **I**nt lair ons heren dusent twehondert ende sesendetseuentich settede die hoichmeyster meyster hertman enen anderen lantmeyster in pruyssen onder hem ende was geheten heer **D**irck van goetersleue ende was die achte lantmeyster van pruyssen **s**es lair lanck ¶ **I**n desen tijden reden **H**eer henrick scoenbrenck **C**omptur tot **C**risborch ende heer **H**elwich van goltbach sijn compaen mit dertich gewapent inder wildernisse ende wolden vernemen ende verhoren wat die **N**atangen begonden off bedreuen **D**oe wert hem gesacht **H**enrick mont der natanghen hooftman en waer nyet verre **e**nde iaghede inden bossche **D**ie **C**omptur wert vroe **H**ij randen tot hem ende vinck hem mit sijnen ghesellen ende hinck hem aen enen boom ende doirstack hem mit den zweerde

461 ¶ **D**ese hoichmeyster meyster hertman was een goet godvruchtich man ende dede veel goeds synen oirden ¶ **I**n sijnre tijt was tot **C**onincsberch inden **C**onuent een broeder des oirdens gheheten here **H**arman sarrasijn **D**ese was van sulcken heylighen leuen dat hem maria die moeder goids dick openbairden **E**nde tot eenre tijt openbairden sij hem mit bedroefden aensichte **H**ij vraechden hoir wairom dat sij soe droeffelick sach **D**ie moeder goids sprack **M**ijn lieue soon dijn bruederen . eten sij . drincken sy . off syn sij inder collacien off op anderen goeden steden . sij plagen the horen lesen ende spraken van goeden dinghen van mijnen lieuen kijnde ende van der heylighen leuen ende ander goede leringhe **M**er leyder nv sijn hoir woirde eten sij . drincken sij . zij en spreken nyet

[fol. 102-vo]

dan van schonen vrouwen van goeden peerden ende van anderen onnutten ydelen woirden Aldus hebben mijn kijnder mij geheel vergeten Mer sij sien dat sij hem beteren off sij mochten ghecastijt werden ende ten is mijnen lieuen kijnde off mij nyet behaechlick

- 462 ¶ Inden lair ons heren dusent tweehondert ende Tachtich began die hoichmeyster meyster Hertman van hilderinghe the funderen ende the tymmeren In die ere ende the loue Marien der moeder goids een hoofthuis vander oirden dattet hoofthuis heten ende wesen solde Ende dede dat nomen ende heten Marienborch nae onsser lieuer vrouwen die matronisse ende hooftvrouwe vander oirden is
- 463 ¶ Int lair ons heren dusent tweehondert ende tweende-tachtich setten die hoichmeyster enen anderen lantmeyster in pruyssen ende was geheten heer Coenraet van tyrborch die olde . ende was die neghende lantmeyster in pruyssen seuen lair lanck Ende in desen tijden soe sterckten hem Clappe der Eruen hooftman van Ermelant ende belacht een borch in samelant ende behoirden enen edelen man . ende dese borch hiet Cenuuwe Dit wert den Comptur van Conynsberch gesacht hij nam alle sijn volck ende machte opt corte ende randen dair toe Hij versloech alle Clappen volck van Ermelant ende vinck Clappe ende voirde hem tot Conynsberch ende hinck hem op enen berch die seer hooch was ende desen berch heet noch dair nae Clappenberch
- 464 ¶ In deser seluer tijt soe was tot Cruysborch een broeder des oirdens geheten Engelt dese was van sulcken heyligen leuen dat hij nacht ende dach een ijseren pansser ouer sijn lijf droech naecte lijff droech voir een hemde onder sijn cleder mit hey-melicken oirloff . ende droecht alsoe langhe dat hijt vernywede eer dat hij starff
- 465 ¶ Die hoichmeyster meyster hertman senden nae dode van meyster Otten van rodensteyn enen anderen meyster in lieflant Int lair ons heren dusent tweehondert ende tweendetseuentich ende was geheten heer wolter van noordeken Dese was drie lair meyster van lieflant . ende dede veel vromicheden tegens die sameyten ende semigallen daer hij veel victorien teghens hadde Daer nae wert hij sieck ende tooch in duytschen lande ende moch nyet meer rijden noch arbeiden
- 466 ¶ Die hoefmeyster senden in lieflant enen anderen meyster ende was geheten Heer Eerst van rasberch Int lair dusent tweehondert ende tweendetachtich Dese meyster Eerst regierden sess lair lanck ende dede een sterck slot tymmeren ende wert geheten Dunenborch Dese meyster Eerst dede veel heerlicker reysen opten heydenen teghens die lettawen semegallen ende ruysschen dair menich man doot bleeff aen beyden syden daer veel van the scriuen wair Ende int laetste wert dese meyster Eerst van lieflant verslaghen in enen strijt mit eenendetseuentich broederen des oirdens ende veel edelre lude mit hem . dit gescieden Int lair ons heren dusent tweehondert ende achtendetseuentich omtrent mitvasten
- 467 ¶ Als die hoichmeyster dit vernam the meerborch in duytschenlande in hessen daer hij doe was . ende die lantmeyster in pruyssen die was oick doot . doe hielt hij capittel ende ordinerden . dat die lantmeyster in pruyssen ende die meyster van lieflant soude een man wesen ende soude beyde die landen regieren om alsoe veel meerre machten the hebben Ende daer wert toe gheset ende ghecoren tot enen meyster onder den hoichmeyster ouer beyde die landen een vroom heer ende hiet heer Coenraet van vuchtenwanghe die dair seer node aen quam beyde die landen the regieren Ende die hoichmeyster moste meestedeel in duytschen lande leggen want alle die vorsten heren ende edelighen waren den oirden alte seer gunstich ende deden

[fol. 103-ro]

[fol. 103-vo]

den oirden alte grote hulp ende bijstant op pruyssen ende op lieflant . dat al ouergeslagen is om der lancheit wille
Ende meyster **C**oenraet wert lantmeyster in pruyssen ende meyster van lieflant **I**nt lair ons heren dusent tweehondert ende negenedetseuentich ende was lantmeyster in pruyssen een lair ende meyster van lieflant een halff iair

468 ¶ **M**eyster **C**oenraet nam veel broederen des oirdens mede ende tooch in pruyssen ende hielt capittel tot **E**luingen ende doirsach aldinck ende besteldent wijsselick **E**nde hij senden veel broederen ende ruterer in lieflant tot den statholder heer **G**heryt van **C**atsenellenboghe ende hij bleeff noch een lair in pruyssen ende dede dair vele vromicheden ende goets **E**nde in dier tijt hadden die onghedoopte prusen bijder **C**olmens in een walt geheten voghelsanck ene laghe ghelecht ende die borghers vander stadt togen dair spelen mit wijff ende kijnt **E**nde die heyden pruyssenairs quamen aen ghereden ende versloeghen alle die mans . ende wijff ende kijnt voirden sij wech in eyghenscap mer het wert hem nae noch ghegolden

[fol. 104-ro]

469 ¶ **M**eyster **C**oenraet tooch dairnae mit veel ruterer in lieflant daer hij eerlick ontfanghen wert ende dede veel vromicheiden op die heydenen **H**ij brocht die semegallen dair toe dat hoir **C**oninck vrede mitten oirden begeerden . ende die meyster quam node anden vrede . want sij gheen gheloue en plagen the houden . mer daer wert soe veel om veruolcht als dat dair vrede ghemaect wert ende bestediget . ende sy solden den oirden tyns gheuen ende nummermeer hem tegens die kristenheit setten

470 ¶ **M**eyster **C**oenraet als hij derdalff lair lieflant geregiert hadde soe wert hij wat sieck van liue alsoe dattet hem the swaer wert beyde die ampten van pruyssen ende van lieflant the regieren ende hij bad datment hem verliet **E**nde dair wart gheset enen lantmeyster in pruyssen die pruyssen regieren soude ende was geheten heer **M**anegolt van steynborch **E**nde in lieflant wert gheset enen meyster die lieflant regieren soude ende was geheten heer willikijn van schierborch

471 ¶ **I**n desen tijden was die hoichmeyster heer **H**ertman gereyst tot **A**kers ende als die hoichmeyster voirseit van akers tot venegien quam daer wert hij sieck ende sterf dair ende wert dair in des oirdens kerck eerlick begrauen **I**nt lair ons heren dusent tweehondert tweendetachtich

[fol. 104-vo]

472 ¶ **V**an meyster **B**orchaert van swanden die **N**egende hoichmeyster van pruyssen

[4] **B**orchaert van zwanden was die **N**eghende **M.CC.LXXXIII**
hoichmeister vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van **I**herusalem seuen lair lanck **H**ij was een wijs heer vernoemt **H**ij hadde enen lantmeyster van pruyssen onder hem ende was geheten heer **M**anegolt van steynborch **I**n desen tyden hadde die lantmeyster vele the doen tegens die **B**arten ende teghens der barten hooftman wert doot geslaghen . ende die berten vloghen weder vten lande te heym **H**y hadde hem hooch vermeten ende gezworen bij sijnen goden hy solde alle die brueders hanghen die hij krighen konde

473 ¶ **O**nder meyster **B**orchaert soe was een meyster in lieflant ende hiet heer **w**illekijn van scierborch **D**ese meyster street teghens den lettauwen ende versloech horen hooftman ende tsestich van horen besten ende die ander vloghen

dair bleuen twe oirdens broeders doot **D**ese meyster willekijn hadde menighen strijt ende mangelinghe teghens den lettauwen sameyten ende semegallen datmen tsamen ouer slaet **M**er then lesten streeet hij tegens den semegallen ende daer wert meyster willekijn mit drieendedertich broeders des oirdens verslaghen **E**nde sestien broederen des oirdens worden gheuangen ende veel martelien ende pijnen aen ghedaen . die sommige worden naeck op peerden gebonden ende alsoe mit cluppelen doot geslagen ende gheworpen . die sommyghe op houten roesteren gebonden ende vuer onder ghestoeckt ende alsoe verbrant ter doot toe **M**en senden bode anden hoichmeyster ende liet hem weten hoe dattet vergaen was ende dat die meyster van lieflant doot was gebleuen inden stryde

[fol. 104a-ro]

474 ¶ **D**ie hoichmeyster maecten bij synen capittel tot **E**luingen enen anderen meyster in lieflant ende was geheten heer **C**oen van hertegenstein . **D**ese tooch mit veertich broeders des oirdens ende mit veel ruters in lieflant daer hij seer eerlick ontfangen wert ende hadde veel krighen ende striden tegens den semigallen ende den anderen heydenen

475 ¶ **I**nden lair ons heren dusent twehondert ende negenendetachtich reysden dese hoichmeyster ouer meer tot **A**kers ende hielt dair **C**apittel ende bad vanden hoichmeysterscap the wesen . ende badt voirt oirloff in enen anderen oirden the gaen **S**ijn gebiedegeren ende broederen en konden nyet gheweten noch gemerken off beuijden wat hem dair toe dranghe . ende baden hem allen seer vruntlick dat hij syns willen wederquame ende bleeff bij hem **M**er hij bleef bij synen opset ende hij kreech oirloff ende wert een broeder in sinte **I**ohans oirden **D**aernaegheerden hy weder in die duytsche oirde ontfanghen the wesen mer ten mocht hem nyet gheboren **D**aer nae sterff hij ende leyt tot Rodes begrauen **E**nde dair wert inden **C**apittel ghecoren tot enen hoichmeyster heer **C**oenraet van vuchtewanghe een eersaem duechtelick man

[fol. 104a-vo]

476 ¶ Van meyster **C**oenraet van vuchtewanghe die tyende hoichmeyster van pruyssen **E**nde hoe die heerlick costelike stadt van **A**kers bij sijnen tijden vanden heydenschen soudaen belegen ende ghewonnen wert dat grote scade was . ende vanden getymmert ende costelicheit die dair In was

[4] **C**oenraet van vuchtewanghe was die **T**yende **M**.CC.XC. hochmeister vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van **I**herusalem seuen lair lanck **H**ij had oick yerst geweest meyster van lieflant ende oick lantmeyster van pruyssen **H**ij was een duechdsam man ende wijs hy was van groten vrunden wt duytschen lande dat den oirden wael dienden

477 ¶ **I**n desen tijden hadden die kersten noch **A**kers in ende haddent langhe **I**aren gehouden tegens den soudaen ende den heydenen alsoe dattet sommige langhe iaren in vreden ende in bestant stont . ende somtijt oick nyet . alsoe hielt die hoichmeyster ende sijn oirde vander duytscher oirden tot **A**kers altijd vele ruters op horen cost liggen bijden bruederen des oirdens die tot **A**kers woenden **A**lsoe begondet tusschen den soudaen ende die van akers ende den kristenen seer qualick the staen . alsoe dat die paeus **N**icolaus die vierde screeff ouer al om hulp tot akers behoeff **D**ie hoechmeyster meyster **C**oenraet senden dair den lantmeyster van pruyssen meyster **M**anegolt van steynborch ende den maerscalck van lieflant elck mit veel broederen des oirdens ende mit driedusent ruteren **E**nde alsoe die hoichmeyster nyet langhe hoichmeyster geweest en had soe most hij aldinck besicken alsoe en toech hij op die tijt tot **A**kers

[fol. 105-ro]

nyet **M**er hij meynden des lairs dair nae selue dair the
trecken **H**ier en bynnen quam die soudaen mit groter macht
voir **A**kers als men corts wel horen sal . want wij van
Akers nyet swigen en willen om te horen hoe dat vergaen is

478 ¶ Vanden belech van Akers ende die destructie

[2] ¶ **N**den tijden dat **N**icolaus die vierde paeus was
ende **A**dulphus van **N**assouwen keyser was gecoren
ende **A**lbertus van **O**istenrijck oick keyser wesen wolde
Ende heer **C**oenraet van vuchtewanghe hoichmeyster van-
der duytscher oirden was **I**n desen tijden hadde die soldaen
van **B**abilonien die stadt van **I**herusalem ende alle dat
heyliche lant in sijnen handen als men voir vijnden mach
sonder die stadt van **A**kers hadden die kersten noch **I**n

479 ¶ **D**ie **C**oninck van **I**herusalem ende die **p**atrlarch van **I**he-
rusalem **D**ie hoichmeister vanden oirden vanden tempel van
iherusalem **D**ie hoichmeister van sinte **I**ohans oirden van **i**herusalem
Die hoichmeister vanden duytschen oirden van onsser lieuer
vrouwen van **i**herusalem . ende veel ander vorsten ende princen
die van **I**herusalem ende wt den heiligen landen verdreuen waren
begrepen doe **A**kers om dat the houden tegens den heydenen

480 ¶ **D**ese stadt was bemuert al om mit costeliken gehouwen
steen ende den enen toirn bijden anderen soe datmen mit enen
steen mochte werpen vanden enen toern totten anderen **E**nde tus-
schen twe toirnen een poirt **E**nde die mueren vander stat
waren soe dick datmen dair enen waghen op weynden mocht
Ende leghet mitter eenre syden op dat meer gelyck **C**olen op
den rijt doet **E**nde op die ander syde was sij noch vaster
ende seer wael verciert mit ghetymmert ¶ **V**oirtmeer hadde
die stadt bynnen veel soonre breder straten alte schoon ende
reyn ende waren die meeste deel bouen ghedeckt mit ghe-
want offte ander laken voir die sonne nae dat yghelick
vermocht **E**nde in allen eynden vanden straten stont enen groten
toirn mit ijseren poirten **E**nde alle die husen waren meest-
al gelyck hooch ende bouen slecht als doen die manier dair
was **E**nde dair waren op grashouen rosen gaerden van wael-
rukenden cruden off schoon paulionen op geslagen alte costlick
ende rijckelick ghemaect **E**nde twater daer costelick op
gheleyt mit conduten mit menigherhande lusten **E**nde die
husen waren al gemaect van gehouwen steen ende bynnen
van metselrije ende schoon glaesuenster ende al getymmert
van lusten bet dan yemant versieren kan off bedencken nae
hoirre maniren

481 ¶ **I**tem te midweghen inder stadt woenden die werclude off
dat ambochts volck ende elck van enen ambochte in een straet
ende die **C**oopluden elck in hoir straten **E**nde dese vercyerden
alle hoir husen mit haren consten ende comenscappen woe malck
dat suuerlicste konde die een voirden anderen **E**nde hoe rijc-
kelicken ende costelicken sich dat hadde des en soldmen nyet
wael ghelouen ghelijckmen dat bescreuen vijnt

482 ¶ **V**oirt soe woenden bynnen om der stadt die vorsten ende heren
al op grote scoon borghen ende pallasen seer vast want daer woen-
den alle die vorsten hertoghen greuen baroenen ridders ende
die rijcke borgheren die die heyden hoir lant ende goet off ghe-
wonnen hadden **E**nde daer woenden ende hadden hoir
woensteden ende hoir hoofthusen bynnen akers gheset alle
die hier nae bescreuen staen

483 ¶ **D**ie patriarch van **i**herusalem **D**ie **C**oninck van **i**herusalem
Coninck **I**odewijchs broeder van vrancrijck **D**ie prince van
galileen **D**ie prince van anthiochien **D**ie hertoch van cesa-
rien **D**ie graue van laffe **D**ie greue van tripole **D**ie edel
heer van suer **D**ie heer van taberien **D**ie heer van sagette
Die heer ijblijn **D**ie heer van baruth **D**ie heer van

[fol. 105-vo]

[fol. 106-ro]

peysauwe **D**ie vorst van vaus was dair comen wonen wt
indien om des wonders wil dat dair was ende dese vorst
was van melchiors geslachte die onssen heer god offerden
Ende alle dese vorsten princen ende heren die reden seer
costelick op schoon rossen ouerdeckt mit sijden ende gulden
laken ghecleet . ende mit goude ende suluer seer costelick
gheciert **E**nde reden elck mit horen riddersen ende mit horen
soldenaren woe malck dat suuerlicste ende costelicste konde
die ene voir den anderen **E**nde alle na conyncliker wijse
Ende alle die dinghen die totter ridderscap hoirden van
houeren van torneren van steken van lagen van vlieden van
beyten dat hantierden sij alle daghe

484 ¶ **T**ot deser stadt quamen veel vorsten ende heren wt
allen landen om der staet the sien ende leren ende ver-
teerden dair hoir goet **E**nde een yghelick vanden heren
die dair woenden hadden malck voir hoir pallasen ende
borghen een sonderlinghe vrijheit die besloten was

485 ¶ **V**oirtmeer soe hadden dese grote heren hoir hoofthusen inder
stadt van **A**kers geset doe sij wt *Iherusalem* verdreuen waren
ende hadden alte scone goidshusen ende alte scoon stercke
pallasen daer ghemaect ¶ **A**ls die hoichmeister vanden oir-
den vanden tempel van *iherusalem* mit meer dan driedu-
sent heren ende soldenaren ¶ **D**ie hoichmeyster van sinte
Iohans oirden van *iherusalem* mit twedusent heren ende solde-
naren ¶ **D**ie hoichmeyster vander duytscher oirden van onser
lieuer vrouwen van *iherusalem* mit meer dan driedusent
heren ende soldenaren die sij wt pruyssen wt lieflant
ende duytschenlande dair ghesent hadden ¶ **E**nde die
meyster van sinte **I**asarus oirden van *iherusalem* mit dusent
heren ende soldenaren ¶ **D**ie meyster van sinte **T**homas van
Cantelenberchs oirden mit vijfdusent soldenaren die die
Coninck van enghelant gesticht hadde ende senden die
soldaten dair ther beteringhe om dat sinte **T**homas van
sijnre wegen doot geslagen was voir dat recht der hey-
ligher kerken **E**nde noch behaluen dat volck van allen
hoeken der werlt tot hem quam the hulpe ende te strijden
dach ende nacht op den heydenen doe den vrede vanden
soudaen gebroken was

486 ¶ **V**oirt soe woenden bynnen **A**kers alte rijcke coopluden
wt allen landen ende men hoirden dair alle tonghen van-
der werlt **E**nde dair quamen alle daghe vorsten heren
riddersen pelgrum ende cooplude van alle der werlt om
comanscap **E**nde alle dat wonder dat inder werlt was
van luden beesten dieren ende van allen consten die quamen
dair

487 ¶ **O**ick woenden inder stat van **A**kers alte rijcke borgeren
die sich nae alre wyse kosteliker hielden dan die **R**omers
Oick woenden dair die edel lombarden borgeren van **p**ijse
ende van **I**eneven die sich oick nae alre wijse kosteliken
hielden die een voirden anderen **E**nde die een wolde
beter sijn dan dander **E**nde die waren machtiger inder
stadt dan alle die heren die hier voir gescreuen staen

488 ¶ **E**nde om aldusdanigen homoet soe worden sij partijch
onder sich dairom so wert die stadt van **A**kers ver-
loren **E**nde van ander wonder rijcheit edelheit ende
costelicheit die bynnen **A**kers was daer en kan nye-
mant the vollen off scriuen **E**nde dit was die eerlike
stadt **A**kers die inder biblyen genoemt staet tholomayda
daer **I**onathas van triphone gheuangen wert ende verraden
Ende dair den afgod belsebuyc plach te wesen . dair
Ochosias die coninck van israhel toe seynde om off hij
hem van sijnre siecten ghenesen mocht als men inder bibel
leest bijden tijden des propheten **H**elie doe hij dair bij
woenden opten berch van **C**armeli **E**nde oick hiet die
stat in latijn acaron off yteron **E**nde in fransoys ende in
duytsche heetmense **A**kers

[fol. 106-vo]

[fol. 107-ro]

- 489 ¶ Als dit wonder ende desen hoemoet was bynnen **A**kers soe verhieff sich die parthie in lombaerdien tusschen den gulpen ende den gyblinen . ende die partije hielden die borgheren bynnen **A**kers doe malck beter ende meerre woude wesen dan die ander **E**nde bijsonder die van **p**ijse ende **l**eneuen die alte machtich waren inder stadt **E**nde in deser twijdracht wert die vrede ghebroken teghens den soudaen **E**nde die hoichmeister vanden templieren die tooch ende nam vrede vanden soldaen **E**nde die borgheren namen oick sonderlinghen vrede mitten soudaen dat alle die daer quamen mochten helpe om hoir soudie malck den anderen doen
- 490 ¶ Dit vernam die paeus **N**icolaus die vierde alsoe genoemt die doen ter tijt paeus was . die moyden dese dinghen seer om des heyligen lands wil ende senden tot **A**kers **T**waleffdusent soldenaers **E**nde doe die dair quamen want het al vergadert volck was soe en deden sij nyet goets dair sij laghen inden tauernen ende dobbelden ende droncken ende beroofden den luden opter straten **E**nde die pelgrum ende cooplude ende braken den vrede
- 491 ¶ In desen seluen tijden soe was een soldaen gheheten **M**ulich sapharaps ende was een alten wysen vromen man ende hij sach dat hij van nyemant wederstoot en hadde dan vanden kerstene om der partye ende twijdracht wil die bynnen **A**kers was **E**nde dat die kersten den vrede die mitten soldaen ghemaect was nyet en hielden
- 492 ¶ Aldus soe ontboot die soldaen doir allen sijnen landen van **E**gipten van **B**abilonien van **A**lexandrien van **S**urien ende doir alle sijnen landen die wijste vanden lande ende claghede hoe hem die vrede gebroken was die hij mitten kristen ghemaect hadde **E**nde dair wert ghesloten datmen dat wreken ende verhalen soude aenden kristen ende sonderlinghe aen die stadt van **A**kers dairt daghelix wt gheschieden **E**nde die soldaen maecten alten groten heeruert ende quam mit soe groter macht voir die stadt van **A**kers **E**nde hieuwen alle die wijngaerden ende die boemgaerden op die alte scoon ende lustich waren ende dat en keerden nyemant want die ene parthie die lyet die ander mit wille verderuen
- 493 ¶ Die hoichmeyster vanden templieren dat was een alten vromen wysen man ende had sonderlinghe vruntscap mit den soudaen **D**ese wert wt ghesciet totten soudaen ende badt om ghenade vanden vrede die gebroken was ende dedingden mit vrunden hulpe dat een ygelick mensche bynnen **A**kers soude gheuen den soudaen enen veneetser ende dair mede soude den vrede weder gemaect wesen ende in vruntscappen wesen
- 494 ¶ Als die hoichmeister desen vrede dus verworuen had soe quam hij weder vrolick inder stadt ende begheerden dat alle dat volck comen soude in des heylighs cruys kerke ende seyde den volck hoe machtich dat die soldaen van volck was **E**nde hoe groten scade dat hij die stadt doen mocht **E**nde hoe dat den soldaen synen vrede gebroken was onuerscult **N**u heb ick mit groten arbeyde ende mit vrienden hulp verworuen dat een yghelick mensche bynnen der stadt van **A**kers soude den soldaen voir sijn kosten gheuen enen veneetser ende daer solde aldinc mede in vreden ende tot vruntscappen komen
- 495 ¶ Als dat ghemeen volck dit hoirden doe riepen sij alle sij waren verraden ende twas in vresen dat sy den meyster nyet doot en sloeghen **D**oe ontboot die **H**oichmeister den soldaen des volcs antwoorde

[fol. 107-vo]

[fol. 108-ro]

496 ¶ Als die soldaen dese antwoirde ontfangen hadde soe beleyden hij die stadt van Akers ende dede rechten Tsestich blijen ende veel catten ende ander grote werken Ende liet die stadt veertich daghen ende veertich nachten bestormen mit stenen mit ghescut ende mit vuer In menigerhande manier . alsoe dattet scheen off dat gescut ende vuer snuwede vter stadt ende dair weder in Dair was een ridder inder stadt die seyde was op enen toirn ende seyde dat hij woude een glauie scieten na den heydenen . dat hem die glauie the stucken inder hant gesloten wert eer hij die vain hem ghebrenghen konde Oick seidemem dat wael soe veel aen pilen verschoten wert inder stadt ende dair weder wt als alles houts was inder stadt aen husen ende aen palen want die soldaen hadde vergadert in sijn heer ouer seswerff dus hondert dusent mannen vanden heydenen als men seyde

[fol. 108-vo]

497 ¶ Item dese sesswerff hondert dusent heydenen deylden sich aen drie delen alsoe datter hondertdusent smaels die stadt stormden Ende als die muede waren soe gingen die ander hondertdusent the werck Ende twehondert dusent waren voir die ander poirten off yemant wt ghecomen hadde om den heydenen te bestriden Ende die ander twehondert dusent waren bijden tenten pauwelyonen blijen ende anderen dinghen die hem behoefflick waren Ende bynnen alle den tijden dat sy daer voir waren en wert nye poirt ghesloten . want alle daghe toghen die meyster vanden tempeliers . die meyster vanden duytschen oirden . die meyster van sinte Iohans oirde . die meyster van sinte lasarus oirde . ende van sinte Thomas oirde Ende die ruter vanden paeus Nicolaus die vierde die dair laghen Ende des Conincs ruter van Iherusalem Dese toghen alle daghe wt striden ende schermutsen tegens den ruter vanden heyden . ende sloegen hem dicwijl veel volcs off . ende quamen meesten tijt weder in mit victorien mer dit was eer dat die heydenen begonden the stormen ende voir dat die heyden soe doon ende nae bijder stadt quamen Mar die borgheren die nochtans soe machtich inder stadt waren ende deden nyet veel dair toe . mer elck maecten syn straten vast ende sterck om die te houden . want elcke straet was besloten mit toirnen ende mit yseren poirten ende myt yseren veteren Ende alle die van eenre partije waren die woldent mit malcander houden . ende en achten des nyet dat hoir weder parthije hoir straten hoir wonynghen ende hoir pallasen verdoruen worden

[fol. 109-ro]

498 ¶ Ende op ene tijt als die soldaen aen die mueren vander stadt quam ende inder pairten wolde wesen Soe sprack die lantmeyster van pruyssen totten grootcommenduer van Akers ende totten vo maerscalck van lieflant ende tot allen synen broederen van sijnre oirden ende tot sijn volck dat die duytsche oirde op die tijt daer hadde ende seyde Bermhertighe godt ende reyn maghet Maria selle wij der heyligher kerken vanden snoden heydenen dese schone machtighe stadt ons off laten wydden . daer willen wij onse lyff ende goet voir setten voir den heiligen kersten gheloue eer dat ghescien solde dat willen wij keren al solden wij ons lijff dair voir laten Hij tooch voir een poirt daer die heydenen in beghonden the comen ende sloech mit sijnen hoop dair op ende dreeff den heydenen weder wt die poirte ende volchden hem voirt een groot stuck wt der stadt ende versloech hem alte veel volcx off . ende versloegen twe vandes soldaens Capiteynen Mar die van bynnen der stat die quamen hem slappelick the hulpen . alsoe dat die heyden den lantmeyster van pruyssen mit sijnen volck den wech onderghingen soe dat sij die poirte nyet weder ghewinnen en konden Ende daer worden die lantmeyster meyster Manegolt . die groot Commenduer van Akers . die maerscalck van lieflant . ende ouer derdehalfhondert ridderen vander oirden verslaghen . ende ouer vierdusent ridderen ende

[fol. 109-vo]

knechten ende ander goede mannen die den duytschen oirden the dienst ghecomen waren die die lantmeyster van pruyssen die maerscalck van lieflant ende die groot Commenduer van akers daer gebrocht ende gheworuen hadden . behaluen ander goede lude die in akers van buyten laghen ende mit hem wt toghen ende worden martelair voirden heylighen kersten geloue Ende hadden die van bynnen hem the hulpen ghecomen sij hadden mitter hulpen goids mit victorien weder in die stadt ghecomen

499 ¶ Als desen slach geschiet was soe en dorst nv voirtaen nyemant meer wt der stadt trecken om the striden want sij malcanderen seer qualicken gheloofden om der parthien wil want die heydenen vermeerden altijt van volck Ende die soldaen quam mitter geheelre gansser macht aender stadt ende maecten sijn ghereesscap ende ordinancie om die stadt the bestormen Ende dede die stadt mit groter macht ende neers- ticheit die bestormen ende der heyden bleuen dair alte veel doot mer then help nyet . want al worden der heyden hon- dert dusent verslaghen . daer quamen weder tw hondert dusent inder stede Nochtans en hadmen die stadt mit gheenre macht mogen wynnen hadden sij bynnen malcander truwe- lick geholpen ende god hem nyet en hadde willen plagen Mer wanneer die heiden ander stadt streden stormden off vochten . soe liet die een parthije des anders huys off pallaes krenken Ende lieten die straten die hoir weder- partije toebehoirden mit wil wynnen op hope dat elck meynden syn straet the behouden want sij soe sterck ghemaect waren Ende elck vanden borgheren wist sijnen aert ende partije Ende die wtheemsche heren ende oirden ende dat wtheem- sche volck die daer laghen die deden die meeste weer meer dan die borgers deden Nochtans waren die borghers alsoe machtich van volck dattet wonder was ende van veel dusenden Ende Akers was op die tijt die sterckste ende die machtichste stadt van all kersten geloue ende oick die onwin- licste . ende wert dus iamerliken verloren om der snoder vuylre partijen will die wt lombaedien dair ghecomen was Dair hem alle goede steden wel aen spiegelen ende exempel nemen moghen hoe machtich ende mogende sij sijn die par- tije onder een hebben datse goet the wynnen sijn ende die oick eendrechtich sijn ende malcanderen truwelicken helpen ende bij staen willen . dat die quaet the wynnen sijn

[fol. 110-ro]

500 ¶ Als nv die heyden inder stadt quamen soe braken sy doir die mueren bij des Conyncks borch van iherusalem ende als sij alsoe inder stadt waren nochtans en woude die ene partije vanden borgheren den anderen nyet helpen . Mer elck weerden sich van sijn borch ende pallaes ende wt synen straten Hier mede hadden die heyden veel meer arbeyts ende waren veel lan- gher dair ouer die stadt van bynnen the wynnen dan van buten want die stadt van bynnen alte seer sterck ende vast was

501 ¶ Ende als die vorsten ende heren die bynnen Akers laghen saghen dat die stadt verloren was ende dattet die borgheren soe verre hadden laten comen datmens nyet houden en mocht ende dat die stadt verbrant ende verdoruen wert Soe toech die Co- nynck van iherusalem Die patriarch van iherusalem ende een Cardinael die op die tijt dair was Ende veel groter princen en heren ende edel lude van Ridderscap die dair van buyten laghen om die costelicheit ende staet the syen . ende mit der partije nyet the doen en hadden ende dier warender veel dusenden Dese toghen the sceppe ouer in Cypers want die Coninck van Cypers ende die Coninc van Cecilien hadden elcx gehadt conincs dochteren van iherusalem Ende alsoe als die Conynghen van iherusalem verstoruen soe vermaten hem die Conynghen elck Coninck van iherusalem ende screuen hem dair off

[fol. 110-vo]

502 ¶ Men leest dat om der borgher boosheit Ten yersten die lucht wart neulich ende alsoe duyster alsoe wanneer een borch off pallaes off strate inder stadt branden des en konde

die naeste straet nyet ghesien Ende doe solden die borgers hem gheerne geweert hebben mer het was the laet sij en conden nyet the samen ghecomen Voirt soe vacht dat vuer teghens die stadt want sij verbranden Alsoe dede oick die eerde want sy der luden bloet dranck ende verslant Voirt meer soe dede oick dat water tegens der stadt want het was inden Meye maent dat dat meer in dien tijden altijd pleecht seer stille the wesen Ende het wert doen soe seer weyende ende stormende dat die sloop opt meer nyet en dorsten wesen Nochtans soe vloech dat volck mit groten hope in die scepen alsoe datter wael vanden yersten totten lesten ouer hondert dusent menschen wech quamen in Cypers ende anderswair daer sij wech comen mochten

503 ¶ Doe waren dair alte veel edelre vrouwen ende Ioncfrouwen ende ander vrouwen ende hoir dochteren . dese stonden opt meer ende hadden hoir cleynoden van goude van suluer ende van ghesteente een yghelick in horen schoot . ende riepen anden scipluden die dair voerbij quamen off yemant hoir cleynoden nemen woude ende den koir van hem allen tot enen wiue the nemen op datmense wech voirden mer om des storms wille en dorst nyemant vanden schipluden varen Ende onder dit roepen soe quam een alten groten schip ende die schipman nam alle die vrouwen ende Ioncfrouwen in dat schip Ende der vrouwen was wael ouer vijfhondert . ende hij voirdense in Cypers ende hij en woude van hem nyet hebben Ende dat schip keerden wederom Mer van wyen dat dat schip quam off wair dattet voir dat en konde nyemant geweten Ende die heyden hadden soe veel mitter stadt the doen soe dat sij op dat volck datter wech toech ende wech quam nyet en pasten Mer daer worden bynnen Akers alte veel vrouwen ende Ioncfrouwen doot gheslaghen ende veel verdrenckter Ende hoe groot dat dat screyen ende den iammer was dat wair wonder the spreken

[fol. 111-ro]

504 ¶ Ende als die heyden bynnen die stadt wonnen soe waren dair alsoe veel doden aen beyden sijden datmen dair ouer ghinck als ouer een brugghe Ende die kersten die leuendich bleuen vloghen op der Tempelieren borch die alte vast ende starck was ende lach inder stadt ende dair vielen die heiden voir Ende doen die stadt van bynnen was verbrant al dat branden mocht doe waren noch al die toirnen mit luden wael bewaert Dese beleiden die heyden soe datse vter stadt nyet en mochten comen Ende daer bleuen alte veel heyden doot voir doot die inder stadt ghecomen waren

505 ¶ Ende die ander edel heidenen die voir der tempelieren borch laghen die maeckten schermen tusschen die grote toirnen . ende der stadt mueren braken zij . op dat sij mochten wt der stadt comen als sij wilden ende van buten weder in . ende sij begonden die toirnen the breken Ende die opter tempelierstoirnen borch ende op anderen toirnen laghen braken die toirnen van bynnen alsoe dat die toirnen wtwerts neychden eer dat die heiden des ghewair worden alsoe dat alle ganck die stenen vielen op die schermen . ende dair bleuen van den meesten ende vroomsten ende edelsten vanden heiden doot die int heer waren

[fol. 111-vo]

506 ¶ Ende die soldaen dat een vroom wijs man was die gheboot vrede om sprake the houden mit den ghenen die opter tempelieren borch ende op die ander toirnen lagen Ende dair wert een dedinghe ghemaect als dat sij die borch ende alle die toirnen op solden gheuen ende die daer op lagen solden haer lijff behouden ende al hoir haue ende goet dat daer op was Ende die stadt mochten sij weder betymmeren ende bewonen als sij the voren gedaen hadden om sekeren tinse die sij den soudaen lairlix gheuen solden ende daer mede soudt geheel ghesoent wesen Dit ghingen die korsten aen ende gauen die borch ende die toirnen op Ende als sij off quamen ende die borch ende toirnen ouer ghegeuen hadden . soe deedse die soldaen alle vanghen ende doden sonder een deels dede

hij voeren tot **B**abilonien in egipten

507 ¶ Die heidenen wonnen die stadt van **A**kers van buten in veertich daghen . ende sy waren ende tweendevijftich dagen eer sij die stadt wonnen van bynnen **E**nde voir der **T**empe- lieren borch ende voir die ander pallasen ende toirnen lagen sy twe maenden lanck **E**nde doe die stadt van **A**kers gewonnen was . dat was **I**nt lair ons heren dusent twehondert ende eenendetnegentich . des vierden sondaechs nae paesschen **E**nde het was een syraet ende cleynode alre steden van orienten **E**nde als dit hoirden die ander steden als **T**yrus **S**ydon **I**affe ende meer ander hoirden dat die machtighe sterke stadt van **A**kers ghewonnen was soe tooch dat volck meeste deel dair wt ende lieten die steden woest ende ydel staen ende vlo- ghen In **C**ypers

[fol. 112-ro]

508 ¶ Als nv die stadt **A**kers al ghewonnen was soe seyden die kersten die tot **B**abilonien gheuanghen ghesendt waren ende anderswaer dat aender kersten sijde ouerslaghen was dat vanden kersten dair doot ghebleuen waren ouer **H**on- dertdusent ende tsestich dusent menschen **E**nde die hooftluden vanden heidenen misten aen hoirre sijden ouer **d**riehondert dusent ende tyendusent menschen **B**eloopt the samen aen beyden sijden **V**ierhondertdusent ende ~~tse~~ tseuentichdusent menschen **E**nde noch lecht dair meer dodere benen voir die stadt danmen voir enighe stadt gesien mach hebben

509 ¶ Nae dat nv **A**kers ghewonnen was soe cleden sich die vrou- wen mit swarten in al orienten ende maecten sonderlinge san- ghen van droefnisse ende van screyen dat die stat gewon- nen was **E**nde dien sanghe houden noch die vrouwen ende loncfrouwen ende laten dien singhen als yemant van horen vrund- den sterft op dat sy des the bet moghen screyen ende rouwe hebben **E**nde als **A**kers verloren was doe waren die kersten heel dat heilighe lant quijt

510 ¶ Dair nae quam die soldaen weder tot **A**kers ende woude die mueren ende toirnen off doen breken op datmense nyet weder op tymmeren en solde mer des en konden sij niet ghedoen nochtans dat sij dair menich lair aen arbeiden ende en konden die mueren tot som eynden nyet vorder dan een man lanck off breken **E**nde alsoe sijn sij noch dat meeste deel **E**nde alle die kerken pallasen ende borghen sijn bijnae destruweert gebleuen alsoe datmense nae alre wyse wael weder betymmeren soude wanneer dat god wilde **E**nde die soldaen holt daer altijt tsestich off tach- tich soldenaren die daer wonen ende die stat bewaren **E**nde die selue soldenaren syn den duytschen kersten die daer comen wael vruntlick ende comen daer wel mit salue conduyt ende kennen die duytschen aen horen ganck ende drincken wel wijn mit hem dat hem nochtant ver- boden is in hoirre ewe

[fol. 112-vo]

511 ¶ Die heren vanden oirden vanden **T**empel toghen In vranc- rijck daer sij alte grote goeden hadden ende dair setten sij hoir hoofthuse dat hem nae qualick gheloont wert **D**ie heren van sinte **I**ohans oirden die setten hoor hoof- huis doen in **C**ypers tot dat sij dat eylant van **R**odes in kregghen **E**nde die heren vander duytscher oirden hadden selue vele landen ende luden den heyden off ghe- wonnen in pruyssen in lieflant ende in **C**oerlant mer hoir hoofthuis hielden sij doen een wijl in duytschlandt the meerborch in hessen ther tijt toe dat dat hoofthuis the **M**arienborch in pruyssen gheleyt wert **E**nde alle die ander oirden princen ende heren wt **A**kers toghen ende begrepen elck daert hem best dienden

512 ¶ Hier eyndet nv van **A**kers . ende wy willen voirt vander duytscher oirden scriuen

[2] **A**ls die hoichmeyster meyster **Coenraet** van vuchte-
wanghe vernam dat van dat groot verlies vander
stadt van **Akers** ende dat die **Lantmeister** van pruyssen
Die groot **Commenduer** van akers ende die **Maerscalck**
van lieflant mit soe veel broederen vander oirden ende mit
soe veel edelre ende goeder mannen die die hoechmeister
daer ghesant hadde al verslaghen waren ende **Akers**
ghewonnen was vanden heydenen soe was hij seer droeulich
alst moghelicken was . ende hij setten enen anderen lant-
meyster in pruyssen ende was geheten **Heer Coenraet**
van **Turborch** die ionghe ende was die twalefste lant-
meyster sess lair lanck

[fol. 113-ro]

513 ¶ In desen tijden solde die bisscop van **Colmese** the **Thoren**
voir die stadt een **Capelle** wyden . dat vernamen die on-
ghedoopte pruyssenaers ende maecten laghen bijden wege
Ende doe den dienst gods ghedaen was ende die lude
elck thuis ghingen . soe braken die pruyssen op ende ver-
sloeghen alle die mannen die sij kregghen . ende wijff ende
kijnder voirden sij wech gheuanghen

514 ¶ In sijnen tijden soe was tot **Conincsberch** een **Commen-**
duer ende was geheten heer **Aelbrecht** van mijssen ende
was des mercgreuen van mijssen syns broeder soon ende
dese was van enen salighen eersamen leuen ¶ **Hij** tooch
op een tijt op een reyse tot lettauwen waert mit synen
luden **Ende** als hij quam inder vyanden lant so geuielt
eens op enen dach dat die brueders des oirdens dat
weerdighe goods lichaem plaghen te ontfangen ende dat
en mocht hem doen nyet gheboren : dat dede hem seer
wee in sijn hart

515 ¶ **Ende** hij ghinc heymelick vten heer aen ene sijde
after een ruycht ende vyel oetmoedelick op sijn knyen
ende leyde syn handen the samen mit groten screyen ende
sprack **O** lieue ghebenedide heren ihesu *christe* waer Ich
huden the heim in mijnen goids huse soe ontfenghe ick
oick dijn heilighe lichaem mit mijnen anderen broederen
O lieue here des moet ick nv leyder ontberen

[fol. 113-vo]

516 ¶ **Ther** stont sach hij inder lucht comen vliegghen een witte
duue ende hadde een oblate in horen nebbe ende quam
voir hem **Hij** verscrickten seer mer hij vermanden hem
weder ende sprack **O** lieue heer mijn god **Is** dit dijn
warachtich lichaem soe lattet mij ontfanghen ende laettet
mij wesen tot salicheit mijnre sielen . ende hier mede
dede hij sijnen mont op ende die duue stack die oblate
in sijnen mont **Ende** doen danckten hij oetmoedelicken den
moghenden milden god die hem soe bermhertelick ende
doechdelick mit sijnre hemelscher spisen gespijst hadde
Ende dit gaff hij enen bisscop vander oirden the kenne
ende nae dat die **Commenduer** doot was soe heeftet
die bisscop voirt ghebrocht

517 ¶ **Die** hoichmeister meyster **Coenraet** van vuchtwange
hadde onder hem enen meyster van lieflant die geheten
was heer **Coen** van hertigensteyn dese hadde alte veel
scerpe reysen ende schermutsingen tegens den heidenen
Op een tijt toech hij inder semegallen lant voir een
borch geheten **Sydobren** ende wan dese borch ende
versloecher ouer derdalfhondert heydenen doot ende nae
tsestich gheuanghen ende hij nam groten rooff ende sij togen
ongescadicht weder heym ende staken die borch aen
ende brandense ende worpense neder

518 ¶ **Dair** nae tooch die meyster weder inder semegallen
lant ende branden ende roeffden veel dorpen te gronde
off **Ende** dair nae wonnen die broederen die borch tot **Dob-**
belen ende die borch te **Ratten** ende hadden ghewonnen
die borch **Sydobren** inder semegallen lant . ende deden

[fol. 114-ro]

den semegallen alten groten scade ende toghen wederom te heym onbescadicht

519 ¶ Dair nae soe was die hoichmeyster meyster Coenraet van vuchtewanghe ghetoghen byden Coninck van bemen ende hij wert dair sieck ende starff inder stadt the Prage ende wert the Drogewits eerlick begrauen Int lair ons heren dusent twehondert ende seuenendetnegentich Ende bij desen hoghemeysters tijden waren een wijl drie meysters ghelijc die alle drie Coenraet hieten . als die hoichmeyster die lantmeyster van pruyssen ende die meyster van lieflant

520 [1] Bij desen Meyster Coenraets tijden van vuchtewange voirscreuen soe is der duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van Iherusalem verleent ende ghegeuen dat nabescreuen preuilegie ende vrijheit

[2] Adolphus byder goids genaden Roemsche coninck et cetera Confirmeert approbeert ende vernuwet alle preuilegien vrijheden ende scriften die keyser fredericus danderde alsoe ghenoeft Ende henricus sijn soen roemsche coninck ende Rodolphus roemsche conynck . ende syn ander voiruaders hebben verleent den hospitaal onser vrouwen van Iherusalem ende der duytscher oirden Ende neemt dat voirscreuen hospitaal ende die brueders des duytschen oirdens . onder sijn sonderlinge protectie mit allen horen goeden soe wel int mynste als int meeste et cetera Ende sterket dit mit sijnen maiestaet segel Ende dat dair nyemant teghens en doe bij dat verboren van twijntich pont golts Ghegeuen tot Boeperden Int lair ons heren dusent twehondert drieendetnegentich op die tyende kalende van Iunio ende op die seste Indictie Inden yersten lair sijns rijcs

[fol. 114-vo]

521 ¶ Van meyster Gotfridus greue van Hoenloch die elfte hoichmeyster van pruyssen

[3] Godfridus graue van hoenloch wert ghecoren die M.cc.xcvii Elfte hoichmeyster vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van Iherusalem Ende was dertyen lair lanck hoechmeister Hij regierde seer looflicken ende eerbaerlicken Ende inden lair dusent twehondert ende negenendetnegentich setten dese hoichmeister enen anderen lantmeyster in pruyssen ende hiet heer Mencke van quernbormae ende was die dertyende lantmeyster In pruyssen

522 ¶ In desen tijden was Scomant der lettauwen hooftman ende tooch mit synen volck voir die stadt van Colmen Ende inder stadt was een ridder wt polen . ende dair was dese hooftman voirscreuen mede ouer ghecomen dat hij die stadt verraden soude ende leueren . dit had hij den hooftman ghelooft in sijn hant Ende doe die borgher op die mueren liepen ende die Ridder sach dattet tijt was soe blies die ridder enen hoirn . ende dat teyken hadde hij mitten hooftman gheset Ende als die borgheren den hoirn hoirden sy verscrickten ende venghen den ridder ende ther stont lyede hij die waerheit vanden verraet Ende die borgheren hinghen den ridder ouer der mueren ende bij hem sijnen soen ende sijn knechten die dair mede off wisten ende die vyanden worden vluchtich

[fol. 115-ro]

523 ¶ Bij desen hoichmeysters tyden was een brueder des oirdens tot Crisborch inden conuent ende hiet heer frederich van seyn Ende dese knyelden op ene tijt inder kerken voir een crucifix ende sprack syn ghebet mit groter innicheit

ende badt godt oetmoedelick dat hy hem tonen wilde mit een teyken off hij syn ghenadighe ontfermherticheit weerdich waer off nyet ¶ The hant losten dat beelde sijn hant vanden cruce ende gaff die broeder cruyswijs sijn segheninghe ende benedixie Doe dancten die broeder god almachtich seer mit oetmoediger herten van sijnre groter ghenaden ende hij leefden voirt een heylich leuen syn leuen lanck

524 ¶ Onder den hoichmeyster meyster Godfridus was nae meyster Mencke een ander lantmeyster in pruyssen ende hiet heer Lodewych van schippinghen ende was die veertyende lantmeyster een lair lanck Ende in desen lair was een broeder vander oirden ende hiet heer Martijn van golijn ende hiet oick heer onuersaecht dese nam mit hem vijftien goeder truver knechten ende op auontuer om the wagen, ende om die sudauwen te krencken Soe quam hij op eens auonts laet bijden dorpe dat die sudouwen voir heylich hielden ende die inwoenres des dorps hielden hem seluen oick voir heylich Dese heer Martijn gaff sijnen compaen die vaen inder hant ende sijn ghinghen den luden toe ende sloeghense inder nacht dat meste deel al doot wat sy dair beuonden dat hem nyet en ontliet Ende als sy den heydenen alsoe verslaghen hadden soe namen sy alsoe veel goets als sijn wech dragen off slepen mochten Ende quamen weder ghesont ende ongescadicht the lande Ende dair nae sterff heer lodewych die lantmeyster ende wert tot Colmen begrauen

[fol. 115-vo]

525 ¶ Die hoichmeister in pruyssen settede weder In pruyssen enen anderen lantmeyster ende hiet heer helwijch van goltbach ende was die vijftiende lantmeyster in pruyssen ¶ In desen tijden quamen ongewaert sessendetseuentich lettauwen in dat bisdom van heylsberch in pruyssen ende sloeghen een dorp wt mit luden ende mit haue Ende heer wolter des comptuers compaen van brandenborch reet hem nae mit enen cleynen hoop ende berandense in enen wech ende versloechse al op drie nae die hem ontquamen . ende verlostent dat volck ende behielt die haue Hier nae sterff die lantmeyster ¶ in duytschen lande

526 ¶ Die hoichmeyster setten in pruyssen enen anderen lantmeyster ende was geheten heer Coenraet sacke ende was die sestiende lantmeyster in pruyssen sess lair lanck Bij desen tijden quamen anderhalfhondert lettauwen onghewaert voir stroeborch dat nuwelick daer geset wart tot eenre stat Ende sy versloegen daer die mannen ende twe priesterbroeders des oirdens ende wijff ende kijnt venghen sijn Sijn boden den sacramente veel lasters ende spot . ende sonderlinge een quaet scalck die onder den hoop was . dese scheet inder vonte Ende als sijn mitten roeff wech togen doe volchden hem die lantmeyster heer Coenraet sack mit die van Colmen ende iaghedese opter wilternisse ende versloechse alte samen ende verlostent lude ende haue Dair nae badt hij oirloff vanden ampt ende hij wert Comptuer tot Calauwe dat hij selue had doen tymmeren ende hij leit tot Colmen begrauen

[fol. 116-ro]

527 ¶ Die hoichmeister settede in pruyssen enen anderen lantmeyster ende hiet heer Henrick van plocsches ende was die seuentyende lantmeyster in pruyssen twe lair dit was Int lair dusent driehondert ende neghen

528 ¶ In desen tijden quam Coninck wittolt van lettauwen in pruyssen op vastelauont ende verheerden veel in samelant . ende die Coninck liet the samen driuen vrouwen loncfrouwen ende kynder enen groten hoop ende vuerdese mede mit hem in sijn lant ende veel man-

nen gheuanghen

529 ¶ Heer frederich van wildenborch Comptur tot Coninck-berch vernam desen scade . ende tooch den Coninck nae mit sijnen volck . hij en iaghede nyet seer mer hij beide hent sij heym quamen ende moede waren Ende reet doe in des Conincks lant in een lant geheten Pogrundijn ende branden ende roofden veel goets ende versloegen veel heydenen soe wat sij crigen konden Ende dreuen man wyff ende kijnt ende haue mit hem tot horen lande

530 ¶ Bij desen hoichmeisters tijden was een meyster in lief-lant onder hem ende hiet heer Coen van hertigensteyn die voir gescreuen staet ende dede veel vromicheden teghens den semegallen teghens die sameyten ende tegens den anderen heidenen

[fol. 116-vo]

531 ¶ Meyster godefridus van hoenloch hielt Capittel tot Eluinghen ende badt van sijn ampt ende gaf dat meysterscap ouer Ende hij nam sijn ghemack eerlick in duytschen lande daer hij sterff

532 [1] **B**y desen voirscreuen hoichmeister meyster Godefridus tyden van hoenloch sijn der duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van *ihersusalem* ghegunt ende gegeuen sulke preuilegien ende vrijheiden als hier nae bescreuen werden

[2] **A**lbertus bijder goids ghenaden Roemsche coninck *et cetera* Confirmeert approbeert ende vernuwet alle preuilegien vrijheiden scriften die keyser fredericus die anderde alsoe ghenoeft . ende Coninck Henrick fredericus soon . ende Coninck Rudolphus sijn vader ende sijn ander voirvaders verleent hebben den hospitaell onser vrouwen van *ihersusalem* ende der duytscher oirden Ende neemt dat voirscreuen hospitael ende die broeders des duytschen oirdens onder sijn sonderlinghe protectie mit allen horen goeden als steden sloten dorpen menschen knechten *et cetera* Ende stercket dit mit sijnen maiestaet seghel . ende ghebiet dat dair nyemant teghens en doet bij dat verboren van twijntich pont golts Gegeuen the Gebesedelij by Rotenburg op die tyende kalende van October Int lair ons heren dusent twehondert achtendetnegentich op die twelfste Indictie inden yersten lair sijns rijcks

[fol. 117-ro]

533 [2] **H**enicus byder goids genaden Roemsche coninck *et cetera* Confirmeert approbeert ende vernuwet alle preuilegien vriheiden ende scriften als die keyser ffridericus . henricus sijn soen Rodolphus ende Albertus Roemsche conynghen Ende sijn ander voirvaders verleent hebben den hospitaell onsser lieuer vrouwen van *ihersusalem* ende den duytschen oirden Ende neemt dat voirscreuen hospitael ende die broeders des duytsches oirdens onder sijn sonderlinghe protectie mit alle horen goeden als steden sloten dorpen borghen menschen ende alle ander goet Ende stercket dit mit sijnen maiestaet seghel ende ghebiedet dat dair nyemant teghens en doet bij dat verboren van twijntich pont golts Gegeuen toe Spiere op die ander nonas Inden Meerte ende op die seuende Indictie Int lair ons heren dusent driehondert ende neghen Inden yersten lair sijns rijcks

534 Van meyster Syfridus van vuchtewange die twalefte hoechmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[4] **S**ifridus van vuchtevanghe was die twalefte M CCC.X.
hoichmeister vander duytscher oirden van onser
lieuer vrouwen van *ihersalem* twe iair lanck **E**nde
alsoe dat hoefthuis vander duytscher oirden
tot *Ihersalem* ende nae tot **A**kers ghedestruert was . ende men
sint dat hoefthuis yerst tot **f**fenegen ende nae in duytschen
lande tot **M**eerborch in hessen hielt **A**lsoe heeft die hoichmeyster
Syfridus groot capittel gehouden **E**nde leyden dat hoefthuis
tot **M**arienborch in pruyssen dat corts ghetymmert was
ende dat soude voirtaen heten ende wesen dat hoefthuis
vander oirden **E**nde daer soude die hoichmeyster van pruyssen
wonen ende wesen **E**nde dat in pruyssen gheen lantmeister
meer wesen en soude **E**nde maecten vanden lantmeister een
groot commenduer **E**nde die lantmeyster soude voirtaen heten
groot **C**ommanduer van pruyssen

[fol. 117-vo]

535 ¶ Die hoichmeyster meyster **C**oenraet lantgraue van do-
ringhen daer voir van gheseit is maecten bij sijn groot ca-
pittel den yersten meyster van duytschen lande **e**nde hiet heer
Bodo greue van hoenloch ende dit was **I**nt iair ons heren
dusent twehondert drieendeueertich **M**ar tot dat meyster
Syfridus van vuchtevanghe den lantmeyster van pruyssen
groot **C**omptur van pruyssen maecten . soe en screeff hem die
meyster van duytschenlande gheen meyster . **M**ar hij screeff
hem ende hiet die groot gebiediger van duytslant . mer
die luden hieten hem meyster van duytslant **M**ar sint dat die
lantmeyster groot **C**omptur ghemaect wert soe screeff hy hem
ende hietmen **M**eyster van duytschen lande ende oick van wal-
schen landen . dat is van **R**omen van **A**pullien van **N**apels van
Cecilien van **s**paengen van **I**talien ende ander walschen lande
daer die oirde balien ende husen hadden

536 ¶ In desen meyster **S**yfridus tijden soe was een **C**ommanduer
tot **C**onincsborch ende hiet heer **A**elbrecht van oistenrijch **e**nde
was een ionge broeders soen eens hertogen in oistenrijch . dese
hadde deuocie **e**nde mynne the gaen inder duytscher oirden
mer hij vrachden yerst hoe datmen die oirde holden soude
ende wat dat swaerste ende grootste inder oirden the
holden wair **D**oe wert hem gesecht . gehoorsam te sijn tot
inder doot . kuysschelick ende in reynicheit the leuen . **e**nde sonder
eygenscap te leuen ende nyet eygens te hebben **H**ij sprack tis
the mael zwaer mer gehoorsamheit woldick geerne houden
ende ick wold wael sonder eyghenscap leuen **M**er ick bin
een mensche noch In mijnen ionghen iaren . sold ick gheen
vrouwen moeten hebben off ick des nyet wederstaen
konde sold ick dan den bermhertighen god ende synre
lieuer moeder maria ende mijnen heren den meyster
mijnen eedt ende gelofte gebroken hebben . soe waert
beter dat ick inden oirden nyet ghecomen waer **M**er ich
wil mij yerst wael beraden **H**ij dacht hij woude hem
yerst besøeken off hijt wederstaen mocht . want hij en
wolde god sijn ghelooft nyet breken als hijt gelooft
had

[fol. 117a-ro]

537 ¶ Hij liet een suerlike maecht in sijn camer bedden op
een ander bedde die een heel **I**air alsoe in sijn camer
sleiep dat sijn kemerlinck off nyemant inder camer des
naches en was dan sij twe alleen **H**ij hadde menich-
werff grote becinghe mer hij wederstont see . alsoe
dat hij in dat gansse **I**air nye mit hoir in oncuytheit
the doen en hadde **E**nde als dat iair om ghecomen was
soe gaff hij die maecht oirloff ende begaefdense eerliken
Ende als hij hem kenden sterck genoegh int wederstaen
der oncuytheit doe nam hij den oirden aen ende reet
in pruyssen ende leefden eerlick ende oirdelick al sijn
leuen lanck . **D**it was een groot wonder goids int weder-
staen want samson was volcomen in stercheit, **D**auid in
heilicheit, **S**alomon in wijsheit . **e**nde al sijn sij bedroghen
int wederstaen van vrouwen in oncuytheit . ende alle hoir
stercheit heylichet wijsheit en heeft hem in dat we-

[fol. 117a-vo]

derstaen nyet geholpen sy en sijn swaerlick gheuallen van der onkuyscheit in groten sonden **D**airom mochtmen wael seggen dat dese goede heer starcker was dan samson heyliger dan **d**auid wijser dan salomon bijder hulpen ende gracie goids

538 ¶ Bij meyster **Sy**fridus tijden had die meyster van **L**ieflant veel the doen mitten lettauwen semeyten ende semegallen **E**nde inden **l**air ons heren dusedent driehondert ende twaleff sterff die hoichmeister meyster **Sy**fridus ende wert the **C**olmese in een tomme eerlick begrauen

539 ¶ Van kaerl beffaert van tryer die dertyende hoichmeister van pruyssen vander duytscher oirden

[3] **K** **A**erl beffaert van tryer was die **d**ertyende hoech- **M** CCC XII
meyster van pruyssen vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van iherusalem **d**ertyen **l**air lanck **D**ese meyster kaerl wert om sijns oirdens saken the **R**omen gheladen voirden paeus **I**ohan die tweendetwintichsten **E**nde hij tooch selue op aenden paeus ende nam bisscopen doctoirs ende ridderen mit hem **H**ij konde wael latijn duytsche ende walsche spraeck **H**ij hielt sijn woirden seluen voirden paeus ende voir den **C**ardinalen ende bedingen sijns oirdens saken teghens sijn wederpartije ende wan dat recht **E**nde alle costen ende scade mosten sij hem betalen die hij gedaen had **H**ij bleeff the **R**omen een geheel **l**air lanck ende int weder off comen wert hij sieck tot **T**rier ende sterff daer **E**nde wert aldair in des oirdens huis eerlick begrauen

[fol. 118-ro]

540 ¶ In desen meyster kaerls tyden soe dienden the **R**egniet opt slot een knecht voir een schut ende was een beyer **D**ese lach eens op eens auonts op sijn bedde ende solde slapen . the hant quam die duuel **e**nde beet hem aen syn been dat hem seer dede **H**ij vermanden hem ende sprack wie is dat die mij soe seer bitet **D**ie duuel sprac ick bin die duuel **D**ie beyer sprack **w**at heb ic dij gedaen off wat meynstu dair mede **D**oe sprac die duuel **du** biste een groff beyer als du slapen gaetste ende ghij v voirden duuel seghenste soe slaet ghij corte cruyskens voir v dat nyet geheel cruys en is . alsoe dat dijn lijff nyet geheel gesegent en is **E**nde ick vant dijn benen bloot onghesegent **D**airom beet ick dair in had ick v geheel ongesegent geuonden ick had v tsamen verdoruen **D**ie beyer verscricten ende sloech haestelic een groot cruys voir hem ende hy verloes den duuel **e**nde voirtaen segenden hij hem wael

541 ¶ In desen meyster kaerls tijden was een alten groten duertyt van koirn inden heydenschen landen in lettauwen sameyten ende semegallen in ruyslant ende oick in lieflant ende in **C**oerlant ende alle den landen dair omtrent . dat nochtans alle oueruloedighe landen van koorn plegen the wesen **E**nde dit duerden tot in dat **d**erde **l**air mer die meeste duertijt ende laste was **I**nt **l**air dusedent driehondert ende vijftien **E**nde doe was die duert soe groot ende soe lastich in allen dien voirscreuen landen dat dair soe groten hongher was als men ye heeft horen segghen **M**en scrijft vander plage van iherusalem mer van hongher was hier alsoe groten noot want een man ende een wijff sloeghen hoirs selues kijnt doot ende aten dat vleesch in hoir lijff van groten hongher ¶ **I**tem waer enen dieff gehangen wert die arme lude namen den dieff heymelick vanden gerechte ende aten dat vleesch van groten hongher ende desgelycx beesten ende al datmen kriegen konde aten die arme lude van groten hongher **E**nde

[fol. 118-vo]

dat volck sterff soe veel van hunger datse bijden weghe
opter straten ende inden husen doot bleuen leggen alsoe veel
datmen grote kulen maecten daermen die doden in werp
¶ Een man ende een wijff waren noch ende hadden twe kijnder die aten sij beide van groten hunger daer nae woude die man sijn wijff eten mer sij ontquam hem . ende alst wt quam soe wert die man gheuanghen ende ghebrant
¶ Oick was daer een man ende sijn wijff sterff hem off van groten hongher . hij behielt daer twe kijnder off ende hij en hadde hem nyet te gheuen . hij maecten een stoue werm ende slootse daer in ende sij storuen van hongher

542 ¶ In eystlant was een dorp gheheten puggeten daer was een man ende sijn wijff sterff van hongher ende hij behielt vier kijnder ende hij en hadde hem nyet the geuen ende hietse in ene stoue gaen ende hij slootsee dair in ende stoocten groot vuer soe dat die kijnder smoerden van hetten

543 ¶ In dat selue lant ende dorp was een iongelinck hij hadde groten hongher ende eysten van sijnen vader broot Die vader was een arm man ende sprack Lieue soon ick en heb v nyet the geuen Die sone nam een bijl ende sloech den vader doot ende wolde hem eten Dese iamerlike moort quam wt ende die soon wert gheuanghen ende sware pijnen aen ghedaen ende wert doe onthoofte Ende alle die heydensche landen dair omtrent hadden alle dese grote plagen Oick soe was dat koorn dat meeste deel al mistich ende vunsch daer alte veel volcs nae off sterff Ende een maet rogghen ghout daer achtien marck Ende Int lair duser driehondert ende sestien ontfermden god der menschen ende dat koorn sloech seer off ende allencken meer ende meer ende dair quam een goeden tijt nae Doe iherusalem van Tytus belegen was soe en was mer een wijff die hoir kijnt at mer hier ghescieden veel meer god wil een ygelicke stadt ende lant behueden voir alsulcke grote plagen

544 ¶ In desen voirscreuen hoichmeysters meyster kaerls tijden soe hadde meyster Holt van hombach die meyster van lieflant was veel the doen mitten lettauwen sameyten ende semegallen ende ander heidene dair veel van the scriuen wair

545 [1] **D**it nabescreuen preuilegium Is bijden hoichmeisters meyster kaerls tijden van tryer ghegunt ende ghegeuen der duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van iherusalem

[3] **L**udowicus vander goids ghenaden Roemsche Coninc altijt vermeerre des rijcks Confirmeert approbeert ende vernuwet alle vrijheiden vesticheiden preuilegien ende scriften ghelyck als syn voiruaders Roemsche Coninghen ende keyseren verleent hebben der duytscher oirden Ende inder seluer formen als Coninc Aelbrecht syn oem hier voir confirmeert heeft . ende sijnen voetstappen nauolgende, neemt hij die duytsche oirden onder syn sonderlinghe protectie . soe wel inden leden als inden hoefde ende die broeders ende die medebroeders . hoir husen ende hoir ondersaten die hoir bootscappen doen mit allen horen goeden roerende ende onroerende dat sy nv redeliken besitten doir dat gansse roemsche rijck off dat sij mit recht hier namaels sullen vercrigen Ende hij ghebiedet dat nyemant der oirden voirscreuen hijnderlick en sij aen deser confirmacien Ende waert dat dair yemant teghens dede die sal in die Conincklike onghenade gheuallen sijn Gegeuen tot Nurenberch op die vijftiende kalende van Meye Int lair ons heren duser driehondert

[fol. 119-ro]

[fol. 119-vo]

546 ¶ Van meyster weernaer van orsele die viertyende hoichmeister van pruyssen vander duytscher oirden

[3] **W**Eernaer van orssele was die viertyende hoich- **M** CCC XXV
meyster van pruyssen vander duytscher oirden
van onser lieuer vrouwen van Iherusalem **d**rie
lair lanck **H**ij was een eersaem heer hij hielt sijn broe-
deren in eerbaren geesteliker tocht mer des en ghenoot hij
int eynde nyet

547 ¶ In synen tijden quamen **R**uter van lettauwen mit groot
volck in pruyssen ende dat lant van labauwe ende sloegen vijff
dorpen wt ende versloegen wel twehondert kersten doot
Ther stont volchden hem nae opten sporen een broeder van
Crisborch ende hiet heer **C**oenraet gouderam een cleyn
man van liue mer een vroem heelt syns liues ende syns
moets **E**nde hy quam den vyanden mit sijnen volck aen
opter wilternisse ende street mit hem **D**oe wert heer
gouderam soe seer ghewont als dat hem sijn dermen
wt den liue ghingen . des en rusten hij nyet the myn
mer hij hielt sijn dermen in mit eenre hant ende mitter
ander vacht hij teghens den heidene soe lange hent dat
sy die heiden al versloegen **D**air nae seech hij neder
op die eerde ende sterff ende gaff god sijnen gheest op
Hij wert gheuoert tot **C**risborch ende wert daer begra-
uen . ende die arme gheuanghen vanden kristen die
hij verlost hadde mit sijnen doot die volchden den doden
lichaem nae doement tot **C**risborch voirden **E**nde doe sij
tot **C**risborch quamen soe spraken sij mit gesworen ede
sij hadden weerlick inder lucht gesien bouen den doden
lichaem vliegen twe witte duuen ende wairmen mit
den lichaem hielt dair hielden die duuen bouen als men
mitten lichaem voirt voir soe vlogen die duuen voirt

[fol. 120-ro]

548 ¶ Inden lair ons heren dusent driehondert achtendetwijn-
tich soe was een broeder vander oirden ende hiet heer
Iohan van ghindorff ende was een woest halff dol mensche
Hij hadde twe peerden meer dan hem van oirdens wegen
toebehoirden ende die hoichmeister deedse hem nemen **H**ier
om verboesden hem desen heer **I**ohan in boser dulleheit
ende wachten den hoichmeister op sinte **E**lisabetten
auont daer hij wt der vesper quam ende stack onghe-
waerscuwet den hoichmeister in sijn lijff dat hij doot bleeff
Ende die meister wert seer beclaecht **E**nde die grote feeste
van sinte **E**lisabeth wert in groter droefheiden begaen **D**es
anderen daghes wert die meyster eerlick begrauen mit groter
droeffheit in een tomme tot **M**arienborch

[fol. 120-vo]

549 ¶ **D**ese broeder heer **I**ohan wart ther stont gheuanghen ende
inden nedersten kerker ghelecht **E**nde alsoe des oirdens re-
ghel ende statuten holden . wat broeder des oirdens enich broe-
der des oirdens ther doot brengt die salmen gheuanghen holden
ende en mach nyemant verlossen noch gracie dair in doen dan
die hoochmeyster mitten groten **C**apittel dat seldom valt
Ende als die nywe hoichmeister meyster **L**udert hertoghe van
bruynswijck hoichmeister gheworden was . soe dede hij groot
Capittel scriuen ende inden capittel wart desen moort vanden
voirscreuen hoichmeister op ghedaen want desen heer **I**ohan
synen heer ende sijnen ouersten prelaet ende synen geesteliken
vader mitter hant seluer ghemoirt hadde **S**oe woeghen die
bisscopen des oirdens mit den doctoirs ende die wysheit
inden **C**apittel . want hij synen geesteliken vader ghemoert
hadde dat dat alsoe swaer off zwaerre was dan off hij
synen vleyscheliken vader ghemoirt hadde ende seynden
aenden **p**æus heilighen vader den pæus van **R**omen **I**ohan

die tweendetwintichste om raet vanden stoel van romen
Ende daer wert gesloten tot penitencien dat hij inden ewi-
ghen ~~dagen~~ kerker sijn leuen lanck bliuen soude in water
ende broet the eten Ende dair op wert hij gheabsolueert
inder consciencie

550 ¶ Van meyster Ludert hertoch van bruynswyck die xv^{de}
hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[3] ¶ Udert hertoch van bruynswijck was die M CCC XXVIII
vijftiende
hoochmeyster van pruyssen vander duytscher oirden
van onser lieuer vrouwen van Iherusalem vier lair
lanck Hij was een seer gheestlick heer ende hielt den broede-
ren seer tot goids dienste ende tot alre geesteliker tocht Ende
hij was seer milde mit alreleyde notorfte the gheuen des wa-
ren syn ghemeen broederen in allen saken the williger ende
hadden hem the lieuer

[fol. 121-ro]

551 ¶ By synre tijt woenden in pruyssen inden bisdom van heilsberch
een man ende was ghenoeemt Mucke . dese nam mit hem
negentyen ander pruyssen ende mit dien ghinck hij tot lettou-
wen Ende doen sy inder wildernisse quamen doe sagen sij
van verres vijffendeveertich lettouwen rijden als sij ouer
sloeghen . Dese mucke ghinck soe lanck mitten sijnen tot
inder nacht ende wachten hent dat sij sliepen Als sij sliepen
quamen sy aen ende versloegense ende vengense ende namen
alle hoir peerden ende haue ende quamen gesont ende onge-
scadicht wederom the heym

552 ¶ Cortlick daer nae die selue Mucke nam mit hem spise
ende vierendetwintich mannen ende ghingen tot lettouwen
Ende als sy inder wildernisse quamen soe saghen sy een grote
scaer vyanden vanden heidenen . ende die vyanden worden
mucken mit sijnen hoop weder sienden ende laghede hem nae
Mucke ende sijn ghesellen worpen hoir spise van hem ende
liepen soe seer datse den vyanden ontquamen Daer nae soe
worden sij droeulich dat sij nyet teten en hadden . doe sprack
mucke Lieue ghesellen ongheluck heeft ons hier begrepen
wij sijn verre van heym sullen wij hongher lijden mij
dunckt beter dat wij den vyanden nae volghen wie weet
wat gheluck dat ons god verlenen mocht Desen raet vol-
ghede sij alle . sy toghen den vyanden lansemlick nae tot dat
het quam inder nacht ende dat sy vast sliepen . ende als sij
sliepen doe ouerliepen sij den vyanden inden slaep ende
sloeghense alte samen ende namen alle hoir peerden ende
haue ende quamen vrolick weder ongeschadicht te lande

[fol. 121-vo]

553 ¶ Bij desen hoochmeyster meyster Luderts tijden van bruyns-
wijck soe was een meyster van lieflant onder hem ende
hiet heer Euert van muenhem ende was een alten vromen
heer hij dede soe veel voirden kersten gheloue ende voir den
oirden Hij was wijs gerechtich trouwe ende warachtich in
sijnen woirden ende seer bescheiden in allen dingen . ende lieflant
mach sijnre wel ghedencken

554 ¶ Inden lair ons heren dusent driehondert tweendedertich
sterff die hoichmeyster meyster Ludert hertoch tot bruyns-
wyck ende wert tot Conincsberch In eenre tommen
eerlicken begrauen

555 [1] ¶ Dit sijn alsulke preuilegien ende vryheiden als bijden
voirscreuen Hoichmeister meyster Luderts tijden
van bruynswijck den heren ende den duyts-
schen oirden ghegunt ende gegeuen sijn

[2] **L** Udowicus byder goots ghenaden Roemsche keyser
altijt vermeerre des rijcks Confirmeert approbeert
een preuilegium dat keyser Otto die vierde alsoe genoemt der
duytscher oirden ghegeuen ende verleent heeft Ende den syn dair
van is Als dat soe wat mensche hij sij eygen off vrij off van wat
wesen dat hij is die sal hebben volcomen macht dat hy der duytscher
oirden om goids wille mach gheuen off vercopen alsulke goeden
als hij vanden keyserrike besittet Ende neemt die oirde mit allen
horen goeden onder sijn sonderlinghe protectie Ende gebiedet dit vast
the houden ende dat nyemant der voirscreuen oirden hijnderlick
sij in horen ackeren besittinghen goeden die sij nv hebben off hier nae-
maels hebben sullen by dat verboren van hondert pont puers golts
Ende deser saken sijn tughen Theodricus archibisscop van Coellen
Manegoldus bisscop van patauiensis Engelhardus bisscop van zicenser
Hertwicus bisscop van Eystetensis Theodricus marcgraue van mijssen Ludowicus
hartoch van beyeren Bernhardus hartoch van karinten Henricus hartoch van
sassen Henricus marcgraue van morauien Rabots palsgraue, graue Henrick
van ortenberg Guntherus graue van keuernberch ende meer ander
Gegeuen to Nurenburgh Int lair ons heren dusedent twehondert ende
dertyen opte seste Idus inden Meye op die vijftiende indictie
¶ Ende lodewicus die keyser voirscreuen heeft dit **Confirmacie**
voirseide preuile-
gium als dat van woirde tot woirde inhoudet gheuesticht appro-
beert confirmeert ende op een nywe verleent ende vernuwet
Ende ghebedet dat vaste ende sterkeliken the houden bij dat ver-
boren van hondert pont puers golts . die helfte tot sijnre Cameren
ende die ander helfte der duytscher oirden In tuychenisse der
waerheit heeft hij dit doen scriuen ende mit sijnen maiestaet
seghel doen besegelen Gegeuen in Monato des saterdaghes nae
des heiligen cruys dach alst geuonden wert Int lair ons heren
dusedent driehondert ende dertich inden Sestienden lair sijns
rijcks ende inden derden lair sijns keyserrijcs

[fol. 122-ro]

556 [2] **L** Udowicus bijder gracen goids Roemsche keyser *et cetera* vestighet
approbeert confirmeert ende vernuwet een preuilegium
dat keyser fredericus die anderde alsoe ghenoeemt der duytscher
oirden verleent heeft ende is sprekende Alsoe wie dat leengoet
vanden keyserrike besittet die mach vrij ende mit oirloff soe
vele hem belieuet der voirscreuen duytscher oirden gely gheuen
gelyck sijn selues goet Ende lodewicus voirscreuen ghebedet
dit vast the holden by dat verboren van hondert pont golts Ge-
gheuen the Monato des saterdaghes nae des heiligen cruys dach alst
gheuonden wert Int lair ons heren dusedent driehondert ende
dertich Inden sestienden lair sijns rijcs ende inden derden lair
sijns keyserrijcs

[fol. 122-vo]

557 [2] **L** Udowicus die vierde alsoe ghenoeemt bijder gods ghenaden
Roemsche keyser altijt vermeerre des rijcs *et cetera* van wegen
der Eersamen . des meysters ende der broederen des hospitaels
onsser lieuer vrouwen des duytschen huis van Iherusalem die
welke die salighe voirsichticheit der keyserliker claerheit
heeft geplant Is onser hoicheit oetmoedelick ghebeden dat
sich onse keyserlike goedertierenheit wolde gheweerdighen
the confirmeren dit nabescreuen preuilegium dat hem ver-
leent is van keyser frederick den anderden alsoe genoemt
gotliker gedachten onsen voiruader . welkes preuilegiums
begrip hier na volgt in desen woirden gescreuen ¶ Inden
naem der heiliger ende onghedeilder drieuoldicheit ffrede-
ricus die anderde alsoe ghenoeemt vander goedertierenheit gods
dat gunnende Roemsche keyser altijt vermeerre des rijcs ende
Coninc van Cecilien onder ander goedertieren werken dair
die keyserlike weerdicheit ouervloedelick mede gheciert wert
Soe beholt vrijheit off liberaeliteit die vorstlike stat *et cetera* ghe-
lijck alst van woirde tot woirde hier voir gescreuen is :~
¶ **W**airom wij ludowicus voirscreuen hebben gunstliken **Confirmacie**
angesien
die danbaer ende deuote diensten die ons ende den Roem-
schen rijke in voirleden tyden truweliken ende sonder laeuheit
sijn bewesen ouermids die broeders des voirseiden hospitaels
ende duytschenhuse Ende sonderlinghe ouermids die eer-

[fol. 123-ro]

weerdighe mannen broeder **W** olfradum van **N**ellenburg
 meyster van duytschen landen ende broeder **H**enrick van cyp-
 plingen lantcommenduer van francken onse lieue heymelike raden
Dairom ist reden dat wij mit dancbaren aensicht ende mit
 goetliken moede toe laten die bede der gheenre die nyet en ontsien
 wt the storten die bloedighe zweetdruppen voir dat
 gheloue ons heren ihesu *christi* **W**aerom wij den broeders ende
 den huse voirscreuen ende allen ende enen ygelicken bijzonder
 off die medebroederscap mit hem hebben dit voirseide pre-
 uilegium mit synen helen begrippe ende alle preuilegien sonder-
 linghe als rechten vriheiden ghiften verleninghe gracies
 goeden louelike gewoenten die sy voirmaels verkregen heb-
 ben van ons off van anderen princen des **R**oemschen rijcks
 als **C**oninghen off keyseren onssen voirvaderen off die sij
 tot nv toe hebben ghehad off beseten off die sy nv tegen-
 woirdich hebben besitten ende ghebruken **E**nde mit bescer-
 mynghe deser tegenwoirdiger scriften willen wy dit tot
 ewighen dagen in weerden gehouden hebben **E**nde wt
 onser keyserliker goedertierenheit sterken wij dat ende
 wt warachtigen weten ende wt volheit keyserliker
 macht soe approberen confirmeren ende vestigen wij dat
 ende van nuwes verlenen vernuwen wij dat **H**ierom en
 sy nyemant gheoirloft teghens die scriften onser approbacion
 vestinghen ende nywer verleninghen the doen **E**nde waert
 dat yemant dair teghens dede . die sal behaluen onse keyser-
 like ongonst gheuallen sijn in een peen van hondert pont golts
 den haluen deel tot behoeff onsser cameran . ende den anderen
 haluen deel tot behoeff der gheenre die dat onrecht hebben
 gheleden **I**n oirkonde der waerheit hebben wy dat doen
 scriuen ende mit onser gulden bullen ende mit onsen ge-
 woentliken **t**y teyken doen vestighen **G**egeuen te **f**ranchen-
 furt op sinte **T**homas auont des heylighen apostels **I**nt
lair ons heren dusent driehondert eenenedertich **I**nden
achtienden lair ons rijcs ende inden **v**ierden lair ons keyserrijcs

[fol. 123-vo]

558 ¶ **V**an **D**iderick graue van **O**ldenborch die sestiyende
 hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[3] **D**iderich greue van aldenborch was die sestiyende **MCCC XXXII**
 hoichmeyster van pruyssen vander duytscher
 oirden van onser lieuer vrouwen van **I**herusalem
Tyen iair lanck **H**ij was een seer geestelick ende wijs man
 hij regierden synen oirden seer eerlick ende louelick hy dede
 den heidenen veel leets **D**at lant the pruyssen ende lieflant
 nam seer toe bij synre tijt ende wert seer verbeteret **O**ick
 worden bij sijnre tijt veel steden ende dorpen toe gheleyt
 inden lande the pruyssen ende werden beset mit goeden
 kristen luden die wt anderen landen in pruyssen quamen
Oick soe liet dese hoichmeyster **M**arienborch dat hooft-
 huys seer verbeteren aen mueren ende aen toirnen

559 ¶ **I**n desen hoichmeesters tijden was meyster **E**uerhaert
 van muenhem noch meyster van lieflant onder den hogen-
 meyster . welke meyster euerhart vele vromicheiden
 voir den oirden dede **E**nde lieflant ende **C**oerlant ende
 dat lant van yerwen bescermden hij soe vromelick datter
 weynich in gheroofft off ghebrant wert **H**ij dede veel
 sloten inden lande tymmeren ende verbeteren ende seer
 vast maken dat hij der oirden vyanden ghetroot was

[fol. 124-ro]

560 ¶ **B**ij sijnre tijt setten hem die borgher ende die stadt
 van **R**yghe teghens den meyster ende der oirden ende
 teghens den bisscop van **R**yghe ende wolden onder nyemant
 staen ende wolden selue regieren ende rebelleren tegens
 den meyster ende der oirden ende toghen voir **D**unemuden
 ende verbranden die voirstadt the gronde off ende sloe-
 ghen veel volcs doot man ende wyff ende oick kijnder

ende venghender veel Ende dat kerchoff wert beslagen
ende veel bloets op ghestort

561 ¶ Dat toerden den meyster seer hij sterckten hem hier
op ende benauwede die stadt soe seer datse nyet teten
noch gheen vitalie prouande off des hem van node was
krigen en konden ende beleidse soe vast datse groten noot
hadden van hongher ende ander gebreeck alsoe dat sy ghe-
nade sochten mit oetmoedicheit aen den lantmaerscalck als
dat hij den meyster bidden wolde om ghenade Die meyster
was dair seer op vertoernt . doch soe wert dair seer tus-
schen gesproken ende gededingt als dattet in bestant ende
the spraeck quam Ende sij vielen den meyster te voet
ende baden grote ghenade

562 ¶ Die meyster Euerhaert van muenhem beriet hem
ende dede hem ghenade . Mer sij gauen den meyster
die stadt van Ryeghe vrij ouer in sijnen ende in des
oirdens handen ende alle hoir goet . behoudelick dat
sij hoir lijff behouden soudent . ende dat gescieden Int
Iair ons heren dusent driehondert ende dertich op sente
gheertruden dach Ende sij mosten hoir mueren ende poirten
neder legghen ende gauen alle hoir rechten vrijheit
ende preuilegien ouer

[fol. 124-vo]

563 ¶ Als dit ghesciet was soe gaff hem die meyster weder
ander preuilegien ende vrijheiden ende dede hem gracie
Ende die meyster dede daer een sterke keyserlicke borch
maken seer vast ende sterck ende dede die poirten ende
mueren seer sterck ende vast op maken

564 ¶ Inden Iair ons heren dusent driehondert ende tweende-
veertich wert die hoichmeister heer diederick graue van
aldenburch sieck ende sterff the thoren Ende wert tot Ma-
rienborch gheuoert ende sente Annen eerlicken begrauen

565 ¶ Van Ludolff coninck die die seuentyende hoichmeister
was van pruyssen vander duytscher oirden

[3] L Udolff coninck was die seuentyende hoichmeister M CCC XLII
van pruyssen vander duytscher oirden van onsser
lieuer vrouwen van Iherusalem drie Iair lanck
hij regierden seer eerlicken ¶ Nu moetmen noch voirt scriuen
vanden goeden vromen meyster Euert van muenhem meyster
van lieflant hoe dattet hem voirt ghinck Hij tooch in Co-
ninck Santotes lant vanden ruyschen hij rouede ende brande
daer ende versloech veel volcs ende venck der veel want
die ruyschen holpen den lettauwen teghens pruyssen Ende
hy tooch weder the heym

566 ¶ Dair nae quam die Coninck van lettauwen mit groter
macht in des oirdens lant van lieflant Die meyster stercten
hem dair tegens ende bestreet synen vyanden daer seer ghe-
uochten wert Ende die Coninck van lettauwen wart
seer ghewont ende dair bleuen ouer vijfhondert vanden
besten heidenen doot vanden lettauwen ende vanden ruys-
schen ende alte veel gequetst ende die ander vloghen
die Coninck sprack die goden hebben ons verlaten Ende
dair bleuen doot twe broeders des oirdens ende veertich an-
der kersten die al martelaer voir god ghecroent sijn ende
meyster Euerhaert tooch weder the heym

[fol. 125-ro]

567 ¶ Dair nae soe tooch meyster Euerhart van lieflant inder
sameyten lant mit een groot heer ende macht van volck
tot Dobingen ende in Ciculen lant die der oirden veel leets
ghedaen hadden . hy versloech ouer Twalefhondert vanden
heydenen doot ende vinck wyff ende kijnt wes men gekrigen

konde hij roüede heerden ende branden veel van synen dorpen ende togen weder tot horen lande ¶ Die Coninck van Ansteiden ende van Sameyten maecten dair nae vrede mitten meyster ende mit der oirden

568 ¶ Dairnae toghen die meyster Euerhaert ende die Graue van Aernsberch was den oirden the dienst ghecomen mit veel ruteren . ende hij tooch mitten meyster op die ruysschen voir plescouwe ende dede alten groten scade inden ruysschen lande ende togen weder ongeschadicht the heym

569 ¶ Dair nae tooch meister Euerhaert op die heiden op een ghelentheit ende was geheten pupillen ende dese hadden den oirden scade ghedaen Ende doe vrosset so groten vorst als ye man hadde horen segghen alsoe dat vele kersten ende veel heiden doot vrosen men heerden men branden ende men vant vele menschen inden stroo doot legghen van kolden Die colde was soe groot dat een Ridder sprack waer ick Roemsconinck ick gaue halff mijn rijck thans om ene werme stoue . Ende ick gaue Tyen marck om een paer hantschoen Die meister quam mit victorien ende sonder scade weder the heym tot synen lande Mar daer bleuen doot van groter colden vier broeders des oirdens ende meer ander lude die handen ende woeten off voren ende sommighe vingher ende duym Ende dit gescieden Int lair dusent driehondert ende eenendeüertich

[fol. 125-vo]

570 ¶ Dese meister Euerhaert hadde vele sloten ende vesten inden lande doen maken ende begrepen ende gheprouandt van allen des noot was ende alle die heidenen sijn naghebueren gheerden vrede mitten meyster Ende hy brocht lieflant Coerlant ende dat lant van Ierwen ende ander des oirdens landen daer bij in groten ontsich

571 ¶ Daer nae als hij out wert ende crancker ende nyet meer arbeiden en mocht soe tooch hij in pruyssen tot den hoichmeister the Capittell ende bad van sijnen ampt verlaten the wesen ende begeerden tot Colen sijn ghemack the hebben Dat hem vruntelicken ghegunt wert ende hy wert Commenduer tot Colen tot sinte katherijnen Ende hij liet lieflant ende die ander landen des oirdens in groter eren ende vreden

572 ¶ Die hoichmeister meyster Ludolff coninck die kreech gebreck aen sijnen liue soe dat hij nyet langer regieren en mocht ende hij bad inden Capittel van synre meysterscap ende nam sijn ghemack tot Engelsberch daer dat volck ghemeenlick om droeuch was ende als hij doot was soe wert hij tot Marienweerder begrauen

[fol. 126-ro]

573 ¶ Van Henrick van deesmeer die Achteinde hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[4] **H**enrick van deesmeer was die Achtyende hoichmeyster vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van iherusalem ende van pruyssen Sess lair lanck Hij regierden seer eerlick ende vromelick Ende alsoe die lettauwen ende ruysschen dat heydensche volck den oirden veel leets deden soe tooch dese hoochmeister mit groter macht van volck in lettauwen ende dede dair alten groten scade mit rooff ende mit brant ende versloech ende vinck veel heydenen ende toich mit victorien weder in pruyssen the heym

M CCC XLV

574 ¶ Dairnae op onsser lieuer vrouwen dach the lichtmisse soe quam in pruyssen Coninck kijnstock van lettauwen ende Algaert sijn brueder ende Narmant der ruysschen coninck die oick sijn halff broeder was . ende wolden dat

lant the pruyssen verderuen ende wolden den meyster be-
strijden Als die hoichmeyster dit vernam soe besaetten
hij hem dair teghens ende wagede dat inden naem
goids ende onser lieuer vrouwen ende den ridder sinte
lorijs ende bestreet dese heydensche coninghen Ende hij
versloech Narmant der ruysschen Coninck ende veel gro-
ter heydenscher heren ende dairtoe ouer Tyendusent
ruysschen ende lettauwen Ende die Coninck van lettau-
wen ontquam ende ontuloech hem mit een deel der
lettauwen Ende dit gheschieden bij een plaetse die
Strebene ghenoeemt was Ende daer bleuen Acht
heren des oirdens doot ende tweendeueertich ander goe-
der mannen die godt ghenadich wil sijn Ende dit ghe-
scieden Int lair ons heren dusent driehondert ende ne-
ghenendeveertich

[fol. 126-vo]

575 ¶ Daer nae Inden lair ons heren dusent driehondert
ende eenendevijftich soe bad dese hoichmeister inden Ca-
pittell vanden meysterscap want hij sieckelick van liue
wert ende nam sijn ghemack Ende daer nae als hij sterff
wert hij tot Marienborch eerlicken begrauen

576 [1] Bij desen voirescreuen hoichmeister meyster Henrick
van deesmers tijden is der duytscher oirden
van onser lieuer vrouwen van *iherusalem* gegeuen
ende ghegunt dit nabescreuen preuilegium

[2] Karolus bijder ghenaden goods Roemsche coninc altyt
vermeerre des rijcs ende Coninck van Bemen Con-
firmeert approbeert ende vernuwet keyser ffredericx pre-
uilegium in gheliker manieren ende formen als dat keyser
Lodowicus hier bouen ghescreuen gheconfirmeert heeft Ghe-
geuen the Nurenborch op die viertyende kalende van de-
cember Int lair ons heren dusent driehondert seuenende-
veertich Inden anderen lair onsser rijcken

[fol. 127-ro]

577 ¶ Van heeren wijnrijch van kniprode die Neghentiende
hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[4] Wijnrijch van knyprode was die Negentyende M.CCC.LI
hoichmeyster vander duytscher oirden van
onsser lieuer vrouwen van iherusalem ende
van pruyssen Eenendedertich laren lanck
Hij was een seer heerlick man van personen ende van enen
duechtliken geestelicken leuen ende seer wijs van rade
Ende bij sijnen tijden was die duytsche oirde ghecyert
mit veel groter edelre ende wijser broederen soe dat
gheen Conuent inden lande the pruyssen en was men
solde daer in gheuonden hebben twe off drie heren
des oirdens die wael in wijsheit ende in manlickheit
tot enen hogenmeyster gheuoecht hadden

578 ¶ Die duytsche oirde stont bij sijnre tijt in hoir rechte
floer in wijsheit ende in manlicheit in rade ende in gees-
teliker tocht In eren ende in rijckdom ende in wael ghe-
stelden broederen Alsoe dat alle wandelaers spraken ende
seyden waen sij quamen sij en hadden in ghenen landen
soe veel wael gestelder mannen ghesien als inden oirden
the pruyssen Oick was in dien tijden een ghemeen
sprake in anderen landen . wanneer twe luden twisten
off argueerden teghens een soe sprack die een teghens
den anderen Bistu cloeck ende wijs soe treckt heen in
pruyssen ende toent daer v wijsheit den heren van pruyssen

- 579 ¶ Dese hoichmeister wanneer hij sat inden Rade mit synen gebiedegheren soe sprack hij dick versuchtende wij weten wael dat desen landen off onsen weerdigen oirden nummermeer ghelts noch goets ghebrecken en sall mer wijsheit ende goedes raets sal dair yerst gebreken
- 580 ¶ In desen hoichmeisters tijden soe wert kynstud der lettauwen Coninck gheuangen inder wildernissen vanden oirden des sonnendaghes op letare *iherusalem* . ende wert tot Marienborch gheuoert Ende daer nae op sinte Martijns dach quam hij heymelick wt der vanghenisse mit hulp eens knechts die hem help bewaren ende hij quam weder in sijn lant
- 581 ¶ Item drie lair daer nae soe wert tot Marienborch des oirdens tresel heymelick van twe backeren op ghebroken ende een groot deel van des oirdens scat wert dieffelick wech ghebracht
- 582 ¶ Item Inden lair daer nae Int lair ons heren dusent driehondert ende achtendestich soe quam des Conincs kynstuds soon van lettauwen mit vijftien peerden ghereden wt heydenscap in pruyssen tot Conincsberch indes hoichmeisters ghenaden ende begeerden den heiligen kristen gheloue aen the nemen ende gedoopt te werden Die hoichmeister ontfinck hem mit groter weerdicheit ende hij wert van enen Bisscop mit groter eren gedoopt ende wert Henrick ghenoeemt Ende die hoichmeister begaefden hem seer costelick ende eerlick Ende op die tijt waren in pruyssen ghecomen veel groter heren ende edelre luden der oirden the dienst wt duytschen landen Ende die gauen desen nywen ghedoopten heer veel clynoden ende ander gauen Ende die keyser kaerl van bemen die maecten hem groot vorst ende hartoch Ende dair nae hielt hij hem als een goet kersten syn leuen lanck
- 583 ¶ Dairnae Inden lair ons heren dusent driehondert ende tseuentich soe street die hoichmeister meyster wijnrich enen strijt the Rudauwe tegens den wreden heydenen des sonnendages op *Exurge domine* . ende hij versloech doot mit goids hulpe ouer sesdusent heydenen mit die ghene die inder wildernisse van vorst van colden ende van honger storuen Ende vanden kersten bleuen doot vierendetwyntich heren vander oirden ende derdehalff hondert goeder man die god ghenadich wil sijn
- 584 ¶ Item Int lair ons heren dusent driehondert ende tweendetachtich sterff die hoichmeyster meyster wijnrijch van knyprode ende wert tot Marienborch sinte Annen begrauen

585 [1] **D**ese nabescreuen preuilegien ende vrijheden sijn den duytschen heren bij desen voirscreuen hoichmeisters meyster wijnrijchs tijden ghegunnet ende ghegeuen

[2] **I**nden naem der heiligher ende onghedeilder drieuoldicheit salichliken amen karolus die vierde vander gunst der gotlicker goedertierenheit Roemsche keyser altijd vermeerre des rijcks ende Coninck van bemen Confirmeert anderwerff keyser frederics preuilegium van woirde tot woirde in geliker maniren ende formen als hij dede doe hij Roemsche Coninck was ende keyser ludowicus bouen ghescreuen heeft gedaen Gegeuen the Nurenborch Int lair ons heren Dusent driehondert vijffendevijftich

op die achte indictie ende op die seste kalende In I-
nuario Iden tyenden Iair onser riken ende inden
yersten Iair onses keyserrikes

586 [2] **I** Nden naem der heiligher ende onghedeilder drieuoldicheit
salichliken amen karolus die vierde vander gunst der
gotliker goedertierenheit Romesche keyser altijt vermeerre
des rijcks ende Coninck tot Bemen Doir sonderlinghe
bede die onser keyserliker hoicheit laetsten ghetoot is
van wegen des ouersten meysters ende der ghemeenre
broederen ende goids ridderen des hospitaels van onser
lieuer vrouwen des duytschen huis van iherusalem onser
ende des Roemschen rijkes lieuen ende ghetrouwen Als dat wy
ons van ghenaden onser keyserliker hoicheit wolden geweerdigen
den duytschen oirden ende hospitaal voirscreuen the confirmeren
bestedigen ende the vestigen soe wael inden leden als inden
hoofde Allen preuilegien brieuen vrijheiden gracies ende verle-
ninghen die sy verkregen hebben ende noch gebruiken van-
den heylighen rijcke ende vanden gotliken keyseren ende co-
nynghen onssen voirvaderen saliger gedachten ouer alle hoir
goeden als besittingen rechten ende heerlicheiden Soe hebben
wij anghesien hoir redelike begeringhe ender ter eren des
almachtigen gods ende the loue der heiliger ioncfrouwen
synre weerder moeder maria ouermits welken costeliken name
die tytels der voirscreuen oirden hoichliken vercyert is Ende
mit sonderlingen rade onser vorsten grauen heren ende ede-
linghen mit wael bedachten moede mit rechten weten
ende wt macht keyserliker vollecomenheit bestedigen con-
firmeren ende vestighen wij der voirscreuen oirden inden
leden als inden hoofde alle preuilegien ende brieuen der goe-
den des voirscreuen oirdens int ghemene ende elken huse
stede woninghen bijzonder In wiens rijck dat die oick
gelegen sijn het sy in furstammen graefscappen heerlicheiden
eerden off eylanden Ende wat rechten besittingen eygenscapen
borgen steden landen prouincien inlanden leenmannen manscap
leen leenscap oirdelen off gerichte tolln wagentollen ghiften
munten opsettingen excijs vrijheiden eerlicheiden afcomingen
opcomingen renthen ende alle orbaerlike dinghen of ghewin
bijsonder in wat maniren off woerden datmense wt spreken
mach die sij tot noch toe vanden gotliken roemschen keyseren
ende Coninghen onssen voirvaderen saliger ghedachten heb-
ben gebruycket ende noch bruken In allen begrippe punten
meningen ende articulen van woerde tot woerde gelyck
als sij gescreuen ende begrepen sijn Ende ghelyck off sij in
desen brieff gansliken ende geheel begrepen waren ende solden
sy oick van rechts wegen off van gewoenten hier sonderlinge
gheroert syn Die bestadigen ende vestigen wij wt keyser-
liker macht ende wt onssen sekeren weten ende van
sonderlingher gracies der goedertierenheit confirmeren
wij die Hierom en sij nyemant gheoirloft die scriften on-
ser bestedinghen vesticheiden ende confirmeringhen the
breken off friuolick teghens te doen Ende waer yemant
die dair teghens dede die sal veruallen wesen in een
onuerlatelike peen van hondert pont puers golts . dat
halue deel onser cameran den anderen haluen deel
den broederen die den scade hebben gheleden Ende deser
dinghen syn tughen Geerlacus archibisscop van mens ende
des heiligen roemschen rijcs archicancellier doir germanien
Rupertus olde palsgraue vanden rijn archespisedrager
ende hartoch van baieren Rudolphus hartoghe van
sassen archemaerscalck des heiligen rijcks Bolko hartoch
van falkenburgensis Bolko hartoch van opuliensis Iohannes
hartoch van opame Przemislaus hartoch van teschinensis
Iohannes burchgraue van Nurenborch Burchardus borch-
graue van meydeborch ende meer ander In oirkonde
der waerheit hebben wij dit doen beuestigen mit onser
gulden bullen daer aen figuren onser keyserliker maiestaet
inghedruet is Ghegeuen tot Nurenborch Int Iair ons heren
dusent driehondert vijffendevijftich op die achte In-
dictie ende op die sestiende kalende In Ianuario Iden

[fol. 129-ro]

[fol. 129-vo]

tyenden **I**air onser rijcken ende Inden Iersten Iair des
keyserrijcs

587 [2] **K**arolus byder ghenaden goids **R**oemsche keyser altijd
vermeerre des rijcs ende **C**oninck tot **B**emen *et cetera*
Confirmeert ende vestighet doer sonderlinghe **R**aet synre
vorsten grauen ende heren mit waelbedachten moede
wt sijnre keyserliker macht ende doir sonderlinghe bede
ende versoeck des ouersten **M**eysters vander gansser
duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen des hospitaels
van iherusalem **A**lle der voirscreuen oirden hantuesten
briueu gracien ghenaden ende vrijheiden . **E**nde oick ouer
anderen saken van hoir recht besittingen eygenscapen
vesten steden Iant Iuden man manscappe leen leenscap ghe-
richt tolle geleyde munten vrijheit eer ende nutscap golt
ende cynse ghiften ende alle ander dinghen hoe men die
mit sonderliken woirden benomen ende wtspreken mach
ghelyckerwijs als den oirden die van **R**oemsche keyseren
ende **C**onyngen sijnen voirvaderen ende oick van den
heilighen rijck ontfangen hebben *ende hem gegeuen is*
Ende verbiet dairom doir syn keyserlike macht ende mo-
ghentheit allen ende enen yghelicken dat nyemant den
voirgenoemden broederen des duytschen oirdens noch den
seluen teghens sijn keyserlicke genaden beuestingen ende **C**on-
firmacien hijnderlick sijn off bescadighen gheenrewijs
Ende soe wie vermetelick dair teghens dede die solde
veruallen sijn in hondert pont golts halff tot behoef ~~tot be~~
der cameran des voirscreuen keyseren ende die ander
helffte tot behoef der broederen ende oirden voirscreuen
die in horen vrijheiden gequetst worden **I**n oirkonde des
briefs besegelt mit sijnen keyserliken seghel **G**egeuen
tot **N**urenborch **I**nt Iair ons heren duser driehondert ende
vyffendevijftich op sinte Iucien dach . sijn rijcks Inden tyen-
den ende des keyserdoms inden yersten Iair

[fol. 130-ro]

588 [2] **W**ij **k**aerl van gods genaden **R**oemsche keyser tot allen
tijden meerre des rijcks ende **C**oninck van **B**emen
bekennen ende doen kondt openlick mit desen brieff allen
den die insien off horen lesen dat voir ons gecomen is die
Eerweerdighe **I**ohan van heyn **M**eyster des duytschen huses
onser vrouwen oirden des hospitaels van *iherusalem* in duytschen
ende in walschen landen vnsen lieuen rade ende aen-
dachtiger ende heeft ons voir ghelecht clagelicken woe
sijn oirdens broederen ind hore steden vesten huseren goeden
ende Iuden scadelicken beswaert werden van menigen vnsen
vnde des **R**ijcks vorsten grauen vrijen heren ende steden mit
onghewoentliken eysschingen tolleren diensten ende
beden teghens sulke *preuilegien* briueu vrijheiden ende ghe-
naden dair mede sy van ons vnd onssen voirvaderen **R**oem-
schen keyseren vnd **C**oninghen ghevrijet ende beghenadicht
sijn . ende waen den voirgenoemden oirden mit allen synen
bruederen vesten steden husen Iuden goeden ende allen horen
toebehoren sonderlingen voir anderen geestliken Iuden in onsen
vnde des heiligen rijcs bescudde *ende bescerminghe* heercomen is
Ende wy oick nyet en meynen the wederroepen krencken of
the nyet doen hoir *preuilegien* hantuesten briueu goeden ge-
woentheden vnd vrijheiden mit den ghenaden offte briueu
die wy anderen Iuden in enighen weerden eren off manieren
die sijn off steden inden rijck ghegeuen hebben off ghegeuen
werden in toecoemenden tijden **M**ar onse meyninghe is sij dair
bij vestichliken behouden ende bescudden als dat behoirlick
is **D**aïrom gebieden wij allen vorsten geestliken ende weerliken
grauen vrijen heren **R**idderen knechten steden amptIuden ende
allen namelicken vnssen ende des rycks lieuen ghetruwen
bij onsser ende des rijcs hulden dat sy des voirghenoemde
oirdens bruederen Iuden husen ende goeden bij allen rechten
vrijheiden briueu goede gewoenten ende genaden getruwelic
holden ende beleuen laten als sij van olds vanden rijcke heer
ghecomen sijn ende sy mit ongewoentliken eysschingen tolleren
geboden diensten beden off mit enigerley ander beswaernisse

[fol. 130-vo]

hoe men die mit sonderliken namen off woirten nomen mach nyet
becommen beswaren off belasten in enigerwijs w ie vermetelicken
dair teghens dede dat solde onduechdenlic ende sonder kraft sijn
Ende die sal oick hondert pont golds tot rechter pene veruallen
sijn die sullen halff in onsser keyser camer vnde die ander helft
sal den voirscreuen oirden onuertogentliken werden alsoe dicke
ende als off te desseluen oirdens husen broeder luden ende goeden
beswaert becommert off ouerlast werden aen horen brieuen
ghenaden ende vrijheden als dair voir gescreuen staet In
oirkonde des brieffs mit onssen keyserliken maiestaet inghe-
seghel dat gegeuen is tot Nurenberch Int lair ons heren durent
driehondert sessendetseuentich onser Ryche inden eenendeder-
tichsten ende des keyserdoms Inden tweendetwintichsten lair

[fol. 131-ro]

589 [2] **K**arolus bijder ghenaden goids Roemsche keyser alijt
vermeerre des rijcks ende Coninc van Bemen
Confirmeert approbeert ende vernuwet een preuilegium
In allen maniren van woirde tot woirden als hij dat der duyts-
scher oirden van onsser lieuer vrouwen van iherusalem
gegunt ende gegeuen heeft Inden lair ons heren durent
driehondert ende seuenendeueertich als hij Romesche
coninck was Ruerende vandes oirdens eyghen luden die sitten
op des keyzers off des rijcks goeden Ende van des keyzers
off des rijcs eygen luden die opter oirden goeden sitten, Ge-
geuen tot Nurenborch Int lair ons heren durent driehon-
dert achtendetseuentich onsser Rychen inden drieendedertichsten
des beheemschen inden tweendedertichsten ende des key-
serdoms inden vierendetwintichsten laren

590 [2] **W**ij kaerl van goids genaden Roemsche keyser tot allen
tyden vermeerre des rijcs ende Coninc tot bemen
ontbieden allen vorsten geestlick ende weerlick Grauen
vrijen banretzen heren Ritteren knechten Steden mercten
lantgerichten dorpen ende ghemeenten vnd allen onsen ende
des rijcks lieuen getruwen ende zonderlingen tot francken
vnse ghenaden ende alles goets W anneer wy angesien hebben
getruwen stedighen onuerdroten dienst den ons ende den
heilighen rijcke die geestlike brueder des oirdens des ho-
spitaels sinte Marien des duytschen huses van iherusalem
onssen lieuen aendechtigen mit ganssen vlijt ghedaen ende
volcomelick bewesen hebben ende oick doen sullen ende mogen
in toecomenden tijden Dairom wij den voirgenoemden oirden ende
allen den Balien husen ende luden totten seluen oirden gehorich
Mit waelbedachten moede mit Rade onser vorsten grauen heren
ende anderen onsen ende des rijcs getruwen mit rechten weten
ende mit onser keyserliker macht volcomelic geuesticht ende
Confirmeert hebben alle hoir hantuesten brieuen ende vrijheit
die sy van ons offte saliger gedachtenisse van onsen voirvaderen
aen den Rijcke Roemsche keyseren off Coninghen voirmaels
verworuen offte behouden hebben ouer hoir landen borgen ge-
richten heerscappie wiltpende Recht golde nütscap Renthen
goeden ende besittinghen hoemen die ghenomen mochte mit son-
derlingen woirden in allen articulen punten meninghen ende
woirden hoe offte in welker wijze die hantuesten brieuen
ende vrijheit g begrepen sijn Ende wy nv verstaen hebben
dat die geestelike bruederen des seluen oirdens ende die husen
in der Balien the francken ghelegen aen horen hantuesten brieuen
ende vrijheden bescedicht gehijndert ende groffelick getoirnt
werden sonderlinghe aen wateren weyden holt tolle ende
gheleitgelden op wateren ende op landen datmen der voirseide
Balien ende husen dair inne nyet gebruiken noch ghemeten en
latet gelyck hoir hantuesten ende brieuen holden die sij vanden
rijcke hebben ende van ons gheuestiget Dairom gebieden
wy v ende enen yghelicken bijsonder bij onser keyserliker
hulden ende willen dat eerstelick dat nyemant die voirgenoemde
Balie tot francken noch gheen huis daer in behorende teghens

[fol. 131-vo]

onsser keyserlike bestedinghe, bescedighen hynderen offte
quellen sullen in enygerwijs Ende soe wie dair tegens

[fol. 132-ro]

[fol. 132-vo]

[fol. 133-ro]

dede die solde soe dick dat gesciede **H**ondert pont
lodiges goldes veruallen syn ende die selue sellen half in
onsser ende des heylighen rijcs cameran ende dat halfdeel
der voirgenoemde **B**alien tzo francken ende den husen dair Inne
die alsoe gescedighet ghehyndert off ghetoeert worden
ganslick werden vnd gheuallen **M**it oirkonde dis briefs
besegelt mit onssen keyserliken inghesegel **G**egeuen tot der
hoensem **I**nt **I**air ons heren dusent driehondert vyfende-
vijftich **I**nden **N**egenden **I**air ons rycks ende des keyser-
doms inden yersten

591 [2] **K**arolus van goids ghenaden **R**oemsche keyser tot
allen tyden vermeerre des rijcks ende **C**oninck
tot **B**emen ghebiet ende beueelt allen vorsten geestlick
ende weerlick grauen vrijen heren edelen dienstluden
Ridderen knechten steden ghemeenten ende allen anderen *et cetera*
Oft sake waer dat enich broeder vander duytscher oir-
den wair die synen oirden ende ouersten rebel ende on-
ghehoorsaem wair off worde ende des oirdens reghel
ende ghewoenten nyet holden noch gehoorsam wesen
wolde **D**at alsdan die heren voirscreuen tot versoick
des meysters ende ouerstens des duytschen oirdens
die hant dair aen holden ende den meyster voirscre-
uen mitter weerliker hant ende macht daer toe
helpe ende bystant doe dat die voirscreuen onghe-
hoirsame broeder tot gehoorsaemheit come ende synen
ouersten onderdanich sij ende die reghel ende ordi-
nancie der oirden holde ende nauolge **E**nde off yemant
vanden meyster hier toe versocht worde ende des nyet
en dede die solde swaerlick in des keyzers ende des
rycks onghenade veruallen **I**n oirkonde des briefs
besghelt mit des keyzers segel **G**egeuen tot heilprun
Int **I**air ons heren dusent driehondert vijfendestich
sijns rijchs inden negentienden ende des keyserdoms in
den elfften **I**air

[fol. 133-vo]

592 ¶ **V**an meyster **C**onraet tollener van **R**odensteyn die
twijntichtste hoichmeyster van pruyssen vander
duytscher oirden

[4] **C**oenrat tzollenaer van rodensteyn was die **M** CCC LXXXII
twyntichste hoochmeyster vanden duytschen
oirden van onsser lieuer vrouwen van **I**he-
rusalem ende van pruyssen **N**eghen **I**air
lanck **D**ese dede veel goeder loefliker werken in
sijnen oirden ende was steeds sorchfoldich hoe hij dat
lant in vreden ende in eren mocht holden alsoe alst hem
gheleuert was **E**nde hij dede den wreden heidenen
als kijnstud **A**lgart **I**ahel **w**yolt ende **s**chiergalle
veel leets datse sijnre wael gedachtenisse hadden
Ende **I**nt **I**air **d**usent driehondert ende eenende-
tnegentich sterff dese hoichmeyster **E**nde hij wert
tot **M**arienborch bij meyster wijnrijch eerlick begrauen

593 [1] **D**it sijn alsulke preuilegien ende ~~preuilegien~~
vrijheiden als den duytschen oirden ghegunt
ende ghegeuen sijn inden tijden dat meyster
Coenraet voirscreuen hoichmeister was

[fol. 134-ro]

[2] **O**nifacius *et cetera* **A**lle die presentacien der kerken ende
oick der kerken die den meyster ende broederen *et cetera*

B van keyseren **C**oninghen hartogen *et cetera* ende allen anderen
weerliken luden om the funderen hoir husen in verscey-
denen landen **E**nde oick die die selue broeders wite-
like vercregen hebben **E**nde die by consent ende verle-
ninghe der bisscopen ende horen capittelen den husen voir-
screuen gheincorporeert ghevnieert gheannexeert sijn
off verheuen in hoofthusen **C**onfirmeren wij wt onsen
sekeren weten ende veruollen alle die ghebreken die
dair in gheuallen moghen wesen . sonder hijnder eniger
constitucie sonderlinghe die onsse voirvader vrbanus ghe-
maeckt heeft **A**ls datmen volcomelick wtspreken moet
die valoir off weerde der kerken die gheincorporeert
werden ende dairtoe der prelaturen aldien off husen
daertoe dat sij gheincorporeert werden wanneer men
die incorporacien confirmeert

594 [2] **B** Onifacius *et cetera* **D**en meyster **C**ommendueren *conceptus*
ende allen
bruederen *et cetera* **w**ij verlenen v dat v priesterbroeders
het sij in **C**apellen off kerken die uwen oirden toebehoren
alsoe dick alst hem belieue dat woirt goids prediken mogen
off doen prediken van anderen priesteren sonder yemants
consent dairtoe the eysschen **E**nde oick verlaten yghelicken
die die predicacien deuotelick horen ende the recht gebiecht
is ende rou heeft veertich daghen ghesetter penitencien
verbieden oick dat v hier nyemant in en hijnder off enich-
sins dat volck vander seluer predicacien en treck **A**ffgedaen
hier teghens alle constitucien preuilegien indulgencien bij-
sonder off int ghemeyn vanden stoel van **R**omen verworuen
dairmen hier oick volcomen mencie off soude moeten maken

[fol. 134-vo]

595 [2] **B** Onifacius *et cetera* **w**ij verlenen v dat uwe brueders
die wij in onssen cappellanen ontfaen nochtan
in gehoorsaemheit hoirre ouersten bliuen sullen off
sy ons **C**appellanen nyet en waren

596 [2] **B** Onifacius *et cetera* **D**en meyster **C**ommendueren ende broe-
deren *et cetera* **S**oe wy v verleent hebben dat een
yghelick van v in priester stade betamen soude alsoe dick
alst v profijt is **C**apellen ende altaren in uwen kerken
ghelegen off andere heilige stede the versetten off
doen versetten tot anderen bequamen plaetsen off mit
al wech te doen off laten doen **O**ick inden seluen kerken
ny altaren off capellen te verheffen the begiftigen off the
funderen sonder oirloff der bisscopen off enichs anders dairtoe
the eysschen **w**aer oick die bisscop alst betemelick van
hem begeert waer alsulke **C**apellen off altaren verset
off vermijnt nyet consacreran en wolde off doen consacreran
Dat dan v des seluen ghelijck ende een ygelick van v
sonder beueel off oirloff des bisscops voirscreuen off enichs
anders betamen solde alsulke voirscreuen **C**apellen
off altaren doen consacreran van enen anderen gheloui-
ghen bisscop die inder gracien ende ghemeenscap des
stoels van **R**omen waer ¶ **V**oirtaen als ons van v te kennen ghe-
geuen wert dat yghelick van v nae dat ghij professie ghedaen
hebt wt goeder ghewoenten tsaers seuenwerff **A**ls ons heren
gheboorte . onser vrouwen purificacie . goeden donredach . paesch-
dach . pijnxterdach . onsser vrouwen dach assumpcio . dat lichaem
ons heren the ontfaen pleecht **W**ij dairom v ende uwen
knechten die weerlicken gebiecht waren ende berou hadden
die totten seluen seuen male dat voirseide sacrament deuo-
telick ontvingen . alsulcken aflaet ende verlatenisse der sonden
ghegeuen hebben . als vanden stoel van **R**omen ghegeuen is enen
yghelicken die deuotelick visiteert die kerke van worms
inder octauen onsser vrouwen assumpcion voirscreuen **E**nde oick
want dicwyl geboirde dat nyet weynich weerlike luden
doir deuocie hem ende hoir gueden ewelick offerden ende
gheuen tot versceiden husen uwes oirdens **M**ar behouden alleen
dairoff tgebruyke tot horen liue . ende alsoe dienen got bliuende
inder werlt **w**ij allen den seluen personen die alsoe uwe

[fol. 135-ro]

bruederscap als voirscreuen is aen hebben ghenomen ende hoir goeden ghegeuen totten voirscreuen husen Ende oick die alsoe sullen werden anghenomen in toecomenden tijden ende hoir goeden alsoe gheuen *et cetera* die nae der voirscreuen gewoenten die seuen male syaers gebiecht weerlike ende mit berouwe dat sacramente deuotelick ontfaen Tot elken mael alst sijt soe ontfaen gheliken afflaet ende verlatenisse der sonden ghegeuen hebben als v van ons nae dat voirscreuen is ghegeuen is ¶ Ende oick dat wij den seluen personen ghegeuen hebben dat sij hebben ende ghebruken moghen alle der andere indulgencien preuilegien gauen vrijheiden ende exempcion als ghij in allen maniren the gebruken pleecht ¶ Ende voirtan hoe dat wij alle vrijheiden exempcion indulgencien preuilegien gauen gracien die v ende uwen hospitalen ende husen ende ghebederyen van onssen voirvaderen Roemschen paeusen ende van allen prelaten ende gheestelike personen Oick van Coningen princen ende allen anderen weerliken heren Ende oick die van ons den hospitalen husen ende ghebederyen voirscreuen ghegeuen ende verleent sijn mit hulpe van onssen brieuen geconfermeert ende gheuestiget hebben ¶ Ende voirt als ons the kennen ghegeuen wert want veel questeerres *et cetera* Soe declareerden wij dat die constitucie die Clemens die vijfte onse voirvader gemaect heeft inden concilio van vyennen ende beghint Abusionibus . teghens die questierres tot uwen hospitalen husen steden preuilegien gracien ende oflaten die v verleent sijn gheenssins getogen en sal werden ¶ Ende voirtaen desgelijcx wy oick verleent hebben ther beden des Commenduers ende broederen van straesborch als dat in onsser vrouwen kerke des seluen huis dat weerdige heilige sacrament ons heren ihesu christi In enen cristal off in enen anderen cleer claren vate op een ygelick die wil . sien mach in hoichtiden des geboirte ons heren Epyphanie Paesschen Ascensionis dach . Pijnxteren Natiuitatis marie Assumpcionis Purificacionis ende Annunciacionis marie Ende oick des heiligen Cruys wanneert gheuonden ende verheuen wert Ende sente Elisabethen dach . In die kerck wijdinghe Ende op alre heiligen dach Tot elken hoichtiden voirscreuen vander yerster vesperen tot der anderen soe langhe dan die complete wt sijn openbaerlick ende eerbaerlick gehouden sal werden ende in allen den seluen hoichtiden ter missen alst betaemt mit processien om die selue kerck deuotelick ende solempniter gedraghen mach werden Ende dairtoe allen gebiechten menschen als voirscreuen is die die voirscreuen kercke inden hoichtijden voirscreuen deuotelick visiteren ende teghens dat heilighe sacramente mit deuocien een pater noster ende een Ave maria spreken Tot elken male als sy dat doen den seluen oflaet ende verlatenisse hoirre sonden verleent hebben die verleent is vander seluer macht allen den ghenen die visiteren den ionghen sent peters kerck tot straesborch opten goeden woensdach den yersten nae palmdach ¶ Ende voirtaen soe ons the kennen ghegeuen wert dat sommige archebisscopen bisscopen ende anderen lands richteren als men seide verleent weer ende wt macht des seluen stoels van romen gheboden weer off anders van hoirs selues macht geboden hadden op sekeren penen Datmen in horen landen steden ende stichten gheen brieuen off geboden van Romen en soude openbaren off exequeren Ende oick dat die ondersaten der archibisscopen ende bisscopen voirscreuen in welkoir stede off gestichte dat gesciede den voirgenoemden brieuen nyet en dorfften gehoiraem wesen Ten waer dat alsulke brieuen ende geboden vanden seluen bisscopen *et cetera* In welker stede off stichte dat gheboerden yerst ghesien ende gheexamineert weren off by enigen anderen van haren beuele Ende in teyken der examinacion ghetuychs brieue diemen vidimus hiet vanden seluen bisscopen ghegeuen weren Desgelijcx wij oick v vander seluer macht verleent hebben alsoe dat ghij wat brieue geboden preuilegien indulgencien verlenynghe van gracie off van recht the doen v vanden stoel verleent sijn off sellen werden ende wat process

[fol. 135-vo]

[fol. 136-ro]

dair off ghesciet waer off sal gheskien in wat stede stichte lande off anderswair v dat nütte weer . vrij ende betemelick sold mogen laten publiceren ende exequeren **E**nde ~~ghebieden~~ dat die executores ende conseruatores off andere rechteren die v dairtoe gegeuen sijn off werden sullen off hoir deputaten gehouden souden wesen ende sculdich sijn voirt the gaen totten seluen publicacien ende execucien . sonder the eysschen off te hebben die voirscreuen tuychbriuen der bisscopen *et cetera* **O**ick settende dat die selue executores conseruatoirs rechteren ende horen subdelegaten ende oick **N**otarien ende tughen dient ouer der voirscreuen publicacien ende execucien gheboirden the staen dairom in ghenen penen ende sentencien gehouden the wesen . ende oick al nyet ende ydel the sijn wat hier teghens wetende off onwetende van wat machte dat ghescieden **G**hebieden oick den seluen executoren conseruatoiren richteren subdelegaten notarien tughen ende allen anderen clercken van wat stede off stichte sij sijn al weren sij oick exempt die van uwen tweghen dairtoe versocht sullen werden dat sij neerstelick alst geboirt voirtgaen totter voirgenoemden execucien ende publicacien op den peen vanden banne daer wijse mitten seluen in gheuallen willen hebben waer sy hier tegens deden **E**nde oick hem alsoe doen ende gehoorsaem syn totten personen daer onse voirscreuen briuen off gheboden aen gaen als sij anders sculdich weren ¶ **E**nde voirtaen dat een yghelick van v in priester stade dat woirt gods prediken mach ¶ Als inden preuilegio voirscreuen staet ¶ **V**oirt wt ons selues opnemen nyet tot uwer off enichs anders die ons voir v gebeden hadde mer van onser puerre mildicheit setten wy van onser voirghenoemder macht ende ordineren vast the bliuen **D**at voirtaen nyemant van wat state grade off condicie hij wair betemen sall opten peen des bans daer hij mitter seluerdaet in vallen soude indien hij niet off en liet nae dat hem dit the kennen ghegeuen waer kerken off prochien cappellen altaren off ander geestelicke beneficien mit curen off sonder curen die v off uwen husen waer die ghelegen sijn . gheincorporeert waren vanden voirscreuen stoel van **R**omen off enighen anderen . the impetreren off enichsins the eysschen off v dairop the hijnderen off the quellen als in versceidenen scriften ghescreuen is ende begrepen die dair off gemaect sijn dair wij die tenoir off hebben willen als hier volcomen wtgesproken ¶ **W**ant dan als die begeerte inhielt die ons laetste van uwen wegen ghetoeent is . wort ghetwuelte dat die voirscreuen brieue ende dat dairby gesciet wair in sommighen delen van gheenre macht wesen en soude **E**nde dat ghij dairom in toecomenden tijden belasticht mocht werden wairom ons van uwen tweghen oetmoedelick gebeden is dat wij die briuen ende dat dair off comen is mit der roemscher crachte confirmeren wilden ende v dair anders op versien vander goedertierenheit des stoels voirscreuen **w**ij dairom tot uwer beden die voirscreuen briuen ende wat dair off ghecomen is off sall in toecomenden tijden vast ende in danck houden die wij vander voirscreuen macht ende onssen sekeren weten **C**onfirmeren ende vestighen mit hulp deser scriften ende veruullen alle die ghebreken die dair in gheuallen moghen wesen *et cetera*

[fol. 136-vo]

[fol. 137-ro]

597 [2] **B**onifacius *et cetera* **T**er ewiger ghedachten **V**oir ons soe is ghecomen . hoewael den meyster ende broederen des hospitaels *et cetera* bij sonderlinghen preuilegien des stoels van **R**omen verleent is dat sy niet sculdich en sellen sijn off gedwonghen moghen werden . the geuen off te betalen den lands bisscopen off enighen anderen personen **C**ollectien beden hulp vyt caritate off enighe andere eysschinge hoe men die noemen mach tegens horen wil ¶ **E**nde oick want sommighe prelaten in duytslandt nywe ende onbetamelicke maniren van exactien ende verswaringhen op brenghen ende sueken teghens den seluen meyster ende broederen als dat sij die personen die vanden meyster ende broe-

[fol. 137-vo]

deren ghepresenteert werden totten kerken daer zij
ghifters off sijn nyet admitteren off institueren en willen
Ten sij dat die selue personen den voirscreuen prelaten
den welken die institucie toebehoirt geheel off in deel
gheuen een seker taxe off halff die vruchten vanden
seluen kerken des yersten iaers ¶ **S**oe hebben wy den seluen
prelaten in wat landen sy sijn al waren sy oick archibisscopen
off bisscopen den welken die admissie ende institucie voir-
screuen geheel off in deel toebehoirt . strengelick beuolen mit
onssen brieuen verbiedende hem op die pene vanden ban
daer sij mit den seluen inuallen soudent als sy hier contra-
rie teghens doen **A**ls dat sij mit al offlaten vanden voir-
screuen onbetemeliken beswaringhen ende exactien **E**nde
sonder enich wederseggen die voirscreuen personen die
welke die meyster voirscreuen ende brueders tot den kerken
daer sij patronen off sijn presenteren sullen in toecomenden
tijden nae dat hem toebehoirt . alsoe verre dair anders
gheen wittelick gebreck in en sij soudent admitteren ende
institueren in rectores der seluer kerken vrij sonder enighe
exactie voirscreuen **E**nde dair toe waer sy bynnen eenre
maent nae rechter maninghe dat selue vertoghen off
weigherden the doen dat dan die **C**onseruatoreen die
den meyster ende bruederen ghedeputeert sijn off werden
sellen vanden stoel voirscreuen off een van hem bij hem
seluen off bij anderen dien sy dat beuelen . die voirscreuen
ghedeputeerde personen wt macht onser voirscreuen
brieuen . die male in stede der prelaten voirscreuen admitteren
ende institueren soudent . Waer daer anders gheen hijnder
van recht teghens en waer **E**nde hebben all the nijt ge-
maeckt wat dair teghens ghedaen mocht werden
wetende off onwetende van wat machte off personen
dat wair als volcomeliker inden brieuen die dair op ghe-
maect sijn begrepen is ¶ **N**ochtans soe wil die **E**rbair **B**urc-
kaert bisscop van **A**ugustensis den welken ende synen nacom-
lingen bisscopen van **A**ugustensis die inder tijt wesen sellen wy van
onsser voirscreuen macht bij versceiden brieuen daer wij
die tenoir off als hier volcomen wt gesproken willen
hebben vrij ende volcomelick verleent ende gheconfirmeert
hebben nae alder gewoenten die geweest sijn soe langhe
tijt daer in ghedachten gheen contrarie tegens en is . soe
hy **B**urckaert seluer seide the versueken the eysschen ende
the nemen **C**ollectien off iairlix een redelijcke hulpe van
caritate van allen gheesteliken personen gheoordent off
ongheoordent exempt off nyet noch die in prelaturen perso-
naten off ampten sijn ende ghebeneficieert inder stadt ende
sticht Augustensis voirscreuen **E**nde oick die lair renten of half
vruchten des yersten lairs vanden beneficien die den cloes-
teren **A**bdien **C**onuenten ende anderen gheesteliken plaetsen
off personen der seluer stadt ende gestichs off van anderen
stichten ende steden gheincorporeert ghevnieert ende ghean-
nexeert sijn off anders gheappropriert **E**nde die dair
teghens seggen byden gheesteliken dwanghe sonder
enighe appellacie daer teghen te dwingen . ouermits
der gewoenten brieuen ende verleninghen voirscreuen eyscht
ende hebben wil alsulke voirghenoemde collectien of hulpe
van caritate vanden ghebedigeren ende broederen voirscreuen
die ghebiederijen off husen off enige andere gheestelike
beneficien hebben in die stadt ende sticht voirscreuen **E**nde
oick die lair renten off halue vruchten om the doen die insti-
tucien totten kerken ende beneficien in die voirscreuen stadt
ende sticht geleghen daer die broeders ende meysters col-
lectoires off sijn ¶ **W**y dan dat recht ende betemelick achten
dat die meyster ende brueders voirscreuen van last ende
verswaernisse beschermt werden ende gehouden in horen
vrijheiden ende gebreken der preuilegien die hem weer-
dichliken verleent sijn . wijsen ende decernereren vyt macht
des stoels voirscreuen van onssen eyghenen moede nyet
tot hoirre bede off enichs anders die ons dairom voir
hem gebeden hebben **M**ar van onser puerre mildicheit
die preuilegien exempcien vrijheiden die den meyster

[fol. 138-ro]

[fol. 138-vo]

ende bruederen voirscreuen van ons off van onsen voirvaderen
teghens eysschinge exactien ende betalingen der voirseider
collectien hulpen **I**airlixte ende halue vruchten ver-
leent syn in hoirre macht ende stercheit gebleuen soudē
hebben ende bleuen ende noch bliuen onuerbrekelick **E**nde
die wy vander seluer macht moede ende seker wete
vestighen ende confirmeren mit desen scriften **E**nde dair
toe des seluen gelijcx moede ende seker wete *et cetera* decla-
reren wij dat die alsulke brieue als **B**orckaert den
bysscap ende sijnen nacomelingen off enigen anderen bisscopen of
prelaten verleent sijn off in toecomenden tijden verleent
sullen werden om the eysschen ende hebben die voirscreuen
collectien hulpen **I**airlixte off halue vruchten tot den voir-
screuen meyster ende bruederen off enich van hem nyet
gheexteert en sijn off ghetogen sullen werden in toe-
comenden tijden **O**ick dat onse meyninghe nyet geweest
en is off noch is dat die meyster ende brueders off enich
van hem om alsulke brieue als den voirseiden burckart
off anderen enighen bisscopen off prelaten verleent sijn
off werden sellen in wat maniren van woirden ofte
formen sy syn yet sculdich soudē syn the betalen off van yemant
daer toe teghens horen danck gedwongen mogen werden **E**nde
decernerē al nyet ende ydel the sijn alle gericht process
ende sentencie die den **M**eyster ende broederen voirscreuen
aen gaen die tegen dese tegenwoirdige tenoir is ghemaect
off sal **s** werden van wat machte off weerde wetende off
onwetende dat sij **D**air alsulke voirscreuen brieue als vanden
collecten hulpen **I**airlixte off halue vruchten die verleent syn
off sullen werden **O**ff enighe constitucien van paeusen off
enighen anderen contrarije nyet tegenstaende dienen en
sellē off moghen helpen dat yemant wedersegghen mach

[fol. 139-ro]

598 ¶ **D**esgelycx verleent oick **M**artinus quintus **E**nde die selue
Martinus heeft hier ouer **C**onseruatoreu ghemaect den
Abdt van sente **I**elis tot **N**uerenborch . den **D**eken vanden
heiligen gheest tot **h**eildelsberch . ende van sinte gangolff
the **M**ens

599 [2] **W**Enceslaus bijder graciē goids **R**oemsche **C**oninck
altijt vermeerre des rijcks **M**aket kenlick ende open-
bair allen menschen **A**lsoe hij doir sonderlinghe bede des
Eerweerdigen **S**yfridus van vennyngen meister ende ge-
bieder generael doir duytschen landen van onser lieuer
vrouwen oirden des hospitaels van iherusalem duytsches
oirdens gebeden ende versocht is geweest **D**at hij soude
willen approberen confirmeren ende vernuuen alle alsulke
nabescreuen preuilegien als **k**arolus quartus wijleneer **R**oem-
sche keyser **C**oninck van bemen sijn vader . ende anderen
sijnen voirvaderen **R**oemsche keyseren ende **C**oninghen ghecon-
firmeert ende approbeert sijn **E**nde van **f**redericus se-
cundus in voirle **en** tijden ghegunt ende gegeuen syn
welkoir preuilegiums inhoudt volget van woirden tot
woirden als hier nabescreuen staet ¶ **I**nden naem der hei-
ligher ende onghedeilder drieuoldicheit **f**redericus die
anderde alsoe genoemt vander goedertierenheit goids dat
gunnende **R**omesche keyser altyt vermeerre des rijcks
ende **C**oninck van **C**icilien **O**nder anderen goedertieren
werken daer die keyserlicke weerdicheit ouervloedelick
mede gheciert wert soe behoirt vrijheit ende mildicheit
die vorstlike staet ende sonderlinghe die liberaelheit
off vrijheit die tot nutticheit off orbair eerliker steden
wert gebruket . **w**ant ist sake dat van enen eertschen
prince een deelken gegeuen wert daer die bede des
ghenen die alle dinck gheeft oueruloedich dat hij geeft
coemt weder tot hem mit vele woekers soe veel die meer
want daer ghesien wert dat om eertsch goet ewich
goet mit voirsichtiger bedachtenisse wort ghewonnen **H**ier
om doen wij kondt allen getruwen des rijcks die nu te-
ghenwoirdich sijn off hier namaels toecomende . dat wy
mit ouermilden bedachtenissen hebben aenghesien hoe dat

[fol. 139-vo]

heilighe huis des hospitaels sinte **M**arien der duytscher
oirden van iherusalem stichtet van onssen voirvaderen
ende doir mildicheit gheestlikes aensiens gecomen is ende
is voirt ghegaen in vele lofweerdigen vruchten ende bewaert
mit ghenaden ende vrijheiden vanden gotliken hier voirmaels
keyser henrico goeder gedachten ons vaders **E**nde heeft
toe ghenomen aen wasdom geesteliken ende weerliken den
heer dienende **E**nde die deuocie der bruederen den seluen
huis is altijd ghewassen tot goids dienst ende mit geloue
bij onser mogentheit **E**nde om dat eersame leuen ende die
oeffeninghe eerweerdigher geestelicheit mit welken onse ghe-
mynde in gode broeder **H**arman meister des seluen hospi-
taels ende huses ende syn broeders daer claerliken schinen
Ende den stedeliken dienst ende anxt die sy sonder
ophouden liden voir dat gheloue ende glorie der kersten
menschen **E**nde wt aengesicht ewichs loons ende om sa-
licheit al onsser saligen olderen sielen ende om wassen
ons selues eren ende heils hebben wij angesien horen
orbair ende gunste ¶ **H**ierom ontfaen wij onder onse spe-
ciael protectie ende bescermynghe dat selue heilighe
huis ende een yghelick huis van hem comende ende
broederen ende medebroederen der seluer husere mit allen
horen goeden leggende ende varende die sy redelicken
besitten doir onse rijck nv teghenwoirdich . ende oick die
ghene die sy van goids wegghen hier namaels ver-
crighen mogen . ende oick hoir onderdanigen die daer
weruen der husen bootscap ende ghesceffte **E**nde bestedigen
ende confirmeren den seluen huse eweliken allen pre-
uilegien ende alle scriften die hem van williger mil-
dicheit beyde van onsen olderen ende van ons seluen sijn
verleent **E**nde oick alle sloten off borghen vesten off ont-
holdingen lijff ende goet lude besittinghe die sy nv hebben
off hier namaels verkrigen sullen beyde van giften wegen
der **C**onighen verleent van princen off van offer gelouiger
luden off anders mit rechten saken **E**nde wij nemense wt
ende vrijense van allen gauen settingen scatingen van allen
vrijgelt ongelt ende beden ende van allen boerden enighes
dienstes **O**ick verlenen wij van williger mildicheit den
seluen heiligen huise vrijheiden der wateren des krudes ende
holts alre wegen in onses rykes eyghen landen tot nütticheit
ende orbair hoirre husen te gebruiken **E**nde dat sij dair van
nyet sculdich en sijn doir dat gansse rijck the gelden . eniger
hande tolle het sij poertengelt wechgelt draghetolle wa-
tertolle off enigerhande tollen off scatinghen van recht
off ghewoenheit off van ghesette opter eerden off inder
zee off in riieren off in enighen anderen wateren **E**nde
setten vastelick dat nyemant die voirgenoemde broederen
in enigherley manieren aen horen ontholdingen ende besit-
tinghen des seluen hospitaels sonder gerichte off tegens recht
dorre hijnderen ¶ **O**ick van onser ouervloediger ghenaden
verlenen wij ende bestedigen eweliken den seluen huse ende
sijnen broederen **D**at een yghelick die leengoet vanden
rijcke heuet ende besittet die mach temeliken ende vrijlick
den oirden alsulck goet gheuen oft sijn eyghen wair **H**ier
om soe setten wij in gewont des tegenwoirdigen preuilegiums
ende gebieden vasteliken allen ende enen ygheliken dat
nyemant dit voirgenoemde huis ende die brueders in de-
sen voirseiden punten enigherley manier voir en neme hin-
derlick the wesen ende die dair en bouen voirname
hier teghens the doen die sal in een wraeck sijns wreuels
gelden hondert pont lodiges goldes den haluen deel on-
ser cameran ende dat ander halff deel den die den scade
hebben gheleden **E**nde deser sake the oirconde ende
ewiger vesticheit hebben wy laten maken dit tegenwoir-
dighe preuilegium dat beuestiget is mit onsser gulden
bullen dair aen figuren onser keyserlike maiestaet in
ghedruckt is **D**eser saken sijn tughen **w**lrick bisscop tot
passawe **A**elbrecht elect tot **T**rente **L**odewicus hartoch
van beyeren ende palsgraue opten rijen **H**arman marcgraue
van baden **D**iopoldus marckgraue van hohemberck **R**ey-

[fol. 140-ro]

[fol. 140-vo]

naldus hartoch spoleten **ff**redericus greue van brenen
Graue **E**uerhardus van elphenstein **B**artoldus graue van-
den heiligen berghe **G**raue ernestus van velsecken **G**raue
Coenraet van werdecke **A**ncelmus van lustingen maerscalc
des keyserliken saels **B**artoldus van alenuelt **C**oen**r**ardus
van wolre **B**artoldus van wanghen **S**ibertus van vmine
Herrtwicus kokenmeyster **C**onstinc maerscalck ende meer
anderen ¶ **T**eyken heren frederics des anderen bijder genaden
goids des alre onuerwerwinlicsten **R**oemschen keyzers al-
tijt vermeerres des rijcks **C**onincs van **C**icilien ¶ Ende dit
is ghedaen **I**nden **I**aren der geboirten ons heren dusent
twehondert eenendewijntich opten eenendewyntichsten
dach inder maent des **A**prils op die **N**egende Indictie
¶ **G**ebiedende onsen heren **ff**rederick den anderen van goids
ghenaden alre onuerwinlicsten **R**oemschen keyser ende **C**oninc
van **C**icilien des **R**oemschen rijcs inden yersten lair **E**nde
des rycs van **C**icilien inden **d**rieendewijntichsten lair
salichliken amen **G**egeuen tot **T**arente **I**nden lair maenden
Indictien voirscreuen ¶ wairom anmerkende **wenceslaus** **k**arolus
voirscreuen die groten brant der deuocien . puerheit der
scoenre ghelouen . ouerdragende ende vruchtbare verdiente
der diensten . mitten welken die voirscreuen oirde ende
des oirdens broeders vander yerster hoirre fundacien
ende institucien mit volstandigen herten ende moede teghens
zinren voirvaderen wijleneer **R**oemsche keyseren ende **C**o-
nyngen ende den **R**oemschen rijke hebben gheblinct ende
noch mit veruolgende neersticheit der truheiden blincken
Ansiende oick die dachlixen stedeliken arbeyt der voir-
seider broederen om the verbreiden die kersten geloue
ende voiden naem *christi* teghens den onghelouigen hem
hoir goeden ende dingen in **w**esen perikelen vromelic
stellen ¶ wij dan gunstlick ter beden des voirs *et* oirdens
gebieders gheneycht wesende . die voirseide des voir-
screuen **fredericus secundus** keyzers **b**riuen . gelijk die
van woirde the woirde hier voir gescreuen staen approbeert
hij wt sijnre keyserliker macht ende ratificeert ende
vernuwet ende confirmeert die wt synre wetentheit
doir cracht ende behulp sijnre tegenwoirdiger briuen **E**nde
verbiedet dat nyemant soe vermetel en sij dat hij deser
approbacion vastmakinghe vernuwinge ende confirmacie
enichsins tegens come off dair weder en doe **E**nde off
yemant daer vermetelick tegens dede die sal kennen
gheuallen the wesen in die onweerdicheit des keyzers
voirscreuen ende dairtoe in een peen van dusent marck
puers gols die ene helfte tot behoeff des keyzers fis-
cael ende die ander helfte tot behoeff der gheenre die
die Iniurie geleden hadden ¶ **H**ier waren tughen ouer
Gerlacus archibisscop van mens des heiligen rijcks archi-
cancellier doir **germanien** **R**upertus die oude palsgreue
des rijns archispisedrager ende hartoch van beyeren **Ru-**
dolphus dux saxonie archimaerscalc des heiligen rijcks
Bolko hertoch van valkenborch **Bolko** hartoch van opulien
Iohannes hartoch opauiensis ende **Pisimillaus** hertoch van teschinensis
Iohannes borchgraue neumbergensis **Borchardus** marcgraue
van meyborch ende meer anderen **G**egeuen onder sijne
keyserlike gulden bulle tot **N**urenborch **I**nt lair ons heren *et cetera*
dusent driehondert ende vijffendevijftich die achte **I**n-
dictie ende **s**estiende kalende van **I**anuario **I**n sijnen rijcken
den tyende ende sijns keyserdoms dat yerste lair ¶ **A**ldus
heeft **wenceslaus** dit voirscreuen *preuilegium* gelyck **Confirmacio**
syn
vader **karolus quartus** dat geconfirmeert heeft ende ap-
probeert ¶ **O**ick doir sonderlingen dienst die die oirde
sijnen vader voirscreuen gedaen heeft, gheconfirmeert ende
approbeert alle die voirscreuen *preuilegien* ende alle anderen
preuilegen die den oirden van **R**oemsche keyseren ende conyngen
ende van anderen personen geestelick off weerlick gegeuen
sijn gelyck die bouen in horen punten articulen clausulen
ende sentencien sijn wtgesproken . willende ende decernerende
die selue *preuilegien* ende dat inholt dairoff tot profijt

[fol. 141-ro]

[fol. 141-vo]

[fol. 142-ro]

orber ende nutticheit des meisters ende nacomelingen syns
oirdens doir alle dat rijck te hebben ende houden volle
macht ende stercheit ¶ **O**ick geeft **w**enceslaus hier toe
wt sijnre rechter wetentheit wt sonderlinge gracie van
keyserliker macht . dat then ewigen dagen die ghebie-
digher ende sijns oirdens broeders ende hoir oirde als tot
hem ende den heiligen rijck sonder middel behoren in horen
Sloten besittingen steden goeden mynschen ende horen onder-
saten die sy nv besitten ende in toecomenden tijden rechtelick
sellen besitten, van ghenen mensche offte **A**rchibisscopen bisscopen
princen hertogen grauen gemeenten off enigen anderen van
wat machten sy sijn . tot enigen tijden van nv voirtaen beswaert
sellen mogen werden van enigen subuencien van Insettinge van
wechgelden stuerghelden beswaringe belastingen betalinghen
ende van enigen anderen quellingen ende verdrieten . mer sij
sellen van allen desen vrij ende exempt syn **E**nde waert
sake dat hier tegens enighe brieuen waren ghegeuen
off hier namaels worden gegeuen ende int licht gebrocht
dat verre dair off wesen moet **S**oe decernerende ende decla-
reren wij wt onsse conincklike macht van onsser sekerre
wetenscap . dat die brieuen . den seluen meyster sijnre oirden
ende horen nacomelingen possessien goeden menschen ende horen
ondersaten gheen hijnder commer scade off afterdeel en sel
connen off mogen inbrengen offte dair van comen **E**nde gebiet
dat vast ende onuerbrecklick te houden sonder dair teghens the
doen ¶ bijder penen van hondert marck puers golts halff tot
behoeff des keyzers voirs *eit* ende halff tot behoeff der oirden
Gegeuen tot **N**urenborch **I**nt lair ons heren duseut drie-
hondert ~~acht~~ drieendetachtich op die seste **I**ndictie ende
sestiende kalende van **N**ouembri **I**n sijnen rijke des bohemien
eenendetwijntichste ende des **R**oemschen rikes dat achte lair

[fol. 142-vo]

600 [2] **W**enceslaus vander goids ghenaden **R**oemsche **C**oninck
altijt vermeerre des rijcks ende **C**oninck tot **B**e-
men **C**onfirmeert vestighet ende vernuwet tot versoeck
des **E**erweerdigen **S**yfridus van vinnynghen meester onser
vrouwen des hospitaels van iherusalem duytsches oir-
dens in duytschen landen . alle alsulke preuilegien hant-
uesten ende brieuen als den voirscreuen oirden gegunt
ende ghegeuen sijn van keyser **k**aerl **R**oemsche keyser
sijnen vader ende van anderen **R**oemschen keyseren ende
Coningen ende anderen geestliken ende weerliken per-
sonen in allen punten ende articulen als die voir gegeuen
sijn **E**nde oft sake waer dat enige brieuen vanden seluen
wenceslaus off synen voirvaderen gegeuen waer off ghe-
geuen worde die den voirscreuen oirden dairin hijnder-
lick off contrarije wesen mochten . die wederroept
hij ende doet the nijt wt sijnen ganssen weten ende
wille, willende dat alsulke brieuen off verleninghen
den voirscreuen oirden niet hijnderen off scadelicken
wesen sellen gheenrewijs **E**nde die hier tegens dede
soe dicke dat gescieden die sal soe dick veruallen
wesen inder boete ende penen als dat In keyser kaerls
sijns vaders brieuen begrepen staet . halff tot behoeff
van sijnre camereren ende halff tot behoeff der voirsei-
der oirden **G**egeuen tot **N**urenburch **I**nden lair ons heren
duseut driehondert drieendetachtich sijnre rijcken inden
bohemeschen **I**nden eenendetwijntichsten ende des **R**oemschen
in den achten **I**aren

[fol. 143-ro]

601 [2] **W**enceslaus bijder ghenaden goids **R**oemsche **C**oninc
altijt vermeerre des rijcks ende **C**oninck tot
Bemen **G**hebiet allen sijnen vorsten ende enen ygelicken
geestliken ende weerlicken *et cetera* dat nyemant der oirden
vanden duytschen heren des hospitaels van iherusalem
lastich en sy noch en beswaert mit eniger gastingen
wagenuaerten diensten off anderen beswaringen . want
hij den oirden daer van onlast wil hebben, ende we-
derroepet alle brieuen ende giften die hij dair enichsins tegens
gegeuen hadde alsoe dat die brieuen den voirscreuen

heren ende duytschen oirden nyet hijnderlic wesen sellen
Gegeuen onder synen Conincliken maiestaet segel tot El-
lebogen Int lair ons heren duser drehondert Negenvnde-
tachtich . synre Rijchen des bohemischen Inden sesendetwijn-
tichsten ende Inden Roemischen Inden dertyenden Iaren

602 ¶ Van meester Coenraet van wallenrode die XXIe
hoichmeyster vander duytscher oirden van pruyssen

[4] Coenraet van wallenrode was die eenende- M CCC XCI
twijntichste hoichmeister vander duytscher
oirden van onsser lieuer vrouwen van iherusalem
ende van pruyssen vier lair lanck Hij was
een neerstich haestich koen man zwart van haer ende
gracelick van aensicht Ende tot oirloch ende krijch stont
hem alle synen moet sonderlinghe teghens den polen want
sy doe den oirden the cort ghedaen hadden want sommige
heydensche landen aenden Coninck van polen bestoruen
ende ghecomen waren alsoe hielt hij seer sterck mitten
heiden Mer hadde desen hoichmeister langher geleeft
hij soude den polen weder gegouden hebben hoir verdienst

[fol. 143-vo]

603 ¶ Dese hoichmeister was den moniken ende papen seer
haets hij plach the seggen In elck lant en solde mer enen
paep sijn naest den paep bisscop ende die soldmen hoech
op een camer holden dat hij nyemant en toirnden off
onderwonde dan sijn paepschap off dat salicheit der sie-
len aen ghinghe daer sy papen om ghemaect waren
Ende om dat hij soe quaet paeps was soe verhengden
god dat hij roeckeloes sieck wert ende eer hij den priester
bij hem krigen konde soe sterff hij . aldus had hij pries-
ters ghebreck in sijn eynde . ende hij wert begrauen tot
Marienborch sinte Annen

604 ¶ Van Coenraet van Iunghingen die tweendetwintichste
hoichmeister vander duytscher oirden van pruyssen

[3] Coenraet van Iunghingen was die tweendetwin- M CCC XCV
tichste hoichmeister vander duytscher oirden van
onser lieuer vrouwen van iherusalem ende van
pruyssen Twaleff iair lanck Hij was een wael gestalt man
van aensicht soe wie hem sach off mit hem sprack die had
daer gracie ende myn toe . soe vruntlick was hij mit den
luden ende cleyn moedich Hij was seer wijs eersaem ende
van kuysschen reynen leuen Ende seer vreedsaem ende gue-
telick alsoe wael teghens sijnen vianden als tegens synen
vrunden dairom most hij veel bijster redenen ende spra-
ke after sijnen rugghe horen Als datmen seide hij waer
beter tot ene cloester nonne dan tot enen hoichmeister
des lands the pruyssen Mer watmen seyde hij namt al
wyselick ende verduldelick nochtan was hij een vroem
ridder therhant teghens synen vyanden dat hy dicke
vromelick bewesen hadde mer hij hielt nae altijd vrede
mit sijnen vianden ende sonderlinghe mit den polen want
die polen hadden langhe iaren goet oirdens geweest

[fol. 144-ro]

605 ¶ Mar als die Coninck van polen aenden heidenen hij-
licten ende veel vanden heidenschen landen aen polen
quamen ende bestoruen . soe settede hem die Coninck van
polen altijd teghens den oirden mitten heidenen Ende
en dacht nyet wat truwicheit ende vruntscap die
oirden in voirdedenen tijden synen olderen ende den lande
van polen gedaen hadde Mar dese hoichmeyster sprac
Ick wil mij laten schelden ende achter mij laten spreken

mer nochtan en wil ick den heiligen vrede nyet breken
die god mijnen weerdighen oirden bescheert heeft ende
sijn landen hadden vrede bij synre tijt . wtgesondert die
polen mitten heidenen die onder hem waren hadden der
oirden the cort ghedaen mer bij sijnre tijt lieten sij hem
meest mit vreden

606 ¶ Dese hoichmeister meyster Coenraet werff aenden
paeus Bonifacius den negenden voir hem ende voir
sijnen nacomelinghen ende voir alle syns oirdens broeders
ende voir alle des oirdens familie ende huisgesin Ende
voir alle die broederscap off susterscap inder oirden hebben
dat yghelick van hem voirtaen seuenwerff inden lair
Als opten heiligen kersdach . op onser lieuer vrouwen dach
purificacio . opten heiligen witten donredach . opten heiligen
paeschdach . opten heiligen pijnxter dach . op onser lieuer
vrouwen dach assumpcio . ende op alre goids heilighen
dach . die dan gebiecht is van alle den personen voir-
screuen ende mit berouwe van sijnen sonden ende mit de-
uocien op enych van dien voirscreuen seuen dagen dat
weerdige heylighe sacrament ontfangen die verdienen
die selue graciën ende volcomen offlaet diemen tot Romē
in sinte peters kerck ad vincula verdienen mach op sinte
peters dach ad vincula opten eersten dach vander oost-
maent dat is plenissima remissio omnium peccatorum . dat
is a pena et a culpa

[fol. 144-vo]

607 ¶ Dit grote offlaet gaff yerst die paeus Pelagius die
sinte peters kerck ad vincula stichten ende yerst wijede
om die grote miraculen die gheschieden vander ketten
off veter daer die heilighe apostel sinte peter van
herodes inden kerker mede ghespannen ende gebonden
was welke veter die Hoichweerdighe keyserinne
Eudoxia des keyzers Archadius wedue ende Theodosius
moeder the Romē brocht

608 ¶ Die paeus pelagius secundus stichten doe sinte peters
kerck ende setten die feest van sinte peters ad vincula
opter kalende van Augusto Ende gaff op dien dach alle
lair wie die kerck gebiecht ende mit berouwe op dien
dach deutelick visiteerden plenissimam remissionem omnium
peccatorum dat is a pena et a culpa

609 ¶ Dair nae langhe laren by des paeus vrbanus sextus tyden
soe werff die Eerweerdighe katherina sinte brigitten doch-
ter aenden voirseiden paeus vrbanus dese selue graciën ende
aflaten plenissimam remissionem omnium peccatorum . eens des lairs
opten yersten dach vander oostmaent In zweden in onser lie-
uer vrouwen kerck dair sinte Brigitten lichaem rust geheten
watsteyn In allen maniren als dat tot Romē is in sinte peters
kerck ad vincula op sinte peders dach ad vincula ende wert
ghegeuen in vrbanus yerste lair

[fol. 145-ro]

610 ¶ Dairnae bijden paeus Bonifacius den negende tijden was
een bisscop in pruyssen ende hiet bisscop Henrick ende was
bisscop van vrouwenberch off heilsberch off wermiensis Ende
dese bisscop werff aenden voirseiden paeus Bonifacius
nonus die selue graciën ende aflaten a pena et a culpa
in synre kerken onser vrouwen wermiensis in pruyssen
op onsser lieuer vrouwen dach Assumpcionis ende die Octaue
lanck duerende Ende dit gescieden in Bonifacius vijfte
lair in allen wesen ende maniren alst tot watsteyn In
zweden was

611 ¶ Dair nae bij des seluen Bonifacius den negenden tijden In
sijn tyende lair soe werff die hoichmeister van pruyssen
vander duytscher oirden meyster Coenraet van lunghingen
aenden voirscreuen paeus Bonifacius die selue graciën ende
oflaten a pena et a culpa ghelijck dat bisscop Henrick in sijn
kerck wermiensis geworuen hadde Dit werff hij voir

alle synen oirden seuenwerff des lairs **A**ls opten heiligen kersdach .
op onser vrouwen dach purificacionis . opten heiligen witten don-
redach . opten heiligen paeschdach . opten heylighen pijnxterdach .
op onser lieuer vrouwen dach assumptionis . Ende op alre goids
heilighen dach dat alle des oirdens broeders ende alle die
sieken in horen hospitalen ende alle hoir huysghesinne ende
alle die broederscap off susterscap inden oirden hebben ende
gebiecht syn ende mit berouwe ende mit deuocien
op elck van desen voirscreuen daghen dat weerdige heilige
sacrament ontfanghet die verdient die selue graciën ende
aflaten als plenissimam remissionem omnium peccatorum dat is a pena
et a culpa als voirscreuen staet dat een groot dinck is voir
des oirdens broeders Ende die dat versmaden ende nyet en
achtete die en is nyet weerdich graciën off aflaet the ver-
diēnen Ende een yghelick broeder des oirdens sal hem te-
ghens dese voirscreuen daghen mit groter deuocien bereyden
om die grote graciën the verdienen

[fol. 145-vo]

612 ¶ Die selue paeus **B**onifacius die negende heeft den
meyster ende sijnen oirden gegeuen dese selue graciën ende
offlaten plenissimam remissionem omnium peccatorum op sinte philip-
pus ende sinte Iacops dach op dat slot tot Marienborch
in pruyssen in des meysters Capelle

613 ¶ Die selue paeus **B**onifacius die neghende heeft den
meyster ende sijnen oirden gegeuen dat des oirdens priester-
broeders off ander priesters van hoirre wegen mogen alsoe
dicke alst hem belieft in allen horen kercken capellen ende
parrochien vrijlick ende openbaerlick sonder yemants wederseggen
prediken dat woirt goids Ende alle die ghene die dat
mit deuocien horen die verdienen een Iair aflaets ende een
kareen van ghesetter penitencien . ofgedaen alle Constitucien
preuilegien ende indulgencien die hier tegens spreken mogen

614 ¶ Dese paeus **B**onifacius voirscreuen gheeft oic den meyster
ende synen oirden Off enich broeder des oirdens des paeus cappellaen
honoris worde dat die nochtan in gehoorsaemheit hoirs
oirdens ende hoirs ouersten bliuen sellen ghelijck off sy des paeus
cappelanen nyet en waren

[fol. 146-ro]

615 ¶ Dese paeus **B**onifacius gheeft oick den meyster ende den
oirden dat alle presentacien der kerken dair den oirden
die collacie off toebehoren Ende oick die den oirden gegeuen
sijn van keyseren Conynghen hartoghen grauen edelen Ridde-
ren ende alle andere weerlike luden om the funderen hoir
husen in versceyden landen Ende oick die die oirde wittelick
vercregen hebben Ende die bij consent der bisscopen ende horen
capittelen den oirden off horen husen incorporeert ghevnieert
ende gheannexeert sijn off verheuen in hoofthusen die confir-
meert hij wt sijn seker wetenscap Ende veruullet alle
die gebreken die dair in gheuallen mogen wesen . sonder
hijnder enigher constitucien sonderlinghe die syn voiruader
vrbanus ghemaect heeft . Als datmen volcomelick wtspreken
moet die valoir off weerde der kerken die incorporeert
werden Ende dairtoe der prelaturen abdien off huse dairtoe
datse gheincorporeert werden wanneer men die incor-
poracien confirmeert

616 ¶ Inden Iair ons heren dusent vierhondert ende seuen sterff dese
hoichmeister meyster Coenraet ende wert begrauen tot Marien-
borch tot sinte Annen

617 [1] **D**it nabescreuen preuilegium is den oirden gegeuen bijden
voirscreuen hoeffmeysters meyster Coenraets tijden
van wenceslaus Roemsch Coninc ende Coninc van bemen

[2] **W**Entzlaw van goids ghenaden Roemsche Coninck tot
allen tyden vermeerre des rijcks ende Coninck tot
Bemen doet kondt ende kenlick openbair mit sijnen brieuen

[fol. 146-vo]

dat hij bij rade sijnre raden ende des rycks vorsten mit
sijnen voirbedachten moede den oirden^{om} sonderlinghen dienst
die die oirde den roemschen rijck ghetruwelic gedaen heeft .
sonderlinghe genade gedaen heeft . als soe wat eygenre
luden inder oirden steden comen wonen ende lair ende
dach bijden oirden wonachtich bliuen . dat die eyghenlude
nae dier tijt van nyemant anders wien dat oick aengaen mach
sellen mogen werden weder gheeysschet noch plichtich syn
Mer hij vrijet see wt conincliker macht ende ghebiet allen
vorsten geestelick ende weerlick *et cetera* dat sij den voirseiden
oirden In deser vrijheit nyet hijnderen noch quellen bijt
verboren van Tsestich marck lodiges golds Halff tot behoef synen cameran
ende half tot behoef des meisters ende den oirden Gegeuen tot francsefoirt
Int lair ons heren dusedt driehondert ende achtendetnegentich

618 [1] **D**ese nabescreuen preuilegien gheeft Rupertus die
Roemsche Coninck den duytschen oirden
gegeuen

[2] **R**v precht van goids ghenaden Roemsche Coninck
tot allen tijden vermeerre des rijcks Gheeft
den duytschen oirden waert sake dat hy wt onwe-
tentheit wt onredeliker onderwysinghe, verghetenheit
off wt anderen enigen saken . enighe brieuen genaden offte
vrijheiden yemant hij waer wien hij waer nyemant
wtghesondert ghedaen off gegeuen wair . off in sulcken
brieuen off vrijheit als die Coninck wentselaus sijn voirva-
der yemants ghedaen off gegeuen hadde beuestiget off ver-
nuwet off namaels gaue bestedichden off vernuweden
die tegens des meysters ende des oirdens goeden vriheit
genade brieue ende rechten waren off wesen mochten veel
off weynich . soe verre die tegens den meyster ende synen
oirden waren . doet hij die the nijt doot ende crafteloes nv
als dan ende dan als nv Gegeuen tot Nurenborch Int lair
ons heren dusedt vierhondert ende twee In sijnen derden lair

[fol. 147-ro]

619 [2] **R**uprecht van goids ghenaden Roemsche Coninck tot
allen tijden vermeerre des rijcks Bestediget beues-
tighet vernuwet ende confirmeert wt cracht sijnre brie-
uen w van rechter wetentheit ende wt synre Coninc-
liker kracht ende macht . den duytschen oirden alle ende
een yghelike hore hantuesten preuilegien ende brieuen
die den voirgenoemden duytschen oirden van synen voir-
vaderen Roemsche keyseren Conyngen ende yemant anders
geestelick off weerlick gegeuen ende verleent sijn In
allen maniren off die hier van woirde tot woirde in
bescreuen waren ¶ Oick gheeft hij den seluen oirden
oft sake waer dat yemant oick wie hij waer doir last
om hem the bescermen totter duytscher oirden vrijheit
vloet off sijn goet daer in vluchten dien en soldmen inden
seluen husen nyet mogen vangen off geuangen holden noch
nyet nemen off anders doen daer mede hij vermynderden
goids ere ende der seluer oirden vrijheit ¶ Oick gheuet ende
verlijet hij alle vrijheiden eygenscap heerlicheit rechte ende
nütbaerheit die die voirgenoemde oirde verworuen ende
verkregeu hebben wt dat heilighe Roemsche rijck Ist ouer
ouer hoir heerscappie Sloten vesten steden mercten voich-
die gerechte Rechte dorpen luden vnd goeden die sy nv
in besittinghe sijn ende die die voirgenoemde oirden
hoir gebietgeren ende broeders vanden Roemschen rijck
ende anderssins redelicken verworuen hebben off hier
namaels aenden oirden verweruen ende brengen sellen
Ende wil dat nyemant . wij dat hy oick sij den voirseiden
broederen enighe beswaringhe en doe mit voichtrechte
beden voren diensten ongelt geleiden tollen off anders mit
enigherley beswaringhe off opsettingen hoe men die ghe-
nomen kan aen horen ondersaten goeden ende luden

[fol. 147-vo]

¶ Oick gheeft hij ende verleent den voirscreuen oirden wt synre conincliker kraft dat sij hoir dorpen mogen bewaren ende verbeteren mit grauen tunen ende anders sonder yemants hinder off wederseggen ¶ Oick dat nyemant herberghe en neme in horen husen off goeden noch enige honden off peerden daer legghen sonder horen wil nae redeliken **h** heercomen ¶ Dairtoe doet hy den voirscreuen oirden sonderlinge genade als dat nyemant enichsins den oirdens broederen hoir dienres hoir mannen off armeluden off goet . laden off dagen mogen voir des keyzers off Roemschconinx hooftgerichte off ander lantrechte off geesteliken . mar men sal die wijsen voir den meyster off Commenduer daer sulke lude onder gheseten sijn ende dair recht the nemen Ten waer dat die clager onuertogen recht gheweigert worde off dat die sake geestlic waer off dat yemant den meyster mitten recht toe te spreken hadde . die sal dat van hem nemen voir ons ende onsen nacomelingen inden rijcke Ende gebiet daerom allen ende een ygeliken vorsten geestlick ende weerlick Grauen vryen heren dienstluden Ridderen knechten ghemeenten *et cetera* dat sij den voirscreuen meyster ende den oirden in desen voirscreuen oirden nyet hinderlick en sijn in gheenrewys mer die rustelick ende vredelick laten ghebrucken *et cetera* byder pene van hondert marck lodichs goldes halff tot behoeff des Roemschen conincs voirscreuen ende half totter oirden behoeff Gegeuen tot Heideilberch Int Iair ons heren dusent vierhondert ende drie

[fol. 148-ro]

620 [2] **R**uprecht van goids ghenaden Roemsche Coninck altyt vermeerre des rijcks Confirmeert approbeert ende vernuwet een preuilegium dat ffredericus secundus die Roemsche keyser ende Coninck van Cecilien den oirden ghegunnen ende gegeuen heeft . In allen sijnen punten stucken ende articulen als keyser vrederick dat gegeuen heeft, ende Ruprecht gebiet dat vast te holden by groter penen Gegeuen tot heidelberch Int Iair ons heren dusent vierhondert ende vier

621 ¶ Van meyster **W**lrijch van **I**ungingen die **xxiii**^e hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[3] **W**lrijch van **I**ungingen meyster **C**oenraets **M** **cccc** **vii** broeder was die drieendetwintichsten hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van **I**herusalem **D**rie iair lanck **H**ij was the mael een koen vroom man syns lijfs **S**ijns broeders wijse en hielt hij nyet . **d**airom sprack syn broeder eer hy sterff dat sy vmmer synen broeder nyet tot enen meyster en koren want hij seide hij is veel the voirtvarende hij en solde den lande nyet nutte wesen nochtans koren sij hem om synre groter vromicheit will

[fol. 148-vo]

622 ¶ **D**ese hoichmeister haettede die polen alte seer dairom en woude hij ghenen scade noch ouermoet van hem lijden Ende den scade die sij bij syns broeders tijden gedaen hadden ende noch bij synen tijden deden die en woude hij nyet lijden ende dairom inden anderden iair sijnre heerscappien soe tooch hij op dabrijn mit machten ende belacht beueren dat huis mit stormen alsoe langhe dat hij dat wan Ende dair nae tooch hij voir veel ander sloten ende die brack hij off inden gront toe

623 ¶ **D**it toirnden **I**ahel den **C**oninck van polen seer ende een iair dair nae versamende die **C**oninck van polen veel polen ende bemen lettauwen ruysschen sameiten

ende tartaren ende veel ander heydens volcs wes
hij gekrigen konde ende hij toich doir die marsse
tot pruyssen waert

624 ¶ Die hoichmeister vernam dit ende en mocht dit nyet
lijden Ende vergarderden ouer drieendetachtich du-
sent ghewapent ende besetten sijn steden ende sloten
nochtant wael ende ordineerden sijn volck in drien
heren als een heer onder onser lieuer vrouwen bannier
Ende een heer onder des hoichmeysters bannier Ende
een heer onder des maerscalcs ende des oirdens bannier
ende dattet een heer opt ander wachten soudē ¶ Die
Coninck van polen mitten heidenen hadden wael ouer
anderhalffhondert dusent man Nochtant tooch die hoich-
meyster tot hem ende street mit hem mitten enen heer
Ende dess meysters heer verloos den strijt Dat ander
heer tooch dair oick op ende bestredense noch eens ende
noch verloren sy den strijt want des volcs vanden hei-
denen the veel was Ende doe wert den meyster ghe-
raden des heidens volcs waer soe veel ende dattet
orbair waer dat hij mit syn volck tooch in sijn steden
ende sloten

[fol. 149-ro]

625 ¶ Die hoichmeyster sprack dat en sel ick off got wil
nummermeer doen daer soe menich goet edel man
bij mij doot is gebleuen ende gevangen sijn dat ick
wt den velde rijden soude Ende hij reet mit synen
derden heer in die vyanden ende street seer vromelick
ende sy versloegen alte veel vanden vyanden Mar die
Tartaren ende ruysschen quamen mit versschen volck
vander sijden aen ende die hoichmeyster wert selue
verslagen mit dat meeste deel van synen ghebieders
ende mit veel edelre mannen Ende hij wert ghebracht
tot Marienborch ende wert begrauen tot sinte Annen ende
dit ghescieden Int Iair ons heren dusent vierhondert
ende tyen op diuisionis apostolorum dach

626 ¶ Die Coninck van polen tooch voirt mit alle den volck
inden lande the pruyssen ende tooch voir veel steden
ende sloten die sy belagen in pruyssen ende die hem
soe op gauen inder heiden handen mit sulker vorwairden
alsoe verre als sij Marienborch wonnen Mer mitter hulpen
goids ende marien der moeder goids soe en wonnen sij
marienborch niet . want die ghebiedigers vander oirden
ende alle die amptlude vergaderden op Marienborch ende
koren ther stont enen nywen hoichmeyster ende hiet heer
henrick graue van plauwen Ende die senden ter stont
vele boden aen allen vorsten princen edelen vrijen ende
ridderen in duytschen lande om hulp ende bijstant ende
boodt grote soudie the geuen ende hem quam alte grote
hulp wt allen landen . vanden vorsten princen ende heren
ende ander edele luden

[fol. 149-vo]

627 ¶ Van meyster Henrick graue van plauwen die ^{xxiiii}^{de}
hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[3] **H** Enrick graue van plauwen was die vierende-
twijntichste hoichmeister van pruyssen vander
duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen
van Iherusalem drie iair lanck Dese hoichmeyster
wolde den scade ende scande op die polen wreken
die sy den oirden ghedaen hadden Ende hij screeff aen
allen kersten vorsten Conynghen hartoghen grauen ende
princen ende ander heren om hulp ende bijstant Ende
gheboot grote soudie the geuen als voirscreuen is Ende
veel groter heren vorsten princen ende ander edel
ende onedel volck quamen . ende sommyghe senden der

M CCCC X

der oirden dienst ende the hulpen Ende sij dreuen
alle die polen mitten heidenen vten lande van pruyssen
Ende deden voirt in polen in lettauwen ende in sameyten
alten groten scade want die polen mitten heidenen hadden
veel steden in pruyssen belegghen die hem veel op gauen
wanneer dat sij **M**arienborch ghewonnen hadden Ende
die polen mitten heidenen ghingen voir **M**arienborch ende voir
der **C**oentse leggen mer sij worden off ghedreuen ende
voirt wt den lande als voirscreuen is

[fol. 150-ro]

- 628 ¶ Dese hoichmeister ende sijn oirde gauen alle daghe
van diuisionis apostolorum tot alre heiligen toe viertyen
dusent ongerssche gulden tot soudie behaluen ander grote
onkosten die gedaen worden eer die heren ende ruterer
wt den lande weder toghen dair des oirdens schat seer
mede mynrede
- 629 ¶ Dese hoichmeister in sijn vierde iair wert hij mitten
groot **C**apittel off gheset vanden hoichmeisterscap ende in
vanginge geset tot dansijck daer hij seuen iair in was
Ende hij wert daer nae weder wt ghelaten ende sterff
tot lofstedes ende wert tot **M**arienborch begrauen **M**ar wairom
hij offgeset ende in vanghenisse gheset wert dat en vijnd ic
nyet **M**er hij hadde sess off acht borghers vanden raets-
heren van dansijck vander straet doen nemen ende deedse
opt slot tot dansijck brengen ende lietse dair onthoeden
ende sendense alsoe inder stadt datmense solde begrauen
Ende beweess hem ouer datsee verraders veltuluchtich
ende meynedich waren . ende hadden hoir heren wt den velde
ontuloghen ende maecten meer ander oick vluchtich ende
leuerden sommighe steden ende sloten inder heydenen handen
mit sonderlinghe vorwaerden ende baet ende voordeel
dat sy dair off bedingden welke steden ende sloten die
oirde weder most wynnen mit groten cost hulp ende arbeit
Dit ghelijct off dit die sake was want hijse yerst nyet
the recht gestelt en hadde . want in allen anderen saken vijntmen
van hem nyet dan een duechtlick vroom heer

630 ¶ Van meyster ichiel kokenmeyster van sternenborch
[1] **M** die xxv^e hoichmeyster van pruyssen duytsches oirdens

[fol. 150-vo]

[3] **M** ichiel kokenmeyster van sternenborch was die **M** cccc xiii
vijf-
endetwijntichste hoichmeyster van pruyssen vander
duytscher oirden van onser lieuer vrouwen van
iherusalem **N**egen iaer lanck Dese was een ernst wijs man
Ende in sijn yerste iair op sinte peters ende pouwels
dach soe quam die **C**oninck van polen ende hartoch wittolt
sijn vedder weder doir der masen mit groter macht
Ende hij verheerden seer dat ghebiede van **O**isterrode
ende dat bisdom van **h**eilsberch Ende om **E**luingen ende
Crisborch ende **R**esenborch Ende ten lesten belaghen sij
Stroeborch slot ende stat mit stormen ende laghen daer
vier weken voir mer doch mit goids hulpe en wonnen
sijs nyet Ende sij worden weder wt den lande ghedreuen
Ende dese selue hoichmeyster dede **M**arienborch bet be-
uesten mit toirnen ende grauen dant the voren was . **H**ij
hielt groot **C**apittel ende hij bad vander meysterscap
Ende nam sijn ghemack tot dansijck ende dair sterf hij
ende wert tot **M**arienborch begrauen

631 [1] **D**ese nabescreuen preuilegien sijn den oirden bij desen
hoichmeysters meyster **M**ichiels tijden gegeuen

[2] At consilium van **C**onstans **D**en eerweerdigen **A**rchibisscop

D van **M**ens ende **b**isscopen van **s**traelsborch ende **w**ertzenborch
Salutem et cetera **O**m the **d**winghen die bosc cloecheit der verkeerder
die hem nyet en ontsien gheestelicke personen ende steden
in horen goeden ende rechten the quetsen ende menichfoldelic
the storen . beteemt dat bijden ghemeynen heiligen **C**onsilium
mit nootbaerre remedie daer op versien wordt **E**nde alsoe
veel the meer want In die versmaetheit goids een hinderliken
scade coemt der geesteliker vrijheit ¶ **S**oe dan laetste wan-
neer in verscheidenen delen der werlt die raetslude der steden
ende rectoren ende andere die macht schenen the hebben
sware lasten setten dicwijl den kerken . alsoe dat die pries-
terscap van snoyer condicien scheen the wesen . dant was
onder pharaon die gheen kennisse en hadde der godliker rechten
die nochtan nae dat hij al tfolck in eygenscap onder ghedaen
hadde . liet die priesters in horen possessien ende ghewoen-
liker vrijheit bliuen **E**nde dairtoe geboot van sijnen openba-
ren goeden hem hoir notorfte the geuen ¶ **I**nden consilium
van lateranen om the voirsien der gheesteliker vrijheit verbo-
den was opten peen vanden ban dat gheen raetslude off rec-
toren voirscreuen verswaren souden kerken off geestlike per-
sonen mit sijnsen collecten scatten off enigen anderen lasten
ghebedende wie dat dair teghens dede ende behulpelick
in waer soe lange inden geestelike ban ghebonden the bliuen
totter tijt toe hent sij dat wael ghebetert hadden ¶ **E**nde
dairnae oick in groten generael **C**onsilium gheset was waert
bij auontueren geboirden dat die bisscopen tsamen mitten clercken
oick alsoe groten noot ende orbair aen saghen dat sij sonder
enich dwanck om the verlichten den ghemenen noot ende
orbair ordineerden den leyen hulp the doen bijder kercken dair
die leyen dat mit horen goeden nyet doen en mochten sonder
raet des stoels van romen, dat dan alle gerechten sentencie off
ghebode dair teghens ghedaen nummermeer van weerden wesen
souden ¶ **E**nde dair oick inden **C**onsilium voirseit geset was
dat die ghene die wijl datsee inden regiment waren
om deser constitucie wil waren inden ban ghedaen ende
dat nyet ghebetert en hadden als voirscreuen is **E**nde oick
die nae dien int regiment quamen oick dat selue nyet en
beterden bynnen twe maenden inden ban bliuen souden soe
langhe dan sijt gebetert hadden **w**ant wie inder eren
verheuen wert sal den voirgaenden last mede helpen dragen
¶ **D**air nae van saliger gedachten **H**onorius tercius mercke-
liken aensiende dat wijleneer **f**redericus die anderde .
Roemsche keyser doe wesende inder gehoorsamheit der
heiliger kerken **T**en loue der seluer kerken ende ter eren
den Roemschen rijcke begherende die kerken ende geestlike
personen in horen rasten ende vrijheiden the bliuen **E**nde
rechueerdelick aensiende dat sommighe verkeerder boes-
heit soe oueruloedelick gewassen was datse hem niet
en ontsaghen mit horen statuten the violeren ende the breken
die heylighe rechten ende vrijheiden der kerken ende
personen, die selue statuten bij openbaren wtgheroepenen
recht the nyet maecten ende gheboot die als nyet ende
ydel ghedenuncieert the werden **E**nde dairtoe alle ghe-
woenten gesetten die steden dorpen raetslude off enighe
andere personen tegen der geestliker vrijheit off horen
personen ghemaect hadden off hielden tegen den geestliken
off weerliken rechte mit al wt souden laten doen van
horen capittelboeken bynnen twe maenden na openbaringhe
des seluen rechtes **E**nde waer sij dat meer bestonden dat
soude van gheenre weerden wesen ende sij souden berooft
sijn hoirs gerichts **E**nde die steden daert gescieden ver-
uallen souden wesen den keyser in ene pene van duser
marck gouds **E**nde dat die scriuers off setters der seluer
statuten ende richters off raetslude die naden seluen statuten
off gewoenten richten dan hoir eer verloren hebben ende setten
oick der seluer sentencien ende witlike werken nyet te wesen
Ende oick waert beuonden worde dat sij ouer iair dese con-
stitucie versmaet hadden dat dan doir al sijn rijck sonder
misdoen hoir goeden souden beslagen werden . bliuende nochtan
alle ander penen vanden voirscreuen consilium in horen weerden

[fol. 151-ro]

[fol. 151-vo]

[fol. 152-ro]

¶ Ende voirt soe woude doe die selue keyser dat gheen ghemeynten off enige personen . sijnsen tollen scatten off enige ander diensten op den geesteliken personen off horen goeden soudent setten off die tot hemwaert slaen waer dat sij dair tegens deden ende dat nae eysch der kerken ende des rijcs voirscreuen nyet en beterden dat syt dan drieuoldich beteren soudent ende dairtoe wesen in des keyzers ban **W**air oick enige gemeynte off persoene die om dese voirscreuen punten inden ban bleeff een lair lanck sal desgelijcx inden seluen keyserliken ban gheualen wesen daer sy niet wt gedaen en sellen werden sij en sijn yerst vander kerken gheabsolueert ¶ Voirt ordinerden hij dat nyemant geestelike personen om hoirre misdaet off goets wil trecken soude voir weerliken rechten teghen die geestlike ende weerlike rechten . waer dair teghen gedaen worde soe sal die anspraker sijn recht verloren hebben ende dat gericht sal van gheenre weerden wesen **E**nde die richter sal sijnre gerechtliker macht ~~ver~~ beroeft wesen ¶ **E**nde oick dat die weerlike rechteren die den geestliken personen weygerden recht the doen nae dat driewerff van hem gheeycht is soudent hoir lurisdictione verliesen **W**elke constitucie die voirseide **H**onorius vyt macht des stoels van **R**omen mit rade sijnre **C**ardinalen gheconfirmeert heeft ende gheprobeert ende geboden die onghemoleert te houden **E**nde die voirscreuen scriuers setters violeerres vander seluer macht gekundicht the werden inden ban ¶ **E**nde dair nae van godliker gedachten karolo den vierden **R**oemschen keyser the kennen ghegeuen wert dat sommighe weerlike personen van machten ende ampten als **H**artogen grauen riddersen ende andere weerlike heren **E**nde oick raetsluden ende rectoren der steden ende dorpen in verscheiden prouincien . des seluen rijcks sonder goids vrese nae horen eyghenen wille ende van hem seluen gemaect hadden sonderlinge ~~nde~~ quade statuten ende ordinancien tegens den preuilegien ende vrijheiden der geestlicheit ende horen kerken ende personen **E**nde die constitucien ende ordinancien ghebruken openbaerlick nae horen wil teghens die geestlike ende weerlike rechten **A**ls dat gheen weerlike gueden en soudent getransfereert mogen werden inder geestliker macht **E**nde oick dat gheen klercken die in sacris ghewijt waren soudent toe ghelaten werden the dinghen off the tughen in weerliken saken **E**nde dat oick die raetslude ende rectoren beslaen soudent moghen ende arresteren die goeden der personen ende kercken voirscreuen ende vermynderen ende restringeren die offerhanden der kristen menschen ende vanden goeden ende renthen der voirscreuen personen ende kerken onsculdich scatten ende sijnsen nemen ende eysschen ende der seluer goeden ende erue vernyelen ~~en~~ mit brant ende roof **E**nde die contracten die tusschen klercken ende leyen wittelike gemaect weren nyet scriuen off beseghelen en soudent inden boeken der steden off dorpen voirscreuen **E**nde die goeden die beset weren off gegeuen tot den tymmeringhe ende fabrike der kerken nae horen wil aen hem slaen soudent teghens der prelaten danck ende wil ende der anderen dien dat anghinck **E**nde oick in scade ende nijt der clerken hem nyet en ontsaghen the eysschen ende the nemen **T**oll vanden goeden ende dinghen der voirscreuen personen die sij nyet om comanscap mer om hoir eyghen ghebruyck voirden off lieten vueren **E**nde die totten kercken ende kerchouen gheuloten waren bestanden hadden ende hebben off the trecken teghent geestelick ende weerlick recht **D**ie selue keyser karolus als een alre kerstensche prins begherende mit saliger hulpen inden voirscreuen saken the voirsien wt sijnre keyserliker macht ende mit rade van sommighe princen hartogen grauen banroedsen ende anderen ghetrouwen des seluen rijcks the nijt gemaect heeft ende ghecasseert alle statuten ende gewoenten voirscreuen die bijden geesteliken ende weerliken recht gheprobeert sijn openbaerlick ende wilde die ydel bliuen sonder enighe macht off weerde, ghebiedende opten peen des keyzers ban alle princen ende weerliken heren raets-

[fol. 152-vo]

[fol. 153-ro]

luden machten ende anderen officianten inden rijck voirscreuen we-
sende als dat sij daer nae hoir statuten ende ordinancien
gelijck als sij hijnder der geesteliker vrijheit ghemaect
waren mit al wederroepen ende vyten licht deden ende dair
nyet meer nae en richten off vonnissen maecten **N**och oick geens-
sins inden recht off buten recht voir hem ende teghens die voir-
screuen geestlike personen ghebruycten ¶ **D**aertoe pronuncieerden
hij ende settede vyt sijnre voirscreuen macht wair enighe
leye van wat state off condicie hij wair die wt sijnre
eygenre quaetheit priesters off clerken geestelick off weer-
lick ontseiden off verbanden vinck beroefden dootsloech lem-
den off anders in gheuancknisse hielt **E**nde oick die ghe-
ne die alsulke quaetheit bedreuen . ontgingen off gunstich waren
behaluen die penen die vanden geesteliken ende weerliken recht
ouer alsulke geset sijn mit der seluer daet souden wesen infaem
ende beroeft van hoirre eren . noch gheenssins meer toe gelaten
werden tot den gherichte off rade der edelen ¶ **D**airtoe ver-
manende doir goid ende eysschende alle geestelike prelaten
wesende inden landen dair dese voirscreuen punten gescieden
als dat sy dit keyserlike recht lieten publiceren in horen kerken
ende capittelen op dat die voirscreuen ouerdaders hoir quaetheit
in desen punten mit bedecter onweten nyet en mochten ontscul-
dighen . als volcomeliker begrepen is inden keyserliken constitucien
ende ordinancien der **C**oncilien ende honorij voirscreuen ¶ **M**ar
want als wij laetste ontfaen hebben die weenlike claghe des
Meysters ende bruederen onsser vrouwen van *ihusalem* **S**ommige
princen ende hartogen grauen banneren ende ander weerlike
machten die bij auontueren der voirscreuen constitucien ende ordinancien
onkundich sijn teghens den seluen constitucien ende ordinancien ne-
men ende hebben willen vanden **M**eyster ende bruederen
voirscreuen **T**ollen wechgelt sijnsen ende ander onredelicke
scatten **E**nde oick des meysters ende broederen voirscreuen goeden
arresteren behouden beswaren ende tot horen orbair keren in hoir-
re sielen perikel ende groten scade des meysters ende bruederen
voirscreuen ¶ **w**ij die willen den **M**eyster ende bruederen inden
voirscreuen punten alst noot is voirsien beuelen v bij desen onssen
scriften ende ghebieden bijder doecht der gehoirsamheit **A**ls
dat ghij off een off twee bij v seluen off bij anderen den seluen
meyster ende bruederen tegens den voirscreuen personen van
wat state condicie weerdicheit off hoicheit zij sijn mit getru-
wen hulpe bijstaet ende nyet en laet teghens die voirscreuen
rechten molesteren **E**nde doen oick dese **C**onstitucien ende ordinan-
cien soe dicke alst noot is publiceren ende die dair tegens doen
soe langhe inden ban houwen dan sij vanden voirseiden scatten syn-
sen arrestacien verswaringhe off laten . ende volcomelick den meyster
ende bruederen wederom ghegeuen hebben die sijnsen ende scatten
Ende die ander goeden die sy alsoe beslagen becommert ende belast
hebben ende onthouwen bij hem seluen off bij anderen vrij ende mit
allen van hem ontslaen ende ontlasten **E**nde in uwen handen
gesworen hebben dat nyet meer the doen noch oick raet off
hulp dair toe the gheuen **E**nde dwingen die dair tegens
doen bij den gheesteliken dwanghe ende oick mit anderen
hulpe van recht, dairtoe the roepen oft noot sij die weerlike
macht **V**oirtaen waert oick geboirden dat ghij nyet en dorst
off mocht comen om the vermanen off the eysschen die voirscreuen
ouerghieurs violeerres off hoir geselschap **S**oe verlenen wij
v dat ghijse dan in openbaren plaetsen openbaerlick eysschen
vermanen ende ghedagen moecht daermen vermoet dat tot
hoirre kennisse comen mach welke eysschinghe ghedaginghe
off vermaninghe dan alsoe vele machten heeft oft in teghen-
woirdicheit der voirscreuen personen gesciet waer . **D**air die
constitucie die **B**onifacius octauus ghemaect heeft nyet tegens
dienen sal *et cetera* off oick enich preuligien dair sommighe personen
bij verleent wair datmense nyet bannen off interdiceren
en mocht noch oick trecken tot enighen gerechten buten horen
sekeren steden ouermits brieuen van **R**omen verworuen die
vanden preuilegien gheen volcomen mencie van woirde tot woirde
en maeckten **N**och oick anders gheen contrary **D**atum **C**onstancie
Anno duseñt ^ciiii^c xvii vacante apostolica sede

[fol. 153-vo]

[fol. 154-ro]

632 [2] **M** Artinus *et cetera* Den meyster ende bruederen

et cetera Wij verlenen

Quintus

v dat in scatinghe van tyenden beden subsidien hoe die genoemt mogen werden In wat landen het sy ouertgebercht off op dese sijde die van ons off yemant anders verleent sijn wt wat sake dat gesciet is off in toecomenden tijden ghesien sall . ghij ende v hospitalen ende **Commendurren** kercken capellen husen ende alle ander goeden waer ghij die hebt off verkrigen sult bernerlic ende onbernerlick ende alle personen die daer wonaftich sijn ghesin besloten off begrepen sult wesen **Mar** dat ghij ende alle die voirscreuen goeden ende personen vanden voirgenoemden tyenden beden hulpen ende allen anderen lasten ewelick in toecomenden tijden mit al vrij ende exempt sijt ende wesen sult **Als** in gheledenen tijden van soe lanck daer gheen contrarie in ghedachten off en is uwe voiruaders **Meysters** ende brueders gebiedegers ende rectoers der hospitalen husen ende kercken die doe waren bij sonderlingen preuilegien des stoels van **Romen** welken preuilegien gheenssins off getogen is vrij ende ongehouden waren **Soe** wat process sentencien *et cetera* hier teghens ghesien off ghemaect werden van onssen twegen off onsser legaten off enichs anders als vanden voirscreuen punten die maken wij the nijt ende sonder weerde te wesen *et cetera*
¶ Dit selue gelijcx heeft **Bonifacius** nonus oick gegeuen

[fol. 154-vo]

633 [2] **M** Artinus *et cetera* Den **Abt** van sinte gielis in **Norenborch** Ende den **dekenen** vanden heiligen geest to **heidelberch** ende van sinte **ghingolph** tot **Mens et cetera** wij beuelen v int ghemeyn als dat een off twe bij v seluen off bij anderen den **Meyster** ende broederen voirscreuen van onssen tweghen inden voirseiden preuilegien mit beschermender hulpe bijstant doet dat sij om the betalen die voirscreuen tyenden beden scatten hulpen *et cetera* nyet ghemolesteert en werden daer ghij die weerlike macht in the hulpen roepen moecht offt noot sij **Ende** alle ander wederseggers bedwinget mit den gheestelicken dwanc sonder appellacien *et cetera*

634 [2] **M** Artinus *et cetera* Wij verlenen den **Meyster** ende bruederen des hospitaels *et cetera* dat sij presenteren moghen personen van horen oirden off andere die hem nut sijn tot den kercken ende beneficien daer sij patronen off sijn off wesen sellen in toecomenden tijden van wat personen die selue kercken gheregiert sijn gheweest ¶ Des seluen ghelijck heeft oick **gregorius** nonus gegeuen als voir in sijnen preuilegium staet **Ende** des ghelijcx **eugenius** quartus als nae volghet

[fol. 155-ro]

635 [2] **M** Artinus *et cetera* Ter ewiger ghedachten *et cetera* Die begheerte des **Meysters** ende broederen *et cetera* die ons laetste getoent wert inhielt dat wijleneer **Sigmond** **Roemsche** **Coninck** begherende the voirsien der eren ende scade des meysters ende bruederen voirscreuen die onder al vyt sijn **Conincklike** macht ordineerden ende setten **Dat** die **Meyster** ende brueders voirscreuen die sijn ende wesen sullen alle hoir eygen luden ende die horen oirden toebehoren die van hem lopen off vlien in toecomende tijden in wat landen sij die vijnden sullen eysschen mogen bynnen iaers **Ende** die ouerste vanden steden alsulcke veruloyen ende weder gheeychde lude sonder marren off wederseggen den meyster ende bruederen voirscreuen wederom gheuen sullen ende sculdich sijn the doen **Ende** doch dat des voirscreuen meysters ende brueders ondersaten erffbouwers dienes knechten off amptlude die van hem vlien om hoirre misdaet ende onredelicheit off die hem anders onredelick ghehadt hebben **Ende** oick dat andere personen die bynnen des meysters ende brueders lurisdictione misdaen off ghebroeckt hebben daer off van recht antwoirden sellen tot dien plaetsen daer die voirscreuen broken off misdaet ghesiet sijn **Ende** oick dat den **Meyster** ende bruederen *et cetera* in haren preuilegien rechten gracion ende olden gewoenten gheen scade off hijnder comen sel van muren grauen off vesten diemen tymmert

sterckt off maeckt van wat graciën preuilegien off gonsten dat ghecomen sij off comen sal noch In wat lande dat wair **B**euelende alle den ondersaten syns rijcx dat sy dese ghesette ende ordinancie mit macht halden ende beschermen ende dat sy den meyster ende brueders gheenssins dair teghens molesteren opten peen van vijftich marck gouds deen helfte der keyserliker camerē ende dander helfte den meyster ende bruederen voirscreuen sonder verlaet the geuen **A**ls die briuen hier off ghemaectt ende mit des **C**oninx segel gesterckt volcomeliker inhouden **W**airom ons van wegen des voirscreuen meysters ende gebruederen gebeden is dat wy die voirscreuen ghesette ende ordinancie om meer sterker ende vaster the maken mit cracht des stoels van **R**omen confirmeren wilden **W**ij dan daer toe gheneycht die voirscreuen ordinancie *et cetera* ende wat dair off ghecomen is in danck hebbende wt onse seker weten confirmeren ende approberen dat nyemant wedersegghen mach *et cetera*

636 [2] **S**igmund van goids ghenaden **R**oemsch **C**oninck tot allen tijden vermeerre des rijcks ende tot **v**ngheren **d**almacien **C**roacien *et cetera* **C**oninck **C**onfirmeert ende vestighet alle die preuilegien vrijheiden graciën ende ghiften die den duytschen oirden gegeuen syn ouer horen **h**eerscappien **S**loten steden dorpen lude ende goede woe die genoemt ende waer die ghelegen sijn in allen horen punten ende articulen als die oirde die tot desen daghen toe beseten ende bebruyct hebben **E**nde waert sake dat van sijnen voiruaderen **R**oemsche **C**onynghen enighe briuen ghegeuen waren off namaels gegeuen worden die den voirscreuen oirden in horen ghenaden **R**echten vryheiden off anderen dinghen briuen hantuesten ende goeden ghewoenten scade in brengen mochten **w**il hij dat mit sulken briuen der oirden vryheiden ende graciën nyet gekrenckt noch vermyndert sellen werden **E**nde wt sonderlinghe ghenade neemt hij den oirden ende alle hoir goeden steden sloten mercten dorpen dienstluden ende alle des sy nv hebben ende besitten, off dat sij in toecoemenden tijden redelicken gewynnen ende besitten sellen in sijn ghenade ende bescermynghe mit desen tegenwoirdigen brieue **E**nde gebiet dair om allen heren onder den rijck geseten dat sy den oirden voirscreuen In horen voirscreuen goeden preuilegien ende heerlicheiden nyet hijnderlick en sijn mer hoir hier in stercken ende beschermen, by alsulcke penen als sijn voirvaderen **R**oemsche **C**onynghen dair op geset heeft **G**egeuen onder syn maiestaet zegel tot **B**unne **I**nt lair dusent vierhondert ende veertyen *et cetera*

637 [2] **S**igmund vander goids ghenaden **R**oemsche **C**oninck tot allen tyden vermeerre des rijcks **E**nde tot **v**ngheren **D**almacien **C**roacien *et cetera* **C**oninck **A**lsoe dat die **E**erweerdighe **C**oenraet van eglofstein meyster van duytschen ende van walschen lande ende sijn oirde belast werden van enighen die inden lande van pruysschen gereden sijn geweest nyet propter vanden meyster daer gesent mer om hem the versueken ende enighe om solt ende dair om scade an tuych ende anders geleden hebben ende den scade weder eysschende sijn vanden seluen meyster, **S**oe gebiet **S**igmund allen heren onder den rijck geseten dat sy den voirseiden meyster ende synen oirden virtaen van sulken onbilliken beswaringhe onbecommert ende onghescadicht laten **G**egeuen onder syn maiestaet zegel **I**nt **I**nt lair ons heren dusent vierhondert ende vijftien *et cetera*

638 [2] **S**igmund van goids ghenaden **R**oemsche **C**oninck tot allen tijden vermeerre des rijcks **E**nde tot **v**ngheren **d**almacien **C**roacien *et cetera* **C**oninck doet kenlick allen luden alsoe hij vernuwet ende geuesticht heeft alle preuilegien vrijheiden graciën ende indulten die den voirseiden oirden van synen

voiraderen Roemsche Conynghen gegunt ende gegeuen sijn
Ende want dan den oirden in eenre gulden bulle
gegunnen ende geuen is soe wat lude van anderen heren
die eyghen sijn ende inder oirden steden sloten ende
dorpen comen wonen ende hem onder den oirden geuen
ende daer lair lanck bliuen dat die eygen luden daer
nae vrij sijn vanden heren dies eyghen sij waren
Ende dat alle eyghen luden den oirden toebehorende
die vanden oirden varen wonen onder ander heren
dat die meyster alsulke eygen luden sal mogen weder
eysschen . ende dat die heren gehouden sullen wesen
alsulke eygen luden den oirden the laten volgen Ende
off yemant hier en bouen den oirden enighen hijnder
off letsel dede tegens den voirgegeuen preuilegien dat
soudmen verhalen anden steden die dat onrecht ende
ghewelt ghedaen hadde *et cetera* Gegeuen onder syn maiestaet
seghel Int lair ons heren dusent vierhondert ende
vijftien . sijns Rijcken des vngerschen *et cetera* inden negen-
endetwintichsten . ende des Roemschen in sijnen vijften
laren

639 Van meyster Pauwels van Reesdorp die sessende-
twijntichste hoichmeyster van pruyssen

[fol. 157-ro]

[3] **P**auwels van Reesdorp was die sessendtwyntich- M CCCC XXII
ste hoichmeyster van pruyssen vander duyts-
scher oirden van onsser lieuer vrouwen van
Iherusalem Negentyen lair lanck Hij was een duechtlick
heer ende seer vreedsaem Hij maecten bestant ende vrede
mitten polen Hij regierden eerlick ende oirdentlick mer
die homoedicheit vanden sommighen vanden francken ende
zwaunen verdocht hem ende hij hielt groot Capittel als
hij out wert ende badt vanden meysterscap ende nam
syn ghemack ende sterff cortlick dair nae ende wert tot
Marienborch sinte Annen begrauen

640 [1] **B**ij desen meyster pouwels tijden sijn
den duytschen oirden gegunnen ende
gegeuen dese nabescreuen preuilegien

[2] **E**u genius Bisscop knecht der knechten goids *et cetera* beueelt
den Abden van sinte Cornelis ende sint Gielis
tot Norenborch ende den deken vanden heylighen gheest
tot Heydelsberch waer die prelaten den dat toebe-
hoirt die institucien der voirscreuen kerken die
voirgenoemde personen nyet admitteren en wilden
dat sijt dan doen van weggen des stoels van Ro-
men *et cetera*

641 [2] **E**v genius *et cetera* Den eerweerdighen bisscop van Ludick ende
dekenen van wertenberch ende vanden heiligen geest
tot Heidelsberch *et cetera* Laetst van seliger ghedachten ons voirva-
ders pape martini v brieuen syn ghecomen nae inhoud ver-
uolgende Martinus episcopus *et cetera* . als voirscreuen is inden preui-
legio voirgenoemt . Wij die begheren dattet vast gehouden
werde gebiedend v als dat ghij een off twee *et cetera* die voir-
seide brieuen ons voirvaders ende dat dair in begrepen is
wanneer dat nüt sij ende ghij vanden meyster ende bruederen
voirseit daer toe gheescht werdt openbaerlick van onsen
wegen doet kundigen ende neerstich ende ghetrou hulp
doet datse van ghenen personen bisscopen prelaten van

[fol. 157-vo]

wat oirden off condicie sij sijn wederstaen of gehijndert werden **O**ft noot sij daer toe the roepen die weerlicke hant *et cetera*

642 ¶ **V**an meyster **Coenraet** van eerlichusen die seuenendetwyntichste hoichmeyster van pruyssen

[3] **C**oenraet van **Eerlichusen** was die seuenendetwijn- **M CCCC XLI** tichste hoichmeyster vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van iherusalem **N**egen **l**air lanck **D**ese hoichmeyster maecten mitten **C**oninck van polen enen vrede die ewich dueren soude als tusschen den **C**oninck ende sijnen landen ende der oirden ende alle des oirdens landen

643 ¶ **D**esen vrede zwoer den **C**oninck vast the holden ende gaff dair off goede besegelde brieuen **E**nde hij geboot in allen sijnen landen bisscopen prelaten vorsten edelen ridderscap steden ende alle dat onder hem geseten was groot ende cleyn datmen dien vrede mitten meyster ende mitter oirden holden soude **E**nde mede belieuen sweren ende besegelen solden als sy alle ghesamentlick deden **E**nde besegelden ende loefden oick mede **A**ls een **C**oninck van polen storue datmen dan ghenen **C**oninck opnemen off ontfangen en solde hij en most yerst zweren desen vrede ende alle die voirscreuen verbanden mitten meyster ende der duytscher oirden the holden ende dat yerst besegelen eer hij **C**oninck solde werden

[fol. 158-ro]

644 ¶ **I**n allen manieren als voirscreuen is heeft die hoichmeyster van pruyssen mit sijnen bisscopen prelaten ende mit sijnen groot gebiedigers ende mit sijn **R**idderscap ende steden oick ghe-looft verbonden ghesworen ende besegelt wederom te halden

645 ¶ **I**n dese meyster **Coenraets** tijden soe was een heymelicke parthie in pruyssen inden oirden dair den oirde ende den lande van pruyssen veel quaets off ghecomen is hoe wael datsee voir desen hoichmeysters tijden began doen sij den goeden meyster **Henrick** van plauwen vanden meysterscappe brochten ende in geuanghenisse hielden **E**nde daer nae meyster **Pouwels** van reesdorp om der sommyger hoemoedicheit ende partije dronghen dat hij die hoichmeysterscap ouer gaff ende nam sijn gemack . daer nochtans dese twe hoichmeysters eerlicken tot nutte ende orbair des oirdens gheregiert hadden **M**ar die rijlander doringen mijssen sassen west-uelinge cleefs marcks berchs gulickers ghelresch brabant hollander vlamynghen lotriker lymborchs valkenborchiere ende ander landen ende bisdommers stichten dit hieten al rijlander ende nederlander **D**ese en mochten nyet of weynich in beueel off regiment comen dat van weerden was als die ghemeen spraeck inden lande van pruyssen ende in anderen landen ghinck **M**ar die swauen francken **b**eyersch **o**istenrijcker ende meer ander die dair aen hielden dese hielden hem the samen ende togen malcander op ende hadden meest alle die grootste gebieden ende ampten inden landen the pruyssen **E**nde dese woldent al regieren nae horen sin ende waren seer homoedich ende houerdich teghens den volck **E**nde dit verdocht den steden ende dat volck inden lande want die pruyssenaers seiden ghemeenlick inden steden ende buten openbaerlick **A**ls die rijlander off nederlander diemen aenden rijlander telt regierden soe regierden sij ghenedelicker duechtlicker ende vruntlicker mit den volck van bynnen ende van buten dan die zwauen off francken off die ander deden **E**nde got vergeuet hem die dat saet yerst inder weerdigher oirden gheseyt hebben dair den oirden ende den lande van pruyssen soe veel quaets wt gesproten is

[fol. 158-vo]

646 ¶ In desen hoichmeyster meester Coenraets tijden soe was een Coninck van polen geheten voladislaus Ende als dese Coninck in synen landen gehult ende ontfangen soude werden soe zwoer hij ende besegelde den vrede ende verbant the houden mitten hoichmeyster van pruyssen ende mitter duytscher oirden ghelijck sijn voiruaders gelooft hadden Ende als hij groot vorst van lettauwen ghemaect wert soe swoer hij ende besegelden dat noch eens

647 ¶ Die hoofsteden van pruyssen als dansijck Conincksberch thoren ende E luinghen ende meer ander dese maeckten op een tijt heymelicken een verbant mit malcanderen tegen den hoghenmeister ende der duytscher oirden hoir rechte grontheren ende lantsheren van horen landen ende steden om dat sij gheern gehadt hadden dat die duytsche oirde nyet soe veel machten gehadt hadden ouer dat lant ende die steden Ende dat sij seluer die steden hadden mogen regieren gelijck veel vanden oisterschen steden horen vorsten ende lantsheren alsoe ontweldicht sijn

[fol. 159-ro]

648 ¶ Dese maecten heymelicke sprake mit den Coninck van polen om the tracteren wat sij aenden Coninck hebben mochten off sij hem namen tot enen voicht ende beschermer des lants van pruyssen ende sij die steden mochten regieren Ende dat die Coninck sekere pennynghen lairlicx dair off hebben soude Ende die hieroff opsetters waren dese waren sommighe sij ende hoir olders bijder oirden dienst ende hulp van cleyn op ghecomen ende waren grote rijcke cooplude geworden ende syn voirt Raetsheren vanden steden geworden want die oirde heeft see wt allen duytschen landen daer vergadert ende yerst ghebracht ende geplant ende alle die steden ende sloten yerst gebouwet ende ghetymmert ende begrepen Ende willen nv der oirden danken der duechden eer ende weluaren dat den lande van pruyssen vander oirden ghesciet is mit sulken paymente als men horen mach Ende dit wert langhen tijt seer heymelick gehouden

649 ¶ Inden lair ons heren dusent vierhondert eenendeueertich als dese nywe hoichmeyster meyster Coenraet van eerlinchusen meyster was geworden soe dede voladislaus die Coninck van polen den hoichmeyster the gast bidden wt groter vruntscappen opten sonnendach nae . Natiuitatis Iohannis baptiste tot bruesekem dair hij hem mit synen heren prelaten ende edelinghen van synen landen alte seer eerlick ontfinc Ende hem ende synen bisscopen prelaten ende ghebiedigers alte veel vruntscappen bewees Ende alsoe als dat lant the pruyssen om aen ghelegen sijn dat Coninckryck van polen mitten hartochdom van Masouwe mitten lande van lettauwen mitten landen van sameyten mitten hartochdom van pomeran mitten hartochdom van stolpen ende ander landen die al aen den Coninck van polen holden ende behoren daer dat lant the pruyssen midsen tusschen gelegen is alsoe had die Coninck syn vorsten prelaten ridderscap ende ghedeputeerde van synen steden daer by doen comen Ende die hoichmeyster hadde sijn bisscopen prelaten ende sijn meest gebiedegers ende van sijn ridderscap ende van sijnen steden dair mede Ende daer wert enen ewighen vrede ghemaect ewich the bliuen ende the dueren tusschen den coninck ende allen synen landen voirscreuen Ende den hoichmeyster ende der duytscher oirden ende alle des oirdens landen ten ewigen dagen vast the holden Ende alle articulen ende punten vanden ewigen vrede sijn wael van beyden sijden bescreuen ende besegelt Ende dair op ghesworen ende ghelooft vanden Coninck voirscreuen ende voir sijnen nacomelingen Ende van allen sijnen vorsten prelaten heren ridderscap ende steden ende mede voir hoir nacomelingen Ende desgelycx wederom vanden hoichmeister ende voir synen nacomelingen Ende van allen synen bisscopen prelaten gebiedegers ridderscap ende steden

[fol. 159-vo]

hebben des gelijcx gedaen oick voir hem ende horen nacomelinghen Ende inden seluen ewigen vrede is mede bevorwaert alijt als een nywe Coninck van polen off een nywe hoichmeister tot pruyssen . wert . als sij in hoir heerscappe gheset sijn soe sellen sij elck lieflick ten heilighen zweren alsulcken ewigen vrede in allen synen articulen ende punten onuerbrekelick the holden Ende alle vorsten heren prelaten ridderscap ende steden des gelijcx Ende die hoichmeister mit sijnen bisscopen prelaten gebiedegers ridderscap ende steden sceyden mit groter vruntscappen vanden Coninc voladislaus van polen

[fol. 160-ro]

650 ¶ Dair nae cortelick badt die hoichmeister den Coninck van polen mit sijnen vorsten heren ende prelaten ende edelinghen weder the gast tot Thoren op des oirdens slot wt groter vruntscappen Dat die Coninck voirscreuen geerde dede ende quam dair des dijnxdages nae visitacionis marie ende alle sijne grote heren prelaten ridderscap ende edelinghen mit hem, daer die hoichmeister ter liefden vanden Coninck voirscreuen alten groten sconen heerlicken staet hielt Daer drie bisscopen wt pruyssen in hoir pontifical den dienst vander missen deden Ende dair gaff die Coninck den hoechmeister ende den oirden brieuen wael besegelt mit sijn grote segel dat hij geloofden als hij voir geloofd hadde voir hem ende voir synen nacomelinghen dien ewigen vrede ende verbant the holden mitten hoichmeister van pruyssen inder tijt ende mitter gansser oirden Ende dat swoer hij op den brieff voir dat weerdighe heylighe sacrament Ende in allen maniren soe dede die hoichmeister des ghelijcx als voirscreuen is Ende dair op gaff die bisscop den Coninck ende den hoichmeister dat heylighe sacrament Ende dair nae hieltmen doe alten groten staet ter maeltijt Ende die Coninck ende die hoichmeister sceyden mit groter vruntscappen Ende dit gescieden Int lair ons heren dusent vierhondert xli

651 ¶ Item die paeus Eugenius die seste heeft geconfirmeert bij desen hoichmeesters tijden alle der duytscher oirden aflaet vrijheiden ende preuilegien die syn voirvaders der duytscher oirden ghegeuen hadden Ende dairtoe Confirmeerden hij alle die vrijheiden preuilegien ghiften goeden possessien ende besittingen der keyseren Conynghen hertogen greuen edelen ende alle ander menschen der duytscher oirden gegeuen hebben

[fol. 160-vo]

652 ¶ Item by desen hoichmeesters tijden heeft dat Consilium van basel alle des oirdens voirscreuen oflaten vrijheiden ende preuilegien gheconfirmeert

653 ¶ Item by desen hoichmeesters tijden heeft keyser fredericus die derde mit synre gulden bullen geconfirmeert ende gheuesticht alle die vrijheiden preuilegien die syn voirvaders keyseren ende Roemsche conyngen ende alle andere vorsten princen ende ander goede luden der duytscher oirden ghegunt ende ghegeuen hebben, yerst als Roemschoninc ende nae als keyser

654 ¶ Int lair ons heren dusent vierhondert ende sesendeveertich als Coninck Casimirus van polen voladislaus brueder Coninck van polen gheworden was . Soe dede dese voirscreuen hoichmeister meyster Coenraet van eerlichusen desen nyen Coninck Casimirus van polen the gast bidden wt groter vruntscappen tot Thoren in des oirdens huis opten sonnendach nae sinte Iacops dach daer die hoichmeister alten groten heerlicken staet hielt ther liefden vanden Coninck . dair drie bisscopen in hoir pontifical den dienst vander missen deden Ende die Coninck Casimier gaff den hoichmeister ende den oirden brieuen wel besegelt mit sijnen groten segel dair in hij geloofden gelijck sijn broeder voir gheloofd hadde voir

[fol. 161-ro]

hem ende voir sijnen erfgenamen ende nacominghen den ewigen vrede ende verbont te houden mit den hoichmeyster van pruyssen inder tijt ende mitter gansser oirden voirscreuen Ende dat zwoer hij op den brieff voir dat heilighe sacrament Ende dair op gaff die bisscop den Coninck ende den hoichmeyster elc dat heilige sacrament Daerna hielten alte groten staet ther maeltijt Ende die Coninck ende die hoichmeister sceyden mit groter vruntscappen Ende elck wert aen beyden zijden wael besworen gelijc voir gesciet was

655 ¶ Dair nae Int lair ons heren duser vierhondert ende vijftich sterff dese hoichmeyster meyster Coenraet ende hij wert begraven tot Marienborch tot sinte Annen

656 ¶ Van Lodewijch van eerlinchusen meyster Coenraets broeder ^{soen} ende was die achtendetwintichste hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden

[3] **L** Odewych van eerlinchusen meyster Coenraets M.CCCC.L. broeder soen was die achtendetwintichste hoichmeyster van pruyssen vander duytscher oirden van onsser lieuer vrouwen van iherusalem Sestien lair lanck Dese hadde alte veel lasten ende tribulacien alsoe langhe als hij meyster was want doe die steden van pruyssen hem hulden soudent als sij sculdich waren the doen horen nywen heer . soe quamt wt . hoir verbont dat sy ghemaeckt hadden teghens den oirden ende en wolden nyet hulden dan op sonderlinghe maniren die sy voir namen ende vertoghen die daghen der huldingen als sij langste mochten Ende verbonden hem int heymelick noch vaster

[fol. 161-vo]

657 ¶ Die hoichmeyster mit sijnen prelaten ende mit syn ghebedeghers namen hoir beraet ende verlengden den dach der huldingen Ende screuen aen heren loist van vennynghen meyster van duytschelant ende aen heren Henrick vincken van ouerborch meister van lieflant dat sij elck mit horen gebiedegeren hier in raden wilden Die meyster van duytslant die wolde dat mit recht voir paeus ende voir keyser helpen keren Ende die meyster van Lieflant ryet datmen die huldinge mit vruntscappen name ende sommighe vanden punten die sij begheerden toe liet men soldet nae mit goeden onderwijs wael weder off brengen anders saghe hij den oirden daer veel lasten off the comen

658 ¶ Die hoichmeister begheerden the weten off sij hem hulden wouden off nyet Ende doe wert enen dach gheraemt Ende als sij opten dach der huldingen gecomen waren om den meyster the hulden soe brochten die steden veel ander punten ende articulen voirt die nye ghesciet en waren the voren . die ongebuerliken waren the doen die sij hebben wouden Eensdeels wert ghedingt dat hem die meyster gunden . dat quaet the gunnen was Ende sy hulden den meyster ende der oirden Ende dit is die manier vander huldinge ende den eet als hier nae bescreuen staet

659 ¶ Wij hulden v heer heren Lodewych van Eerlinchusen hoichmeyster duytschen oirdens als onssen rechten heren Ende wij sweren v rechte manscap gheloue ende trouwe ende waerheit sonder alle argelist dat ons got soe help ende alle sijn heylighen Voirt soe gelouen wy byden seluen ede wanneer een hoichmeyster sterft soe wie dan die oirde voir enen ouersten holden bynnen lands aen dien ons dan the holden ende hem gehoorsaem the

[fol. 162-ro]

sijn tot dat en nywe heer den hoichmeyster gecoren is

- 660 ¶ Dese voirscreuen huldinghe plegen oick the doen ende the sweren alle die ridderscappe ende alle die Raetsheren steden ende ghemeynen vanden lande van pruyssen Ende is dese huldinghe voirscreuen gotlick ridderlick manlick ende eerlick in pruyssen ghehouden dat salmen hier nae wel horen Mer die pruyssenaers en wolden dese huldinghe nyet aen gaen
- 661 ¶ Die vier hoofsteden van pruyssen als danswyck thoren Conincsberch ende eluinghen Ende meer ander vanden steden ende ingeseten vanden lande die daer aen cleefden die sij dairtoe gebracht ende informeert hadden dat sijse mede mit cloecheit in dat verbant brochten ende maecten hem veel dinc wijs Ende seyden dat sij den oirden dreyghen ende dringhen wolden Ende den Coninck van polen off enen anderen in halen tot enen bescermer Ende datment maken soude dat die duytschen soe veel machten inden lande nyet hebben en souden ende souden vrijer wesen dan sij doe waren Mar hoir meynynghe was ende hoir voirnemen was int heymelick anders nyet dan dat sij die regimenten vanden steden ende vanden landen seluer hebben wouden gelyck dat in vele plaetsen ende landen die steden om hoirre groter rijcheit wil ende kundighe welicheit . van hoir rechte lantsheren off getreden sijn Ende hebben mit rijckdom ende Comanscappen ende anders ende mit machten van veelheit des volcs hoir rechte heren hoir steden ontweldicht ende regierense selue . sommighe sijn den keyser ontweldicht som den Coningen som den hartoghen ende som den greuen Ende dit was der pruysschen steden oic hoir menynghe alsoe the doen
- 662 ¶ Nae dat die hoichmeyster meyster Lodewijch van eerlichusen gehult was soe hadde hij gheerne alsulck verbont off gehadt ende dat sy dat the nijt gemaect hadden Ende die hoichmeyster seinden sijn bisscopen ende prelaten ende sijns oirdens gebiedegers van synen landen aen die steden mit duechtelicken onderwijs tot twe reysen diese duechtlicker baden ende onderwesen dat sij alsulke ongebuerlike dinghen after laten ende the nijt maken wilden want die hoichmeyster solde hem een genadich heer wesen Ende wes hij hem plichtich off sculdich wair the doen dat soude hij hem duechtlicker ende vruntlicker doen Mer die vier hoofsteden die leydent hierop ende dair op mer sij en wouden dat verbant nyet of doen
- 663 ¶ Dit bleeff dus staen ende die hoochmeyster scickten aen onssen heyligen vader die paeus daer hij ende syn oirde sonder middel onder stont Ende dede sijn heilicheit bidden dat hij syn legaten inden lande the pruyssen senden woude ende verhoren laten alle saken aen beiden syden Ende wes sijn heilicheit daer in beliefdin als hij alle dinck aen beyden syden wael verhoirt hadde daer wolde die meyster ende die gansse oirde mede the vreden wesen
- 664 ¶ Onsse heilighe vader die paeus Nicolaus quintus die senden synen legaet in pruyssen om alle saken the verhoren aen beyden sijden Ende die legaet hadde die saken geerne duechdelick gehandelt mar dien steden mit horen bantghenoten ende aenhangeren en konde die legaet inden rechten wech nyet gebrengen ende en konde op die tijt dair nyet off ghemaken Ende hij is wederom ghetogen tot onsen heyligen vader den paeus ende heeft hem in gheschrift gheset ghebrocht alle punten ende saken die hij aen beiden zijden gesien ende ghehoirt hadde
- 665 ¶ Als die paeus alle dese dinghen doirsien ende verhoirt hadde soe maecten hij the nyet ende van gheenre weerden the wesen alsulcke ongebuerlicke verbont ende voir nemen als

[fol. 162-vo]

[fol. 163-ro]

die steden van pruyssen mit horen ancleueren gemaect hadden teghens den meyster ende der oirden Ende hij leyde den ban op allen den ghenen die in dat verbont waren off hadden helpen maken off helpen raden off diet stijfden stercten off consenteerden waert dat sijs nyet off en lieten ende the nijt en maecten ende bleuen bij alsulck verbont

666 ¶ Dair nae hertoch van sassen ende die Marcgraue van brandenborch dese senden hoir ambassatoirs inden lande the pruyssen om die saken the mogen handelen mit geuoege ende mit vruntscappen mer sij en mochten daer nyet of maken

667 ¶ Dair nae screeff ons alre genadichste die keyser ffridericus aen desen voirscreuen steden ende bontgenoten van pruyssen Ende gheboot hem seer hooch dat sij alsulck verbont ende voirnemen off stelden off hij woude dair vorder in voirsien als syn mogentheit sculdich waer the doen . noch soe bleuen sij bij hoir voirnemen

[fol. 163-vo]

668 ¶ Dair nae soe heeft ons alre genadichste heer die keyser ffredericus verdachuaert beyde partijen als den Hoochmeyster van pruyssen off syn ghemachtichde ambasiaten van sijnre wegen aender eenre Ende die steden van pruyssen mit haren aencleueren volmachticht aender ander sijden, the comen in des keyzers tegenwoirdicheit ende voir sijnen vorsten ende princen van sijnen keyserliken rade

669 ¶ Dair sijn ghecomen van des hoichmeisters weggen bisscopen prelaten ende groot gebiedegers wt pruyssen volmachticht Ende desgelijcx vanden steden ende horen aencleuers oick volmachticht Ende dit gheschieden op sinte martijns auont anno M.cccc. ende .lii.

670 ¶ Die keyser heeft mit sijnen vorsten ende princen van synen keyserliken rade beyde partijen aen beyden sijden wael verhoirt die ansprake ende weder antwoirde van punte tot punte Ende beyde partijen hebben den keyser aengheroepen als een ouerste richter Ende die keyser heeft die sake aenghenomen om enen yghelicken recht the doen Ende die partijen hebben aen beyden sijden verwilkoirt voirden keyser ende voir sijnen hoghen edelen raet dair off the recht the staen . ende wat dies keyzers maiestaet mit synen hogen raet dair off wijst ende oirdelt daer sall elck van beyden sijden mede the vreden wesen ende nyet vorder treden

[fol. 164-ro]

671 ¶ Die keyser heeft hem beyden dach van recht besceiden opten yersten dach nae sinte Iohans dach baptiste te midsomer die naestcomende was Ende op dien dage sijn doe weder gecomen bisscopen prelaten ende gebiedegers van des hoichmeisters wegen om den rechte dach the wachten Ende die steden mit horen ancleüeren ende toestanderen sijn oick ghecomen tot dien daghe Mer sij hebben des keyzers mogentheit geclaecht hoe dat sy onder wegen van straetrouers oueruallen waren ende dat hem hoir gelt hoir briuen ende hoir besceit ende scriften daer sij hem mede beholpen souden hebben ghenomen wair Ende sommige van horen luden hem off geuangen waren Ende baden des keyzers mogentheit dat sijn ghenaden dien rechte dach op die tijt opsetten ende verlengen wilde om dat sy thuis mochten trecken ende scriften ende besceit mochten brengen om hem seluen mede the behelpen

672 ¶ Die keyser mit sijnen princen ende hoghen edelen raet heeft aen des hoichmeisters ambassaten begheert datmen den rechte dach opsetten wilde aen beiden sijden ende beyde partijen hebben dat belieft Ende die keyser heeft mit consent van beiden partijen dien rechte dach op geset ende verlenghet tot opten naesten rechte dach nae sinte lucas dach dair naestuolgende Ende als dan

the comen beide partijen in allen maniren als dese rechtdach
geweest soude hebben

673 ¶ Als dan dien rechtdach quam nae sinte lucas dach
soe sijn weder ghecomen vandes hoichmeisters wegen
die bisscopen prelaten ende ghebiedighers des lants van
pruyssen Ende desgelijcx die steden mit horen toestanderen
ende aencleuers aen die ander syde Ende die alre doir-
luchtichste heer die keyser heeft bij hem ontboden bis-
scopen hertoghen greuen vrijen riddersen ende doctoirs die
in des keyzers raet behoirden Ende dair hebben die par-
tijen aen beyden syden elck hoir saken gheopent ende hoir
clacht ende aenspraeck op ghedaen Ende elck heeft op
des anders clacht ende aensprake voir des keyzers ma-
iestaet ende synen hoghen raet gheandtwoirt

[fol. 164-vo]

674 ¶ Die pruyssche steden mit horen bontghenoten ende aen-
cleuers dese namen principaelick voir hem drie punten
daer sij den hoichmeister van pruyssen ende der oirden
mede beclachden Ende seiden dat sij dairom tegens
den hoichmeister ende der oirden dat verbont hadden
ghemaect

675 ¶ Die bisscopen prelaten ende gebiedegers van des hoich-
meysters wegen antwoirden daer op dat sij dat ver-
bont hadden ghemaect principaellick tegens den hoich-
meyster ende teghens der oirden om dat sij gheerne
onbeheert hadden gheseten vander oirden off van yemant
anders Ende dat sij selue die steden ende alt lant
hadden mogen regieren nae hoirs selues wil Ende bewesen
hem dat mit hoirs selues scriften die sij menichwerff
int heymelick tot vele plaetsen ende steden gescreuen
hadden aen veel singulaer personen die den oirden int
heymelick dair voir ghewaernt hebben . want dat onbe-
hoirlick ende ongeboirlick was the gescien anghesien
ende ghemerckt dat die duytsche oirde dat geheel
lant van pruyssen mit goids hulpe ende mit vromicheit hoir
bloet the storten ende mit hulp van vorsten heren ende goede
lude den snoden heidenen offgewonnen ende ten heilighen kers-
ten geloue gebrocht hebben Ende hebben alle die steden
ende sloten yerst inden landen begrepen ende gefundeert
ende die steden ende dat lant beset mit alrehande volc wt
allen duytschen landen Ende sijn onder den oirden sommyghe
van cleyn tot groten goede ende grote regimenten ghecomen
ende die landen sijn onder den oirden tot grote rijckdommen
gecomen . daer willen sy nv den oirden off dancken alst
blikeliken is

[fol. 165-ro]

676 ¶ Dat yerste punt

¶ Dat yerste punt dat die steden mit horen ancleuers op
deden ende voirden keyser ouer den hoichmeister ende
der oirden clachden . dat was Sij seiden als dat die hoich-
meister ende sijn gebiedigers vercorten ende braken hem
hoir preuilegien ende vrijheiden mit beswaringen van pontgelt
ende anders in velen maniren

677 ¶ Antwoirde dair op

¶ Die bisscopen prelaten ende gebiedegers van des hoichmeis-
ters wegen hebben hier op gheantwoirdt . dat hem dick
ende menichwerff geseit is als sij tot eniger plaetsen
clachden ende noch doet hem die hoichmeister seggen . sij
brengen hoir briueu ende preuilegien the voirtschijn ende tonen
die ende vijntmen dan dat die meyster off enich gebiede-
gher vander oirden hemluden ergents in beswaert off be-
last heeft bouen hoir preuilegien off hoir preuilegien ergents
gebroken hebben bouen recht ende reden die hoichmeyster
sal dat off doen stellen ende salsee in anderen saken weder
verlengen mer sij en brochten geen besceit voirt dan alleen

mit woirden ende sij lieten dat liggen

678 ¶ Dat anderde punt

[fol. 165-vo]

¶ **D**at anderde punt dat die steden mit horen ancleuers claechden ouer den hoichmeister ende sijnen oirden was dat die hoichmeyster sonder recht ende sonder vonnisse hoir borgheren vander strate hadde doen nemen ende op sijn slot doen brenghen ende hadse daer op doen onthoefden ende doden ende dede doen die lichamen weder inder stadt brenghen daer hij grote forts gewelt ende onghenade aen hadde ghedaen

679 ¶ Antwoirde opt anderde punt

¶ **D**ie bisscopen prelaten ende gebiedegers van des hoichmeysters wegen hebben hier op gheantwoirt datmen dat inder waerheit alsoe nyet beuindden en sal dat dat ye gesciet waer anders dan eens ouer veertich lair voirgeleden doen die hoichmeister meyster **w**lrick van **l**ungingen den groten strijt verloos teghens den heidenen ruyschen tartaren ende polen daer hij selue doot bleeff mit menighen groten **E**delen man . doen waren dair sommighe vanden borghers ende ander ondersaten die horen eet eer ende gheloue vergaten ende ontuloghen horen heer vten velde ende maecten meer anderen vluchtich **E**nde leuerden sommighe steden ende sloot inder heidenen handen mit sonderlinghe vorwairde ende profijt ende baet dat sij dair off bedingden welke steden ende sloten die oirde weder moste wynnen mit hulp van groten princen ende mit groten cost **E**nde als die heiden weder wt den lande van pruyssen ghedreuen waren soe was een nywe hoichmeister gecoren geheten heer **H**enrick graue van plauwen **E**nde als dese hoichmeister vernomen hadde wie dese veltulchtighe ende verraders waren die dat gansse lant inder heidenen handen gebrocht soudent hebben ende haddet got ende sijn lieue moeder maria nyet verhueudet **S**oe dede dese hoichmeister dese verraders vangen ende seyde hem dit aen . **E**nde sij lyden aldinck alsoet ghesciet was **D**us dede die hoichmeister hem luden dairom onthoefden ende senden die lichamen inder stadt datmense opt kerchoff begrauen soude **E**nde om dat die hoichmeyster dit ghedaen hadde des **w**ertas hij openbaerlick voir onsen alre genadichsten heer den keyser ende voir allen princen ende vorsten, ende hoopten dat hij anders dair nyet in ghedaen en hadde dan hem nae gelegentheit der saken geboerlick was the doen **E**nde vermoeden dat ander vorsten ende princen desgelycx oick wel gedaen soudent hebben haddet hem also gelegen geweest

[fol. 166-ro]

680 ¶ Dat derde punt

¶ **D**at derde punt was dat sij claechden ouer den hoichmeyster ende synen oirden dat was sij seiden die heren ende broeders vander oirden die maecten hoir wijfs ende hoir dochteren the scande dat hem nyet en stont the liden in gheenrewijs

681 ¶ Antwoirde op dat derde punt

¶ **D**ie bisscopen prelaten ende gebiedegers van des hoichmeysters wegen hebben hier op gheantwoirdt . dat die oirde nyet en stont aen een off twe personen mer aen veel personen . the weten daer waren gheweest twe broeders vander oirden die beclaecht ende betuycht worden voir onsen genadighen heer den hoichmeyster als dat sij mit sonderlingen vrouwen geselschap gehadt hadden in oneer-

saemheiden **E**nde dair hadde die hoichmeister grote cor-
rexie ouer ghedaen nae *nawijssinge* sijns oirdens regels boeck
Ende waert oick saeck dat sij noch yemant wisten die
vander oirden wair hoe groot hij oick waer ende mit eni-
ghen mans wiuen off ander maechden in onreckeliken leuen
wair . dat sij dat vrijlicken the kennen gaue die hoich-
meyster ende die gebiedegers die solden hem des goet
verdrach laten doen **E**nde solde daer alsulke correxie
ouer laten gescien als van sijns oirdens wegen ende oick
van rechts wegen sculdich wair the gescien

[fol. 166-vo]

682 ¶ **A**ls die steden mit horen verbontghenoten die voirscreuen
ansprake aldus gedaen . ende die antwoirde weder dair
op elck punt gehoirt hadden . soe hadden sij gheerne int
heymelick gesien dat elck sijn clage hadde laten vallen ende
the nyet gaen **M**ar die bisscopen prelaten ende gebiedegers
van des hoeffmeysters wegen begeerden aen des keyzers
mogentheit dat sijnen doirluchtige mogentheit den hoich-
meyster ende sijnen oirden recht wilde doen ende wijsen
wair in die hoichmeister ende sijnen oirden recht off on-
recht hadden daer sij hem duechtlicken mochten weten nae
the richten

683 ¶ **D**ie alre doirluchtichste forst ende heer die keyser is selue
persoenlick in sijn maiestaet the recht gaen sitten . ende
heeft bij hem ghenomen **B**isscopen **H**artogen **G**reuen vrijen
ende doctoirs ende anderen die hij van rechts wegen
bij hem begeerden ende behoirden . **D**aer heeft die keyser
mit sijnen hoghen raet ghekent ende ghewesen dat alsulck
verbont als die steden van pruyssen mit horen bontgenoten
ende ancleueren ghemaect hadden tegens den hoichmeyster
ende der oirden en was van gheenre weerden ende soude
wesen ende wair heel doot ende the nijt . off sij souden alle
meynedich eerloes ende truweloes wesen die inden verbont waren
Ende voirt **n**ae van allen den drien saken die die steden mit ho-
ren ancleueren voirscreuen opter oirden beclaecht hebben na be-
toon ende betuych dat elck van beiden parthijen voirt gebrocht
hebben . soe is die hoichmeyster ende die duytsche oirde inden
rechten gewesen ende die steden voirscreuen inden onrechten
gekent **E**nde dit gescieden op sinte **N**yclaes dach Int lair
ons heren dusent vierhondert ende drieendevijftich

[fol. 167-ro]

684 ¶ **D**ie keyser sijn doirluchtighe mogentheit dede sijnen
hogen raet mit beyde parthien spreken **E**nde begheerden
aen des meysters raet dat die meyster aldinc wilde ver-
geuen ende wesen hem een ghenedich heer **D**es meysters
raet ende ambassatoirs beloofden dat die meyster ende die
oirde dat gheerne doen solden alsoe verre als sij doen wol-
den als goede getruwe ondersaten van recht sculdich sijn
the doen **D**esgelycks sprack des keyzers raet mitten ghenen
die vander steden wegen daer waren ende begeerden ende
beualen den steden vandes keyzers wegen in presencie vanden
keyser dat sij den meyster ende sijnen oirden getrou holt ende
onderdanich wesen solden gelyck sij van ouds ende altijd ge-
huldt ende gelooft hadden **S**ij seyden sij soldent geerne
ende willichlick doen

685 ¶ **D**aer nae als elck parthie thuis gecomen was ende men
meynden dat aldinc goet soude wesen . soe en lieten die
sommighe vanden steden int heymelick hoir verraderie nyet
bouen dat hem die keyser beuolen hadde ende sij oick voir
den keyser gelooft hadden **E**nde die vierhoefsteden als **d**ansijc
Thoren **C**onynsberch ende **E**luingen . als sij sagen dat sij noch
voir paeus noch voir keyser nyet verweruen en konden nae
horen sin soe sochten sij raet hoe sijt daer toe brengen mochten
dat sij die landen seluer mochten regieren ende onbeheert
mochten sitten van enigen heren ghelijck veel steden van
Comanscap tot anderen plaetsen sijn die hertogen ende greuen
toebehoirt hebben . ende hebben die mit verraet ende mit be-
hender scalcheit voirtijts horen rechten lantsheren wt den
handen gebrocht **E**nde sitten alsoe onbeheert van enighen

[fol. 167-vo]

heer die dair macht ouer heeft ende werden alsoe geregiert sommighe van cleyne simpelen huisluden die van cleyne mit comanscap tot rijckdom gecomen sijn Ende dese regieren steden ende landen ende en moghen gheen geboirtighe luden off heren liden al regierden sij noch soe wael Ende dit doet welicheit ende rijckdom Aldus soe sijn die steden van pruyssen om hoir weelde ende rijckdom die sij onder den duytscher oirden gekregen hebben oick van sulken synnen ghe- worden hoir meyninge daer toe the brengen

686 ¶ Die pruyssche steden scickten heymelick anden Coninc Casimirus van polen ende leiden hem aen . sij waren seer bedwongen onder den hoichmeister ende der duytscher oirden Ende hij dede hem veel onghelijcs bouen reden ende sij wouden hem anders dair op versien Ende sij leiden den coninck the voren waert van sijnen synnen ende waert hem neerst ende hij hem bijstant doen wolde sij wouden hem helpen dat hij heer van pruyssen werden soude . op alsulcke manieren ende vorwairden . als hij hoir heer waer sij solden hem hulden voir enen heer Ende hij solde hem enen gouuernoir vanden lande setten wt den lande gheboren Ende die steden solden selue regieren Ende die coninc solde lairlicx hebben wt den lande ende wt den steden een seker somme van gelde Ende hij solde hem vele vriheiden ende preuilegien gheuen die sij begeerden Ende sy solden hem wederom dienen mit alle hoirre macht daer hijt begeerden Ende dit was dus heimelick gesloten daermen aen merken mach wat hoir opset van beghin was

[fol. 168-ro]

687 ¶ Die hoichmeister van pruyssen vernam vmmers datter wat the doen was mitten Coninck van polen ende hij scickten vier notabel mannen aenden Coninck van polen ende dede hem vraghen alsoe die hoichmeister verstaen hadde dat sijn steden ende sijn ondersaten van pruyssen bij sijnre ghenaden geweest hadden om hulp ende bijstant the hebben teghens hem ende sijnen oirden Ende hoep- ten vmmers dat sijne ghenaden den verbont ende vrede holden solde die syne ghenaden mitter oirden gemaect hadde

688 ¶ Die Coninck van polen ontboot den hoichmeister wederom dat verbont ende dien vrede die hij mitten hoich- meister ende mitter oirden ghemaect hadde ende gelooft ende gesworen dien docht hij volcomelick ende wael te holden ende die hoichmeister was hier in seer wel te vreden

689 ¶ Die hoichmeyster ontboot dat ridderscap vanden lande ende die cleyne steden ende vraechden hem Oft sake waer dat die vier hoeftsteden nyet wael ende woude . wat dan hoir meyninghe waer ende wat sij bijden oirden doen wilden Dat ridderscap ende oick die cleyne steden spraken Genedighe heer meyster wij willen bij uwer ghenaden ende bijden weerdighen oirden leuen ende steruen als wij sculdich sijn the doen bij onssen rechten lantsheren Die hoichmeyster danctese sere vruntlick Ende die hoichmeister wert doen the ratte the scicken dat hij vreemde ruter inden lande wolde laten comen op auontuer off yemant yet beghinnen wolde

[fol. 168-vo]

690 ¶ Als die vierhoofsteden dit vernamen soe scickten sij aen den hoichmeister van pruyssen tot Marienborch ende seyden hem Ghenedighe heer wij hebben verstaen dat wy aen uwe ghenaden angebracht ende beclaecht sijn als dat wij den Coninck van polen souden willen opne- men voir enen heer ende den weerdighen oirden sol- den willen verdringen Die hoichmeister antwoirden hem weder Ist alsoe dat weet ghi wel Die hoiftsteden antwoirden ende seiden Ghenedighe heer dat en salmen alsoe nyet beuijnden inder waerheit Ende wij willen bij uwer ghenaden ende bijden weerdighen oirden leuen ende steruen daerom en wilt ons nyet laten vermaken teghens

uwe ghenaden Ende en wilt ons doch gheen vreemde ruter inden lande laten comen wij willen off god wil goede vrunde bliuen Ende op dese grote gheloue die sy alle den hoichmeister ende sijn gebiedegers toeseiden soe en waren die hoichmeister off sijn ghebedeghers op ~~sijne hoede~~ ghene hoede Ende dese maer lieten sij gaen doir alle den lande van pruyssen dus en wachten hem nyemant voir enich quaet

691 ¶ Bouen alle dese geloften hebben die vier hoeftsteden voirscreuen mit horen aenhangeren mit groter subtijlheit meeste deel alle die cleyne steden mede in hoir verbont ende verraet gekregen vant ghene dat sij mitten Coninck van polen inden syn hadden ende maecten hem wijs hoe vrij dat sij sitten solden Ende oick dat meeste deel vanden ridderscap vanden lande hebben sy oick mede dair in gebrocht Ende maecten hem wijs wat groter vordel ende beueel dat sy inden landen hebben souden

[fol. 169-ro]

692 ¶ Item op alle sloten des oirden daer dienden bij den Commenduers ende biden groot gebiedegers alle der bester lude kijnder vanden lande ende vanden steden als vanden ridderscap ende vanden rijcsten borger kijnder, dese hieltmen als getruwe huisgesin, ende waren dair eerlick onthouden

693 ¶ Item mit desen dienres hebben sijt alsoe bestelt int heymelick, als soe wanneer datmen hem een heimelike wete dede mit ene seyn off litteyken dat sy dan ter stont den heren des oirdens machtich waren opten sloten ende die heren vinghen ende driuense vanden sloten ende daer solden die steden mit volck op wachten int heymelick ende alsoe opten sloten comen Ende dese eerbaer dienres hadden des oirdens broot inden buyc ende des oirdens cleder aenden hals . wie mach die moeder wesen daer Iudas dese kijnder bij tuelden . die vaders wisen hem seluen wael

694 ¶ Ende als alle dinck aldus bestelt was soe baden die vier hooftsteden des hoichmeisters genaden dat hij alle syn Commenduers . gebiedigers . bisscopen ende prelaten bij hem scriuen woude op enen sekeren dach Ende daer wouden die steden bij sijne ghenaden comen om alle dinghen mit vruntscappen ten besten the helpen vuegen van alle datter verstort ende misdaen mochte wesen tot dien dage toe

695 ¶ Als nv alle die bisscopen prelaten ende alle die Commenduers ende gebiedigers bijden hoichmeyster opten dach ther dachuaert gecomen waren off opten wech derwaerts soe senden die steden den hoichmeister ende der duytscher oirden enen ontsegbrieff tot Marienborch op sinte valentijns auont Int lair dusent vierhondert ende vierendevijftich . Ende luden aldus

[fol. 169-vo]

696 ¶ Lant ende steden volmechticht des lants van pruyssen ende hoir bijleggers ende hulperen

697 ¶ Den Eerweerdigen heren Lodewijch van Eerlinchusen hoichmeyster duytschens oirdens

698 [1] **O**nssen dienst als dat nv ghelegen is the voren Eerweerdighe heer hoichmeyster als gij hoichmeister wordet soe hebdijs huldinghe van ons begheert daer wij ons willichlick in gauen soe verre uwe ghenaden ons allen bij ghelijck ende bij onssen rechten laeten woudt Ende wij hebben begeert dat ghij iairlicx een dachuaert houden wilt ende dair dan rechten ghewalt ende onrecht daer wy om veruolcht hebben sint ghij ons heer gheweest sijt ten mocht ons nyet gheschien Oick heeft uwe

weerdicheit ons laten sceynden lasteren ende onteren dat wij meynedich ende verraders waren ende veel leliker scriften ouer ons gescreuen hebt aen **C**onyngen hartogen vorsten heren ende steden **D**es soe willen wij gesamentlick mit onssen hulperen ende hulpers hulperen mit v ende mit uwen oirden bewaert wesen tegens v ende uwen oirden ons best the doen ende v archste ghescreuen **I**nt lair dusent vierhondert ende vierendevijftich op sinte **v**alentijns Auont

[fol. 170-ro]

699 ¶ **O**p die selue tijt hadden die steden bestelt mit horen bontgenoten op dat meeste deel op alle des oirdens sloten daer sij hoir kijnder sonen ende neuen op hadden die mitten heren vander oirden dienden die namen die sloten in van binnen ende waren den heren des oirdens van bynnen the machtich ende vingen die heren in hoirs selfs husen ende sloten ende stietense vanden sloten . sommige sloegen sij doot sommige worpen sij int water ende sommige hielden sij geuangen **E**nde lieten dat volck van buten op die sloten

700 ¶ **E**nde als dit gesciet was soe namen sij gelt suluerwerck cleynoden harnasch peerden ende alle datte **r** opten sloten was ende vergaten horen eedt want alle des oirdens dienres waren der oirden gesworen op datmen hem altijd volcomelick betruwende was **M**er sy vergaten des oirdens broot dat sij noch hadden in hoir buycken ende des oirdens cleder die sij aen horen hals hadden ende verrieden horen rechten lantsheren **E**nde lieten die steden mit machten opten sloten comen **E**nde cregen alsoe op dien dach in **D**ertyen groter onwilliker sloten van der oirden **E**nde corts dair nae noch vier onwinliker sloot **E**nde hebben voirt gewonnen ende gekregen alle die sloot vanden lande sonder **M**arienborch ende der **C**oentse

701 ¶ **D**ie maerscalck ende die **C**ommenduer van dansijc ende die **C**ommenduer van groudens . worden geuanghen onder wegghen als sij op **M**arienborch trecken solden **E**nde noch veel heren ende broeders die op **M**arienborch nyet comen en konden worden geuangen sommige dootgeslagen sommige heymelick vermoirt sommige verdrenct ende int water geworpen ende veel sijnder heymelick vten lande gecomen **E**nde die bisscopen prelaten ende gebiedegers waren alle op **M**arienborch bijden hoichmeister sonder die **M**aerscalc ende die ander die geuangen worden **E**nde alle ander ghetruwe oirdens broeders pijnden hem heymelick off openbair op **M**arienborch byden hoichmeister the comen om dair the bliuen bij horen ouersten **O**ick syn dair sommige oirdens broeders geweest ende hadden wel op **M**arienborch gecomen mer sij syn heymelick sonder oirloff vten lande ghetogen in anderen balien in duytschen landen daer sy tot veel plaetsen nyet veel duechden inder balien ghedaen en hebben als men hem in dien landen ouerseit

[fol. 170-vo]

702 ¶ **D**ie hoichmeister mit sijnen gebiedigers screuen aenden meyster van duytschlant ende aenden meyster van lieflant ende aen allen vorsten ende heren hoe dattet mit hem ghelegen was ende om hulp ende bijstant **E**nde hem quamen heymelick ruter the dienst op **M**arienborch ende veel goeder man wt den lande van pruyssen die horen eedt nyet breken en wolden die bleuen bijder oirden ende quamen op **M**arienborch bijden hoichmeyster

703 ¶ **D**ie **C**oninck van polen quam int lant the pruyssen mit groter macht van volck bouen alle geloue bouen sijnen eedt die hij gesworen had bouen sijne briuen die hij besegelt hadde ende bouen dat weerdighe heilige sacrament dat hij dair op ontfangen hadde den ewigen vrede mitten oirden the holden **M**er sonder twiuel tis quaet conincks werck want elck **C**oninck van sijn ma-

[fol. 171-ro]

iestaets wegen is sculdich the holden sijnen eedt ende sijn seghel ende brieuen Ende dairtoe is hij sculdich te houden dat mynste woirt dat hij enighen mensche toesecht . want die soldaen ende den torke wat sij yemant toesegghen off belouen dat holden sij vast Alsoe waert vmmer mogelic dat Coninghen die kersten wesen wilden oick alsoe hielden

- 704 ¶ Die pruyssche steden mit horen volck hebben den Coninc van polen gehult voir horen heer ende syn der oirden off ghetreden ende hebben mit horen verraet horen eedt vergheten die sy den oirden sculdich waren te holden Ende hebben die priesterbroeders vander kerken oirden die op kerken saten gedwongen dat sy des oirdens habijt off leggen mosten ende mosten zweren ende ghelouen dat sij dat habijt nummer hoir leuen weder aenemen solden dat in horen machten nyet en was off zij woldense doot slaen off heymelick verdrencken inden water
- 705 ¶ Daer nae hebben sy Marienborch dat slot ende die stede belegen mit twe groten heren van volck Ende des oirdens heren mit horen vrunden die sij bij hem hadden quamen off vanden slote Marienborch onuersiens ende hebben dat een heer bestreden ende sloegender doot ouer achthondert ende kregen veel geuangen Ende dat ander heer ruymden van dair Ende heer henrick ruyssche grave van plauwen Commenduer tot Eluingen tooch mit seuehondert gewapent inder Coense om dat te beholden
- 706 ¶ Dair nae is die Coninck van polen mit sijnen volck voir der Coentse gaen liggen mit groter macht Ende die steden syn mit hoirre macht weder gaen leggen voir dat slot ende stadt van Marienborch
- 707 ¶ Die meyster van duytslant vander duytscher oirden veruolchden anden Coeruoersten ende aen allen anderen vorsten greuen vrijen inden ouerduytschen landen om hulp ende bijstant Ende werff ende vergaderden van allen vorsten grauen ende vrijen ouer seuendusent gewapent Ende hieroff worden hoeftmannen gemaect Hartoch Roedolff van zagen Borchaert graue van hennenberch ende heer wlrjck van lenthersem Ende dese togen mit desen volck in pruyssen den oirden the hulpe
- 708 ¶ Als dese heren mit desen volck in pruyssen quamen soe vernam die Coninc van polen datter ruter wt duytschen lande quamen ende hij sat op ende tooch hem tegens om hem the keren datse inden lande nyet comen en solden Ende got gaff die auontuer dat sij dien wech nyet In en quamen die die Coninc meynden ende daer hij die tijdinghe off hadde mer enen anderen Ende als die Coninck mit synen volck vanden ruteren nyet en vernam soe tooch hij weder voirder Coentse ende sloech hem neder ende meenden daer en solde nyemant comen
- 709 ¶ Als nv dese voirscreuen Capiteynen ende hooftmannen mit horen volck in pruyssen quamen soe quamen sij enen anderen wech in dan die Coninck meynden off dan sy oick seluer vermoet hadden Ende als sij vorder int lant nyet veer vander Coentse quamen daer sy meynden the wesen soe vernamen sy dat die Coninck van polen mit groter macht lach voirder Coentse Soe worden sij the rade dat sij mitter hulpen goids ende der heiliger maget Maria die sij in horen dienst waren, den Coninc van polen bestrijden wouden, ende wouden mitter hulpe goids inder Coentse off op Marienborch wesen Die Coninc en hoeden hem hier nyet voir ende lach in sijn tenten ende had hem wt gedaen soe hij van dien dage gereden hadde Ende die Coninc had

[fol. 171-vo]

[fol. 172-ro]

op die tijt wael sess man ende daer ouer teghens enen
vander ander sijde mer des en wisten sij nyet

710 ¶ Hartoch Roedolff van zagen, graue Borchart van hennenberch
ende heer wlrick van lentherssem troesten hoir volck ende
togen onuersiens tot hem in ende bestreden den Coninck
van polen mit sijnen volck ende die Coninck nam die vlucht
Ende die inder Coentse lagen quamen doe mede wt ende
versloegense twe mylen weges verre in die vlucht alsoe
dat hem die nacht benam dat sij nyet vorder en mochten
volghen Ende sij versloegen ouer driedusent polen Ende
sij vinghen ouer hondert ende sessendedertich heren waerlijke riddersen
ende vrijen, ende onder desen was geuangen heer scerlensken
des Conincs hooftman ende Capiteyn vanden heer Sij
hebben den Coninck off gewonnen twe van sijn hooft ban-
nyeren namelick den bannier van polen ende den bannier
van lettauwen Noch sestyen grote steenbussen Noch een
grote busse dair achtien henxt voir gingen Oick soe
kregen sij des Conincs cleynoden ende al dat tot sijnen
liue behoirden Ende sijn henxt ende harnasch dat hij op
dien dach aen gehadt ende op gheseten had Ende alle
sijn tenten pouwelyoenen artelrije ende al datter was
behielden zij Ende ouer de xx wagen mit vitalie ende
prouande Ende waer die Coninc was en wistmen nyet
mer nae vernam men dat die Coninck op een peert
quam inder vlucht ende quam alsoe te Thoren inder stat
Ende die heren des oirdens volck hadden by tsestich
doden ende twe heren des oirdens Ende dair warender
veel van horen volck gewont Ende sy hebben der Coentse
ghespijst wael voir Twe lair ende hebbent wel beset
Ende inder vlucht vanden polen bleuen oick ses doden vander
Coentse Ende die van sconenberch was geuangen ende die
hem vinck bleeff doot soe dat hij hem weder ontquam,
Sy sijn mit allen den rooff ende gheuangen ghetogen op
Marienborch bijden hoichmeister Ende dit ghescieden
Int lair dusent vierhondert ende vierendevijftich opten
vrijdach nae sinte michiels dach

[fol. 172-vo]

711 ¶ Ende als sij tot Marienborch quamen soe hadde die hoich-
meister mit synen volck die van dansijck mit horen
hulperen van Marienborch geslagen ende tot dersouwe
toe ghedreuen, ende wonnen ene stadt geheten Nywen-
dijck ende veel wertter in dier stat doot geslaghen
Ende voort soe wonnen sij vele steden ende sloten ende
kregen veel heren ende ridderscap mit veel ruteren
wt duytslant ende wt bemen Ende die hartoch van
Sassen ende die Marckgraue van Brandenborch de-
den den oirden grote hulpe ende bijstant

712 ¶ Die oirdens heren mitten ruteren toghen voirt int
lant the pruyssen ende wonnen veel vanden cleynen
steden ende vanden sloten ende oick veel vanden steden
sijn weder bijder oirden gheuallen Ende dair nae
soe wonnen sy Conincsberch een vanden vier hoofsteden
alsoe dat die oirde allencken wel ouer Tachtich
steden ende sloten weder in kreech

[fol. 173-ro]

713 ¶ Ende alsoe den oirden veel ruter the hulpe quamen
van veel princen vorsten ende heren soe wart daer een
groot swaer oirloch aen beiden sijden Ende die meyster
gaff soe grote soudie den ruteren int yerst ende het
duerden soe lanck dat sijnen scat ende luwelen seer
mynderden want syn renthen ende profiten hem meest
ontweldicht waren alsoe mostmen die ruteren voirt hoir
soudie sculdich bliuen dat een lair voir ende dat ander
nae Ende die somme beliep soe veel als dat die soude-
naers die op Marienborch lagen worden heymelick eens
mitten Coninck van polen ende mit die van dansijck
om ene grote somme van penninghen dat sij hem Marien-
borch leuerden ende ouer gauen Ende die gelden dair
toe leenden kaerl kunutsoen die wt zweden verdreuen

was Ende aldus wert die meyster **M**arienborch quijt
Ende die costelike reliquien die in des meysters **C**apel
waren ende in des **C**onvents kerck waren opt slot tot
Marienborch the weten dat schoon groot stuck vanden
heiligen cruys ons heren dat seer costelicken beslaghen was
Ende dat grote costelicke sulueren beelde van onser lieuer
vrouwen Ende sinte **b**arbaren hooft ende dairtoe me-
nich groot weerdich heilichdom . dit wert al geleuert
tot dansijck vanden ruteren doen sij **M**arienborch
leuerden

714

¶ Die hoichmeyster woenden voirtaen tot **C**onincsberch
ende die **C**oninck van polen mit alle den steden ende
landen van polen ende van pruyssen die tegens den oirden
waren ende alle die ghene die mit hem hielden off
diesee stijfden ende sterkten mit rade off mit dade off
die den oirden in desen saken teghens waren die wor-
den alle in des paeus ban ghedaen ende verswaert ende
weder verswaert Ende oick in des keyzers hacht ge-
leyt mer sij en hielden daer nyet off

[fol. 173-vo]

715

¶ Dit oirloghe stont volnae XIII lair lanck dat groot
wonder was dattet die hoichmeister ~~so~~ mitter oirden
soe langhe houden mochte teghens sijns selues landen
ende teghens den **C**oninck van polen die hem soe nae
geseten was want die meeste vorst van korstenrijck
soudet the süer ende the zwaer werden

716

¶ Dair wert vast seer ende veel tusschen gesproken mer
ten konde tot gheenre soene ghecomen Ende die landen
aen beyden syden worden soe seer verdoruen Ende die
steden worden soe arm dat sijt aen beiden sijden quaet
genoech hadden Ende int eynde ende laetste vanden
dertyen laren soe wert daer alsoe tusschen gesproken
als dat die saken geheel ende all ghebleuen worden
aen beyden sijden **M**er die hoichmeister en woude daer
nyet aen ten most van onsen heiligen vader den paeus
ende vander mogentheit des keyzers belieft ende gecon-
senteert wesen twelck noch paeus noch keyser belieft
en hebben noch wtgesproken Ende dat lant te pruyssen
ys ghedeilt **D**ie **C**oninck behoudt die pomersche sijde
mitten steden ende sloten die hij in heeft die dair in liggen
Ende die meyster mitter oirden behout **C**onincsberch drie
steden mitten slote Ende voirt dat gansse noorts pruyssche
lant mit allen steden sloten ende derpen die dair in leggen
Ende dese soen wert wtgesproken van enen legaet op
sinte **L**ucas dach ewangelist **I**nt lair ons heren dusent vier-
hondert ende sessendestich Ende dair nae **I**nt lair dusent
vierhondert ende seuenendestich opten saterdach nae paesch-
dach sterff die hoichmeister heer **I**odewijch van **E**erlinch-
sen ende wert tot **C**onincsberch begrauen

[fol. 174-ro]

717 [1] **D**it sijn die steden ende sloten die aenden **C**oninck
van polen mit horen hulperen aen die pomersche
sijde gebleuen sijn

[1] **M**arienborch stadt ende slot
Eluighen een stadt dat slot off geworpen
Lossen een stadt
Grundens een slot
Thoren twe steden slot off geworpen
Tauchel een stadt ende een slot
Slechauwe een slot
Dansijc twe steden dat slot verdoruen
fridelant bijder kons een stadt

Dit hout die coninck tot synre hant

Sabevijs een slot

Scoen elke een stadt

Bern een stadt

Mossijck een slot

Swetse een stadt

Rostenborch een stadt

ffristat een stadt

Gherijcs een hoff

Bisscops weerd

Engelborch een slot

Dat alle huis een slot

Burgelate een slot

Scoennes een stadt *ende* een slot

Colmeseey een stadt

Toern een slot

Cawyns een slot

Landesborch een slot **S**aluenten een stadt

Cransborch een stadt

Melhusen een stadt

Tolkemits een stadt

ffrouwenborch een stadt

Bemenspirich een nystadt

Elffinc een slot

Aldenborch een stadt

Gardouwen een slot

Nessiten een slot

Reynkitten een slot

[fol. 174-vo]

718 [1] Dese nabescreuen steden ende sloten heb-

D ben die duytsche oirden van pruys-
sen weder in ghekrege[n] sint dat

sy den strijt wonnen voir der

Coentse tegens den Coninck van

Polen

[fol. 175-ro]

[1] **C**onincsberch drie steden ende een heerlick slot

Der **C**oents een stat

Dersouwe een stadt

Der meuwe een stadt ende een slot

Nywendyck een stadt

Steyn een slot

Stroeyborch een stadt

Pruyssche marck een slot

Saltfelt een stadt

Sconenborch een slot

Lieuemolle een stadt

Roehusen een slot

Rosenborch een stadt

Kaa Werner een slot

Kelum een stadt

Resenborch een stadt

Memmel een slot

Marienweerder een stadt *ende* een slot

Lesen een stadt

ffreystat een stadt

Nymerck een stadt

Oesterrode een stadt *ende* een slot

Housteyn een stadt *ende* een slot

Duutsche eylauwe een stadt

Ielgenborch een slot

Saldauwe een stadt *ende* een slot

Stargart een stadt

Louwenborch een stadt

Nydenborch een stadt *ende* een slot

Brudenborch een stadt *ende* een slot

Maelsac een stadt

Den heyligen bil een stadt

[fol. 175-vo]

Rosenhein een stadt
Allesteyn een stadt ende een slot
Wildenborch een slot
Pruyssche eylauwe een slot
Oertesborch een slot
Die balgij een slot ende een heel gebiede
Brandenborch een slot ende een heel gebiede
Hollant een stadt ende een slot
Die stapelborch een stadt ende een slot
Gustat een stadt
Sestes een slot
Scemepyl een stadt
Allenborch een stadt
Ghildenborch een slot
Berten een slot
Iardauwe een stadt ende een slot
vishusen een stadt ende een slot
Dunenborch een slot
Hamersteyn een stadt
Vredelant een stadt
Bartestein een stadt
Scippenpael een stadt
Millauwe een stadt
Sinten een stadt
Libescat een stadt
Noerdenborch een stadt
Lebbie een stadt
Saluelt een stadt
Possenheim een stadt
Wartenberch een stadt
Resel een stadt ende een slot
Wellauwe een stadt
Rastenborch een stadt
Dunenborch een slot
Lochsteden een slot
Bretsem een slot
Thabauwe een slot ende dat heel maerscalck ampt
Regniet een slot
Teylse een slot
Crunsberch een slot
Wijnborch een slot
Rositen een slot
Duytsche yle een slot
Pijnsteren een stadt
Resel een stadt ende slot
ffredelant een stadt
Ghillenborch een stadt
Brunsberch een stadt
Merinck een stadt ende een slot

[fol. 176-ro]

719 ¶ n Coerlant

[fol. 176-vo]

[1] Dat gebiede tot goldinghen
Goldinghen een stadt
Hasenpot
Doerben Stronden
Alswangen sloot

720 ¶ Die voicht van Candauwen

Candauwen
vrouwenberch
Sabelen Ende veel ander sloten ende houen die
onder den voicht van Candouwen behoren

721 Die Commenduer van wijndo

wijndo een stadt ende een slot

722 Die voicht van grobijn

Grobijn een ~~stadt~~ ende een slot

723 Die Commenduer van dobbelen

Dobbelen een ~~stadt~~ slot

Nyeborch een slot opte lettausche grenss . lot

724 Die Commenduer ter nijttauwe

Boecksheimborch een ~~stat~~ slot

Tucken ~~hoirt~~ slot In des meysters

Riege een stadt ende een slot ende is des meysters gebiede

hoifhuis

kerthollem opter dunen slot

Nymolen een slot, Roedenpeys een slot

Wenden een stadt ~~ende slot daer de meyster nv zijn hoofhuis heeft~~

Wol ~~m~~ er stadt ~~ende slot~~

Tolsborch opter zeecant na zweden

Ber~~m~~tenic slot, Roeyen slot, Armes een slot,

Tricaten een slot, Aries een slot

~~C~~ruys

~~E~~Tercaten

~~E~~erarens

Hier wt heeft die meyster van lieflant XL^M marck

[fol. 177-ro]

725 ¶ Opter dune die ryuier die sloten gelegen

Item een voicht the ~~Rosseyten~~ ende ~~let~~udsen opte Ruysche grenss

Een commenduer tot dunenborch slot

Een voicht tot seelborch slot

Een commenduer van assenrode een slot, Alchenae een slot

Een commenduer tot dunemunde opter salter zee slot

Een voicht van soenenborch ander salter zee slot

Een commenduer te parnauwe ander salter zee een stadt ~~ende slot~~

Een commenduer te lehael . heeft die bisscop van oesel ~~halff~~

halff ende is oick vander oirden

Een commenduer the Reuel . een grote stadt end is

ghelegen ander salter zee

Een voicht vanden nywen slote gelegen aen rüyslant

die onkristen zijn een slot

Een voicht van narwe gelegen aen ruyslant ~~stadt ende slot~~

Een voicht van karts helm ende royen Ende dese voicht ende

geeft alle iair in des meysters camer twedusent marck die r

aen gelde ende twe ~~ma~~ rijngulden sijn drie marck grote o

Een commenduer van valyen ende is een stadt ende een

slot ende is die meeste commenduer in lieflant Ende

Tausen ende valyen plegen tsestich off seuentich heren the

houden ende somtijt hondert heren off the riden

Een voicht van ouerpoel ende van lagges

Een voicht van wesenbergen ~~ende~~ lecht in wyerlant

Noch ter wüst een slot

Noch lagis een slot

Een voicht van wittesteyn ende yerwen ende hier toe be-

horen lairlicx dertichdusent marck

Een commenduer van Marienborch ende is gelegen harde

voir plescouwe dat een heidensche stadt is

Noch een slot ende heet atsel

[fol. 177-vo]

726 ¶ Onder den lantmeyerscalck ende die die
meeste syn naest den meyster

Sechwolt

leeuenberch

Meyttouwe op dese set die maerscalck sijn

amptluden offte drossaten

Ioriens borch
Scoyn

Item die Eertsbisscop van Riege heeft twijntich goede sloot ende is vander oirden ende heeft een domkerke

Die bisscop van Coerlant een slot geheten
Piltten ende
Nyehuis gelegen voirt lant van sameyten
Amboten een slot
Doen een slot
danghen
Edualen slot

Die bisscop the Reuel een stad twe slot dat vegevier ende borch holin

Die bisscop van oessel een slot geheten Aernsborch ende leyt opten lande the oessel

Hoepsel dese II leggen inden wijck

Ieden

Die bisscop van derp ende is een stad ende slot ende lecht voir die heydenisse

kyerenpeel een slot

Nyenhuis een slot

Den olden toirn een slot

Weerdenbeeck slot

Inden landen syn noch veel steden van namen ende veel scoenre ende vaster houen ende dorpen die sterck sijn

Behaluen dat weerlike ridderscap dat inden lande woent mit horen sloten ende houen dat alle den oirden onderdanich is die der sonderlinghe veel is

[fol. 178-ro]

727 ¶ Dit syn die ghebiedegers die indes meysters heimelicken raet horen van lieflant

Die lantmaerscalck

Die commenduer van valijn

Die commenduer van Reuel

Die voicht van larwe

Die commenduer van holdingen

Die commenduer van marienborch

Die commenduer van dunemunde

[fol. 178-vo]

728 [1] Dit is die ordinancie vander duytscher oirden hoe die ene bouen den anderen in digniteiten gheoirdineert is bijden stoel van Rommen ende bijden keyser hier nabescreuen

[fol. 187-ro]

[5] Die hoichmeister van pruyssen is die alre ouerste vander oirden int geestelicke ende int weerlicke want int geestelick is hij die ouerste ghebieder ouer die oirdens personen Ende int weerlick soe is hij een conincsgelijc vorst ende prince gherekent ouermids der groter heerlicker landen dair hij heer off is vander oirden wegen ¶ Dese hoichmeister heeft onder hem noch twe meysters vander oirden . Als die meyster van duytschen ende van walschen landen Ende die meyster van Lieflant ¶ Die hoichmeister is een recht vrij lantsheer van alle den landen van pruyssen Ende in pruyssen is sijn ouerste woenstadt ende daer heeft hij onder hem grote Commendurien ende voichdien vander oirden die die sloten steden ende landen regieren van des meysters wegen ¶ Oick sijn in pruyssen vier bisdommen die onder den oirden behoren die drie sijn biscoppen vander duytscher oirden Ende die vierde is een weerlick bisscop sonder oirdens habijt .

729 [2] Die Meyster van duytschen lande is onder den hogenmeister ende hij is een ouerste ende heer ouer steden

D sloten conuerten husen eruen goeden ende personen die die *oirden* heeft in alle duytsche landen ende in walschen landen **M**er die walsche landen dat sijn **a**pulien **R**omenyen **l**ombaerdien **s**paengen **C**ecilien *et cetera* **D**ese meyster van duytschen lande heeft onder hem in velen landen grote gebiedegers ende lantcommenduers **E**nde die lantcommenduers die syn heren ende ouerste van een deel lantscappen ende dat heit een balye **E**nde alle datter oirden toebehoort dat gelegen is in dier balie bynnen dien lantscappen daer syn sy heren prelaten ende ouerste off **D**ie lantcommenduers hebben onder hem **C**ommanduers . die **C**ommanduers syn prelaten ende ouerste vandes **L**antcommenduers wegen van een **C**onuent off huis off heerlicheit ende religiosen personen vander oirden die dair onder horen ende wonen ende dese **C**ommanduers heiten gebiedeghers van dier balyen

[fol. 187-vo]

730 [2] **D**ie meyster van **L**ieflant Is onder den hogen meyster ende hy is oick een vorst ende prince gherekent **E**nde hy is een heer van des hoichmeysters wegen van allen den steden sloten lande ende lude des lants van lieflant **E**nde hij heeft onder hem grote gebiedegers **C**ommanduers ende voichden die die landen van synre wegen regieren **O**ick heeft hij onder hem in lieflant ende in **C**oerlant enen **E**ertschen bisscop als den eertsbisscop van **R**iege ende vier ander bisdommen

731 [1] **H**ier nae volghet vander **B**alie van vtrecht van allen **C**onuenten kerken ende husen der **B**alien van vtrecht **I**n wat lair datse die oirde yerst kreghe **E**nde van allen den lantcommenduers hoe langhe dat elck gheregiert heeft

[4] **I**nden tijden dat **G**regorius die negende paeus was ende keyser **f**rederick die anderde keyser was **E**nde otto broeder tot hollant bisscop **T** utrecht was **E**nde graue **f**lorens die vierde graue van hollant was **E**nde heer **C**oenraet **L**antgraue tot doringhen ende hartoch tot sassien . die seuende hoichmeyster was vander duytscher oirden **E**nde heer **B**odo graue van hoenloch die yerste meyster van duytschen lande was . **I**n desen tyden soe was een vroem eersaem ridder geheten heer zweder van **R**ingenborch ende had een scoon slot ende vrij heerlicheit van dorpen dairom ghelegen . **I**nden lande van cleue omtrent wesel **E**nde hij hadde the wiue heren zweders dochter van wiltenborch ridder **E**nde dese heer van **R**yngenborch hadde veel goeden ende eruen liggen buten der stadt van vtrecht aen die westsyde bijder stadt ende een schone hofstadt **E**nde dese heer van **R**yngenborch gaff der duytscher oirden alle sijn goet dat hij hadde liggende bijder stat van vtrecht ende sijn vrouwe mede **I**n lair ons heren duseut tweehondert ende eenenedertich

[fol. 188-ro]

732 ¶ **D**oe wert daer een **C**ommanduer vander duytscher oirden vanden meyster van duytslant gesent geheten heer **A**nthonis prynshagen **E**nde was heren **J**ohan van prinshagen ridder sijn soen ende was geboren wt den lande van lymborch **E**nde dese heer **A**nthonis soude alle die goeden die den oirden ghegeuen worden inden gestichte van vtrecht in hollant in zelant in vrieslant ende in gelrelant, regieren **E**nde dese **t**ymerden op heren zweders goet van **R**ingenborch buten bijder stadt van vtrecht aen die westsyde aen dat oude kerchoff dair sinte gheertruden kerck plach the staen eer sij binnen der stat geset wert **E**nde hij **t**ymerden dair een **C**onuent vander duytscher oirden ende bleeff doe een conuent vander duytscher oirden ende hij bleeff een commanduer syn leuen lanck **E**nde hij hielt dair mit synen heren een goet oirdelick leuen **E**nde

[fol. 188-vo]

die was begonnen the tymmeren **I**nt lair ons heren dusent
~~ver~~twehondert ende tweenedertich **E**nde dit **C**onuent stont
dair buten vtrecht op die stede tot dat die vierde willem
graue van hollant die stadt van vtrecht belecht hadde ende
doe lach die graue in dat **C**onuent voirscreuen ghelogiert mit
enen hartoch ende twalef grauen

733 ¶ Item als die graue willem van hollant mit soe groter macht
voir die stadt van vtrecht quam soe tooch die lantcommenduer
mit sijnen medebrueders mitter haest mit alle syne cleynoden
huisraet ende beesten binnen der stadt van vtrecht ende
die stadt dede dat meeste deel mitter haest branden die
kerck sael reuenter ende dormiter

734 ¶ Item als daerna graue willem wech was soe spraken
die bisscop Iohan van arkel ende die stadt van vtrecht
mit heren Goessen vanden garner die doe lantcommenduer
was ende worden the rade datmen dat huis mitten **C**onuent
bynnen vtrecht setten soude ende het wert buten al tsamen
off gebroken **E**nde **I**nt lair ons heren dusent driehondert
ende seuenendeueertich opten anderden dach van **M**eye op enen
woensdaghe soe begonde heer goessen vanden garner te tym-
meren die kerck ende sael vanden duytschenhuse binnen vtrecht
ende in elff iaren wast al volmaect binnen ende buten ende
wel vercyert **E**nde die kerck wert gewijet van enen wij-
bisscop geheten bisscop Iacop **E**nde die kerck ende sael costen
tusschen tyen ende twaleff dusent oude scilde daer som die
rekenscap off ghesien hebben

735 ¶ Vanden huse van Tyel

[fol. 189-ro]

[3] **D** At huis tot Tyel dat stont yerst buten tyel tot
hemert ende dat die oirde dat huis yerst tym-
merden ende begrepen tot hemert dat was **I**nt
lair ons heren dusent twehondert ende tseuentich **E**nde
Int lair ons heren dusent driehondert ende achtendetwintich
doe mangelden heer Iohan van hoonhoirst die lantcommenduer
mitten **C**anonicken van sinte wolborch the tyel om ander goet
Ende die **C**anonicken waren tot Arnhem mitter woen ghetogen
ende sy gauen der oirden die kerck tot sinte wolborch **E**nde
die lantcommenduer brack dat huis off tot hemert ende settent
bynnen tyel tot sinte wolborgen **M**er doe was tyel noch brabantse

736 ¶ Vanden huse van Leyden

¶ **I**nt lair ons heren dusent twehondert ende achtendestich
doe gaff graue florens van hollant die vijfte alsoe genoemt
Coninck willems soen der duytscher oirden die kerck tot
sinte peters tot leyden **E**nde die oirde tymmerden dair een
huys

737 ¶ Vanden huse van dieren

¶ **I**nt lair ons heren dusent twehondert ende veertich doe
gaff graue Aloff vanden berghe der duytscher oirden dat
huis ende goet tot dieren mit veel heerlicheiden ende men
plach dair een **C**onuent the hebben **E**nde het behoirden yerst
in des hoichmeisters camer van pruyssen **E**nde **I**nt lair
dusent vierhondert ende twintich doe quamt aender balie
vanden biessen **E**nde **I**nt lair dusent vierhondert drieende-
dertich doe coft heer harman van keppel thuis van dieren
aender balie van vtrecht om driedusent rijnsche gulden

[fol. 189-vo]

¶ Int lair ons heren dusent tweehondert ende tneghentich soe was een eerbair sciltboirtich borgher tot Oldenseel int ouerstichte van vtrecht in twente ende hiet Lifridus ende hadde groot goet die stichte thuis tot oetmershem ende ghinc selue inder oirden ende nae wert hij een bernairdijt tot Adewaert Ende die graue van benthem ende meer ander ridderscaps hebben dair sint meer toe gegeuen Ende het is nv ander balien van munster van westualen Ende dit heeft heer dirck van engusen ende heer zweer cubbinc gemaect mer het behoirt aender balie van vtrecht

¶ Int lair ons heren dusent tweehondert ende negenendeveertich soe fundeerde die duytsche oirde een kerck ende Conuent vander oirden in walcheren tot santuoirde buten Middelborch op een erue dat een eerbair borgher van Middelborch ende sijn wijff der oirden ghegeuen had Ende dese was gheheten Nycolaus van putte . Dair nae soe gaff graue florens van hollant die vijfte Coninck willems soen desen huse meer goets Ende gaff hem grote digniteyt ende die Heergewaden van all zelant van allen heerlicken goeden diemen vanden graue the lene houdet Ende oick als die graue van hollant off syn oudtste soen ther hoger vierscaer sittet bynnen Middelborch soe sittet die Abdt van Middelborch aen die rechter syde ende die Commenduer vander duytscher oirden aen die luchter sijde Oick gaff dese graue florens desen huse hoir lant vrij van scot van bede ende van heeruaert Ende heer henrick heer van voirn gaff oick der oirden den heergewade vanden lande van voirn Ende dese selue graue florens voirscreuen gaff oick der oirden die prochikerke tot Noirtmunster sinte peters tot Middelborch Int lair dusent tweehondert ende vierendetachtich Ende Int lair dusent driehondert ende tyen soe gaf die oirde die voirscreuen kercke weder in graue florens handen want hij in die selue kerke een Collegium stichte ende hij versach den oirden weder mit anderen goeden Ende int lair dusent driehondert ende seuentyen dede heer Herberen van dronghelen die lantcommenduer dat huis ende kerck dat buten Middelborch stont off breken ende kreech erue binnen der stadt ende dede dat huis mit een capel bynnen Middelborch setten

[fol. 190-ro]

¶ Int lair ons heren dusent tweehondert ende sesendetachtich soe kreech die duytsche oirde die kerck van doesborch vanden cloester van bethleem vanden regulieren diese willichlick den oirden ouer gauen tot beteringhe om saken wil die sy tegens den oirden misdaen hadden

[fol. 190-vo]

¶ Int lair ons heren dusent tweehondert ende eenendetsestich

veertich gaff graue willem die anderde alsoe ghenoeemt van hollant der oirden die kerck tot Maeslant ende tot valkenborch ende dese graue willem wert nae ghecoren Roemsche coninck Ende graue florens sijn soen gaff dair nae der oirden die goeden aenden hofdijck Ende dair stichten die oirde een Conuent ende die kerck van maeslant hoirden mede aen dit conuent Ende dit hieten Commenduers vanden hofdijck ende nyet van maeslant . tot datmen screeff dusent driehondert ende vijfendetsstich Doe dede die lantcommenduer heer henrick van Alkemade dat huis ten hofdyck off breken bij consent van hartoch Aelbrecht van hollant beyeren, ruwaert van hollant, ende dedet setten byder kerck van maeslant Ende die goeden vanden hofdyck mitten Conuents heren die worden Tutrecht totten Conuent geleyt om datmen dat Conuent van vtrecht the meerre houden soude ende den dienst gods the eerlicker te statelicker ende te bet houden soude

742 ¶ Vanden huse van Catwyck

¶ Int Iair ons heren dusent twehondert ende eenendeueertich soe gaff greue willem van hollant die nae roemsche coninck wert der oirden die kerck tot valkenborch ende dair hoirden onder ter prochien Catwijck opten rijn ende opter zee Ende dat stont tot datmen screeff dusent driehondert ende achtendetachtich bij hartoch Aelbrechts tijden doe dede die lantcommenduer heer splijnter vten enghe die Cuer van Catwijck opten rijn ende opter zee vanden huse van valkenborch nemen mitter Commenduerscap ende setten die Cuer ende een huis tot Catwijck op den rijn Ende valkenborch bleeff een pastoerscap op hem seluen want daer was een capelle tot Catwijck daer hadden sij alle dage misse ende dat volck vander zee was den kerckganck the verre dairom wert dat gedaen

[fol. 191-ro]

743 ¶ Vanden huse van Renen

¶ Int Iair ons heren dusent twehondert ende achtendeseuentich doe gaff greue Egbertus van benthem die kerck tot Renen der duytscher oirden Ende graue Otto sijn soen gaffse mede

744 ¶ Vanden huse van Scoenhouen

¶ Int Iair ons heren dusent driehondert ende tnegentich doe gaff graue Gijde van beloys der oirden die kerck van Scoenhouen ende dair toe noch ander goeden Ende die oirde hadde den koir off sij die kerck tot Scoenhouen off die kerck ther goude hebben woude mer hem docht dat scoenhouen ghesienre waer the beteren dan der goude ende namen die kerck van Scoenhouen

[fol. 191-vo]

745 ¶ Vanden huse van Scalunen

¶ Int Iair ons heren dusent twehondert ende twijntich doe gaff heer dirck heer van Althenae der oirden die kerck van Scalunen mit ene hoeue lands daer sij op staet ende mit den tyenden vanden derp Voirt soe gaff hij noch der

oirden die heerlicheit vanden derpe tot **S**calunen ende die
visscherie een deels in die ghiessen ende noch drie hoeuen
lands **E**nde dit heeft die heer van hoirn die syn broeder
ende rechte erffgenaem was mede ghegeuen ende geconfir-
meert

746 ¶ Vanden huse van **B**un

¶ **I**nt **I**air ons heren dusenttwehondert ende achtendetse-
uentich soe hadden vele goeder hoefscappen ende ander lude
der oirden vele eruen **v**enen ende ander goeden ghegeuen
int ouersticht van vtrecht in drenthe **E**nde daer stichten
die oirde een huys inder boerscap van bunne int selue iair
op dat erue dat den oirden gegeuen was ende dair wert
een **C**onuent van luffrouwen off susteren vander oirden **E**nde
het was langhe iaren onder der **b**alien van westualen **M**er
bij heren goessens tijden vanden garner soe betaelden die lant-
commenduer heer goessen voirscreuen der balien van westualen
vijftienhondert pont ende dair meyn ick dat hij **b**un weder
voir kreech

[fol. 192-ro]

747 ¶ Vanden huse van **N**esse in vrieslant

¶ **I**nt **I**air ons heren dusent twehondert ende achtendetnegentich
soe hadden vele goeder hoefscappen ende ander lude wt vries-
lant der oirden ghegeuen vele eruen ende ander goeden
ende die kerck tot **N**esse ende daer stichten die oirde een
Conuent van priesteren vander oirden ende oick ware som-
mighe sargant broeders mede wt vrieslant mer sy en had-
den nye ridderbroeders

748 ¶ Vanden huse van **S**cothen

¶ **I**nt **I**air ons heren dusent twehondert ende negenendetachtich
soe hadden vele hoefscappen wt vrieslant ende ander goede
lude wt vrieslant der oirden gegeuen vele landen ende eruen
inder prochie van scoten ende vander kuyne ende anders
wair **E**nde doe stichte die oirde een huis en **C**onuent tot sco-
ten ende dair woenden langhe iaren **I**uffrouwen ende susteren
in vander oirden **E**nde nae priesterbrueders vander oirden
ende sargant broeders mer gheen **R**idderbrueders

749 ¶ Vanden kerken der oirden
dat gheen **C**ommendurien en sijn

¶ **I**tem die kerck tot **v**alkenborch gaff graue **w**illem van hol-
lant die anderde die **R**oemsche coninck was **I**nt **I**air dusent
twehondert ende eenendeveertich

[fol. 192-vo]

¶ **I**tem die kerck tot **h**ummele gaf heer bonifacius van hummelen
int **I**air dusent twehondert ende negenendetsestich

¶ **I**tem die kerck vander **I**yer een dochter van maeslant

¶ **I**tem die kerck tot **s**ciplude een dochter van maeslant

¶ **I**tem die kerck tot **E**elden gaf heer gijsbert vander bochorst

Int **I**air dusent twehondert ende tnegentich

¶ **I**tem die kerck tot drompt

¶ **I**tem die kerck tot vries is impetreert tot **R**omen ende vanden
bisscop **I**nt **I**air dusent vierhondert ende **LXIII**

- ¶ Item die kerck tot **C**atwyck op die zee is genomen vander
cuer van catwyck opten rijen **I**nt lair ons heren dusent vierhon-
dert ende tweendetsesich
- ¶ Item die kerck tot **b**orne
- ¶ Item die kerck tot **R**otthem
- ¶ Item die kerck tot **E**ueren
- ¶ Item die kerck tot **s**teenkerken

750

[1] **D**it syn alle die lantcommenduers vander balie
van vtrecht die gheweest syn ende hoe lange
dat sij elck gheregiert hebben ende in wat
lair dat elck begon^de the regieren

[fol. 193-ro]

[1] **H**eer **A**nthonis van ledersake M CC XXXI
van prinshaghen was die **y**erste
lantcommenduer vander balie van
vtrecht **v**ijffenedertich lair lanc
hij was een eerbaer duechtlic heer
hij tymmerden bij vtrecht aen die
westsyde vander stat dat yerste
huis ende **C**onuent vander duyt-
scher oirden vander balie van vtrecht
ende hij verkreech sinte **N**yclaes kerck
tutrecht aender oirden **E**nde bij sijnre
tijt *quam* dat huis the dieren dat huis tot **M**iddelborch dat
huis tot scalunen die kerck van maeslant ende die kerck van
valkenborch aender oirden . ende hij leit gegraven ten olden duyt-
schenhuse in sinte **A**nnen kerck

751 ¶ eer **S**egher vander sluse was M CC LXVI

[1] **H**die **a**nderde lantcommenduer **xiii** lair
lanck **h**ij was heren **A**ernts soen van-
der sluse ridder **E**nde heer **aernt**
was des heren longer soen van **h**ues-
den . **h**ij was seer wel ghesien byden
greue **w**illem van hollant ende was
sijn raet **E**nde bij sijnre tijt *quam* dat
huis tot **t**yel dat buten tot hemert stont
aender oirden **O**ick by synre tijt *quam* die kerck van leyden
ende die kerck van **R**enen ende dat huis tot bunne aender oir-
den **E**nde hij leyt begraven ten olden duytschen huse in sinte
Annen kerck

[fol. 193-vo]

752 **H**eer dirck vander **h**orst was die M CC LXXIX

dorde lantcommenduer vander balie
van vtrecht **iiii** lair lanck **H**ij was heren
harmans soen vander horst ridder **H**ij
was een duechtlick man ende hij
vermeerden der balyen goeden seer
ende **h**y leyt begraven ten ouden duyts-
schenhuse in sinte **A**nnen kerck

753 **H**eer **G**hijsbert vanden ghoey was M CC LXXXIII

die **v**ierde lantcommenduer vander
balie van vtrecht **d**rie lair lanck **h**ij
was heren ghijsbrechs soen graue van-
den ghoye **H**ij was een **E**erbaer
man van enen geestelicken leuen hij leit
then ouden duytschenhuse begraven in sinte **A**nnen kerck

754 **H**eer **I**udolff van bunne was die M CC LXXXVI

vijfte lantcommenduer vander **B**alie
van vtrecht **t**we lair lanck **H**ij leit
begraven ten ouden duytschen huse

[fol. 194-ro]

755 Heer **Dirck** van hollant was die **seste** **M CC LXXXVIII**
lantcommenduer vander **Balie** van vtrecht
xxiiii lair lanck . **Hy** was **Coninc** willems
bastert soen van hollant ende graue
florens den vijften syn baster broeder
Ende als hij groten **sin** hadde totter duytscher
oirden soe wert hij inder oirden gebeden
van graue willem eer hij **Coninc** wert ende van
loncheer **florens** sijnen broeder **Ende** want sij
echt geboren moeten wesen die inder oirden
comen . ende wantmen die groten prince nyet
weygheren en woude soe werff die oirde
dispensacie vanden paeus **Innocencio** den vierden
voir desen heren **Dirck** van hollant **Ende** dese
lantcommenduer was raet the hollant graue
florens den vijften ende graue **Iohans** den yersten .
ende hij werf aenden oirden dat huis ende
dat goet aenden hofdijck . ende die heerge
wade van zeelant **Ende** bij sijne tijt soe quam
dat huis van oet **mershem** ander oirden .
ende die kerck tot doesborch ende dat huis tot
Nesse ende thuis tot **scoten** ende die kerck tot
Eelden **Ende** hij leyt begrauen ten ouden
duytschen huse in sinte **Annen** kerck

756 Heer herberen van drongelen was die **M CCC XII**
seuende lantcommenduer vander **Balie** van vtrecht
xiiii lair lanck **Hij** was yerst een weerlick
ridder eer hij inder oirden quam ende had
een wijff ende kijnder ende hij was heren
willems den heren van dronghelen
sijn **lonxte** soen ende die heer van
huesden was sijn oudeuader **Ende** als
vrouwe sofye van **Crayenstein** doot was .
soe was sijn oudtste soen ridder gheworden
ende hiet heer segher . doe ghinc heer
herberen voirs *eit* ende gaff syn kijnder
elck hoir deel goets ende liet heer segher
dat slot tot **Crayenstein** mitten heerlicken
goeden ende ginck wt deuocien inder
duytscher oirden als men screeff **M CCC ENDE III**
ende gaff den oirden dat goet dat hij hadde
in **Colijns** ambocht in ouerslijdrecht
liggende ende noch twe halue vierdel
lants mer dit goet wert vercoft ende
naerre der stadt van vtrecht beleit **Hij**
was die yerste lantcommenduer die den
heren pitancien maecten **Hij** maecten
voir hem ende voir syn vader ende moeder
ende ander syn naeste tot tyen tijden
inden lair tot elken een *pond* zwart tot
pitancie ende dair coft hij lant toe int
goy . **Hij** leefden seer geestelick nae
sijns oirdens regel **Hij** was raet te
hollant graue willems den anderden
Ende des bisscops bisscop gye van vtrecht
Oick dede hij dat huis van middelborch
dat buten der stadt van middelborch
stont bynnen middelborch setten ende
coft dat erue daert noch op staet **Hij**
sterff daer nae ende wert begrauen
then ouden duytschenhuse In sinte
Annen kerck

[fol. 194-vo]

757 Heer **Iohan** van hoenhorst was die **achte** **M CCC XXV**
lantcommenduer vander **Balie** van vtrecht
vijftien lair lanck **hy** was een wys man
ende leefden oick seer gheestelick na des
oirdens regel **Ende** hij dede **Int** lair
ons heren dusent driehondert ende
achtendetwintich dat huis van **tyel** dat
buten tot hemert stont off breken ende
dedet binnen **tyel** tot sinte walburgen
setten daer die **Canoniken** van **Aernhem**
plaghen the wonen bij consent des hertogen
van brabant ende der **Canonicken** van
arnhem **Ende** doe dit gescieden was
tyel noch brabantse ende daer nae
Int lair ons heren dusent driehondert
ende

[fol. 195-ro]

xxxv quam tyel aenden lande van gelre Ende dese lantcommenduer was raet des hertogen van brabant Hij sterff ende wert begrauen ten ouden duytschenhuse in sinte Annen kerck

758 Heer Goessen vanden garnar was die M CCC XL
negende lantcommenduer vander balie van vtrecht achtien lair lanck bij sijnen tijden wert dat huis buten vtrecht ten ouden duytschenhuse off gebroken nae dat die vierde graue willem van hollant mit machten int huis lach voir die stadt van vtrecht Ende heer goessen dede tymmeren bynnen vtrecht die scoon kerck ende sael ende koken ende formerij ende scafferijtoirn ende wert voltymmert bij sijnen leuen ende costen hem bij twalefdusent oude scilde Ende hij betaelde den huse van munster vijftienhondert pont Ende hij coft alsoe veel erfs aent huis tot tyel dat gelegen is tot drompt ende the hemert daer hij om gaff sestienhondert pont Ende hy verbeterden oetmerssem seer hij kreech dair veel eyghenre lude anden huse Hij leit begrauen tutrecht midden int choer ten duytschenhuse

[fol. 195-vo]

759 Heer Iodewych van kenswielre was die tyende lantcommenduer vander balie van vtrecht twe lair lanck Hy sterff Tutrecht ende wert begrauen ten duytschenhuse int choer besijden heren goessen vanden garner die voir hem lantcommenduer was M CCC LVIII

760 Heer Rutgher van vlymershem was die elfte lantcommenduer vander balien van vtrecht een lair lanck Ende hij was mede lantcommenduer vanden biessen Hy was heren willems soen van vlymershem ridder Ende heer willem van vlymershem die meyster van lieflant doen ter tijt was die was syns oems soen Hij wert van vtrecht gheset ende wert Commenduer vander balien van Couelens ghemaect daer hij langen tijt eerbaerlick regierden M CCC LX

761 Heer Reyner hoen was die twalefste lantcommenduer vander balie van vtrecht Tyen lair lanck Hij was mede lantcommenduer vander balie vanden biessen Hij was heer harman hoens soen ridder Hij was een duechtlick goet man hij dede setten ende tymmeren dat huis vanden biessen bynnen Maestricht . ende die balie van vtrecht quam dair toe te baten al en wast geen reden . bij synre tyt was die kerck van leyden den oirden ofhendich gemaect mer die lantcommenduer mit hulp vanden Meister van duytslant kreechse weder Ende had alle synen cost ende scade weder die die oirde dair om gedaen had Hij wert tutrecht sieck ende sterff dair ende wert ten duytschenhuse int choir begrauen besijden heren goessen vanden garner M CCC LXI

[fol. 196-ro]

762 Heer henrick van alkemade was die dertyende lantcommenduer vander balie van vtrecht vier lair lanck hy was heren florens broeder van Alkemade ridder hij was een geestelick man van leuen nader oirdens regels boeck Hy dede dat huis ten hoffdijck bij consent van hartoch aelbrecht off breken ende dedet tot maeslant byder kerken setten hij badde M CCC LXXI

van sijnen ampt ende van sijn prelatuerscap ende badt oirloff
in een strengher oirde the gaen ende wert een Cartuser

763 Heer henrick van hoenhorst was die M CCC LXXV
veertyende lantcommenduer vier lair
lanck hy was soe seer costelick dat hij
die balye grote lick ten afteren bracht
ende quam in groter sculden als dat
hij ouermids der sculden dat huys
ouer gaff in des meysters van duyts-
lant handen ende men gaff hem een
ghemack in die formerije ende hadde tot
dringelt des lairs tachtich vrancrijcsche scilden Mer off
hij ander beueel nae kreech dat en vijnde ick nyet

[fol. 196-vo]

764 Heer Splijnter vten enghe was die M CCC LXXIX
vijftiende lantcommenduer vander ba-
lye van vtrecht sessendetwintich lair
lanck Hij was een scarp streng man
hij en hadde nyet langhe inder oirden
gheweest doen hij lantcommenduer ge-
coren wert . hij en hadde der husen
buten gheen bewaert alsoe was hij den
husen herder dan sij wael vermochten
want hij nyet en bekende wat elck huis selue behoefden
ende leyde hem meer lasten van lijfrenten ende ander stuer
opten hals dan sy wael gelden mochten mer hij veruyel die
sculden vanden huse van vtrecht seer . hij leefden seer strengelick
nae des oirdens reghels boeck ende ghinc vroech ende laet
sijn heren voir in allen dinghen Hij hadde bij hem tve
goede mannen die die scafferye regierden die ene voir ende
die ander nae ende holpen alle dinck verbeteren in goeden
regiment die ene hiet heer gherijt van vliedehouen ende
die ander hiet Heer Iohan vanden sande Ende by desen lantcom-
menduers tijden soe quam meyster Lubbert bol die een domdeken
tutrecht was inder oirden ende gaff sijn domdekeny ouer ende
wert een priesterbrueder tutrecht inder duytscher oirden
Bij desen lantcommenduer quam die kerck van Scoenhouen aen-
der oirden ende hij dede dair dat huis tymmeren Ende hij dede
oick die capel opter vesten buten scoenhouen tymmeren . ende tutrecht
wijngaerdsteyn Ende bij sijnre tijt soe wert Catwijck
opten rijen een Cuer gemaect ende van valkenborch ghe-
split Bij sijnre tijt soe gingen veel heren ende broeders in
anderen oirden Oick syn daer heren bij sijnre tijt rebel ge-
lopen wt der oirden om sijnre strengicheit wil want sij
gebrueckt hadden . dairom sal een prelaet maet houden
in strengicheit ende in goedertierenheit Hij sterff
ende wert begrauen Ten duytschenhuse tutrecht int
choir ende leyt besijden heren goessen vanden garner

[fol. 197-ro]

765 Heer Bernyer van opbueren was M CCCC V
die Sestiende lantcommenduer van-
der balie van vtrecht vander duyts-
scher oirden tve lair lanck hy was
the voren Commenduer tot Tyel
hij dede tot Tyel dat choer maken
ende dat ghestoelt ende dat doxael
hij was van enen geestelicken strengen
leuen Hij sterff ende wert begrauen ten duytschenhu-
se Tutrecht int choer besijden heren goessen vanden garner

766 Heer Iohan vanden sande was die M CCCC VII
sestiende lantcommenduer vander balye
van vtrecht elf lair lanck hij was
yerst scaffener langhe geweest ende
hadde alte wel geregiert ende die

[fol. 197-vo]

sculden betaelt hij regeerden seer geestelic nae syns oirdens regelboec ende ghinc synen heren ende broederen in allen dingen voir **Hij** was sorchuoldich om den heren in allen dingen hoir notorft te hebben ~~ende alle dage horen wijn~~ **Hy** dede inder kerck sinte elisabetten capel tymmeren **Hy** dede dat huis van **Mid**delborch ende die capelle van nywes tymmeren ende gaf dairtoe dusent cronen ende het costen xvii^c cronen **Ende** hij verlichten dat huis van stuer van tyns ende van heren ende allen onraet ter tijt toe dat die vii^c cronen veruallen waren **Hy** dede dat huis van oetmershem seer verbeteren **Hy** dede dat huis van bun ende die **Capelle van nywes** vertymmeren ende veel ander husen dede hij verbeteren **Hij** leide int huis van scalunen groot gelt alle iaer een wijl **tijts dat** soe seer ten achteren ginc om des quaden dijcs wil **diet** hadde mer hij maectent altijt weder te voren **Hij** coft aent huis van vtrecht ouer hondert vrancrijcsche scilden des lairs erflick **Ende** dairtoe menich scoon marck suluers aen kannen aen nappen aen scalen ende crusen **Oick** heeft hij meest alle die boeken int choer costelick ende nywe doen scriuen **Ende** als dese goede heer aldinc aldus wael ghemaect hadde soe wert hij van sommigen personen vermaect aenden **Meyster** van duytschlant om dat sij selue gheern lantcommenduer geweest hadden **Ende** die lantcommenduer en woude gheen onvrede hebben tegens den meyster off tegens yemant **Ende** hij bad vanden lantcommenduerscap ende nam syn ghemac in die formerije myt enen knecht of twe **Ende** als hij off ghinc leuerden hij veel geldes inder scafferije ende veel koerns opten solre ende vele sommen van gheldes diemen den huse sculdich was **Ende** hij bleeff huiscommenduer sijn leuen lanck ende hij hadde lairlix tot drinckgelt tseuentich vrancrijcsche scilden **Hij** sterff ende wert begrauen ten duytschenhuse tutrecht int choer

[fol. 198-ro]

767 **Heer Sweder** cubbinc was die achtende lantcommenduer vander balye van vtrecht drie lair lanck **Hij** was een wijs subtyl cloeck man nader werlt loop . die veel groter dingen tracteren conde mit heren ende mit vorsten **hij** brack den heren horen wijn of ende ander dingen om des oirlochs wille tusschen dat sticht ende hollant als hij seide **Hij** was tutrecht qualick ghesien omder partie wil die hij droech **Hij vercofft liefrenten** vanden huse van vtrecht **Hij** vercoft *veel vandes huis seluerwerck* bij namen op ene tijt soe veel *dair hij vijfhonder rijnsguldens* off nam daer ick bescheit *off gesien heb* **Ende** als hij aldus vaste veel vander balie *opgeboert hadde soe* wert hijt eens mit heer **Harmen** van *keppel synen newe den* lantcommenduer van westualen ende *gaff hem ouer dat lantcommenduerscap* van vtrecht . ende nam die *balie van Westualen weder* **Ende** dat huis van tyel behielt **hij mede syn leuen** lanck bij consent des meysters van duytslant **Ende al heeftet** heer zweder cubbinc vander balie van vtrecht *seer scerpelick* genomen hij heeftet weder ander balie *van Westualen* costelick ende eerbaerlick vertymmert **Ende oick ant huis van Tyel** mer dat huis van vtrecht heeft den *scade*

M CCCC XVIII

768 **Heer Harman** van keppel was die negentyende lantcommenduer vander balye van vtrecht eenendetwijntich lair lanck **Hij** was een suet sacht man hy dede tymmeren dat stenen doxsael voirt choir ten duytschenhuse tutrecht **Hij** coft dat huis van dieren vander balie vanden biessen aen die balie van vtrecht **Hij** coft dat scoon sulueren beelt van onsser lieuer vrouwen **Hij** sterff tot leyden ende wert tutrecht gebrocht ende leyt ten duytschenhuse voirt choir voir dat doxael begrauen **Hij** liet groot gelt achter dair der balyen

M CCCC XXI

[fol. 198-vo]

veel quaets off quam want heer dirck van enghusen was
scaffenair ende hij haddet soe vast mit den lantcommenduer dat
hij dat gelt kreech off wist waert was ende mit dien ghelde
maecten hij veel vrenden van weerliken vorsten banroedsen ridderscap
ende ouerste vander stadt dat hij mit fortsen lantcommenduer meynde
the wesen Ende dat meeste deel vanden gebiedegers commenduers
ende gemeyn heren der balien . en woldens geenssins hebben mer wou-
den hebben heren Wouter die gruter die commenduer tot dieren
was ende dat hier voirt of geuiel waer te lanc te scriuen ende die
meyster setten heer aelbert vorst tot enen stadtholder

769 Heer Aelbert vorst Commenduer tot M CCCC XLII
francoirt die was stadholder van-
der balien van vtrecht van des meys-
ters wegen van duytsche lande twe
lair lanck Hij was een vrij edel-
man

770 Heer dirck van enghusen was die M CCCC XLVIII [fol. 199-ro]
twijntichste lantcommenduer vander ba-
lye van vtrecht elff lair lanck mer hij
quam mit dranghe ouermits heren har-
man van keppels gelt dair in . als voir-
screuen staet Hij was een stout cloeck
man van sinne Hij hielt goet regiment
int huis van vtrecht ende goede oirdens
manier Hij was een heerlick persoen ende
conde hem wel houden als een prelaet mer hij was seer een-
passich van syn ende en ghelouede nyemant dan hem seluen
Ende hij was seer bitter ende strenghe daer hij ouer woude
wesen aldus wert hij meer ontsien om synre wreetheyt
dan van mynnen der oirden Ende altois hadde hij den enen off
den anderen vander oirden voir daer hij veel moetwils ouer
dreeff alsoe dattet ten lesten den ghemeyn heren verdroet
oick soe verdrotet alle die stadt van vtrecht mede ende
watmen hem onderwees off ryet hij bleff altoes bij synre
opynie Ende als die ghemeente tutrecht oprees int
lair van lv. conuersionis pauli . soe liep die ghemeynte
oick mit enen groten hoop volcs ten duytschen huse ende haelden
twe oirdens heren die heer dirck hadde sitten geuangen
ende namense wt der gheuangenisse Ende sochten den
lantcommenduer hadden sij hem geuangen sij hadden hem
bij auonturen aen stucken gheslagen mer hij quam heymelick
wech wt der stadt Ende als hij wech was soe en wou-
dens dat Conuent ende dat meerre deel vander balye nyet
langer houden voir enen lantcommenduer Ende een deels gingen
mitten conuent ende worpen enen op voir enen lantcommenduer
ende hiet heer willem Ingenylant ende een deels inder ba-
lye en woudens nyet volgen noch obedieren noch die meyster
en woudes nyet toelaten noch confirmeren Mer hy setten heren
dirck van enghusen vant lantcommenduerscap ende maecten
heren Iohan van haeften lantcommenduer Ende heer dirck van
enghusen wert gemaect Commenduer tot Middelborch ende
aldair sterf hij ende leyt aldair in des oirdens capelle begrauen
int choir

771 Heer Iohan van haeften was die een- M CCCC LV
endetwijntichste lantcommenduer van-
der balie van vtrecht acht lair lanck
hij was heren otten soen van haeften
ridder Hij was yerst Commenduer
tot Tyl hij componeerden mit heren
willem Ingeennylant vanden opseggen
dat hij hadde alsoe hij vanden sommy-
ghen vanden conuent opgeworpen was voir
enen lantcommenduer . ende hij wordens alsoe eens dat
heer Willem syn hant dair off tooch Dese heer Iohan van
Haeften lantcommenduer was een ront goethertich man die
niet veel grote sorghe off last dragen en mocht Ende ten

[fol. 199-vo]

laetsten soe sijn alle die **C**ommanduers ende ghebiedigers vander balyen bij rade ende consent des **M**eysters van duytschen lande mit desen lantcommenduer bij sijnen vrunden ende *magen* ouercomen inden besten voir sijn persoene ende voir der *balien* alsoe dat hij tlantcommenduerscap ouergaff ende hij soude dat huys van tyel hebben mit sulken vorwaerden ende **c**ontract als dat verdedinct wert **E**nde dit wert van des *meysters* wegen aldus getraecteert ende belieft **E**nde die meyster *van* duytslant heeft heren claes vander dussen lantcommenduer *vanden* biessen die balye van vtrecht mede beuolen bij consent *der gemeynre commendueren* vander balye van vtrecht om dat sij gheen twidracht onderling maken en souden . Hij *sterff*^{de} ende wert tot **t**yel sinte wolborgen begrauen

[fol. 200-ro]

772 Heer **N**yclaes *vander dussen* lantcommenduer vander balye vanden biessen was die **t**weendetwintichste lantcommenduer vander balye van vtrecht **v**ierdehalff lair lanck **H**ij was een verstandel wijs man ende seer wael ghesyen bij allen groten heren **H**ij was raet des princen van sarlot den soen van **B**ourgoengen ende oick was hij raet des bisscops van ludick **H**ij sterff tot **M**aestricht ende wert aldair begrauen

M CCCC LXIII

773 Heer **H**enrick *van hackfort* was die **d**rieendetwintichste lantcommenduer **d**erdehalff lair *lanck* hij was een eerbaer vreedsam *duechtlick* man ende seer slap ende goedertyeren **E**nde hij gaff sijn lantcommenduerscap ouer in handen des meysters *van* duytslant ende die meyster *gaff* hem een ghemack dat hij hadde dat *huis* van **S**calunen ende dair toe had hij wt den renthen *van* **S**coenhouen veertich gouden rijnsche guldens **H**ij leit tot vtrecht begrauen int choer bij den ouden domde*kens* *graff*

M CCCC LXVI

774 Heer Iohan van dronghelen was die vier- *M CCCC LXIX* endetwintichste lantcommenduer vander Balie van vtrecht vander duytscher oirden **xxiii** lair lanck Hij vant dat huys in groten sculden . ende daer en was nyet een spijnt coerns opten solre noch men was hem gheen koern sculdich . oick en was inden huse gheen prouisie teghens den wijnter Ende thuis was sculdich ouer seuenenedertichhondert rijnsche guldens Mer veel eersame prelaten Canoniken Heren ende ander goede luden ende vrunden . bynnen vtrecht in hollant ende in zeelant . hebben desen lantcommenduer seer truwelick bijghestaen ende pennynge geleent ende geholpen dat hij allencken die sculden veruullen heeft ¶ Dairnae dede dese lantcommenduer dat blaue ornament mit allen synen toebehoren **m**aken . ende dat root verbeteren ende dat groen ny gemaect **e**nde dat *sweert* . **t**oen dat daer nyet dan drie cappen the besighen **e**n **w**aren **e**n **d**e nv sijnder achtien cappen ende vroechmissen **c**asufelen **D**airnae dede dese selue lantcommenduer heer **l**an van *dron-*
gelen **m**aken dat vergulden heylighe cruys . ende die monstrancie vanden heyligen sacramente . ende die monstrancie **v**a **n** **s**i **n**t **e** lorijs ende meer ander cleynoden inder kercke seer **v**erbeteren ¶ Item dese lantcommenduer dede die ny kamer **n**ij **t**y **m**eren int lair van LXXV Ende die ny eetsael after die **k**oke **n** dede hij oick vermaken . ende heeft dat huys seer doen **v**erbeteren van bedden gardynen cussenen ende veel ander cley-**n**o **d**en . Ende dede maken den groten berch opt hoff van nyes **o**p **i**nt lair tnegentich ¶ Item Int lair van drieendetachtich

[fol. 200-vo]

*als die grote vorst Hartoch Maximiliaen van Oostenrijck et cetera die
stadt van vtrecht mit groter macht belegen hadde . soe was dat
sticht van vtrecht doir den belech ende oirloge seer gedestruert
soe dat huis ende conuent vanden duytschenhuse binnen vtrecht wel
scade ghehad heeft tusschen twaelff ende viertien dusedent currente ryns-
che gulden die nije alsoe groot gheweest is vander tijt dattet huis yerst
begonnen wert **D**ese lantcommenduer was liefgetal ende seer wel ghesien
bij allen heren ende hij sterff Int laer ons heren dusedent vierhondert ende
xcii opten vijftienden dach in augusto ende leijt begrauen then duytschen
huse int choer voir dat heilighe sacrament onder den zerck daer sijn
wapen op ghehouwen staet .*